

ऽसाविति तैः पृष्टा सा पुनरब्रवीत् तं दृष्ट्वा इह कश्चित्
मृतो मत्स्यो जहासेति । कथं तेन हसितमिति पुनस्तैः
पृष्टे राज्ञसी अवदत् । राज्ञोऽस्य सर्वाश्च राज्ञो हि
विप्लुताः सर्वत्रान्तःपुरेऽस्य स्त्रीरूपाः पुरुषाः स्थिताः,
अनपराधस्तु विप्रो हन्यत इति हसति स्म तिमिः ।
तदेतदाकर्ण्य ततोऽपक्रान्त प्रातः सर्वं मत्स्यभासहेतुं
राज्ञे न्यवेदयम् । राजा च अन्तःपुरेषु स्त्रीरूपान् तान्
पुरुषान् दृष्ट्वा मां बहु अमन्यत मुमोच च विप्रं बध-
दण्डात् । इत्येवमादि तस्य विचेष्टितं नृपते राकलय्य
भृशं खिद्यमाने मयि कश्चिदभिनवश्चित्रकारः समापयौ
अलिखच्च पटे योगनन्दं महादेवीञ्च । चित्रञ्च तत् सजीव
मेव केवलं वाक्चेष्टारहितमभूत् । राजा च चित्रकारं
परितुष्टः पारितोषिकदानेन समलोभयत् अख्यापयञ्च तं
चित्रप्रटं वासगृहभित्तौ ।

अथ कदाचित् तत्र वामगृहे प्रविष्टोऽक्षमण्यः कश्चि-
णामिव महादेवीप्रतिकृतिं मन्यमानः प्रतिभावशात्
देहलक्षणानि पर्यालोचयन् तन्मेखलापदे तिलकं दत्त्वा
ताञ्च सम्पूर्णलक्षणां ज्ञात्वा निरगाम् । योगनन्दस्य
प्रविष्टस्तत्र तिलकं अभिनवविन्यस्तं व्यलोकयन् केनायं
रचित इति अन्तःपुरचारिणोऽपृच्छत् तं च तिलकस्य
कर्तारं मां न्यवेदयन् ।

राजाचिन्तयत् देव्या गुप्तप्रदेशस्थमिमं नान्यो मा कृते
वेत्ति, तदेवं वररुचिः कथं ज्ञातवान् ? नूनं मनेन कृ-
मागच्छता अन्तःपुरं मे दूषितं अतएवायं अन्तःपुरस्थान्

स्त्रीरूपान् नरान् अद्राक्षीत् । भवत्यपाये हि परिमोहिनी मतिः । एवं सञ्चिन्त्य योगनन्दः क्रुधा ज्वलन् शकटाल-
मेकान्ते समाह्वय स्वैरं समादिशत् बध्यतामयं दुराचारो
वररुचिरिति । शकटालस्तु तथेत्युद्धावहिरगमत् अचि-
न्तयच्च नैव शक्तिर्वररुचिं हन्तुं दिव्यप्रभावसम्पन्न एषः
उद्धृतवांश्च मामापदः विशेषतो विप्रः तर्ह्येनं गुप्तं राक्षसि
स्वीकरोमीति निश्चित्य मासम्भेत्य अब्रवीत् । राज्ञः कीप-
कारणमकारणं त्वयि सम्प्रति सञ्जातं तदन्यं कश्चित् प्रवा-
दाय हस्तिं त्वच्च मदगृहे निभृतं तिष्ठ रक्षामि त्वां कीप-
नात् नृपात् इति । अहञ्च तद्वचनात् तदगृहे निभृतोऽति-
ष्ठम् । स च रजन्यां मदबधाख्यानाय अन्यं कश्चित् हत्वा
राज्ञे व्यजिज्ञपयत् । एवं प्रयुक्तनीतिं तगृहे गीष्वा सम-
ब्रुवं त्वमेवैको मन्त्री योग्यः यन्मां हन्तुं न त्वया मतिः
कृता । न हि केनापि हन्तुमहं शक्यते राक्षसो मित्रमस्ति
मे ध्यातप्राज्ञः स समागत्य विश्वं ग्रसते मदिच्छया । राजा-
यमिन्द्रदत्ताभिधः सखा मे अवध्यः द्विजातिः । तदाकर्ण्य
मन्त्री अब्रवीत् राक्षसोऽयं मे दर्शयतामिति ततो ध्यात-
मात्रमागत राक्षोऽहमदर्शयं तस्मै । तद्दर्शनाच्च विवस्वतो
विस्मितश्च सः । अन्तर्हिते तस्मिन् रजनीचरे मामब्रवीत्
कथं ते राक्षसो मित्रमभूदिति । अहमब्रुव पूर्वं नगर-
रक्षार्थं भ्रमन् एकैको नगराधिपः प्रतिरात्रं क्षयं प्रापदिति
श्रुत्वा योगनन्दो मां नगराधिपमकरोत् अहञ्च तदादिष्टो
भ्रमन्प्रपश्यं निशि तस्यां भ्रमन्तं राक्षसम् । स मानव-
दत् ब्रूहि नगरेऽत्र का सुरूपा महिलेति श्रुत्वैतदहं विह्व-

स्यावादिषं मूर्खं । या यस्य अभिमता सा तस्य सुरुपा
भवेदिति । तदाकथ्यैव त्वयैकेन जितोऽस्मीति स माम-
वदत् । प्रश्नोत्तराच्च वधीत्तीर्णं मां पुनरसावब्रवीत् सुष्टो-
ऽस्मि ते सुहृदहं स्मृतश्च त्वत्सकाशे आगमिष्यामीत्युक्त्वा
अन्तर्हिते तस्मिन् यथागतमहमगाम् । तदेवमापत्
सहायोऽयं राज्ञसो मे मित्रमिति । समनन्तरञ्च शकटा-
लेन अभ्यर्थितस्तस्मै गङ्गां मूर्तिमतीं चिन्तितोपस्थितामद-
र्शयम् । अथ स्तुतिभिः समाराधिता सा तत्क्षणमेव
तिरोदधे शकटालञ्च मयि प्रणतः सहायश्चाभवत् ।

एकदा स मन्त्री निभृतस्थं खिन्नं मामवादीत् सखे ।
सर्वज्ञोऽपि त्वं किमर्थमात्मानं खेदयसि, किं न ज्ञायते
राज्ञा मविवेकजन्या मतिः अचिराच्च यथा शुद्धिर्भवेत्तथात्र
कथां शृणु । पुरा अस्मिन्नेव नगरे आदिगवर्म्मा नाम
आसीत् कञ्चित् नरपति तस्य च शिववर्म्मा नाम महा-
मति मन्त्री च । एतदा तस्युकाचिन्मत्तिषी गर्भमधत्त
तदालोक्य राजा अन्तःपुरचारिण्योऽपृच्छत् वर्षद्वयात्
पूर्वमत्रान्तरःपुरे मया प्रविष्टं कथमेषा गर्भसम्भूतिः ? तं
जुचुः प्रभो । नास्त्यत्र कस्यापि पुंसः प्रवेशो विना शिवव-
र्म्माणं मन्त्रिणं स एवात्र अनिवारितः प्रविशतीति श्रुत्वैतद्-
चिन्तयन्नरपतिः नूनं स एव मे द्रोही तस्मिंश्च प्रकाशं निहते
अपवादो भवेत् इति विचार्य सामन्तस्य भोगवर्म्माणः
सख्यः सकाशे तं शिववर्म्माणं प्राहिणोत् तदुबधाय च
सन्दिश्य निगूढं कञ्चित् लेखहरञ्च । अथ याते मन्त्रिणि
सप्ताहात् परं सा राज्ञी केनचित् स्त्रीरूपिणा पुंसा

सह पलायिता रत्निभिर्निर्हृत्य राज्ञे दत्ता । तद् दृष्ट्वा
आदित्यवर्म्मा भृशमनुतप्तः विललाप किमहं तादृशं
मन्त्रिणमकारणात् घातितवानिति । अत्रान्तरे च
शिववर्म्मा लेखहरश्च भोगवर्म्माणः सकाशमगात् । स
च तं लेखं वाचयित्वा शिववर्म्माणे बधनिर्देशं दैवायत्तं
श्रवयन् । शिववर्म्मा च तं सामन्तमुवाच व्यापादय
मां सत्वरं नो चेदात्मनैवात्मानं निहन्मि । तदाकर्ण्य
विस्मितो भोगवर्म्मा प्राह किमेतत् विप्र । कारणमस्य
ब्रूहि शापितोऽसि मया । अथाह मन्त्री भूपते ।
यत्राहं हन्यते तत्र द्वादशवर्षाणि न वर्षति देवो
देवराट् । तच्छ्रुत्वा भोगवर्म्मा मन्त्रिभिः सार्धं व्यचि-
न्तयत् दुष्टः स राजा अस्माकं देशमुद्धादयितुमिच्छति,
तत्र किं निभृतयातकाः न सन्ति ? तस्मादेष मन्त्री न
हन्तव्यः प्राणालयेऽपि रक्षणीय इति सम्मन्त्र्य भोग-
वर्म्माणं बहून् रक्षकान् दत्त्वा शिववर्म्मा देशादस्मा-
त्तत्क्षणादेव विसर्जित । एव खलुद्धरा स जीवन् मन्त्री
प्रत्यागत । शुद्धिस्तस्य अन्यतो जाता । न हि धर्मस्य
त्यतिक्रमः कदाचिदपि भवेदिति ।

इत्थं तवापि शुद्धिं स्थात् तिष्ठ तावन्मम गृहे कात्या-
यन । अवश्यमेव नृपति रजुतापं गमिष्यति । इत्युक्तः
प्रकटाग्निं कृत्वाऽहं तस्य वेश्मनि अवसरं प्रतीक्षन्नाणो
ऽतिष्ठम् ।

काणभूते । अथ कदाचित् तस्य योगनन्दस्य पुत्रो
भृगुवार्थरुद्रगात् । अश्ववेगात् अतिदूरं प्रस्थितस्य

एकाकिन स्तस्य तस्मिन्नेव वने वासरः क्षयमगात् ।
 ततस्तां निशां गमयितुं यावद् वृक्षमेकं आरोहति
 तावत् सिंहेन भीषितः कश्चित् ऋक्षस्तत्र समाययौ ।
 स तु राजपुत्रं तं भीतं दृष्ट्वा मनुष्यवाचा अवादीत् त्वं
 मे मित्रमसि मा भैषीरिति । अथ विश्रम्भात् राजसूनुर्भ-
 ल्लूकेन दत्ताभयः सुष्यापः ऋक्षस्तु जजागार । तदा
 य अधःस्थः सिंहोऽब्रवीत् ऋक्ष । मानुषमेतं मे देहि
 गच्छाम्यहं मा ते भयमस्तु । ऋक्षोऽवादीत् पाप ।
 न मित्रं घातयाम्यहम् । अथ पर्यायेण ऋक्षे प्रसुप्ते
 जाग्रति च राजसुते सिंहोऽवदत् मानुष ! ऋक्षमेतं मे
 क्षिप । तच्छ्रुत्वा आत्मभयात् परिचाणाय सिंहाय
 प्रक्षिप्तोऽपि तेन ऋक्षराजः नापतत् चित्रमिदं दैवमिति
 आपन्नकुक्ष्यं अशाप्सीत् मित्रद्रोहिन् । उन्मत्तो भव इति ।
 अथ स राजतनयः स्ववल्परिवृतः स्वं नगरमागतः प्रात-
 रेव उन्मादवानभूत् । योगनन्दश्च तद्दृष्ट्वा विषादं पर-
 मगमत् अगदच्च कालेऽस्मिन् जीवेद् वररुचिश्चेत् तदा
 स एव एतत् सर्वमन्नास्यत् धिक् मां तद्वधकारिणम् ।
 तच्छ्रुत्वा शकटाली व्यचिन्तयत् अयमस्य कात्यायनस्य
 प्रकाशनावसरः । मानी च सोऽत्र कदापि तिष्ठेत् राजा च
 मयि विश्वसेत् इत्यालोच्य सोऽब्रवीत् राजन् ! यदि अभयं
 दीयते तदा विषादेनालं जीवति वररुचिः योगनन्दोऽब्रवीत्
 द्रुतमानो यतामसौ । अहं शकटालेन तत्क्षणादेव योग-
 नन्दसकाशमुपनीतः तथाभूतं राजपुत्रं व्यलोकयम् ।
 मित्रद्रोही अयं तत्फलमनुभवतीति मया यथायथं वनव-

शान्तः सरस्वती प्रसादेन वर्णितः । ततश्च तस्मात् शा-
पात् विमुक्तेन राजपुत्रेणाहं स्तुतः । पृष्ट्वा राज्ञा ऊचकितम्
ज्ञातमिति । ततोऽहमवादिषं राजन् । लज्जयित्वा नित्यं
प्रतिभानेन च किं हि प्रज्ञावतामणीचरम् ? तद् यथा
राज्ञा स्तिलको ज्ञातः तथा सर्वमिदं मया ज्ञायते इति
सदुवचनात् राजा लज्जया अनुतापेन च मलिनवदनोऽ-
भवत् अदृष्ट्वा प्रभूतं सत्कारम् । अहन्तु तमनादृत्य परि-
शुद्धिमेव लाभं मन्यमानः स्वगृहमगमम् । शीलं हि विदुषां
धनम् । गृहमामते च मयि सत् पुरतः सर्व एव जनोऽ-
रोदीत् आगत्य च समदम्भान्तं मा गच्छतीत्यवर्षः । राज्ञा
हृतं त्वां श्रुत्वा उपकीर्णं ज्वलनमाविवेश जनन्यास्य ते शुचा
हृदयमस्फुटत् । श्रुत्वेव तत् अभिनवशीकावेगविक्रवः
सद्य एव वातरुम्न इव द्रुमः क्षितावपतम् । क्षणेन च संज्ञां
प्राप्य बहु व्यलपम् । प्रियबन्धुविनाशाग्निः कं न तापयेत् ? ।
वर्षेण आगत्य संभ्रान्तमिन्द्राणां कृतमिति तत्
प्रबोधितोऽहं धृतिमाप्तवान् आश्रितवांश्च सर्वे परित्यज्य
विरक्तहृदयः प्रशमैकसमाश्रयग्नपोवनम् ।

गच्छता कास्तेन कदाचित् कथित् विप्रः अयोध्याम-
स्तपोवनं मम समागच्छत् । मया तु योगनन्दस्य राज्यवार्त्ता-
मनुयुक्तः सा प्रत्यभिज्ञाय मां सशोक इव अत्रवीत् शृणु
तावत् त्वयि तत्सकाशात् गते क्षिरेण लब्धावकाशः
अकटानः चिन्तयन् तस्य बधोपायमेकदा पथि क्षितिं
खनन्तं चाणक्यनामानं विप्रमद्राक्षीत् । कथं भुवं
खनसीत्युक्तस्तेन सोऽब्रवीत् दर्भमुष्मूलयाम्येषः अनेन

मे पादः क्षत इति । तदा कश्यपं मन्त्री सहसा सकीर्णं
 क्रूरं निश्चयं तं विप्रं योगनन्दस्य बधोपायं ज्ञत्वा अवादीत्
 ब्रह्मन् । नन्दस्य भूपतेः गृहे त्रयोदशीश्राद्धं ते दाप-
 यादि तत्र दक्षिणातः सुवर्णलक्षं तव भविष्यति भोज्यमे-
 व येष्टुं पात्रेयं द्रव्यजातं, एहि तावत् गृहं ममेत्युक्त्वा
 शकटालस्त्वमानिनाय गृहम् । आद्यदिवसे च तं रात्रौ
 अदर्शयत् स च तं अदधे । उपाविशत् च चाणक्यः श्राद्ध-
 भोज्यं रासने । अत्रान्तरे सुबन्धु नाम कश्चिद् विप्रः श्राद्ध-
 भोज्यमैच्छत् । तदर्थं विज्ञप्तश्च भूपतिः शकटानेन
 प्रीयाच नापरो योग्यः सुबन्धुरिव आदधुरि तिष्ठन् ।
 आगत्य च शकटालो भयानतः न मे कश्चिदपराध इत्युक्त्वा
 तां राजाज्ञां चाणक्याय लब्धेदयत् । सोऽपि क्षणिकं प-
 कोपेन ज्वलन्निव शिखां मुक्त्वा प्रत्याग्यानात् नान्नि-
 दितसेर्नन्दोऽयं मया हतस्य स्तनत्रेयं शिखा बन्धनीयेति
 तदा कश्यपे लुपितो योगनन्दः । भदात् एतान्मानं चाणक्यं
 अलक्षितं शकटालः स्वगृहमनयत् । तत्र स्थितः स
 मन्त्रिसाहाय्येन कुत्रापि गत्वा कृत्या मसाधयत् । तत्-
 प्रभावेण च योगनन्दः दाहज्वरमवाप्य सप्तमे दिवसे
 पञ्चत्वमवाप । शकटालेन च तत्सुतं हिरण्य-
 गुप्तं हत्वा पूर्वमन्दसुते चन्द्रगुप्ते लक्ष्मीं निवेशिता ।
 अथ प्रज्ञया बृहस्पतिमिव तं चाणक्यं तस्य मन्त्रित्वे
 निधाय कृतवैरप्रतिक्रियः कृतकृत्यश्चन्यः स मन्त्री
 पुत्रशोकेन निर्विघ्नः स्तपोवनमगात् ।

इत्याकश्यपं काणभूते । नितरा खेदमापन्नेन सर्वमेव

चञ्चलं मन्थमानेन विज्यवाहिनीभिर्मां द्रष्टुमागतेन
मया तत्प्रसादात् त्वां दृष्ट्वा त्रिभिर्भृत्यैः उक्ता च
दिध्येय कथा दिव्यं ज्ञानप्रवाह्य । इदानीं विगुणशा-
पीऽहं देहं ममं विहातुं यतिष्ये, त्वस्तु सम्प्रति तिष्ठान्
यावत् रिजलहितः त्यक्तभाषात्रयः शुण्डाज्जगाम
विप्रं स्वत्सजायमायाति, सोऽपि क्रोधात् अहमिव
देव्या शप्तो मत्पयपाती माल्यजान् नाम गणोत्तमो
मर्त्यत्वमापन्नः । तस्मै महेश्वरोक्ता एषा कथा त्वया
कथनीया ततस्ते तस्य चोभयोः शापनिवृत्तिर्भवितेति ।

इत्थं काणभूतये निवेद्य वररुचिर्देहमीच्छाय वद-
रिकाश्रमं पुण्यं जगाम । गच्छंश्च शाकासनं नाम
मुनिं ददर्श, तत्समक्षाय तस्य मुनेः कुशेन करः चतः ।
ततश्च तस्मात् निर्गच्छत् रुधिर तेन वररुचिना स्व
प्रभावेण तदहङ्कारपरीक्षार्थं कौतुकात् शाकरसी-
कृतम् । दृष्ट्वा च तत् मुनि रमो हन्त सिद्धार्योऽस्मि इति
दर्पकाग्र्यो । ततो वररुचिः जिह्विद्विहस्य तम
वादीत् जिज्ञासार्थं मया ते रक्तं शाकरसी कृतं रजः
अद्यापि नाहङ्कारः स्मिन्नास्ति । ज्ञानमार्गे अहङ्कारो
दुरपनीयः परिघः । विना च ज्ञानं नाध्येयं भोक्ष्यी व्रतशतैः
रपि, स्वर्गस्तु मनुष्याणां क्षत्रियान् चित्तं न प्रोत्तयेत् ।
ॐ मुने ! तस्मादहङ्कारविहीनो ज्ञानोपार्जने यतस्व ।
एवं तं विनीय तेन च दत्तबुतिर्वररुचिः वदरिकाश्रमं
प्रगान्तमाययो । अथ स निरतिशयता भक्त्या देवीं
शरण्यां शरणमुपगतो मर्त्यभावं सुगुणः । सापि

शरीरिणी आविर्भूय तस्मै देहविमुक्तये अनलममुखा
धारणासुपदिदेश । उपदिष्टञ्च स धारणया देहं दग्धा
निज दिव्यां गतिं लेभे, काणभूतिव विभ्यश्चाननं
अभीष्टगुणाद्यसमागमं प्रतीक्षमाण स्तस्यौ ।

इति पञ्चमस्तरङ्गः ।

—०*०—

अथ षष्ठस्तरङ्गः ।

अथ स माखवान् गुणाद्य नामा द्विजत्वा भूत्वा
मर्त्यवपुषा विचरन् सातवाहनाख्यं भूपतिं सेवित्वा
प्रतिज्ञया तदग्रे च संस्कृताद्यास्तिस्रो भाषाः परित्यज्य
खिन्नहृदयः विभ्यवासिनो द्रष्टुं साजगाम । ददर्श च
देव्याश्चादेशेन गत्वा तत्रैव काणभूतिम् । ततो निजं
जातिं स्मृत्वा सहसा प्रवुडः पैशाचीं भाषाणाञ्चित्य निज
नाम श्रवयित्वाब्रवीत् सखे । पुष्पदन्तात् ज्ञातं दिव्यां
कथां शीघ्रं कथय येन त्वं च अहं च समं शाय तत्र रात्रि
इति तदाकर्ण्य प्रणतो हृष्टश्च काणभूति रुवाच कथयामि
कथां परं कौतुकं मे महत्स्वदीय साजज्जलत्तं श्रोतुं तत्-
कथनेन मामनुगृहाण । इत्येवमर्थितः स गुणदत्तः वक्ता-
मारिभे ।

अस्ति सुप्रतिष्ठितं नाम नगरम् । तत्रासीत् सोम-
शर्मा नाम कश्चित् द्विजाति । वत्स गुल्मी नाम तस्य
द्वौ तनयौ, श्रुतार्था नाम कन्यका च । अथ कालेऽसौ
ब्राह्मणः सभार्यः पञ्चतामसगतः । पुत्री च तौ स्वसार

तां पालयामासतुः । अकस्माच्च सा सगर्भा अभूत् तत् दृष्ट्वा
तयोस्तत्र पुरुषान्तराभावात् परस्परं शङ्का समजनि ।
ततः श्रुतार्था तयोश्चित्तज्ञा अभिषत, भ्रातरौ । पापशङ्का
न कार्या श्रूयतां कथयामि अस्ति नागराजस्य वासुकेः
भ्रातुः पुत्रः कुमारः कीर्त्तिसेनो नाम, तेनाहं दृष्टा कदा-
चित् स्नातुं गता । ततः स मदनासक्तचेताः अन्वयना-
मनी निवेद्य गान्धर्वेण विवाहेन मां भार्यामकरोत् ।
अथ कोऽत्र प्रत्यय इति ताभ्यामुक्ता सा रहसि तं नाग-
कुमारं सस्मार । स्मृतमात्रागतश्च स वत्सगुल्मी अभि-
षत, मयेवेयं भार्या कृता शापभ्रष्टा चेयं सुरसुन्दरी युवयोः
स्वसा युवाञ्च शापभ्रष्टौ । अस्याश्च पुत्रो जनिष्यते ततो
युष्माकं शापविमुक्तिं भवितेति । उक्त्वा सोऽन्तर्हितः । तत-
श्चाल्पैर्गवाहीभिः श्रुतार्थायाः पुत्रो जातः तमेव मां
जानीहि । अयं त्वत्पुत्रो जात इति तदानीं स्वदे-
वताभीक्षात् अशरीरान्तिं प्राप्नोति बान्धवा मां गुणान्ना-
मागमाहुः । मदीयेन च त्वत्पुत्रो जाते सम जननीमातुलाः
क्षीणशपाः कालेन पञ्चतां गताः । अहञ्च शोकार्त्ता
नितरासद्भीरतां गतः ।

अथ अहं शोकमुत्सृज्य बालोऽपि विद्यालाभाय
दक्षिणापथं सगमम् । कालेन तत्राधिगतसर्वविद्यः प्र-
सिद्धिं गतः निजगुणस्थापनाय स्वदेशमागतस्तत्र सुप्रति-
ष्ठितनगरे सशिष्यः प्रविश्यन् कामपि शोभा नपश्यम् ।
क्वचित् छन्दोगाः सामानि गायन्ति क्वचिद् वेदनिर्णयार्थं
विप्राणां वादः परस्परं जिगीषूणाम् । यच्च द्यूतकला-

भिन्नः तस्यैव हस्तगतो निधिरिति क्वचित् कितवा द्यूत-
मस्तुवन् । क्वचिच्च वणिजामन्योन्यं वाणिज्यकौशलं
कीर्त्तयतामेकः ब्रवीतिस्म परिमिताचारी अर्थे रथान्
प्राप्नोतीति किं चित्रं अहन्तु विनैवार्थं लक्ष्मीमासादि-
तवान् । गर्भस्थे एव मयि पिता मम पञ्चत्वमाप पापैश्च
मद्गोत्रजैस्तदा मम मातुः सर्वं धनं हृतम् । ततः सा
तेषां भयात् माता गर्भं रक्षन्ती कुमारदत्तस्य पितृमित्रस्य
भवनं गत्वा अतिष्ठत् । ततश्चाऽहं तस्याः सञ्जातः । कृच्छ्राच्च
मज्जननी कृच्छ्रकर्माणि कुर्वती मामवर्द्धयत् । अथ दीनया
मात्रा कमपि उपध्याय मभ्यर्थ्य अहं तत् सकाशे अर्पितः ।
शिक्षितश्च तेनाहं लिपिं किञ्चित् गणितञ्च । अथ
मात्राभिहितं वत्स । वणिक्पुत्रोऽसि, साम्प्रतं वाणिज्यं कुरु
अस्मिन्देशे विशाखिल नामा कश्चित् महाधनो वणिगस्ति
स दरिद्राणां कुलीनानां मूलधनं ददाति गच्छ याचस्व
तमिति । ततश्चाहं तत्सकाशं मगच्छम् । सोऽपि तत्क्षणं
क्रोधाविष्टः कञ्चित् वणिक्पुत्रं मवोचत् मूषकी दृश्यते
योऽयं गतप्राणः, अनेनापि पण्येन कुशलेन धनमर्ज्यते,
पाप । तवं तु बहवी दीनारा मया दत्ताः तिष्ठतु तावत्
तद्दृष्ट्वया तेऽपि न रक्षिताः । तदाकर्ण्य सहसैवाब्रुवं
तं विशाखिलम् । मयाऽयं मूषकस्त्वत्तो भाण्डमूल्याय गृहीत
इति उक्त्वा मूषकं हस्ते कृत्य सम्पुटे चास्य तं लिखित्वा प्रस्थितः ।
दृष्ट्वा तु सोऽहं सद्वणिक् । गत्वा च मया कस्यचित् वणिज-
मार्जारस्य कृते चणकमुष्टि युग्मेन मूलेन सः विक्रीतः । तांश्च
चणकान् पिष्टान् कृत्वा गृहीत्वा च जलकुम्भं नगराद् बहिः

धैत्वरे गत्वा अतिष्ठम् । तत्र श्रान्तागताय काष्ठभारिक-
सङ्घाय सप्रश्रयं तान् चणकचूर्णान् शीतलं सलिलञ्च अ-
दाम् तेच काष्ठिका प्रत्येकं द्वे द्वे काष्ठै मम ददु ।
तानि नीत्वा आपणे विक्रीय तन्मूल्यान च कियता पुन-
श्चणकान् क्रीत्वा तद्वैवापरेद्युः काष्ठिकेभ्यः सादरमदां
आहरञ्च तेभ्यः वह्निनि काष्ठानि । एवं प्रतिदिनं कृत्वा
क्रमान्मूल्यं प्राप्य काष्ठिकेभ्य स्तेभ्यः निखिलं दारुजातं
क्रीतं दिनत्रयेण । अकस्मात् अतिवृष्ट्या मया तत् दारु-
जातं बहुभिः पणशतैः विक्रीतम् । क्रमेण तेनैव धनेन,
निजकौशलात् विपणिं कृत्वा वाणिज्यं कुर्वन् क्रमशः
महाधनः संवृत्तोऽस्मि । अथ मया सौवर्णं मूषकस्तस्मै
विशाखिलाय प्रत्यर्पितः सोऽपि सर्वमाकर्ण्य वृत्तान्तं
मह्यं कन्यामदात् । ततः प्रभृति मूषकाढ्ययाहं प्रसिद्धः ।
तत्रैवं निर्धनेनाऽपि लक्ष्मीरुपार्जितेति । तदाकर्ण्य वाणि-
जस्ते सविस्मया अभूवन् ।

कचिच्च छान्दसं कञ्चित् विप्रं प्रतिग्रहेण लब्धसुवर्ण-
माषाष्टकं कञ्चित् विटः प्राह ब्रह्मन् । ब्राह्मणेन ते भो-
जनं तावत् अनायासेन लभ्यं तदेतेन सुवर्णेन लोकयात्रा-
ज्ञानार्थं वैदग्ध्यं शिचस्वेति । को मां शिचयतीत्युक्ते तेन
सोऽब्रवीत् यैषा चतुरिका नाम वारविलासिनी अस्ति
अस्याः सकाशं ब्रजेति । तत्र किं करणीयमिति तेन
पुनरभिहितं सोऽवदत् विप्र । तस्यै स्वर्णं दत्त्वा तां
सामवादेन अनुरञ्जयेति । श्रुत्वैतत् छन्दोगश्चतुरिका-
गृहमगात् । प्रविश्य च तत्र तया कृतयशोचितसमादर-

मामद्य लोकयात्रां यथोचितां शिष्यं गृहाणेतत् सुव-
र्णमिति कथयित्वा तस्यै सुवर्णमर्पितवान् अथ तत्रत्ये
जने हसति स किञ्चित् विमृश्य यावत् तारम्बरं साम
मायतिस्म 'तावत् तत्र बहवो विटास्तद्दर्शनकौतुकाच्चित्त-
चेतसः सम्मिलन्तिस्म अवीचंश्च कुतोऽत्र शृगालोऽयं प्रविष्टः
शीघ्रमयं अर्धचन्द्रं दत्वा निःसार्यतामिति । स तु अर्ध-
चन्द्रं शरं मत्वा शिष्यता मया लोकयात्रेति वदन्
शिरश्छेदभयात् द्रुतं निर्जगाम । अगच्छच्च तत्प्रकाशं
येनासौ प्रेषित इति । विदितवृत्तान्तश्च सोऽभ्यभाषत
मया यत् सामेति उक्तं तस्यार्थः सान्तं वेदस्यावसरोऽत्र
कुतः । विहस्य च वारविलासिनी मामभ्येत्य प्रोवाच द्विप-
दस्य पशोरस्य सुवर्णं दृणवत् त्यज । तथा च हसन्त्या
तत् त्यक्तं सुवर्णं प्राप्य द्विजोऽसौ पुनर्जातमिवात्मानं
मन्यमानो गृहमगात् ।

काणभूते । एवं रूपाणि कौतुकानि पश्यन् पदे पदे
महेन्द्र सदनीपमं राजभवनमावगम् । तत्र च शिष्यैः
परिवृतः प्रविश्य सिंहासनस्थं सातवाहनं नाम राजा-
नमपश्यम् । विहिताशिष राजाज्ञया कृताननपरिश्रमं
समादृतञ्च मां शर्ववर्त्मप्रभृतयोऽमात्या अस्तुवन् देव !
अयं गुणाढ्योनाम सर्वविद्याविशारदः भुवि ख्यातो यथार्थ-
नामा पण्डितवर इति एवं सुतं तैः मन्त्रिभिर्मां प्रीतो
नृपतिः सत्कृत्य मन्त्रिपदे नियुक्तवान् । अहञ्च तत्र
राजकार्याणि कुर्वन् यथासमयं शिष्यांश्च प्राठयन् कृत-
दारपरिश्रमः यथासुखमध्यवसम् ।

अथ कदाचित् कौतुकाविष्टो भ्राम्यन् गोदावरीतटे
देवीकृतिनामकमुद्यानमद्राक्षम् । तच्चातिरम्यं क्षितिस्थं नन्द-
नमिवालोका उद्यानपालं तदुत्पत्तिविवरणं मपृच्छम् । स च
मा मवदत् प्रभो ! वृद्धेभ्यः श्रूयते यथा पुरा कश्चिन्निराहारः
मौनो द्विजः दिव्यमेतत् सदेवभवनं मुद्यानं निर्ममे ।
तच्च दृष्ट्वा ब्राह्मणाः सर्वेऽत्र सकौतुकाः समागत्य सनि-
बन्धं पप्रच्छुः ब्राह्मणम् । स च स्ववृत्तान्तमकथयत् ।

अस्यऽत्र नर्मदातटे वक्कच्छाभिधो जनपदः ।
तत्राहमुत्पन्नः । तदानीं दरिद्रस्य अलसस्य च मे कोऽपि
न भिक्षामदात् । ततोऽहं विरक्तेन गृहं त्यक्त्वा तीर्थानि
भ्राम्यन् बिन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमगमम् । दृष्ट्वा तां महा-
देवीं मया चिन्तितं लोकः पशुना भगवती मेतां प्रीण-
यति अहन्तु आत्मानमेव पशुं कृत्वा एनां तर्पयामीति
निश्चित्य शिरश्छेत्तुं शस्त्रं मगृह्यत मया । तदैव सा
देवी प्रसन्ना मामभाषत वत्स । सिद्धोऽसि मा बधी-
रात्मानं तिष्ठ मत्सकाशे । इति देव्या वरं लब्ध्वा मया
दिव्यतायां प्राप्तायां सा मम श्रुधा दृष्ट्वा प्रनष्टा ।
अथ कदाचित् देवी तत्रस्थं मामादिशत् पुत्र !
प्रतिष्ठानाख्ये नगरे गत्वा रम्यमुद्यानं रचय गृहाणैतत्
वीजमिति उक्त्वा दिव्यं वीजमदात् । ततोऽहमागत्य इह
तत्प्रभावात् दिव्यमेतदुद्यानं रचितं पाष्यञ्चैतत् युष्माक-
मित्युक्त्वा स तिरोदधे । एवं देव्या निर्मितं मुद्यान-
पालादाकर्ण्य सविस्मयं देव्यनुग्रहं मन्यमानो यथागतं
स्वगृहमेव प्रत्याजगाम ।

काणभूतिरब्रवीत् प्रभो । सातवाहन इत्यस्य नाम
 कारणमाख्याहि । गुणाढ्योऽवदत् शृणु तावत् कथयामि ।
 आसीत् पुरा द्वीपिकर्णिरिति ख्यातः प्रभूतपराक्रमो
 नृपतिः । तस्य अभूत् शक्तिमती नाम प्रेयसी । एकदा
 सुरतान्तमुक्तां तामदशत् सर्पः । तेन च पञ्चत्वमितायां
 तस्यां राजा अनपत्योऽपि पुरा ब्रह्मचर्यं मगहीत् ।
 कदाचित् राज्यरक्षणयोग्य पुत्राभावदुःखितं तं स्वप्ने
 भगवान् भवानीपतिरादिशत् महारण्ये भ्राम्यन् कञ्चित्
 सिंहारूढं कुमारं द्रक्ष्यसि, तञ्च गृहीत्वा गृहं गच्छ,
 स एव ते पुत्रो भविष्यतीति । अथ राजा प्रबुद्धः स्वप्नं
 स्मरन् प्रमुदितो मृगतमनुसरन् अटवीं मगमत्
 अपश्यच्च तत्र मध्याह्ने सिंहारूढं तपनतेजसं बालकं
 पद्मसरसस्तटे । अथ नृपतिः बालकं तस्मात् सिंहात्
 अवरूढ् मालोक्य एकशरेण जलार्थिनं तं सिंहमबधीत् ।
 स तु सिंहवपुस्त्यक्ता सद्यः पुरुषोऽभवत् अवादीच्च किमे-
 तदिति राज्ञा पृष्टः स्ववृत्तान्तम् । राजन् । धनदग्ध-
 सखा सातोनामाऽस्मि अहं सैकदा गङ्गायां स्नान्तीं
 कामपि ऋषिकन्यकामपश्यन्गच्छञ्छं कामशरैकलक्ष्य-
 ताम् । सापि मामवलोक्य मन्मथवशंवदा जाता ।
 ततश्च मया गान्धर्वेण विधिना तामहमुदबोद्धम् । तदवा-
 न्ववाश्च तत् ज्ञात्वा तां माञ्च क्रुधा अशपत् रे पापी ।
 सिंहो भवत स्वेच्छाचारौ युवामिति । शापश्च तस्याः
 पुत्रवन्नावधि, मम तु भवच्छराघात पर्यन्तो विहितस्तैः ।
 अथावां सिंहदमनी जातौ । सा तु कालेन पुत्रमिमं

षष्ठस्तरङ्गः ।

प्रसूय व्यपद्यत अयन्तु मया अन्यासां सिंहीनां पयसा
परिवर्द्धितः । अद्याहं भवत् कृपया शापाद् विमुक्तोऽस्मि
तदेनं महासत्त्वं मया दत्तं कुमारं परिगृह्णाण, अयञ्च
विधिस्तैरेव मुनिभिर्विहित इत्युक्त्वा तस्मिन् गुह्यके
सार्तं अन्तर्हिते राजा तं वालकमादाय गृहं प्रत्यागमत्
अथ यस्मादयं सार्तेन जडस्तस्मात्तं सातवाहनाख्यं कृत्वा
कालेन राज्ये समभ्यषेचयत् ततश्च तस्मिन् द्वीपे कण
क्षितीश्वरे तपश्चरणार्थं मरण्यमाश्रिते सातवाहनः सार्व-
भौमोऽभवत् ।

एवमुक्त्वा कथाप्रसङ्गेन गुणाढ्यः प्रकृतमनुस्मृत्य पुन-
रभाषत एकदासौ सातवाहनः वसन्तोत्सवे देवीकृतं
तदुद्यानमध्यास्त विजठार कामिनी परिवृतो महेन्द्र इव
नन्दने । अवतीर्णश्च वापीसलिले ताः प्रमदाः करवा-
रिभि रसिञ्चत् ताभिश्च वशाभिरिव वारणोऽसिचत ।
अङ्गनाश्च त धौताञ्जनातान्त्रनेत्रैः जलाप्लुतैः सक्ताम्बर-
व्यक्तविभासै रङ्गैरहरन् स च पवन इव लता विचलत्-
पत्र तिलकाः च्युताभरणपुष्पा वनमध्यगाः प्रियाश्चकार ।
तत्र च काचित् महिषी स्तनभरावमताङ्गी शिरीषमुकु-
मारावयवा क्रीडन्ती अममगात् अवादीच्च राजानमसहा
अभिषिञ्चन्तं देव ! मोदकैः परिताडय मा मिति ।
तदाकर्ण्य राजा द्रुतं मोदकमनाययत् । तद् दृष्ट्वा सा
राज्ञी विहस्याब्रवीत् राजन् ! जलान्तरे कोऽयं मोदक-
भक्षणावसरः ? मयोक्तं उदकैः मा सिञ्चेति माशब्दोद-
कशब्दयोः सन्धिमात्रं न जानासि ? प्रकरणञ्च न

वेत्सि ? कथं त्वमीदृशो मूर्खः ? एवमुक्तस्तथा शब्दशा-
स्त्रविदा राज्ञा नृपतिर्हसति तत्रत्ये परिजने भृशं लज्जा-
वनतशिराः समपद्यत । त्यक्तजलक्रीडः वीतदर्पो
जातावमानश्च तत्क्षणं निजमन्दिरं मविशत् । ततश्च
चिन्तापरः सर्वकार्यं हतादरश्चित्रं लिखित इव पृष्टोऽपि
न किञ्चिदभाषत । 'षाण्डित्यं' वा मृत्युं मे शरणमिति
कृतमतिः शयनीयन्यस्तशरीरः सन्तमचित्तस्तस्यैव । अक-
स्मात् तत्राविधामवस्थां मालोक्य राज्ञः सर्वः परिजनः
किमेतदिति सम्भ्रान्तोऽभवत् । क्रमेण शर्ववर्मा अहञ्च
तामवस्थां भूपतेः ज्ञातवन्तौ । वासरश्च पर्यहीयत ।
कश्चमिदानीमपि राजा न स्वस्थ इति पर्यालोचन्तावावां
तत्क्षणं राजहंसाख्यं राजचेष्टमाह्वयं पृष्टवन्तौ । स
चाहृतोऽब्रवीत् नेदृशो दृष्टपूर्वः कदाचिदपि भूपतिर्दु-
र्म्मनाः । अद्य विष्णुशक्तिदुहित्रा मिथ्यापण्डितश्चान्यथा
राज्ञा एवं विलक्षीकृत इत्यन्या देव्यः सकोपमाहुः ।
तस्यैतद्राजकिङ्करस्य मुखादाकर्ण्य शर्ववर्मद्वितीयोऽहमति-
दुर्म्मनाः संशयादचिन्तयं यदि राज्ञः व्याधिर्भवेत् तदा चि-
कित्सकाः आगच्छन्ति, आधिर्यदि भवेत् तदा तत्कारणं
नोपलभ्यते । नास्त्यस्य विपक्षः कश्चित् राज्यस्य निहत-
कण्टकत्वात् । प्रजाश्चानुरक्ता दृश्यन्ते, न च काचित्
हानिरपि । तत् कस्मादेषोऽपूर्वोविकारो राजनि इति
चिन्तिते महामतिः शर्ववर्मा अब्रवीत् अहमेतत् जानामि
राजायं मूर्खोऽहमिति कृत्वा सदैवानुत्तप्यते कथं वा
'षाण्डित्यं' स्यादिति सर्वदैव चिन्तयति । अद्य च

राज्ञ्यावमानित इति श्रूयते तदेतदेव वैमनस्यकारण-
मिति मन्ये । एवं परस्पर मालोच्य रात्रिञ्च तां
कथञ्चिदतिवाञ्छ्य प्रातः राजगृहमगच्छावः । तत्र
सर्वस्य गतिरोधेऽपि कथमपि अहं पश्चाच्च मम शर्ववर्मा
प्राविशम् । प्रविष्टश्चोपविश्यान्तिके नृपसवादिषं देव ।
अकस्मात् कथमेव दुर्मना वर्त्तसे ? श्रुत्वापि स तथैव
तुशीमासीत् । ततश्च प्रत्युत्पन्नमतिः शर्ववर्मा
अब्रवीत् देव । पूर्वं त्वयोक्तं मां श्रुतिमन्तं कुर्विति ।
तेनाहमद्य निशि स्वप्नमाणवक कृतवान् । स्वप्ने च
दृष्ट मेरुमण्डुजं नभसश्च्युतं दिव्येन केनापि कुमारेण
विकासितम् । तस्माच्च दिव्या श्वेताम्बरा कापि का-
मिनी निरगात् प्राविशच्च देव । तव वदनकमलम् ।
ततश्चाहं प्रबुधोऽस्मि मन्येच्च सा सरस्वती साक्षात्
नात्र संशयः । एव ! स्वप्ने निवेदिते सातवाहनः मौन-
मुत्सृज्य गार्हतं दामवदत् प्रयत्नेन विध्यमाणः पुनः
क्रियता कालेन, पाण्डित्य मधिगच्छति त्वयेतत् कथ्य-
ताम् । मम तेन विना लक्ष्मी न प्रतिभाति विभवैः
किं सूर्यस्य काष्ठस्याभरणैरिवेति ततोऽहमवदम् राजन् ।
हादशभिर्वर्षैः सर्वविद्यानां सुखं व्याकरणमधिगम्यते
नरैः । अहं तु तत् वर्षषट्केन त्वां शिक्षयामि ।
श्रुत्वैतत् शर्ववर्मा सैर्यमवोचत् सुखोचितो जनः कथ-
मियच्चिरं क्लेशं कुर्व्यात्, अहन्तु देव ! माषषट्केन
त्वां शिक्षयामि । श्रुत्वैदमश्वाव्य मिदं तं सरोषमब्रुवं
षड्भिर्मासैस्त्वया नृपतिः शिक्षितश्चेत् तदा मया स-

स्मृतं प्राकृतं देशभाषाञ्चेति त्रयं मनुष्यलोकं स्थितं
 त्यज्यते । शर्ववर्मा अब्रवीत् न चेत् अहं शिञ्चयितुं
 शक्नुयां तदा द्वादशाब्दान् तै पादुके शिरसा वक्ष्यामि ।
 इत्युक्त्वा निर्गते तस्मिन् अहमपि गृहमगमम् । राजापि
 सिद्धिं मन्वानः स्वस्थो बभूव । शर्ववर्मा च विह्वस्तः
 प्रतिज्ञां तां सुदुस्तरां मन्यमानः सानुशयः स्वभाष्यार्थै
 सर्वं वृत्तं शशंस । सा च दुःखिता अब्रवीत् प्रभो !
 शङ्कटेऽस्मिन् विना स्वामिकुमारेण नान्या गतिं विद्यते ।
 शर्ववर्मापि तथेति तामुक्त्वा 'तस्या मेव निशि पश्चिमे
 यामे तत्रैव प्रस्थितो निराहारश्चाभवत् । तच्च चारमु-
 खादाकण्ठं प्रातर्मया राज्ञे निवेदितं, सोऽपि किं
 भवेदित्यचिन्तयत् । ततश्च सिंहगुप्तो नाम राजपुत्रोऽ-
 ब्रवीत् देव ! त्वयि खिन्ने तदा मे महान् निर्वेदः
 समभवत् । निर्विघ्नश्च भवतः श्रेयसे नगरादस्मात् वह्निं
 चण्डिकायाः सकाग्रे निजं शिरः छेत्तु मारब्धवानस्मि ।
 तदाच आकाशचरी वाणी मैवं कृथा नृपस्य मनोरथः
 सेत्स्यतीति मां न्यवारयत् तस्मात् मन्ये ते सिद्धिं भवे-
 दिति एवमुक्त्वा सिंहगुप्तः नृपमामन्त्र्य शर्ववर्मणः पश्चात्
 चारद्वयं व्यसर्जयत् । सोऽपि शर्ववर्मा वायुभक्तः कृतमौनो
 दृढनिश्चयः स्वामिकुमारस्यान्तिकमाससाद । तत्र च
 शरीरं निरपेक्षस्तपश्चरन् कार्त्तिकेयं प्रसादयामास । प्रस-
 नश्च स तस्मै स्वाभीषितं वरमदात् । ताभ्याञ्च चाराभ्यामा-
 गत्य पूर्वं शर्ववर्मणः सिद्धिः राज्ञे निवेदिता तच्छ्रुत्वा मम
 राज्ञश्च समं विषादप्रमोदौ मेवमालोक्य हंसचातकयोरिव

समभूताम् । आगत्य च शर्ववर्मा सिद्धिमान् राज्ये
चिन्तितोपस्थिताः सर्वा एव विद्याः प्रदत्तवान् । क्षणेन
तस्य ताः प्रादुरासन् भूपतेः किमसाध्यं हि दैवसिद्धेः ? । अथ
राज्ञः सकल विद्याधिगम माक्रण्य सर्व एव जनः प्रमुदितः
महोत्सवश्च तत्राभवत्, समन्तात् पताका उदक्षिपन्
राजानुजीविनः । अथ नृपतिना प्रणतेन गुरुरिति कृत्वा
राजार्हैरन्ननिचयैः शर्ववर्मा अर्चितः कृतश्च वक्रक-
च्छास्थे जनपदे नर्मदाकूलवर्त्तिनि अधिपतिः । यश्चाग्रे
चारमुखेन षण्मुखं वरप्राप्तिं आवयामास तस्मापि सिंह-
गुप्तं सन्तुष्य श्रिया आत्मसममकरोत्, अभ्यषेचयच्च
प्रणयेन तां विष्णुशक्तिं तनयां विद्यागमहेतुभूतां देवी-
मासुपरि महादेवी पदे ।

इति षष्ठस्तोत्रम् ।

—*—

अथ सप्तमं स्तोत्रम् ।

ततो गृहीतमौनोऽहं राजसकाशमगाम् । तत्र च
कश्चिद् द्विजः स्वयं कृतं श्लोकमपठत् राजा च स्वयं
संस्कृतया गिरा तं सम्यक् उच्चचार । तदालोक्य तत्रस्थो
जनः सर्व एव मुदितोऽभवत् राजा च तदा सविनयं
शर्ववर्माणमुवाच कथय स्वयं देवेन यथा ते अनुग्रहः कृतः
इति । तदाकर्ण्य सोऽब्रवीत् राजन् । इतः निराहारी
मौनी सन् अहं प्रस्थितः । ततोऽतिविमनाः तीव्रेण तपसा

शीर्णकलेवरः क्लान्तः कदाचित् निःसज्जी धरातले अप-
 तम् । ततश्च शक्तिहस्तः कश्चित् पुमान् अभ्येत्य
 उत्तिष्ठ पुत्र । सेत्स्येति ते मनोरथ इति स्फुटं सामब्रवीत् ।
 तेन च वचसा असृतेनाभिषिक्त इव तत्क्षणं प्रबुद्धः
 क्षुत्पिपासारहितः स्वस्थश्चाभवम् । अथ नितरां
 भक्तिमान् देवसमीपे स्नात्वा उन्मनाः गर्भगृहं प्रविष्टः
 साक्षात् देवमहं दृष्टवान् प्रविष्टा च तदैव यन्मुखे स्र-
 स्वती । अथासौ भगवान् षड्भिरेव वदनपङ्क्तैः सिद्धो
 वर्णसमान्नाय इति सूत्रमुदैरयत् । श्रुत्वैव च माम्-
 षतासुलभाच्चापलादहमपि उत्तरं सूत्रमभ्यूह्य स्वयमुदित-
 वान् । अथावदत् स देवः यदि त्वं स्वयमेतत् माव-
 दिष्यः तदा इदं शास्त्रं पाणिनीयोपमर्दकमभविष्यत्
 अ न् । स्वल्पतन्त्रत्वात् कातन्त्राभिधं भविता मघात्तन्त्रक-
 लापस्य च नाम्ना कालापञ्च । इत्येव शब्दशास्त्रमभि-
 नव प्रकाश्य स देवः पुनरब्रवीत् युष्माकं राजाऽपि परे
 जन्मनि भरद्वाजशिष्यः लक्ष्मी नाम महातया ऋ-
 षिरासीत् । स कदाचित् कामपि ऋषिकन्यका-
 सकाशां आलोक्य कामशरलक्ष्यतामगात् तत-
 श्चासौ मुनिभिः शप्ता मर्त्यलोकं मागत्य राजा
 अभूत् सा च ऋषिकन्या अस्यैव देवी भूत्वा अव-
 तीर्णा । इत्यमरं राजा सातवाहनः ऋषेरवतारः त्वयि
 दृष्टे सर्वा विद्या ख्यदिच्छया अवाप्स्यति । जुष्मान्तरा-
 र्जिता सिद्धयः महात्मनामल्लेशसाध्या भवन्ति इत्युक्त्वा
 देवे अन्तर्हिते अहं वहिर्निरगां तत्र च देवीपजीविभिः

मे तण्डुलाश्च कतिपये प्रदत्ताः चित्रमिदं ते च पथि
आगच्छता मया भुज्यमाना अपि तावन्त एवासन् ।
एवं स्ववृत्तान्तमाख्याय शर्ववर्म्मणि विरते राजा प्रमुदितः
स्नातुमुदतिष्ठत् ।

ततोऽहं कृतमौनतया व्यवहाराक्षमः अनिच्छन्तमपि
भूपतिं प्रणामेनामन्त्र्य शिष्यद्वयं समन्वितः नगरां निर्ग-
च्छन् तपसे कृतनिश्चयः विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमागतः ।
देव्याश्च स्वप्नादेशेन प्रेषितं त्वां द्रष्टुं भीषणामिमां
विन्ध्याटवीं प्रविश्यन् पुलिन्दवाक्यात् कथञ्चन सार्थं प्राप्य
इह मातोऽहं बहन् एतान् पिशाचान् अपश्यम् । दूराच्च एषा-
मन्धीन्यभाषा माकर्ण्य शिद्धिता पिशाचभाषा मम मौन-
लोचस्य हेतुः । ततश्च त्वामुज्जयिनीगतमुपलभ्य प्रती-
क्षमाणोऽत्रैव निवसामि । इदानीं दृष्ट्वैव त्वां स्वागतं
चतुर्थ्या भूतभाषया मया जातिः स्मृता, तदेव मे जम्ब-
वृत्तान्त इति ।

गुणाढ्येन एवमुक्ते काणभूतिरवादीत् अद्य निशि
यथा त्वदागमी मया ज्ञातस्तत् शृणु । अस्मि राक्षसो
भूतिवर्म्माख्यो दिव्यदृष्टिर्मम सखा । उज्जदिव्यं तन्नि-
केतनमुद्धानं गतवानस्मि तत्रासौ तन्निजशायनं
प्रति पृष्टोऽब्रवीत् सखे ! दिवा नास्ति मे प्रभावः तिष्ठ
रात्रौ तावत् ब्रूयामि । तथेति चाहं तत्र स्थितः निशायां
प्राप्तायां प्रसङ्गेन निर्वृतायां भूतानां हर्षकारणं मष्टकम् ।
अथ भूतिवर्मा पुरा विरिञ्चि सवादे शङ्करेण यदुक्तं तत्
शृणु इत्युक्त्वा अब्रवीत् दिवा अर्कतेजसा ध्वस्तानामिषां

यत्क्षरक्षः पिशाचानां नैव प्रभावः, ते खलु निशि हृष्यन्ति,
यत्र सुरा न पूज्यन्ते, न च विप्राः अतिथिना वा भुज्यन्ते
तत्रैव एते प्रभवन्ति । यत्र अमांसाशी वा साध्वी नारी
विद्यते ततामी न यान्ति नाज्जामन्ति च कदाचन शुचीन्
शूरान् प्रदुष्टांश्च जनान् । इत्युक्त्वा पुनरवादीत् गच्छ
स्वातः । गुणायस्ते शापापगम हेतु रागत इति युजै पागत
स्वां दृष्टवानस्मि, प्रभो ! अधुना पुष्पदन्तोदितां कथां मे
कथयामि किन्तु मे परं कौतूहलमस्ति कथयतां । तेन
हेतुना स पुष्पदन्त स्वञ्च माल्यवानिति विद्यता इति ।

तच्छ्रुत्वा काम्पभूतिरवादीत् अस्ति गजातीया बभ्रुः
सुवर्णवेश नाम अग्रहारः । तत्रासीत् गोविन्ददत्ताग्रजः
बहुश्रुतः कश्चित् ब्राह्मणः । भार्या, चास्य अग्निपरा
नाम पतिपरायणा । कालेन तयोः पञ्च पुत्रा यथा
वन् ते च मूर्खाः सुरूपा अभिमानिनश्च । एकदा गोविन्द-
दत्तस्य गृहमतिथिरेषो वैष्णवरो नाम वैष्णवः
इवापरः समाययौ । तदाच गोविन्द दत्ते कारुण्येन
वशात् पहर्याते अतिथिना तेन उपागम्य तत्पुत्रानां
मभिवादनं कृतं ते तु हासमात्रमेव तस्य प्रत्यभि-
वादनं कृतवन्तः । ततश्च स कोपात् निर्गच्छन् आगत्य न
गोविन्ददत्तेन पृष्टः अनुनीतश्चावदत् पुत्रास्ते पतिता
मूर्खाः भवानपि तत्स्मरन् । तस्मात् तादृशं भोग्यं ।
त्वद्गृहे भोजने प्रायश्चित्ताहं भवानासि । ततः
गोविन्ददत्तः सशपथं सुवाच नाहमितान् कुपुत्रान् कदा
चिदपि स्पृशामीति । तद्भार्या चागत्य अतिथिं सेवापरा

अब्रवीत् तथैव । ततः कथञ्चित् तत्र दैक्षानरः, आतिथ्य-
मग्रहीत् । तद्दृष्ट्वा देवदत्तो नाम तस्यैकः सुतः
निर्वेदं मनुप्राप्तः जातानुग्रहः व्यर्थं मे जीवितं पितृभ्यां
दूषितमित्यालोच्य तपसे वंदरिकाश्रममगमत् । तत्र च
पूर्वं पर्णाशनः पश्चात् धूमपश्चिरं महेश्वरं तीक्ष्ण-
ध्वां अतिष्ठत् । कालेन च भगवानुमापति स्त्रीत्रेण
तस्य तपसा भृशमाराधित स्तुतौ दर्शनं ददौ । स च
तस्मात् तस्यैवानुचरत्वं वव्रे । प्रीतश्च शङ्करः विद्याः
प्राप्नुहि, भोगाश्च भुवि भुङ्क्ते ततः स्तवाभिमतं भवितेति
तमादिशत् । अथ स विद्यार्थी पाटलिपुत्रं गत्वा वेद-
कुम्भं नामोपाध्यायं यथाविधि सिषेवे । तत्रस्थञ्च तमु-
पाध्यायी सञ्जातः मरावेणा सहसा वव्रे, चञ्चला हि स्त्रीणां
चित्तहृत्तयः ? । देवदत्तश्च तदभिमतं गृहीतं मन्त्रमान-
स्तं देशमुत्सृज्य प्रणिष्ठान् मगच्छत् । तत्रागत्य च
मन्त्रस्त्रामि नामानं ब्रह्मउपाध्यायं ब्रह्मया भाष्यया सम-
न्वितमभ्यर्थ्य सम्यक् विद्याः समधीतवान् । तत्रैव कुरुविध्यं
तं सुरूपं सुशर्माभिधानस्य नृपतेः सुता श्रीर्नाम श्रीरि-
वाच्युत एकदा ददर्श । सोऽपि ता वातायनीपरि स्थितां
विहरन्तीं विमानेन चन्द्राधिष्ठात्रीं देवतामिव कन्यां अश्ना-
च्चीत् परस्परञ्च तौ परस्परवलीकलेन मारुततलया निव-
द्वाविव नापसक्तुं समर्थावभूताम् ।

सा तु नृपदुहिता स्मरान्नया मूर्च्छया एकया अङ्गुल्या
इतो निकटमेहीति तं समन्नापयत् । आगच्छच्च स
तत्क्षणं तत्समीपम् । सा तु तं प्रति दन्तेन पुष्प-

मादाय न्यक्षिपत् । स तु राजपुत्रीकृतां तां संज्ञा-
 मबुद्धा किं कर्त्तव्यविमूढो गुरुगृहमगमत् अलुठञ्च तत्र
 धरण्यां न किञ्चिद् वदन् । अथोपाध्यायेन कामजमेत-
 माधि प्रतर्क्य धीमता पृष्टः सर्वं यथावत्त मकथयत् ।
 उपाध्यायस्तु वैदग्ध्येन युक्त्या च विविच्य तमब्रवीत्
 वत्स ! दन्तेन पुष्पं मुञ्चन्त्या तथा तव यदेतत् पुष्पदन्ता
 भिधं पुष्पाब्जं देवमन्दिर मस्ति तत्रागत्य प्रतीचस्वेति
 सङ्केतः कृतः । तत् साम्प्रतं तत्रैव गम्यता मिति ।
 तदाकर्ण्य सङ्केतज्ञान जनित हर्षोऽसौ युवा शोकं विहाय
 तत्रैव देवगृहस्यान्तरलक्षितो गत्वा तस्थौ । राज-
 सुता च अष्टमीं समुद्दिश्य एकैव देवं द्रष्टुं गर्भागार-
 मविशत् । प्रविशन्त्या च तथा द्वारपट्टस्य पश्चात्
 सः प्रियः स्मृष्टः । तेन च उत्थाय सहसा सा कण्ठे
 गृहीता । अनन्तरञ्च तथा कथं त्वया सा संज्ञा
 गृहीतेति कथिते स युवा उपाध्यायेन सा बोधिता, न
 मया विदितेति तथ्यमेव अवदत् । श्रुत्वैतत् राजपुत्री
 मुञ्च मामविदग्धस्त्वमित्युक्त्वा क्रुधा मन्त्रभेदभयान्
 तत्क्षणात् तं त्यक्त्वा गृहं ययौ । सोऽपि देवदत्तः विजर्ज
 दृष्टनष्टां तां प्रियां स्मरन् वियोगाग्निदग्धजीवितोऽ-
 भवत् । तदवलोक्य प्राक् प्रसन्नः शम्भुः पञ्चशिखं
 नाम गणं तस्याभीष्टसिद्धये समादिशत् । स तु गणो
 त्तमः आगत्य तं समाश्वास्य च स्त्रीवेशमकारयत् स्वयञ्च
 वृद्धब्राह्मण रूपधरोऽभवत् । ततश्च तेन सह तं सुशर्माण
 नृपति तस्या जनक मित्य् अवादीत् राजन् । पुत्रो मे

क्वापि प्रीषितः, तमन्वेष्टुमहं गच्छामि सुवेयं निक्षेपः
सम्प्रति रक्ष्यताम् । श्रुत्वैतत् शापभयवस्तेन तेन
भूपतिना स्वकन्यान्तपुरे स्त्रीवेशोऽसौ युवा संस्थापितः ।

अथ पञ्चशिखे प्रस्थिते कालेनासौ स्त्रीवेशो युवा
तस्याः अतिविश्वम्भभाजनमभूत् । एकदा रजन्यां
समुत्सुका सा राजवाला तेनात्मानं प्रकाश्य गान्धर्वेण
विधानेन परिणीता । क्रमेण च दृतगर्भायां तस्यां
स्मृतमालागतोऽसौ गणोत्तमो रात्रौ तमनैषीत् विहा-
यसा अलक्षितम् । ततश्च प्रातः स्वयं तथैव वृद्धविप्र-
रूपधृक् तञ्च युवानं त्यक्तस्त्रीवेशं गृहीत्वा गत्वा च
नृप समीप सम्यधात् नरपते ! प्राप्सोऽयं मे सुतः, तद्देहि
मे सुषामिति । ततः स राजा शापभयोद्विग्नचेताः
तां रात्रौ क्वापि पलायितां विदित्वा मन्त्रिभ्योऽब्रवीत्
शृणुतामात्याः । न विप्रोऽयं कोऽप्ययं देवो मां वञ्च-
यितु भागत इति मग्ये प्रायेण एवं वृत्तान्ताः सततं
भवन्ति ।

तथाहि आसीत् पुरा शिविर्नाम तपस्वी करुणा-
परः सुधीरः वदान्यः सर्वाभयप्रदो महासत्त्वो नरपतिः ।
एकदा तं वञ्चयितुं श्येनरूपी पुरन्दरः स्वयं माया-
कपीतं धर्मं प्रति अनुधावन् राजान्तिक्क मगात् ।
कपीतस्तु भयात् शिवेरङ्गमुपाश्रयत् । श्येनस्तु मनु-
ष्यवाचा राजानमब्रवीत्, देव ! भक्ष्यमिमं मुञ्च
कपीतं क्षुधितस्य मम, नचेत् मां शृतमवधारय, तदा
च ते क्रोधर्मः भवेदिति ।

शिविराह तं शरणं प्राप्त एव कपोतः अत्याज्यः, तदे-
तत्समं मांसं तुभ्यं ददामीति । श्येनोऽब्रवीत् य-
द्येव मात्समांसं देहीति । राजा च प्रहृष्ट स्तथेति
प्रत्यप्यत । अथ यदा यदा स्वं मांसं उत्कृत्तं सुकृत्तं
तुलायामारीपयति तदा तदा कपोतोऽभ्यधिकः भवतीति
दृष्ट्वा राजा सर्वं स्वशरीरं तुलायामधारयन् उदाभ्रज
तत्कालं साधु साध्विति दिव्या सरस्वती । तो चन्द्रधर्मो
श्येनकपोतरूपं त्यक्त्वा अक्षतशरीरं राजानं तुष्टुवतुः
चक्रतुश्च सम्राजम् । वरञ्चाभिमतं ताम्रै दत्त्वा अन्त-
र्हितौ च । तदेव मेष कोऽपि छलनापरो देवा वा
समागतः ?

इत्युक्त्वा अमात्यान् स्त्रैरं स राजा भयोद्विग्नचेताः
तं विप्रयेनं गणध्रेष्ठमुवाच ब्रह्मन् । अभयं देहि, सायं ते
सुप्ता निशि क्वापि गता अस्माभिः सदयं दिवानिशं रक्ष-
माणापीति । अथ स विप्रः कृच्छात् धैर्यमापन्न इव सदय-
मब्रवीत् राजन् । तर्हि स्वां तनयां मे पुत्राय देहि । तदा
कार्यं तेन राज्ञा शापभीतेन तस्मै देवदत्ताय निजायां सुताया
प्रदत्तायां स पञ्चशिखः प्रतस्थे । देवदत्तोऽपि तामैव
तत्पुत्रं प्राप्य अपुत्रस्य श्वशुरस्य विभूतिभिः परममुखेन
कालं मनयत् । अथ कालेन राजा सुशर्मा तस्य पुत्रं
दौहित्रं महीधरं नाम राज्येऽभिषिच्य तपोवनं मशि-
त्रियत् । देवदत्तोऽपि कालेन सुतैश्वर्यं दृष्ट्वा कृतार्थ-
स्तथैव प्रियया राजपुत्रया सह वनं मगच्छत् । तत्र स
पुनः श्वशुरमारुध्य मर्त्यदेहं त्यक्त्वा तस्यैव प्रसादेन

ष्यति । इत्युक्त्वा सा तेन चण्डमहामेनेन श्रुत्वा, तत्रै-
 त्यङ्गीकृत्य तच्च राजानं प्रच्छन्नमवस्थाप्य पापमगश्चिनी
 प्रसुप्तस्य पितुरन्तिकमागमादच, प्रबुधे च स दैत्यपति ।
 अथ सा रीदितुमारिभे तत्समीपे । किं पुत्रि । रीदिषि
 इत्येवमभिहिता सा दैत्यराजेन कातराची सगद्गदमद्म-
 वीत् तात । यदि कश्चित् त्वां हन्यात् तदा मे का गति-
 र्भवेदिति शङ्किता रीदिमि । स तु विहस्य किञ्चिददा-
 चत् वत्से । को मां हन्तुमीष्ये, अहं वज्रमय वागस्ते
 मम छिद्रमस्ति तच्च धनुषा रक्ष्यते । दैत्येन तेन इत्या-
 माश्वास्यमानां तां स राजा प्रच्छन्नवर्त्ती शुश्राव । तत-
 च्छेनोत्थाय स दैत्यः कृतस्नान तन्तमीनं गङ्गं देवमारा-
 धयितुमुपचक्रमे । अनन्तरे च स राजा गृहीतानामुक्त-
 सन्मुखीभूय सहसा रणाय तमाजुहाव । दानोर्ध्व-
 मौनितया वामं करमुत्क्षिप्य चणं प्रतीक्षन्नेति तस्य राज्ञः
 सन्नामकरोत् । राजा तत्क्षणेन विगणय्य लपत्कृतदा-
 तस्मिन्नेव करे तत्चणं शरमहार मकरोत् । प्र-तप्तमव-
 स महासुरः घोरं बव कृत्वा भूमौ पतन् निजगाद तेन तं
 हृपितो हतः स यदि प्रत्यद् अङ्घ्रिमीं न तर्पयत् तदा
 तस्य पञ्च मन्त्रिणः नश्येयुरित्युक्त्वा पञ्चतन्मगमत् ।
 राजापि तस्य सुनामद्धारवतीं गृहीत्वा चञ्चवितीं प्रत्या-
 गमत् । आगत्य च तां दैत्यकन्यकां परिशीतवतस्तस्य
 द्वौ सुतौ सञ्जातौ, एको गोपालको नाम, द्वितीयः पाल-
 काभिधः । तयोश्च जन्मनि राजा इन्द्रमहीम्भवं कृतवान्
 तेन च सन्नुष्टो देवराजः स्वप्ने तमुवाच राजान । यथा

असादेन निरुपगामेकां सुतां प्राप्स्यसीति । अथ कालेन
राज्ञः अपूर्वेका सुता सजज्ञे । तदाच आकाशाद्वाणी
उच्चचार अस्याः पुत्रः कामदेवावतारः विद्याधरचक्रवर्ती
भविष्यतीति । यतः सा तुष्टेन वासवेन दत्ता, तस्मात्
तां नाम्ना वासवदत्तां चकार पिता । सेदानीं पित्रा
दास्यमाना अर्णवाभ्यन्तरे कमलेव पिष्टगृहे अवतिष्ठते ।
देव । एवं प्रभावः स राजा चण्डमहासेनः दुर्मदेशस्थितः
यथा तथा न जेतुं शक्यते । स च मानी निजपक्षमहोदयं
प्रार्थयन् तुभ्यमेव तां कन्यां दातुमभिलषति । मन्ये सा
त्वयैव परिणीया भविता नान्येन इति एवं मन्त्रिवरस्य
यौगन्धरायणस्य वचसा स खलु वत्सराजः वासवदत्ताहृत-
हृदय एव कथञ्चिदवतस्थे ।

इति एकादशस्तरङ्गः ।

— — —

अथ द्वादशस्तरङ्गः ।

अत्रान्तरे वत्सराजप्रेषितो दूतः उज्जयिनीमासाय
चण्डमहासेनाय प्रतिमन्देशमकथयत् । चण्डमहासेनश्च
तदाकर्ण्य व्यचिन्तयत् वत्सराजः अतीव मानी नात्रायाति
कन्यापि यथा न प्रेषणीया तथात्वे लाघवं भवेत् तस्मात्
कौशलेन तं ब्रूया नृपमिहानेष्यामि । इति सञ्चिन्त्य
मन्त्रिभिः स राजा महान्तं यन्त्रहस्तिनमकारयत् न्यदधाच्च
तं वीरपुरुषैश्चैरन्तरविहितं विन्ध्याटव्याम् । तत्र मज्ज-
वत्थव्यसनिनी वत्सराजस्य चारपुरुषाः दूरतः तं मायागज-

मपश्यन् व्यजिज्ञपञ्च त्वरित मागत्य तं वत्सभूपतिम् देव ।
 विन्ध्याटव्यां भ्रमन्ने कोगजोऽस्माभिर्दृष्टः, अस्मिन् लोके नैव
 तादृक्चर्मणा व्यातगगनो विन्ध्याद्रिरिव जङ्गमी दृश्यते ।
 तच्च चारवचः समाकृष्टं व सवृपतिरतीव जहर्ष ददौ च
 तेभ्यः सुवर्णलक्षं पारितोषिकम् । चिन्तयामास च यद्येनं
 गजेन्द्रं नडागिरेः प्रतिमल्लं प्राप्स्यामि, तदा चण्डमहासेनं
 वशप्रानेयामि नूनं, ततोऽसौ मल्लं वासवदत्तां स्वयं प्रदा-
 स्यति । एव चिन्तयन्नेव तां निशामनैषीत् । अथ प्रातरेव
 मन्त्रिणां वचनानि अनादृत्य गजदृष्ट्याक्रान्तचित्तः प्रस्थान-
 लग्नस्य फलं गणकीकृतं कन्यालाभं सबन्धनमगच्छयन् ता-
 नेव चारान् पुरस्कृत्य विन्ध्याटवीमगात् । गत्वा च तत्र
 गजस्य भयपलायनशङ्कया स्वसैन्यानि दूरे निवेश्य चार-
 मात्रसहाय एवं तां घोषवतीं वीणां दधत् महारण्यं
 विवेश । प्रविष्टश्च दूरात् तस्याद्रेर्दक्षिणे पार्श्वे चारैः
 प्रदर्शितं सत्यगजाभासं तं मायागजं व्यलीकयत् ।
 दृष्ट्वैव स भूपतिरेकाकी वीणां वादयन् मधुर गायन्
 बन्धनानि च चिन्तयन् शनैस्तमुपजगाम । सन्निहिती
 राजा गान्धर्वव्यापागशक्त्या सन्ध्यान्धकाराविभावेन च
 तं वनगजमेव न तु मायागजमलक्षयत् । सोऽपि हस्ती
 गीतरसादिव चत्कर्णतालः आपन्नतरमेव विचरन् तं
 नृपं दूरमाचकर्ष ।

इत्थं सुदूरमाकृष्टञ्च तं भूपतिं तस्मात् यन्त्रगजात्
 सहसा निर्मल्य कतिपये सन्नद्धा धीराः समन्तात् पर्येवा
 रयन् । बांश्च दृष्ट्वा वत्सराजः कीपात् आकृष्टकपाशः

अथस्थान् योधयन्नेव पश्चादागतेः वीरैरगृह्यत । अथ ते सङ्केतमिलितैरन्यैश्च योधैः परिवृता स्तं वत्सभूपतिं गृहीत्वा चण्डमहासेनान्तिकमानिन्युः । सोऽपि चण्डमहासेन समागत्य कृतादरः तेन वत्सेश्वरेण समं स्वां पुरीमुञ्जयिनीं विवेश । प्रविशच्च वत्सनाथः पौरैरवमानकलङ्कितः शशीव लोचनानन्दी नवागतो दृष्ट्वा चक्रे च मरुनिश्चयः तस्य गुणानुरागेणाबद्धैर्मिलितैः सर्वैः बधमाशङ्कमानैः । सोऽपि चण्डमहासेनः नाऽसौ वत्सेश्वरो मम बध्यः केवलं सन्धेय इति उक्त्वा तान् क्षुब्धान् पौरान् तस्मादध्यवसायात् न्यवारयत् । अथ महीपतिर्वत्सराजाय तां सुतां वासवदत्तां गान्धर्वशिष्यार्थं समर्पितवान् । उक्तवांश्च तं भूपमुदयनं प्रभो । त्वमेतां मत्सुतां गान्धर्वशिष्य, ततः चेममवाप्सरसि, मा विषादं कार्षीरिति ।

वत्सराजस्तु तां कन्यां दृष्ट्वा स्नेहाक्तहृदय एवासीत् न च मन्युमवाप । तस्याश्च चक्षुर्मनसा सहैव तं प्रति जगाम, परं क्रिया चक्षुर्निवृत्ते, मनस्तु न कथञ्चन । ततो वत्सराजस्तद्गतमानसः तां कान्तां गापयन् तस्यामेव गान्धर्वशालायामुवास । अङ्गे सा घोषवती वीणा, कण्ठे गीतश्रुतिः, पुरतः वासवदत्ता एतत्त्रयमेव तस्य चित्तमनन्दयत् । सापि वासवदत्ता लक्ष्मीरिवानपायिनी बद्धस्यापि तस्य परिचर्यापरा अभवत् ।

अस्मिन्नेवावसरे वत्सराजानुगामिनि जनसङ्घे कोशाम्बरां प्रत्याहृते तं प्रभुं बद्धं ज्ञात्वा सर्वमेव राष्ट्रं प्रक्षुब्धमभवत् । क्रुद्धाश्च प्रकृतयः वत्सराजानुरागिण्यः उज्ज-

यिनीमवरोद्धुं समन्ततः ऐच्छन् । रुमण्वांस्तु महामतिः
 समुद्यतांस्तान् जनान् न्यवारयद्वादीञ्च स हि चण्डमहा-
 सेनः नैव बलसाध्यः, यतः स महान्, तथाप्येव वत्सराजस्य
 शारीरकुशलं नैव भवेत्, तस्मात् सहसा नैवास्कन्दो युज्यते,
 बुद्ध्या कौशलेन चैतन्नतिसमाधेयमिति । अथ धीरप्रकृतिः
 महामन्त्री यौगन्धरायणः राष्ट्रं तत् अनुरक्तमव्यभिचारि
 चाकलट्य रुमण्वदादीन् मन्त्रिमुख्यानाह स्म इहैव युक्ताभि-
 सततोद्युक्तैः स्थातव्यं राष्ट्रं हि प्रथमतः रक्षणाय ततः
 काले विक्रमः कार्यः । अहन्तु वसन्तकेन सहायेन तत्र
 गत्वा कौशलेन प्रज्ञया च वत्सेशं मोचयित्वा आनयामि ।
 यस्य प्रज्ञा आपद्यपि जलवर्षणेऽपि वैद्यताग्नेद्युतिरिव
 विशेषेण स्फुरति स एव धीरः । अहं हि प्राकारभञ्जनान्
 निगडभञ्जनान् अदर्शनप्रयोगाञ्च यथायथमुपयोगिनः
 जाने इति । एवमुक्त्वा प्रकृतीः सर्वाः रुमण्वतः हस्ते समर्प्य
 सवसन्तकः कौशाम्ब्या निरगात् । प्राविशञ्च विन्ध्याटवीं
 स्वनीतिमिव दुर्गमाम् । तत्र च वत्सेश्वरमित्रम्य विन्ध्य-
 प्राग्भारवासिनः पुलिन्दकनाम्नः पुलिन्दाधिपतेः गृहप्रग-
 मत् । अस्थापयञ्च तं सज्जं बहुसैन्यसमन्वितं आगमिष्यत-
 स्तेन पथा वत्सराजस्य रक्षणाय । ततश्चासी क्रमेण वस-
 न्तकेन सह उज्जयिन्यां महाकालाख्य श्मशानं क्रतुगन्धि-
 भिर्वेतालैरितस्ततः स्तमःश्यामलैर्जङ्गमैश्चिताधूमैरिव परि-
 न्यासमासदत् । तत्र योगेश्वरो नाम कश्चित् ब्रह्मराक्षस-
 स्तस्य यौगन्धरायणस्य दर्शनेन प्रीतः सम्पेत्य तं मित्रभा-
 वेन समावृतवान् । तदुपदिष्ट्या च युक्त्या यौगन्धरायणः

सद्य एताज्जग रूपविपर्ययं दत्तवान् । तेन च सः विहता
 कुलजं हृद्यं उभात्तवैश्वर्यं लोकाणां - - - - -
 समजनि । तौव च युक्त्या वसन्तकानि पिरानव्वं सहीदरं
 दन्तुं दुर्मुखं चकार । अत्र प्रापेव वसन्तकं राजद्वारं
 प्रेष्य स्वयं पश्चान् नमसीं गविवेश । प्रविष्टश्च दृष्ट्यन्
 भाग्रश्च सकौतुकं सर्वैः वटुभिः परितुतः दृष्टश्च पुरवार्ति-
 भिः राजप्रासादमभिलक्ष्य ययौ । कपिणा च रत्नैस्तैव
 राजान्तःपुरिकाणां वासवदत्तायाश्च हनकौटुकं स अव-
 श्यगीचरतामगात् । सा तु राजतनया तौःनुवाङ्मनलालसा
 चटिकां प्रेष्य तं गान्धर्व्यानां गन्ताजगाम, चञ्चलं
 हि नय वयः । स च उपागमे नैःपि तं परितः बद्धं दृष्ट्वा
 तत्र नतद्वामोऽभवत् अजगोप सति उतरताय । सोऽपि
 राजा तं नैःपि - - - - - यत्किञ्चन प्रत्यभि-
 श्रुतवान् । ततः क्रमेण पुरिषाणां तां गान्धर्व्यानां तं गान्ध-
 र्विः सर्वाः प्रति आगमोद्ध्यं न दत्तवान् । केव त्विदं
 नृपतिपतं दृष्ट्वा । तावदपि तं - - - - -
 सहसा उद्यत इति तदाकस्य दृष्ट्वा चाप्रे तं - - - - -
 गत्वा च सर्वं योगबलवत्तां तां गान्धर्व्यानां नृपतीन् ।
 सुन्दरि । त्वमितो गत्वा सरस्वतीपूजाङ्गव्यगादाय आ-
 गच्छ ।

तदाकस्य सा तथेत्युक्त्वा सवयस्या तस्मान् दृष्ट्वा
 निश्चितात् । प्रविष्टश्च तथैवावसरं प्राप्य असौ योगपरा
 यणः तत्रैव वत्सराजाय निगडभञ्जनान् दीयन् - - - - -
 न्यां वासवदत्तायाः श्रीशतम्बीनियोजितान् लीक - - -

योगेश्वर । न्यवेदयस्व राजन् । इह वसन्तकः गगनायात,
 द्वारि तिष्ठत्यसौ रूपान्तरप्रतिच्छन्नः, तन्निष्ठान्तिके राजा
 नेतुमर्हसि । यदा तु वासवदत्ता त्वयि विश्वासं गमिष्यति
 तदा यदहं वक्ष्यामि तत्कुर्याः, साष्टतमिह तिष्ठ । इत्यु-
 क्तासौ तस्या गान्धर्वशालाया निर्ययी । दासप्रदत्ताः च
 पूजामादाय तत्क्षणमगात् । अथ तां वत्सराजीऽवन्त-
 दारिके ! बहिर्हारि द्विजः कश्चित् यदि तिष्ठति तदा तस्मै
 सरस्वतीपूजाया दजिह्वां दातुमिह प्रवेष्टव्यम् । तथेत्यजया
 तथा द्वारदेशात् विरूपाक्षतिरसौ वसन्तकः समानायि ।
 स चानीतः प्रभुं दृष्ट्वा शुचारीदीत् राजा तु तं मन्त्रभङ्ग-
 भिया निजगाद ब्रह्मन् । तवेदं रोगवैरूप्यं भेषजेन निशा-
 रयामि, मा रोदीः तिष्ठेह मम सन्निधौ । महान् प्रसादो-
 ऽयं देव इति सोऽब्रवीत् वसन्तकः । राजा च तं तथा
 विरूपं दृष्ट्वा स्मितमुज्जोऽभूत् । सोऽपि तं शाय्य दिदि प्रा-
 रणप्रियवैरूप्यं दर्शयन् हसति स्म । वासवदत्तापि तं
 तथा हसन्तं क्रीडनकरदृशं दृष्ट्वा जह्वास तुतोप च का-
 यामात च कीतुकेन, भो ब्रह्मन् । किमपि विज्ञातं विदितं
 ते, कथयताम् । सोऽब्रूत् देवि । कथाः कथयितुं ज्ञाना-
 मीति । अत्र सा कथय तर्हि कामपि कथापिति न्यगा-
 दीत् । ततः सः वसन्तकः तां राजसुतां रक्षयन् काम्य-
 वैचित्र्यं रुचिरां कथामवर्णयत् ।

अति मयुरा नाम नगरी । यत्र कंसनिस्तृणार्थं भग-
 वान् नारायणः प्रादुरासीत् । तस्यां रूपिणिका नाम
 काचित् प्रख्याता यथार्थनाम्नी वारविलासिनी आसीत् ।

मकरदंशरिधाना तस्या माता वृद्धकुटुम्बी स्थिता । कदा-
चित् पूजासमये देवगृहं गता सा रूपिणिका कञ्चित्
सुन्दर युवानमवलोकितवती । स पुरुषः दृष्ट एव तस्या
हृदयमाविशत् मात्रा दत्ता उपदेशास्त तस्या निर्ययुः ।
अथ सा चेटीमब्रवीत् गच्छ मद्वचसा अमुं पुरुषं ब्रूहि अद्य
त्वया मम गृहे आगम्यतामिति । चेटीका च यथादिष्ट-
मकरोत् ततः स ब्राह्मण्युवा कञ्चित् विमृशन् तामवा-
हत् भर्तुः । लोहजङ्घो नामास्मि ब्राह्मणः, नास्ति मे धनं
तदाव्यजनयोग्ये रूपिण्या गृहे कोऽहं ? अप्मत् स्वामिनी
न त्वत्तो धनमभिलषतीति तयोक्ते स लोहजङ्घः तथेति
प्रतिपेदे । ततः सा रूपिणिका चेटीमुखात् सर्वं श्रुत्वा स-
मुत्सुका स्वं गृहमगात् अतिष्ठच्च तदागमनकाङ्क्षया तन्मार्ग-
दत्तदृष्टिः । एतस्मिन्नेव काले लोहजङ्घः तस्या मन्दिरमा-
गत् पर कुटुम्बी तु उगीत्यमिति मकरदृष्ट्या समदृश्यत ।
रूपिणिदा तु दृष्ट्वा स्वपत्न्याय आदरवती हृष्टा च तं
कण्ठे लज्जा पादगृहान्तरमनयत् । तत्र सा लोहजङ्घेनो-
पभुज्यमाना नितरां तद्वशवर्तिनी जस्य सार्थकमन्यत ।
स च युवा निवृत्तान्पसङ्गया तया सह यथासुखं तन्मन्दिर
एव तस्थौ । तद् दृष्ट्वा माता मकरदृष्ट्या विफलमनोरथा
स्विसमजाः रहसि रूपिणिकागम्यतीत् पुत्रि । कथमयं
निर्धनः पुरुषः सेज्यते ? साधवः शठ न स्पृशन्ति गणितास्तु
निर्धन इति न । ब्राह्मणः कथं वैशा, कथं त्वया सर्वं
जिह्मृतम् ? वत्स । सम्येव रागिणी वैश्या न चिरं
दीप्यते । गणिका जटीय कृत्रिमं प्रेम दर्शयित्वा अर्पमा-

हरेत् । तदेनं त्यज निर्वनं आत्मनो नाशं साक्षात् ।
 इति मायाभिहिता रूपिणिका रोषपरा यत्रवीत् गान् ।
 मैवं वादी एष हि सन्न प्राप्तेभ्योऽपि प्रियतरं, राम च
 बहु धनमस्ति, किमन्येन, तदेव पुनर्नवक्तव्यं त्वमेति ।
 तदाकर्ण्य सा दुष्टकुट्टनी कुपिता लोहजङ्घस्य निर्वननो
 पायं विचिन्वती तस्थौ ।

एकदासौ सकरदंष्ट्रा कञ्चित् क्षीणधनं पथि विवरन्त
 शस्त्रपाणिभिः पुरुषैः परिहतं राजपुत्रमद्रावीत् उग्रस्य
 द्राजवीत् तमेकान्ते, राजपुत्र । निर्धनेन केनचित् यूता
 सन्न गृहमाकान्तं तत् त्वमापन्नं सद्गृहं यत्रा न न
 सद्गृहात् निपत्तं तदा दुरु, सज्जन च सन्न दृष्टिः ।
 काञ्चित् । राजपुत्रीऽपि तथेत्युक्ता तदा रुद्रपाणि-
 शर् । तस्मिन् काले रूपिणिका देवगृहात् । लो-
 हजङ्घोऽपि कापि बहिः स्थितः तत् कालं निःशब्देनैव
 गृहमावयो । आगच्छंश्च राजपुत्रस्य अन्तरेः पाद-
 प्रहारयैः सर्वेष्वेवाङ्गेषु दृढमतादृत । ततस्तैर्गज कापि
 चनेभ्यः राने निक्षिप्ते लोहजङ्घः कथमपि प्राणान्
 रक्षन् पलायितः ।

अजान्तं समावाता रूपिणिकौ तद्विदित्वा शोकमन्त-
 मा प्रभूत् । तद् दृष्ट्वा राजपुत्रीऽपि यथागतमगात् । लो-
 हजङ्घोऽपि दृष्ट्वा तयावमानितः प्राणांस्त्यक्तुं तीर्थं गन्तुं
 प्रवृत्ते । अच्छंश्च अटव्यां कुट्टनीमत्युक्ता श्रीशेषा च
 सन्ततः क्षायानभिसम्पन् तद्वमप्राप्य कञ्चित् हस्तिकले-
 वरमाससाद । तच्च जम्बूकनिष्क्रुपितं निर्मांसं दृष्ट्वा

जघनेन प्रविश्य चर्मावशेषे तस्याभ्यन्तरे प्रविशद्वातभीतत्वे
परिश्रान्तः निद्रां ययौ ।

अत्रान्तरे सहसा समन्तात् समुत्थितैः मेघमण्डलैर्ग-
मनमण्डलं समाच्छन्नमभूत् । प्रववृते च तत्र महान्
धारासम्पातः । तच्च हस्तिचर्म अनवरत जलपातेन नि-
र्विवरं सङ्कोचमवाप । क्षणे च तस्मिन् अतिमहती वन्या
प्रादुरासीत् । तया च नीयमानं तत् गजचर्म गङ्गास्रो-
तसि प्रक्षिप्तं गङ्गास्रोतसा चातिमहत्या समुद्राभ्यन्तरं
नीतम् । अत्र कश्चित् गरुडवंशभवः पक्षी तत् भासमानं
चर्म दृष्ट्वा आमिषशङ्कया स्रोतसः समुद्धृत्य चञ्चुपुटेन
सागरपारमनयत् । तत्र च तत् चञ्चुः विदार्थ्य तत्रस्थं
मानुषमेकं जीवितं विलोक्य त्यक्त्वा च उत्पपात । तत-
स्तस्मात् पक्षिचञ्चुक्तात् द्वारात् पक्षिसन्भवीधिते-
ऽसौ लोहनङ्गः निर्जगामः । सहसाचात्मानं समुद्र-
पारस्थ मालोक्य सविस्मयः ऐन्द्रजालिकमिव तत् समग्रं
ममन्यत । अथ तत्र द्वौ राक्षसौ सहसा समुपस्थितौ
विलोक्य भयमाविष्टम् । राक्षसौ च तौ दूरात् चकितौ
तमपश्यतां अकुस्ताञ्च हृदि भयं रामात् पराभवं स्मरन्तौ
तं तथाम्बुधिपारगमनं लोकयन्तौ । तयोश्चैकः सम्मन्त्र्य
तदैव गत्वा विभीषणाय राज्ञे यथादृष्टं न्यवेदयत् । सोऽपि
राक्षसाप्रतिद्वेषरामप्रभावः मानुषागमनात् तस्यन्तं
राक्षसमब्रवीत् गच्छ मद्वचनात् तं मानुषं प्रीत्या ब्रूहि,
आगम्यतामस्मद्वृत्तं क्रियतां प्रसाद इति ।

स च राक्षसस्तथेत्युक्त्वा आगत्य सर्वं स्वप्रभुवचनं लोह-

जङ्गाय समभ्यधात् । सोऽपि लोहजङ्घः प्रशान्तमनाः
 तथेति अङ्गीकृत्य ताभ्याञ्च राज्ञसाभ्यां सह नङ्गामन-
 मतः । तस्याञ्च काञ्चनमयप्रासाददर्शनविस्मितः राज्ञ-
 भवनं प्रविश्य विभीषणं राज्ञसपतिं व्यलोकयत् । सोऽपि
 राज्ञा कृतातिथ्यः कृताशीर्वादं तं ब्राह्मणं पप्रच्छ ब्रह्मन् '
 कथमत्रागत इति सोऽपि धूर्त्तोऽब्रवीत् अहं विप्र. मथुरा-
 निवासी लोहजङ्घो नाम । अहं द्रारिद्र्यसन्तप्तः कदा-
 चित् देवकुलं गत्वा तत्र श्रीमन्नारायणमनीषे निराहार-
 स्तिष्ठन् घोरं तपो अन्वतिष्ठम् । एकदा स भगवान्
 विभीषणसकृशं याहि, मद्भक्तः स ते धनं दास्यतीति स्वप्ने
 मां समादिशत् । मया च क्वाहं क्व च विभीषण इत्युक्ते
 पुनः स एव देवः समास्यत् गच्छ अद्यैव विभीषणमवा-
 प्यसीति इत्युक्तोऽहं तेन प्रभुणा सहसा प्रबुद्धः इहाम्बुधेः
 पारेऽवस्थितमात्मानं व्यलोकयं नान्यत् किञ्चित्
 वेद्मीति । लोहजङ्घेनेत्युक्तो विभीषणः दुर्गमां लङ्का-
 माकक्षय्य सत्यमय यथा वदतीति सममन्यत । अथ
 तिष्ठ ते वित्तं दास्यामीत्युक्त्वा तं ब्राह्मणं नृघातिनां
 अदृष्टं कृत्वा राज्ञसानां रहसि समरक्षत् आनाययच्च
 तत्रस्थात् स्वर्णमूलाभिधात् गिरेः गरुडवंशसम्भवं पक्षिण
 मेकं राज्ञसैः । आनीतञ्च तं मथुरायां गमिष्यते लोह-
 जङ्गाय वाहनीकर्त्तुं वशीकरणाय समर्पयत । लोह-
 जङ्घोऽपि तं पक्षिणं वशमानीय विभीषणाच्चितस्तस्या-
 मेव लङ्कायां तमधिरुह्य वाहनमितस्ततोवाहयन् कियन्तं
 कालमुवास ।

एकदा स समुत्सुकः तं राक्षसेन्द्रमुवाच कथं लङ्का-
भूमिरियं समन्तान् काष्ठमयीति तदाकर्ण्य सोऽवदत्
ब्रह्मन् । यदि ते कुतूहलं श्रूयतां कथयाम्येतद्दृत्तान्तम् ।

पुरा किल कश्यपात्मजः गरुडान् प्रतिज्ञाहेतोर्नागानां
दास्यमुपगतां जननीं विनतां निष्कृष्टुमिच्छन् तन्मूली-
कृतां सुधां देवेभ्यः सकाशादाहर्तुं उद्यतः पथि बलसाधनार्थं
भक्ष्यार्थी पितृसकाशमगात् । सचाभ्यर्थितः समब्रवीत्
गच्छ पुत्र । भुङ्क्ष्व महान्तौ गजकच्छपौ अभ्यस्थितौ शाप-
भ्रष्टौ । ततः स गरुड तत्र गत्वा तावादाय गजकच्छपौ
शुध्यमानौ महतः कल्पवृक्षस्य छायायां समुपाविशत् ।
आत्मनः भारातिशयाच्च तां शाखां भग्नां विलोक्य तत्र
लम्बमानान् तपोनिष्ठान् बालखिलान् रक्षन् चञ्चुः पृथ्वा
पुनः पितुः सकाशमगमत् लोकोपमर्द्दी माभूदिति तेन
पित्रादिष्ट इह विजने तां शाखां अत्यासीत् । तस्याश्च
पृष्ठे एषा लङ्का निर्मिता तस्मादिह भूः काष्ठमयीति
एतदाकर्ण्य विभीषणवचः स लोहजङ्घः सन्तोषमियाय ।

अथ विभीषणः मथुरां जिगमिषवे तस्मै सुबहुनि
महार्घाणि रत्नानि तथा देवस्य मथुरावर्तिनः नाराय-
णस्य भक्त्या अस्य हस्ते हेममयान् चक्रगदापद्मशङ्खाञ्च
प्रादात् । स च तत्सर्वं गृहीत्वा तत्र योजनशतप्रयातारं
विहङ्गराजमारुह्य व्योममार्गेण तीर्थसागरः सद्य एव मथु-
रामागमत् । तस्याश्च शून्ये वाह्ये विहारे व्योम्नः अव-
तीर्य तं रत्नराशिं स्थापयामास ववन् च तं पक्षिणम् ।
अथ गत्वाचापणं रत्नसैकं तत्र विक्रीय दक्षार्जुनादिकं

नानाविधं भोजनीयञ्च क्रीतवान् । आगत्य च तस्मिन्नेव विहारे तत् भुक्त्वा दत्त्वाच पक्षिणे तदुपयुक्तं द्रव्यं वस्त्राङ्गरागैरात्मानं मभूषयत् ।

अथ प्रदीपे तमेव विहगराजमारुह्य ताः शङ्खचक्रगदाः वहन् तस्या रूपिण्या गृहं प्रययौ । तत्र उपरिस्थितः स्थानजः स लोहजङ्घः रहसिस्थितां सम्बोधन् गम्भीरं शब्दमकरोत् ।

तमाकर्ण्य निर्याता सा व्योम्नि रत्नालङ्कृतं नारायणमिव तमपश्यत् निशि रूपिणिका । अहं हरिरिह त्वदर्थमायात इत्यभिहिता सा तं प्रणम्य दयां करोतु देव इति प्रत्यवोचत् । अथावतीर्थं गगनात् लोहजङ्घस्तं विहङ्गमं कुत्रचित् समय्य तया कान्तया सह तद्वासभवनं प्रविवेश । तत्र च प्रियां सम्भुज्य यथा कामं निशावशेषे निष्कृष्य तमेव विहगराजमारुह्य नभसा जगाम । अथ स्वातः सा रूपिणिका देवताहं विष्णुभार्या मर्त्यैः सह नालपामि इति मौनमास्थाय तस्यै अथ सा मकरदंष्ट्रा कस्मादेवं मौनमास्थीयते पुनः । कथ्यतामिति तामपृच्छत् । निर्वन्धपृष्ठा च तिरस्कृतिं स्थापयित्वा तस्यै सर्वं रात्रिवृत्तान्तं मौनकारणमवादीत् । सा तु कुट्टनी तदाकर्ण्य सन्दिहाना निशि एकान्ते स्थित्वा तं विहगारूढमागतं लोहजङ्घमपश्यत् । अथ प्रभाते सत्यमेव तमन्यमाना पटान्तस्थां रूपिणिकामभ्येक्ष्य अवनता समभ्यधात् पुनः । देवस्य अनुग्रहात् त्वं देवी मम पुत्री-जाता, अहन्तु तव जननी, तन्मे सुताफलं देहि, यथाहं वृद्धा अनेन देहेन स्वर्गं व्रजामि, तथा देवाय विज्ञापय ।

अनुगृहाण मामिति । कृपिणिना च तं मातुरभिप्रायं
कपटविश्वे तस्मै समागताय नक्तं व्यजिज्ञपत् । तथे-
त्युक्ताः स लोहजङ्घो विहस्याब्रवीत् प्रिये । पापीयसी ते
जननी, नास्याः स्वर्गं अधिकारिता परमेकादृश्यां प्रातः
दिवः द्वारमुद्घाट्यते, ततः बहवः शिवानुचरा गणाः अग्रे
प्रवेक्ष्यन्ति, तेषां मध्ये तद्देशधारिणी ते माता प्रवेशयितुं
शक्यते, तदस्या पञ्चचूडं चुरमुण्डितं शिरः, कण्ठं अस्त्रि-
मालाधरं पार्श्वमेक काञ्चलालङ्कृतं अन्यत् सिन्दूरलिप्तञ्च
कुक्षौ वीतवसनायाः । तस्माकृते गणाकृतिमेनां सुखेन
स्वर्गं नेष्यामि । इत्युक्ता स लोहजङ्घः क्षणं स्थित्वा यथा-
गतमगात् । प्रातश्च तथा कृतयथोक्तवेशा सा कुट्टनी
स्वर्गोन्मुखी तस्थौ । लोहजङ्घश्च पूर्ववत् निशायां तत्रा-
ययौ । सा च वारयोषित् मातरं तथा कृतां तस्मै समर्पयत्
ततः सः पचिराजारूढः तां कुट्टनीं विवृतवेशां नग्नामादाय
जवात् नभोमण्डलं मुत्पपात । ददर्श च गगनस्थ एव
देवमन्दिराग्रतः प्रांशुं उपरि चक्रलाञ्छितं शिलास्तम्भमेकं
न्यवेग्यञ्च तस्य स्तम्भस्य पृष्ठे चक्रमालालम्बे तां खली-
कारप्रतीकारपताकामिव । इह क्षणं तिष्ठ यावदहं भुवि
कमपि अनुगृह्य आगच्छामि इत्युक्ता तां तस्या दृष्टिपथात्
निर्ययौ । उवाच च तत्र गगने एव स्थितः देवाग्रे राज्ञौ
याज्ञोत्सवदर्शनार्थं समागतान् नागरिकान् हे पौराः ।
युक्ताः ऊपरि अद्य सर्वसहारिणी काचित् नारी पतिष्यति
अवहिता भवत हरिं देव शरणं व्रजत च । ताञ्च गगनात्
समुत्थितां वाणीमाकर्ण्य सर्वे एव माथुराः भयविद्वला

देवमाश्रित्य स्थस्ययनं चक्रुः । सोपि लोहजङ्घः गगना-
दवतीर्य तं देववेशं विहाय अलक्षित स्तनैव विवेश ।
स्तम्भपृष्ठवर्त्तिनो कुट्टनी तु अद्यापि देवी नायात, नवाहं
स्वर्गं गता, इति चिन्तयन्ती हा हा पतितामि अहं अक्षमा
सम्प्रति अत्र स्थानुमिति तन्नयान् श्रावयन्ती भयदस्त्रा
चक्रन्द । हे देवि । सा मा पत इति देवनिकेतनम्बा पुरुषा
सर्वैरुचुः निःसृग्च सगान् इति नता । नारीपात्मन्यो-
हिम्ना तां रजनीम् ।

अथ प्रातः सर्वाः - नरिका जनः सह नृपतिना तत्रागत्य
तां तत्राविधां स्तम्भपरिवर्त्तिनीं कुट्टनीं प्रत्यभिजानात् ।
रूपिणिजा च श्रुतवृत्तान्ता तत्र वीतभगेषु हसन्सु जनेषु
समाययौ अवतारयामात च तत्रस्थैर्जनेस्तां मातर स्तम्भा-
शान् । अथ सर्वैरेव जनैः पृथा सा यथावृत्तं सर्वमकथयत् ।
ततः सर्वेऽत्र राजपरिजनाः मायुराः अङ्गुनहाम्यकर-
सिद्धचरितं तन्नन्यमानाः परस्परमब्रूवन् येन इय वञ्चित-
तानेककामुका कुट्टनी विपन्नम्बा, स प्रकटोऽस्तु तस्येह च
पट्टवन्धो विधीयताम् । तदाकर्ण्य लोहजङ्घः सहसा आ-
स्त्रानमदशयत्, स्पृष्ट्वावर्णयत्, शामूलतो वृत्तान्तम् ।
अथ स विभीषणप्रदत्तं शङ्खचक्राद्युपायनं देवाय समर्पित-
वान् सविभयेन जनेन दृश्यमानम् । अथ राजा-शेन
सर्वे मायुराः सप्रदि तस्य पट्टं बद्ध्वा सन्तुष्य च तां रूपि-
णिकां स्वाधीनां चक्रुः । लोहजङ्घोऽपि एवं कुट्टनीनि
कारमन्युं प्रतिकृत्य बहुबलसञ्चयेन समृद्धकोपस्तामिव
कान्तां प्राप्य वथादुःखं न्यवसृत् ।

विकृतरूपस्य वसन्तकस्य मुखात् कथामिमाना-
कार्यं बहस्य वत्सराजस्य समीपे वासवदत्तया परम. परि-
तोषो लेभे ।

इति द्वादशस्तरङ्गः ।

—*—

अथ त्रयोदशस्तरङ्गः ।

अथ सा वासवदत्ता क्रमेण पितृपक्षविमुखी वत्सेश्वर
प्रति गाढमनुरागवती बभूव । ततो योगन्धरायणः तिर-
ष्कारिणीप्रच्छन्नः अन्यैर्जनैरलक्षितः वत्सराजमुपजगाम ।
व्यजिज्ञपच्च तमकान्ते वसन्तकस्य नाम देव । चण्डम-
हासेनेन भवान् मायया बद्धः । अयं सुतां दत्त्वा सम्मान्य
च त्वां मोक्षुमिच्छति । तदस्य तनयां स्वयं हृत्वा वयं
गच्छामः तथाकृते अस्य दृढस्य प्रतीकारो भवेत् अनुग्रह-
लाभे अस्माकं लाववम् । राजन् । वासवदत्तायाः पितृदत्ता
भद्रवती नाम करेणुका अस्ति, सा हि अन्येन दन्तिना
वेगेन अनुगन्तुं न शक्या विना नडागिरिं गजेन्द्रम् ।
स तां करेणुकां दृष्ट्वा नैव युज्यते अस्याश्च करेणवा
आषाढकी नाम हस्त्यारोहोऽस्ति, स मया, बहु धन
दत्त्वा वशीकृत्य स्थापितः । तस्मात् सह वासवदत्तया
तां करेणुनारुह्य सशस्त्रेण नक्तं इतः प्रयातव्यम्, अत्रत्यो
महामात्रश्च गजेन्द्रितविदपि मद्येन तथा क्षीवतां नेष्यते
यथा नैतत् किमपि ज्ञातुं शक्यते । अहञ्च अग्रतः पुलिन्द
कस्य तव सख्युः सकाशं गच्छामि, मार्गरक्षार्थमित्युक्त्वा असौ

यौगन्धरायण प्रायात् । वत्सराजोऽपि त सर्वं कार्यजातं
 मनसि समवधारत् । अत्रान्तरे वासवदत्ता वत्सराज-
 सकाशमभ्यागमत् । राजा तु तया सह विविध वियम्भा-
 स्नापं कृत्वा तत् सर्वं यौगन्धरायणीकृतं तस्य श्रुत्वा । सा
 च गमनं प्रति यथोक्तं प्रतिपद्य आपादकं नाम हस्त्या-
 रोहमानाद्य तं सज्जं कृत्वा देवपूजाव्याजेन मद्य दत्त्वा
 सर्वाधीरणसहितं महामात्रं मत्तमकरोत् । अथ प्रदीपे
 आपादकः करेण तां सज्जयित्वा मेघाच्छन्ने प्रदीपे समा-
 नयत् । सज्जमानाच सा हस्तिनी यं शब्दं चकार, हस्ति-
 कृताभिज्ञो महामात्र एव तं शुश्राव । हस्तिनी अद्य
 त्रिषष्टियोजनानि यास्यामीत्याह, स महामात्रः एतं
 उद्दाममद्विस्त्रलिताक्षरं उवाच । मत्तस्य तस्य मानसं
 नैव विचारमागेमायातं, हस्तिपकाश्चान्ये क्षीवास्तस्य
 वाक्यं न शुश्रुवुः । अथ वत्सराजः यौगन्धरायणश्चित्ते-
 यौगैर्विश्वयबन्धनः गृहीतास्त्रं वसन्तकेनार्गम्यमानः
 तां निजां वीणामादाय वासवदत्तया काञ्चनमालाभिध-
 सहचरीद्वितीयया सह तां करेणुकामारोह । निजं-
 गाम चोज्जयिन्याः सत्तेभभिन्नप्राकारवर्त्मना । प्राकारर-
 च्छिणौ वीरौ वीरबाहु-तालभटनामानौ द्वौ राजसुतौ तदा
 राज्ञा निहतौ । ततो राजा प्रियासखः करेणुकारुढौ
 वेगेन प्रतस्थे । एतस्मिन्नन्तरे राज्ञौ प्राकाररच्छिणौ राज-
 सुतौ हतौ दृष्ट्वा सर्वे पुररक्षिणः क्षुभिताः राज्ञे न्यवे-
 दयन् । सोऽपि चण्डमहासेनः अन्विष्य तं वत्सराजमेव
 हतवासवदत्तममन्यत । अथ पालकनामा राजपुत्रः ता-

इति तत्र राजपुरे प्रवृद्ध स्तं नडागिरिमधिरुद्ध
वत्सेन मन्वधावत् । वत्सेनोऽपि आयान्तं त पथि अयो-
धयत्, नडागिरिस्तु करेण तां दृष्ट्वा न प्रजहार । ततः
स पालकः पितृकार्यानुरोधिना गोपालकेन भ्रात्रा, पञ्चा-
देत्य निवर्तित । वत्सराजोऽपि तदानीं नि यद्धतया
विश्वभं गन्तुं प्रवृत्ते । शने गच्छतश्च तस्य सा शर्वरी
व्यासीत् । ततः सा करेणुका त्रिषष्टियोजनायाता म-
ध्याह्ने विन्ध्याटवी मामसाद् दृपिता चाभवत् । अथ
सभाट्यो तस्मिन् रात्रि अवतीर्णं सा करेणु जलानि पीत्वा
तेनैव दोषेण तत्क्षणात् पञ्चतां प्राप । अथ विष्णुः
सभाट्यो वत्सराजः आकाशचारिणी नेतां सरस्वतीमश्रु-
णोत् राजन् । अहं मायावती नाम विद्याधरी, इत्यन्तं
कालं शापदोषेण हस्तिनी आसं वत्सराज । अद्य तव
उपकारं कृतवती अहं भूयोऽपि भविष्यत स्वत्पुत्रस्य उप-
कारं करिष्यामि, एषा वासवदत्ता च ते पत्नी नैव नानुषी
इयं कापि सुरसुन्दरी शापदोषात् क्षिताववतीर्णा इति ।
ततः स राजा दृष्टः वसन्तकं विन्ध्यसानुं प्रति पुलिन्दकाव-
सुहृदे स्वायम्भवं वक्तुम् प्राहिणोत् । एतस्मिन्नन्तरे पाद-
धारिण शनकैर्गच्छन्त कान्तासनेतं तं दृष्ट्वाः समन्तात्
समागत्य पर्यवारयन् । स च धनुर्वितीयः वत्सराजः
वासवदत्तायाः पुरतः दक्षिणां पञ्चाधिकशतं वार्ष्णेनाव-
धीत् । आगमञ्च तत्क्षणास्य मित्रं पुलिन्दको नाम
पुलिन्दराजः यौगन्ध्याय उवाच तन्नाम्नां सह । ततः
स पुलिन्दपतिः सर्वान् दक्ष्यन् निवात्य तं राजानं प्रपि

पत्य निजां पत्नीं निनाय । तत्र गत्वा स वत्साधि-
पतिः तां रात्रिं आरण्यदर्भपाटितचरणया प्रियया साङ्घे
अत्यवाहयम् ।

अयं प्रभाते यौगन्धरायणप्रेरितदूतमुखेन बोधितः
सेनापतिः रुक्मखान् ससैन्यो राजान्तिक मागमत् । अयं
वत्सराजस्तस्यामेव विन्ध्यारण्यभुवि कटकं निवेश्य उ जयिनी-
वार्त्तां ज्ञातुं समुत्सुकस्तस्थौ । अत्रान्तरे च सज्जयन्तीतः
कश्चिद् वणिक् यौगन्धरायणसुहृद् समागत्य ब्रवीत्
देव ! चण्डमहासेनः त्वयि जामातरि प्रीतः, तेन च
भवदन्तिकं प्रतीहारः प्रेषितः स चागच्छन् पश्चात् स्थितः
अहमग्रतः सत्वरं देवं विज्ञापयितुमागतः । एतदाकस्म्यं
वत्सराजो जहर्ष शशंस च सर्वं प्रियाये सापि कृतबन्धु
परित्यागकातरा परं हर्षमगान् सानन्दा च शकुन्तला
च स्वात्मविनोदाय निकटस्थं वसन्तक माह्वय पुनरब्रवीत्
ब्रह्मन् । कापि मनोहारिणी कथा त्वया वर्ण्यतामिति स
च धीमान् वसन्तकः तस्या मुग्धाया, भर्तृभाताविवर्द्धिनीं
कथामिमां कथयामास ।

अस्ति ताम्रलिता नाम नगरी । तस्यां धनदत्ताख्यं
कश्चित् महाधनं वणिक् आसीत् । सचापुत्रं ब्रून्
विप्रान् समानाद्य प्रखतोऽब्रवीत् विप्राः ! तथा कुरुत यथा
मै अचिरात् पुत्रो जायेत । विप्रैरुक्तं नैतत् दुष्करं
अस्माभिः सर्वं हि साधयन्ति द्विजाः श्रौतेन कर्मणा ।
पूर्वं कश्चिदपुत्रः महीपतिरासीत् तस्य पञ्चाधिकशतसं
स्थकाः अन्तःपुरिकाः । पुत्रेष्टिं कृतवतस्तस्य जगुर्नाम

पुत्री व्यजायत । कदाचिन् जानुभ्यां चलन्तं तं पुत्रमेका
पिपीलिका ददंय, भृशं चक्रन्द च सः, अन्तःपुरञ्च सर्वं तदा-
क्रन्देन तुमुलात्तं रत्रयुक्तमभवत्, राजापि पुत्र । पुत्र । इति
सुभृशमरोदीत् प्राकृत इव । अथ तस्मिन् बालके घृणात्
स्वस्थे समाश्वस्ते जाते राजा एकपुत्रतां नितरां दुःख-
निदानमविन्दत् अपृच्छ च ब्राह्मणान् अस्ति कश्चिदुपायी
येनाहं बहुपुत्रः स्यामिति । ते च तं प्रत्यूचुः राजन् ।
अस्य यमुपायः यद्येनं तव सुतं हत्वा अग्नौ तस्मांसं हयते,
तस्य हयमानस्य गन्धाम्राणात् ते सर्वाः पत्नयः सुतान्
लभ्यन्ते इति राजाय तदाकर्ण्य तथैव सर्वं कृतवान्
प्राप्तवांश्च पत्नीसमसञ्जान् पुत्रान् । अतस्तथापि यद्वेन
सुत साधवानः । इत्युक्त्वा तं धनदत्तं ब्राह्मणं कृ-
दक्षिणा ययायथ ह्रीम् चक्रुः जातश्च तस्य वणिजस्तनयः
गुहसेनो नाम । स पुत्रः क्रमेण बृद्धि । कालक्रमेण यै रवा-
तिक्रान्तस्य तस्य भाग्यार्थं धनदत्तः इतस्ततः अन्विषेज ।
अथ सः पुत्रसहितः वाणिज्यव्याजेन स्वधान्वेषणार्थं द्वीपा-
न्तरमगमत् । तत्र च धर्मगुप्तं नाम वणिग्वरं पुत्रार्थं
देवस्मितां नाम तत्कन्यकां ययाये । स तु धर्मगुप्तः
दुहितृप्रियतया ताञ्च लिङ्गासतिदूरवर्त्तिनीं सत्वा तं
सम्बन्धं निराचकार । सा तु देवस्मिता गुहसेनं तं गुण-
वन्तं दृष्ट्वा तदायत्तवित्ता कृतबन्धुत्यागा सर्वां पुरेज
सङ्केतं कृत्वा तेनैव नित्यसहितेन प्रियेण सह तं
तस्मात् द्वीपात् ताम्बलिमामाजगात् । ततो
तयो स्ताम्बलिना कृतोद्वाहयोः चित्तं पश्यन्

मभूत् । गच्छता च कालेन पितरि धनदत्ते स्वर्गते गुह-
 सेनः स्वबन्धुभिर्वाणञ्छार्थं कटाहद्वीपगमने कृतानुगत-
 कथञ्चित् प्रियां याचामयाचत । सा देशान्तरे अन्यामङ्ग-
 शङ्खिनी सेर्या पत्युर्गमनं नाङ्गीचकार । गुहसेनस्तु एकतो
 बन्धुजनानुरोधः, अन्यत्र प्रियावियोगः निषेधश्चेति सुग्र-
 किं कर्त्तव्यविमूढ एवासीत् । अथ स देवागारे गत्वा
 देवो मे उपायं निर्दिशतु, इति मनसि सङ्कल्पयन् निराहारः
 व्रत भारेभे । देवस्मितापि भर्त्ता साई तथैव व्रतं कृत-
 वती । देवश्च तयोरेकाग्र्येण परितुष्टः स्वप्ने आत्मानं
 दर्शयन् रक्तपद्मद्वयं दत्त्वा ता वभाषत उभावपि युवां एतत्
 एकैकं हस्ते गृह्णीतं यदि युवयोरैकः दूरवर्त्तिर्तया शील-
 त्यागं करोति तदा अपरस्य करस्थितं पद्मं क्लान्तिमियात्
 नान्यथा । एतद्देववाक्यं श्रुत्वैव प्रबुध्यद्वावपि तौ दम्पती
 अन्योन्यस्य हृदयमिव हस्तस्थं रक्तमम्बु जमपश्यताम् ।
 ततः स गुहसेनो गृहीतरक्ताम्बुजः प्रस्थानं मकरोत्
 अतिष्ठच्च देवस्मिता गृहे पद्ममेव दिवानिशं पश्यन्ती ।
 गुहसेनोऽपि सत्वरं कटाहद्वीपं प्राप्य तत्र रत्नानां
 क्रयविक्रयात् कर्त्तुं भारेभे । एकदा तत्रत्याश्चत्वारो
 बणिक्नुताः तस्य हस्ते सततं स्थितमम्लानं पद्मजं
 दृष्ट्वा विस्मयं परमगमन् । अथ ते युक्त्या तं गृहं नीत्वा
 प्रभूतं सधु पायविभा पद्मवृत्तान्तमपृच्छन् सोऽपि मत्तः
 यथावत्तमकथयत् । अथ ते पापाशयाः बणिक्तनयाः तं
 गुहसेनं बहुदिननिर्वाह्यरत्नादिक्रयविक्रयनियुक्तं निर्वाह्य
 कौतुकात् तस्य भार्यायाः शीलविद्भवं चिकीर्षवः त्वरितमेव

ताम्रलिमानगच्छन् । आगत्य च तत्र ते धूर्त्ताः उपायं
विचिन्वन्तः कामपि नृणां यतने स्थितां योगकरण्डिकां
नाम प्रव्राजिकासुपागमन् । अब्रूवश्च भगवति । यद्यस्मा-
कमभीष्ट साध्यते तदा ते बहूनर्थान् दास्याम इति । सा-
ब्रवीत् तरुणा वयं इति सम्भावयामि काप्यत्र रमणी युवा-
कमभिलषिता, तद् ब्रूत, साधयामि वः कार्यं, नास्ति मम
काचित् धनलिप्सा अस्ति सिद्धिकरी नाम मम सुचतुरा
प्रियश्रिया, तत्प्रसादेन मया प्रचुर धनमाप्तादितमिति ।

कथं शिष्टोप्रसादेन त्वया प्रभूतं धनं प्राप्तमिति पृष्टा
तैः सा प्रव्राजिका समभाषत यदि कौतुकं तत् श्रूयतां
कथयामि । इह कोऽपि वणिक् पुरा समागमत् उत्तराप-
थात् । मम श्रिया तु सा अवस्थस्य तस्य गृहे कृतरूप-
परिवर्तना दास्यभावमवलम्ब्य कञ्चित् कालं स्थित्वा
धिरात्त्य च तं वणिजं एकदा स्वर्गसञ्चयं तद्गृहात्
मुपित्वा प्रत्यूष एव नियंयौ । ताञ्च नगरीनिष्क्रान्तां
शङ्काकुलवित्तां सत्वरं धावन्तीं दृष्ट्वा कश्चित् मृदङ्गहस्तो
भिचोपजीवी डोम्बः धनाशया द्रुतमन्वगच्छत् । अथ सा
सिद्धिकरी न्यग्रोधतलवर्त्तिनी तमागत डोम्बं दृष्ट्वा धूर्त्ता
दीमभावेन अवीचत् भद्र । भर्त्ता सह कलहं कृतवती अहं
गृहात् निर्गता मर्त्तुकामा, तत् त्वया मे अस्मिन् वृक्षे
पाशो विरचतामनुग्रहेण । स च मूर्खः पाशेन स्वयमे-
वासौ स्त्रियते, किमेतामहं हन्मि नारीं इति मत्वा तत्र
वृक्षे पाशमसृज्यत् । ततः सा सिद्धिकरी सुधैव तमगा-
दीत् नाहं उदन्धन जानामि, कथं क्रियते, त्वया मे कृपया

दृश्यतामिति । ता सोऽपि कानामस्तयेति तानुक्ता
 मृदहीपरि स्थित्वा यात्रां स्रज्जले तं सज्जितं पाशमवद्वान्
 तावन् तथाऽपि तं मृदं पदाघातेन तन्नादपासाध्यत ।
 स तु तच्छणमेव पाशार्द्धं ममार । क्षणे च तस्मिन् असौ
 वणिक् सुविताशेषरत्नां तां अन्विच्छन् दूराद् दृष्ट्वा तस्मि-
 न्नेव वृक्षतले सनागम् । सापि तन्नागतमाज्ज्वाक्यं अल-
 क्षितं तस्यैव शाखां काञ्चिदाकृत्य तत्पत्रैश्चन्द्रविग्रहा
 निभृतं तस्थौ । स चागत्य वणिक् सभृत्यस्तत्रागत्य तथैव
 उद्वन्धनमृतं डोस्वमपश्यत् न तु तां सिद्धिकरीम् । अस्य
 च स भृत्यः यदि सा वृक्षमारुह्य भवेदिति सञ्ज्ञातसंशयः
 तं तरुमारुरोह । तच्चारोहन्तं दृष्ट्वा सिद्धिकरी मित्या-
 भाषत भद्र । सदैव त्वयि मे प्रीतिः, त्वञ्चात्रारुढः त-
 त् सर्वमेव धनं तव भजस्व मां सुभग । इति । इत्युक्तवती
 सा प्रेमभरेण तमालिङ्ग्य चुम्बन्ती द्रुपदैः तथा अस्य मूढ-
 मनेर्वणिक्भृत्यश्च रसनामच्छिनत् यथा स सद्यः पतन्
 सवीकारं पञ्चत्वमगमत् । तद् दृष्टासौ वणिक् तं भृत्यं
 भूतनिहानमाकलय्य भीतः सद्य एव गृहं पलायितः ।

अनन्तरं तस्मात् वृक्षादवर्जित्य भीता सा तापसी
 तत्समग्रं धनमादाय गृहं गच्छत् । एव गुणशानिनी
 मम शिष्या सिद्धिकरी, वसः । तत्पत्रादेन मया बहुधन-
 मासादितम् ।

इत्युक्ता सा प्रव्राजिका तन्नागनागतां तां शिष्यां
 तेभ्यः वणिक्पुत्रेभ्यः अर्पयत् । श्रवादीन् पुत्राः । अधुना
 स्वं अभिलाषं ब्रूत, कां स्त्रियं वाञ्छय, तामहं क्षिप्रं वः

साधयामि । तच्छ्रुत्वा ते ताम्रवदन् यैवा देवस्मिता नाम
गुह्येनयत्नी, तया सह अम्भान् सङ्गमय । श्रुत्वैतत् सा
प्रतिब्रजे तापसी, ददौ च म्यानं तेषामावासाय निजगृहै-
कदेशम् । अथ सा भञ्ज्यादिदानेन तत्रत्यं जनं रञ्जयन्ती
सगिण्या गुह्येनगृहमभ्यागमत् । प्रविशन्तीञ्च तां द्वारि-
स्थिता शृङ्खलावद्धा कापि शुनी भगवितरङ्गभनङ्गीना सं-
करोव कराव च महास्वनम् ।

अथ सा देवस्मिता किमागता एवेति विचिन्त्य चेटिकां
प्रेष्य तां स्वयं प्रावेगयत् सा च प्रविश्य व्याजक्षतामाशिषं
प्रयुज्य पापा ता साध्वीं देवस्मितामगादीत् वत्से । सदैव
मे तव दिदृक्षा भवति, अद्य पुनः स्वप्ने दृष्टासीति उत्कलि-
काकुला त्वत्सकाशमागता, त्वां भर्तृविरहितां दृष्ट्वा मे
मनः नितरां दूयते, रूपं यौवनञ्च प्रियोपभोगवञ्चितं
विफलं भवति इत्यादिभिः चाटूक्तिभिस्तां सन्तोष्य वि-
श्रामस्य च गृहं प्रत्यागात् । परित्युञ्जन् सा मरिचचूर्णयुग्मं
माम्ब्रण्डनेज्जं गृहीत्वा पुनर्देवस्मितावासम् अयासीत् ददौ
च तत्रत्यायै द्वारद्विन्द्यै शुन्यै तन्मांसखण्डम् । सा च शुनी
सद्य एव तत् समरिचं भक्षयामास । मरिचस्य च कटु-
त्वात् तस्या नेत्राभ्यामवारितं अश्रुप्रवृत्तं नामिका च
प्रस्रोति ता । सापि द्रुष्टतापसी तास्मैमेव क्षणे देवस्मिता-
न्ति न भवता तया च सम्यक् कृतातिथ्या प्ररोदितुमारेमे ।
दृष्ट्वा च देवस्मितया सा धूर्त्ता कृच्छादिव इदमब्रवीत्
वत्से । तज्जति दारवर्त्तिनीं शुनीं रुदतीं पश्य एषा हि
मां -- त्वत्सकाशता प्रत्यभञ्ज्याय रोदितुं प्रवृत्ता, मम च

तदनुस्मरणेन अथु सशुद्धतमिति । तदाकर्ण्य बहिरागत्य
दृष्ट्वा शुनीं तां रुदतं विव, किमेतत् चित्रमिति सा देव
स्मिता च इमचिन्तयत् । अथ प्रव्राजिकाव्रवीत् पुत्रि ।
पूर्वस्मिन् जन्मनि अहमेषा च कस्यचित् विप्रस्य द्वे भाट्ये
अभवाव, इति स चावयोः पतिः राजनिदेशेन दौत्यकर्मणि
नियुक्तः पुनः पुनः देवात् देशान्तरं याति स्म । तत्पश्चात्
च मया स्वेच्छया पुरुषसङ्गमं कुर्वत्या सततमिन्द्रियाणि
भोगैरवञ्चितानि, धर्मप्रचायं परमो यद् भूतानां इन्द्रिया-
णाञ्च अनभिद्रोहः, तस्मात् अस्मिन् जन्मनि जाति-
स्मराहं जाता, एषा तु केवलं शीलमेवारक्षत् अज्ञातधर्म-
नियमा, तेन च दोषेण कुक्कुरयोनी पतिता, परं जातिं
स्मरत्यसौ ।

अथ सा बुद्धिर्देवस्मिता कीदृशं धर्मः धूर्तरचनेयं
कृतानया इति विचार्य तां तापसीमब्रवीत् भगवति ।
एतावत्पि काले जाय धर्मी मया ज्ञातः, तत् त्वं कृपया
केनापि कान्तेन पुंसा मां सङ्गमय । ततः प्रव्राजिका अर्दा-
क्षत् पुत्रि । केचित् द्वीपान्तरादागताः बणिकपुत्राः तान्
त्वत्सङ्गायमानयामि, इत्युक्त्वा सा प्रमोदनिर्भरा स्वं गृह-
मगच्छत् । सा च देवस्मिता स्नाः चेटीः अब्रवीत् नूनं
ममर्तुं ईक्षे तत् अज्ञानमब्जं दृष्ट्वा तच्च कदाचित्
मद्यपानेन मत्तं कीदृक्तात् दृष्ट्वा यथावत्, मद्विध्वसनाय
केऽपि एते द्वीपान्तरादागताः बणिकपुत्राः पापा, तैश्च
संयुक्ते यं दुष्टतापसी, तत् धूर्तूरसंयुक्तं मदमानयत शीघ्रं,
दत्त्वा च शुनःपादं अयोनय कारयध्वम् ।

त्रयोदशस्तरङ्गः ।

ताञ्च स्वामिन्या आदिष्टं तत् सर्वं तथैव अकुर्वन् । एका च
चेटी स्वामिन्यादेशात्, तदा तद्रूप मास्थाय तस्थौ ।
सापि प्रव्राजिका तेषां वणिक्पुत्राणामेकं अहमहमिकया
प्रथममुद्यतमादाय समाययौ । सायञ्च स्वशिष्यावेश-
संकृन्नं तं देवस्मितागृहे प्रवेश्य स्वयमलक्षितं निर्गत्य
स्वावासमगात् । ततश्च सा चेटी देवस्मिताजग्धधारिणी त
वणिक्पुत्रं सादरं सन्भाषमाणा सधुस्तूरं मद्यं तत् अपा-
ययत् । तेन च मधुना सहसा हृतचेतनः स चेटीभिः
वस्त्रादिकं हृत्वा दिगम्बरीकृतः, शुनः पादेन तेन लौह-
मयेन च ललाटे अङ्कं कृत्वा अमेध्यपूर्णे कस्मिंश्चित् खाते
तस्थामिव निशि निजिमयः । अथ रात्रेः प्रथमे यामे
ब्रह्मसंज्ञः सः स्वपापीपनले नरके इव खाते निमग्नमा-
त्मानमपश्यत् । उत्थाप्य च कृतस्नानः ललाटे अङ्कं परा-
मृशन् नग्न एव तत् प्रव्राजिकागृहगात् । समैव केवल-
मेवा दुर्गतिर्माभूदिति संचिन्त्य स तान् सखीनब्रवीत् अह-
मागच्छन् पथि उपितोऽस्मीति । अथ जागरेण अतिपा-
नेन च शिरः पीडामपदिश्य प्रातर्वस्त्रेण शिरोऽङ्कितं वेष्ट-
यित्वा तस्थौ । ततः सायं द्वितीयो वणिक्पुत्रस्तथैव
देवस्मितागारं गत्वा तथैव रुन्नीकारं भवाप्य प्रातरागत्य
नग्नोऽब्रवीत् मया आगच्छता क्वचिदाभरणानि रज्जुदितानि,
तानि च तस्करैर्हृतानीति एवमुक्त्वा शिरः शूलव्याजेन तथै-
वातिष्ठत् । क्रमेण च सर्व एव तेऽतिष्ठन्तः स्वयैव खली-
कारमर्थनाशञ्च अवाप्य नितरां लज्जिता अन्तः अपि एक
भवतु इति विचार्य तामकप्रतिष्ठा तस्मादाह ॥ १५ ॥

अथ सा प्रवाजिका सशिष्या सहृष्टा प्रयोजनव्याजेन
तत् देवस्मितागारमगात् । देवस्मितापि तां परितुष्टैव
तथैव सधुस्तूर मधु पाययामास सशिष्याम् । तेन च मत्तां
नष्टचैतव्यां तां छिन्नकर्णनासां तस्मिन्नेव अशुचिपङ्कपूष्णे
खाते न्यक्षेपयत् । अथ सा गत्वा ते वणिक्पुत्राः पतिं मे
नागयेशुरिति सगाकुला श्वश्रूः समच्चं तं वृत्तान्तमवश्यंयत् ।
श्वश्रूस्तामवादीत् पुत्रि । साधु त्वया साध्या कृतं किन्तु
पुत्रस्य मे तस्य कदाचित् अहिं यदि भवेदिति ततो
देवस्मिता अवादीत् यथा शक्तिमती नाम काविसारी भ-
र्त्तारं प्रपन्नया ररक्ष, तथैवाहं मङ्गलार्त्तारं रक्षामीति । पुत्रि ।
कथं शक्तिमती पतिमरक्षत् इति सकौतुक मन्सुक्ता श्वश्रूः
सा अवादीत् मातः । अस्ति अस्मद्देशे नगर्यां मणिभद्र
इति पूर्वेः कृतनामधेयः प्रभावसम्पन्नः कश्चित् महायक्षः ।
तत्रत्याश्च नागरा जनाः स्वाभीष्टसिद्धये तत्सकांशे उप-
याचितानि चक्रुः यथा यो नरः रात्रौ परस्त्रिया सह
प्राप्यते स अनेन यक्षेण स्वगृहाभ्यन्तरे तथा सम स्थाप्यते ।
प्रातश्च प्रकटीकृततद्दृत्तः राजसंसदि नीत्वा सस्त्रीकोऽसौ
निगृह्यते इति स्थितिः । एकदा समुद्रदत्ताख्यः कश्चित्
वणिक् परनार्या सङ्गतः निशि पुररक्षिष्या तेन यक्षेण प्राप्तो
यथानियमं नीत्वा स्व गर्भगृहं सस्त्रीक एव स्थापितः ।
एतस्मिन्नेवाम्बरे तद्भार्या महाप्रज्ञा शक्तिमती नाम
तं वृत्तान्तमबुध्यत । अथ सा धीरा पूजामादाय सस्त्री-
जनावृता धृतरूपान्तरा तस्यामेव निशि यज्ञायतनम-
गात् । तास्तत्रत्यः याजकः दक्षिणालोभात् पुराधिप-

मुक्ता द्वारमुदघात्य तां तत्र प्रावेशयत् । प्रविष्टा च स-
स्त्रीके पत्न्यौ दृष्टे विलक्षिते स्व वेशं तस्यै दत्त्वा तां पर-
कान्तां निर्याहीति अवदत् । सा च परस्त्री शक्तिमत्या
वेगमास्थाय तत्सखीभिः परिवृता स्वमेवावास ययौ ।
शक्तिमती तु तेनैव भर्त्रा सायं तत्रैव तस्थौ । प्रातश्च
यावत् राजपुरुषैरेत्य निरूप्यते तावत् स पत्न्या एव स-
हितः सन्दृष्टे । तद् दृष्ट्वा नृपः यत्तुभवनात् मृत्युमुखादिव
त बणिजं मोचयित्वा पुराध्यक्षं दण्डयामास । एवं
शक्तिमती यथा प्रज्ञया पतिमरक्षत् तथा अहमपि गत्वा
स्वप्रज्ञया पतिं रक्षामीति ।

इति श्वश्रूमुक्ता रहसि सा देवस्मिता मनस्विनी स्व
चेटीभिः सह बणिग्वेशं चकार । आरुह्य च प्रबहण
वाणिज्यव्याजेन यत्रास्य पतिः स्थितः तदेव कटाहद्वीपम-
गात् । गत्वा च तत्र तं पतिं गुहसेनं बणिजां मध्ये
तिष्ठन्तं समाश्वासमिव भूतिधरं वह्निःस्थितमपश्यत् ।
सोऽपि तां पुरुषाकारां दूराद् दृष्ट्वा पिबन्निव प्रियाया
सदृशः कोऽयं बणिगिति समचिन्तयत् । सा च देवस्मिता
तत्रत्यं भूप गत्वा व्यजिज्ञपत् देव । अस्ति काचिद् विज्ञ-
प्तिर्मम, प्रजाः सर्वाः, समाह्वयन्तामिति । ततश्च राजा,
सकौतुकः सर्वान् पौरान् समाह्वय का ते विज्ञप्तिरिति
तां बणिग्वेशामब्रवीत् । ततो देवस्मिता अवादीत् इह मम
चत्वारो दासाः पलाय्य स्थिता, तान् देवः मे प्रयच्छतु
इति । अयं राजाब्रवीत् सर्वे एव पौरा मम स्थिताः
एतेषु ये तव दासाः तान् प्रत्यभिज्ञाय गृह्णाणेति । तत-

स्तया स्वगृहे खलीकृताः ते चत्वारः शिरःसु बद्धगाटका
 बणिक्सुता जगृह्विरे । तत्रस्थांश्च बणिजः सार्धवाहसुत
 एते, कथं ते दासा इति क्रुद्धान् सा प्रत्यवादीत
 यदि वः प्रत्ययो नास्ति, ललाटमेपां दृश्यतां मया
 शुनः पादाङ्कितं कृतम् । तथेति ते तेषां चतुर्णां लला
 टपट्टकान् उन्मील्य सत्यमेव ललाटगं शुनः पादमपश्यन् ।
 अथ वणिक्तु क्षज्जितेषु राजा सञ्ज्ञातविम्वय कुतूहला-
 क्रान्तचेता स्तां बणिग्वेशां किमेतदिति पप्रच्छ । सा तु
 यथावृत्तं सर्वं शशंस, सर्वे च जना जहसु जगदुश्च न्याय्या
 एते भवत्या दासा इति नृपश्च तेषां वचनानि अनुमोदने
 स्म । ततः अन्ये वणिजः तेषां दास्यमुक्तये साध्वरै तस्यै
 बहु धनं दत्त्वा राजदण्डश्च यथाविधि अदापयन् । अथ
 तद्धनं तच्च पतिमवाप्य देवस्मिता सकलसज्जनपूजिता
 निजपुरीं ताभ्रलिप्तां प्रत्याययौ, नास्याः कदापि पुनर्वि-
 प्रयोगो बभूव ।

हे देवि । महाकुलप्रसूतं विशुद्धचरितं भर्तारं अनन्य-
 मानसाः स्त्रिय उपासते, सतीनां पतिरेव परं धनम् ।
 इति वसन्तकमुखात् उदारां कथामाकर्ण्य वासवदत्ता
 बत्सेश्वरे भर्तारि, भक्त्येकतानं मनः समधत्त ।

इति त्रयोदशस्तरङ्गः ।

अथ चतुर्दशस्तरङ्गः ।

अथ तत्र विख्याटव्यां तिष्ठतो वत्सराजस्य सकाशमा-
जगाम चण्डमहासेनस्य प्रतीहारी । आगत्य च स
प्रणम्य राजानमिदमब्रवीत् नृपते । राजा चण्डमहा-
सेनः भवन्तं सन्दिष्टवान् यद् वासवदत्ता त्वया स्वयं हृता,
तद्युक्तं, एतदर्थमेव मया त्वं तथानीतः, संयताय च तुभ्य-
मिह स्वयं मया वासवदत्ता न दत्ता, तवावमानशङ्किना,
तदिदानीं मदुद्धितुरवैधो विवाहो माभूदिति कश्चित्
कालः प्रतीक्ष्यतां, मत्सुतो गोपालको न चिरादत्र
यास्यति, विधास्यति च स्वसुरस्या यथाविधानं रुद्र-
वाहम् । इति राज्ञे यथोक्तं सन्दिश्य वासवदत्तायै तत्
सर्वं न्यवेदयत् । ततः वत्सेश्वरः सानन्दः सानन्द्या
वासवदत्तया साकं कौशाब्धी गमनोत्सुकः गोपालकस्य
आगमनं युवामिह प्रतीक्षेयं पश्चात् तेन सह कौशाब्धीं
यास्यथ इति तं प्रतीहारिणं पुलिन्दकञ्च रुद्रदं आदिश्य
ससैन्यः सामात्यश्च स्वां पुरीं प्रतस्थे ।

द्वित्रैरहोभिश्च स्वाधिकारभूमिमासाद्य एकां निशां रुम-
श्वतीनिकेतने विश्रम्य परेद्युः स्वां राजधानीं विलसत्पताकां
समुत्सुकनागरां महीक्षवराजितां सह प्रियया स्वानुचरैश्च
सह प्रविवेश । ददृशुश्च पौराः प्रशान्तश्रीकाः सोत्सुकाः शि-
खिली नवाम्बुदमिव विद्युत्स्वन्तं तं महीपतिं सह वासवद-
त्तम् । ततश्च राजा तया सह स्वं राजभवनं सेवागतनृपा-
कीर्णं मागधैरुह्नीतमङ्गलं सुप्तप्रबुधमिव राजमानं प्राविशत् ।

अथ वासवदत्ताया भ्राता गोपालकः अचिरान्वेव तौ प्रतीहारि पुलिन्दकौ समादाय समागमत् । राजा तमागतं श्यालकं दृष्ट्वा यथोचितं प्रत्युद्गमनादिभिः साकृतवान् । वासवदत्तापि हर्षोत्फुल्ललोचना यावत् तं भ्रातरमालोकयितुं प्रवृत्ता तावत् मासभूदव्यास्यपेति विलोचने स-
करोधेव वाप्यवहति । अथ सा तेन पितृसन्देहवचनैः प्रोत्साहिता स्वजनसमागमेन कृतार्थमिवात्मानमगच्छत् ।

अथान्येद्युः गोपालकेन व्यग्रेण तयोर्विवाहः गच्छति प्रसूते राजा वत्सेश्वरः शुभे समये रतिवद्व्याः यद्वादिमपिव पल्लवमुज्ज्वलं वासवदत्तायाः पाणिमग्रहीत् । सापि तत्करसर्गजनितेन सान्द्रानन्दे-
न चित्तकलेवरा तत्क्षणं मकरकेतनेन सन्तोहनगरात् । तत्रैव समलक्ष्यत । तदा च गोपालकदत्तैर्यौतकरत्नैः राजा तच्च उषायनैः स राजा पूर्णकोषः सत्यमेवात्मनः राजा तच्च न्यत । अथ निर्वर्त्ति तोडाहमङ्गली वधूयौ प्रश्नं लोकानां हृदयं ततोऽन्तःपुरं प्राविशताम् । ततः सन्मानवाजास नृपतिः समुचितसम्भारेण गोपालकं पुलिन्दकञ्च स्वयम् । अपरेषां राज्ञां पौराणाञ्च सम्माननार्थं दोगन्धराय तं रुमखन्तञ्च नियुक्तवान् । दोगन्धरायश्च राजानि युक्तं रुमखन्तमब्रवीत् सखे । राज्ञा आवां कष्टे नियुक्तौ, लोकचित्तं हि दुर्ग्रहं अरञ्जितः शिशुरपि दोषमुद्योषयेत् तत्र दृष्टान्तभूतां कथामेकां बालविनष्टकीयां शृणु कथयामि ।

आसीत् पुरा रुद्रशर्मा नाम कश्चित् ब्राह्मणः । तस्य च द्वे भार्य्ये, तयोरेका पुत्रमेकं प्रसूय सद्य एव लोका-

न्तरमगात् । तत्सुतस्तु तेन विप्रेण अपराया हस्ते सम-
र्पितः । सा हि तस्य क्रमेण विवृद्धम्य किञ्चित् रुचं अशनं
ददौ । तेन चाहारेण स बालः पृथूदरः धूषराङ्गश्च अभ-
वत् । अथ स रुद्रशर्मा मातृहीनोऽयं शिशुः कस्मादुपेक्षित
इति तां द्वितीयां पत्नीमभ्यधात् । सापि सेव्यत एवायं
स्नेहेन, तथापीदृगसौ जायते किमहं करोमि इति पतिं
प्रत्यब्रवीत् । द्विजश्च नूनमयं एव स्वभाव इति तथ्यं मेने,
को हि स्त्रीणामलीकसुग्धे वक्षसि न विवर्धमिनि ? ।

बाल एव असौ विनष्ट इति बालविनष्टनामानममुं
पिता चक्रे । अथ गच्छता कालेन स बालविनष्टः विमाता
मां सर्वदा कश्चिद्वर्षीति बुद्ध्वा अस्याः कां गतिक्रियां करो-
मीति चिन्तयामास । एकदा स अतीतपञ्चवर्षमात्रः परं
बुद्धिमान् राजकुलादागतं तात । द्वौ मम तातौ स्त इति
अर्धश्लुट्या गिरा पितरं रहस्यकथयत् । एवं प्रत्यहं स
कुतश्चिदागताय पित्रे तथैव चाह स्म । पिता तु रुद्रशर्मा
कथमयं शिशुरिवं वदतीति साभिनिवेशं ध्यायन् तां भाव्यां
व्यभिचारिणीं मत्वा तत् स्पर्शमपि अजर्जयत् । सापि
विनापराधं मे पतिः कथं कुपितः, किंस्मिन् बालविन-
ष्टेन किमपि कृतं भवेदिति समचिन्तयत् । अथ सा तं
बालविनष्टकं सादरं स्नापयित्वा स्निग्धं सुमिष्टञ्च भोजनं
दत्त्वा कृत्वा चोत्सङ्गे पप्रच्छ पुत्र । तव पिता रुद्रशर्मा
त्वया किं मयि रोषितः ? तदाकर्ण्य स विमातरमुवाच
मातः । अतोऽधिकमपि कर्त्तास्मि न चेदद्यापि शाम्यसि,
त्वं स्वपुत्रपोषिणी कथं सदा मां क्षिप्तासि । तदाकर्ण्य

सा लज्जिता सशपथमवादीत् वत्स । न पुनरेवं करिष्यामि
तत्पति मम प्रसादय । ततः स बालकस्तामब्रवीत् मातः ।
पितुर्ममागतस्य आदर्शं काचिन् त्वच्चेटी दर्शयतु, अहं
तमाकर्णपतितं प्रतिविम्बं परं वेद्मि, तथेत्युक्त्वा तथा
नियुक्ता चेटी आगतस्य रुद्रशर्म्माणं क्षणात् आदर्शमदर्श-
यत् । तत्र चादर्शं पितुः प्रतिविम्बं दृष्ट्वा स बालकः
द्वितीयोऽयं मे तात इति सस्मितमाह स्म । तदाकर्णं व
स रुद्रशर्म्मा विगताशङ्कः तां पत्नीं निर्दोषा माकलय्य तदैव
नस्यां प्रसन्नोऽभूत् ।

सखे । बालकोऽपि विप्रकृत एवं दीपमुत्पादयेत्,
तदयं समग्री लोकः अत्माभिः तथा सम्यक् अनुरञ्जनीयः
यथा कमपि दोषं न उद्घाटयेदिति उक्त्वा योगन्धरायणः रुम-
ण्वता सह तस्मिन् वत्सराजोत्सवे सर्वं जनं तथा राज-
लोकञ्च तथा सम्मानयन् अरञ्जयत् यथा सर्व एव मदेक-
श्रवणावेतो इति अमन्यत । अथ राजा तौ सचिवौ स-
वसन्तकौ स्वकरार्पितैर्वस्त्रान्नपानैरङ्गरागाभरणैः ग्रामैश्च
अभूजयत् । एवं निर्वृत्तविवाहमङ्गलः सर्वाः प्रजा अनुर-
ञ्जयन् वासवदत्तया समं परमेष्ठ प्रेम्णा कालमनैषीत् ।
गोपालकश्च वत्सराजानुरोधतः पितृसन्देशात् विवाहं कर्तुं
आहूतिं शीघ्रमगमन् ।

एकदा वत्सेश्वरश्चापत्यादिन्द्रियाणां पूर्वसङ्गतां वि-
रचितां नाम कामपि अन्तःपुरचारिणीं गुप्तं भजमान-
स्तद्वीरसुखलनेन देवीमाजुहाव । तेन देवीं सातिशयकुपितां
मानवतीमालक्ष्य तत्पादयोः पतनेन तां प्रसादयामास ।

अथ गोपालक भगिन्या वासवदत्तायाः सकाशं स्वभुजा-
 षितां बन्धुमतीं नाम कामपि राजपुत्रीं लावण्यजलधे-
 रुदतां श्रियमिव रूपिणीं प्राहिणीत् । सा च वासवदत्ता
 तां मञ्जुलिकेति अपरेण नाम्ना गोपितां राजदर्शनभयात्
 सुगुतां कृत्वा अरक्षीत् । कदाचित् नृपतिः वसन्तर्केन
 विचरन् तां उद्यानलतागृहे दृष्ट्वा नितरामधीरः गान्ध-
 र्वेण विधिना सुगुप्तमुपयेम । तच्च वासवदत्ता निभृ-
 तस्थिता दृष्ट्वा भृशं चुकोप आनिनाय च बद्धा
 वसन्तकम् । राजा तु तस्याः पितृकुलागतां प्रब्राजिकां
 सखीं साङ्गत्यायनीं नाम शरणमशिश्रियत् । सा च तां
 महिषीं वासवदत्तां प्रसाद्य तया कृतानुमत्या तां बन्धुमतीं
 राज्ञे ददौ पेशलं हि सतीनां मनः । ततः सा देवी
 बन्धनात् वसन्तकं मुमोच । स तु संहृष्टः देव्याः सकाश-
 मभ्येत्य हसन् अवादीत् देवि । बन्धुमत्या अपराद्धं मया
 पुन स्ते किं कृतम् ? अहीन् प्रति क्रुद्धा यूयं दुण्डुभेषु
 प्रहरथ ।

अथ ब्रह्मन् । एतदुपमानं मे सम्यगाचक्ष्व, महत्कौतुक-
 मत्र इति देव्या पृष्ट वसन्तकः कथामेकां मवर्णयत् ।

देवि । पुरा कुरुर्नाम कोपि मन्त्रिपितनयः [यदृच्छया
 परिभ्रमन् अद्भुतदर्शनामेकां विद्याधरात् मेनकायां सुर-
 सुन्दर्यामुत्पन्नां स्थूलकेशेन मुनिना स्वाश्रमे परिवर्द्धितां
 कन्यामद्राक्षीत् । दृष्ट्वैव सा पृषद्वरा नाम कन्यका तस्य
 कुरीर्मनोजहार । अथ स गत्वा तत्पालक स्थूलकेशं
 ययाचे । स्थूलकेशोऽपि तस्मै तां दातुं प्रतिशुश्राव ।

ततश्चासन्नविवाहे अकामात् कश्चिदहिस्तां दष्टवान् ।
 ततो विषसहृदयः महर्षिसुतः अन्तरीक्षात् एतां दाणी-
 मशृणोत् ब्रह्मन् । एतां क्षीणायुषं रवस्य आयुषः अर्धेन
 जीवय । तदाकर्ण्य स रुरु स्तस्यै निजायुषः अर्धमदात् ।
 सद्यएव सा प्रत्युज्जीविता । सोऽपि तां तदानीमग्रे
 परिणिनाय । अथ क्रुद्धो रुरु यं यं सर्पं ददृशं त तमेव
 मम भार्या अनेन दष्टेतिरोषात् जघान । अथ जिघां-
 सन्तं तमेको दुण्डुभः मनुष्यवाचा अवादीत् ब्रह्मन् ।
 अहिभ्यः कुपितस्त्वं कथं दुण्डुभान् हंसि ? अहिना ते
 प्रिया दष्टा, अहिर्दुण्डुभश्च विभिन्नः, अहयः रुविषा,
 दुण्डुभास्तु निर्विषा इति । तदाकर्ण्य मुनिसुतोऽब्रवीत्
 सखे । को भवान् ? दुण्डुभोऽवदत् ब्रह्मन् । अहं शापभ्रष्टो
 मुनिः भवत्संवादावधिश्च मे शापः इत्युक्त्वा तस्मिन् अन्तर्हिते
 रुरु भूयस्तान् दुण्डुभान् न जघान । तदेतदुपमानाय तव
 कथितं देवि । दुण्डुभेषु प्रहरथ यूयमहरीन् प्रतिक्रुद्धा
 इति । एवमुक्त्वा वचनं सस्मितं वसन्तके विरते वासव-
 दत्ता पत्युःपार्श्वस्थिता तं प्रति भृशं तुतोष । वत्सराजः
 उदयनः देव्याश्चरणगतः कुपितायाः सुमधुराणि विविध-
 वसन्तक कौशलानि कोपोपशमनानि समाचरन् विज-
 हार । सुखिनस्तस्य राज्ञः सदा रसना मदिरारसैकसक्ता,
 श्रुतिः कलवीणारवरागिणी दृष्टिश्च प्रियामुखनिश्चला
 बभूव ।

इति चतुर्दशस्तरङ्गः ।

समाप्तोऽयं कथामुखं नाम द्वितीयो लब्धकः ।

अथ तृतीयो लम्बकः ।

पञ्चदशस्तरङ्गः ।

एवं स वत्सेश्वरः क्रमेण वासवदत्तामुखासक्तमनाः
अङ्गनिग्रं केवलमानन्दमनुभवन् विजहार । यौगन्धरायणी
महामन्त्री सेनापतिः रुमखांश्चास्य दिवानिभं राज्यभार-
भूहतुः । एकदा स यौगन्धरायणश्चिन्तावान् रुमन्थां
रुमखन्तं सेनानाथं गृहमानीय निभृतं निजगाद
सखे । वत्सराजोऽय पाण्डववंशसम्भवः, अस्य च कुलक्रमा-
गता मेदिनी समग्रा, पुरश्च हस्तिनेति प्रसिद्धम् । तत्
सर्वमनेन जिगीषाविरहितेन त्यक्तं, केवलमेकत्र प्रदेशेऽत्र
अस्य राज्यं सञ्जातम् । एषच केवलं व्यसनासक्तश्चिरं
तिष्ठति, परमनेन अस्मासु सर्वा एव राज्यचिन्ता समर्पिता,
तदस्माभिरतन्वितैस्तथा कार्यं यथैष समग्रमेव कुलक्रमा-
गतं पृथिवीराज्यं प्राप्नोति । एवं कृते अस्माभिः प्रभुभक्तिः
सम्यक् प्रतिपालिता भवेत् । सर्वञ्च प्रज्ञया साधयितुं
शक्यते किं हि बुद्धिमद्भिः प्रयुक्तं नोपैति शोभां तथा चेमां
कथां शृणु कथयामि ।

पुरासीत् महासेनो नाम कश्चित् नृपः । स च
अन्येन केनचित् बलवत्तरेण राज्ञा अभियुक्तः स्वकार्य-
भ्रंशरक्षिभिरमात्यैः तस्मै द्विषे अर्थदण्डं दापितः । स च
बलवान् नृपः तेनैव सन्तुष्टः स्वपुरमगात् । महासेनस्तु

मानी दत्तार्थदण्डः भृशमतप्यत । कथं मया शत्रोः
 प्रणतिः कृतेति चिन्तयतः तस्य शीकेन गुल्मरोगः समपद्यत ।
 तदाक्रान्तश्च स राजा क्रमेण सुमूर्पुर्भवत् । अद्यैकः
 राजभिषक् तं औषधासाध्यं मत्वा मतिमान् कौशलेन
 चिक्रि सुः श्रुता ते देवीति मिथ्यावचनं तं गृप मवादीत् ।
 तदाकर्ण्य सहसा भूमौ पततः तस्य बलीयसा शोकावेगन
 गुल्मः स्वयमस्फुटन् । अथ रोगोत्तीर्णः स राजा तथा
 देव्या सह ईप्सितान् भोगान् बुभुजे जिगाय च पुनः सर्वान्
 रिपून् ।

तद् ययासौ भिषक् प्रज्ञया राजहितं चकार, तथा
 वयमपि राजहितार्थिनः यथास्य समग्रा मेदिनी वश-
 वर्त्तिनी भवेत् तथा यतामहे । एकः प्रद्योतो नाम
 मगधेश्वर स्तत्र परिपन्थी विद्यते, स खलु पाणिग्राहः
 पश्चात् तस्मात् कुपितो भवेत् । तस्य तु पद्मावती नाम
 कन्यकारत्नमस्ति, वामराजस्य कृते वयं तं तां याचामहे ।
 वासवदत्ताञ्च निभृतं स्वप्रज्ञया कुञ्चित् सुगुमां सख्याप्य
 वासवगृहे अग्निं दत्त्वा देवी दग्धेति सर्वतः तद्वाक्यं गम ।
 नान्यथा मगधाधिप तां सुतां राज्ञे दास्यति । एतदर्थञ्च
 स मया पूर्वं याचितं प्रत्युक्तवान् नाहं वत्सेश्वराय प्राणा-
 धिकामिमां सुतां दास्यामि, तस्य हि वामदत्तायां महान्
 सेही विद्यते । सत्याञ्च देव्यां वासवदत्तायां वत्सेशी
 नाज्यां परिणिव्रति । तस्मात् देवी दग्धेति ख्यातौ
 समुत्पन्नायां सर्वमेतत् सेत्स्यति । लब्ध्याञ्च पद्मावत्यां
 स राजश्वशुरो मगधेश्वरः पश्चात् कीपं न करिष्यति

प्रत्युत सहायतां गमिष्यति । ततः पूर्वां दिशं ततश्च अन्या-
दिशः क्रमात् जेतुं गमिष्यामः । इत्थं सर्वामिव धरां वत्से-
श्वरस्य साधयितुं यतिष्यामहे । अस्मासु च कृतोद्योगेषु
एषः समग्रां महीं प्राप्नुयादिति पूर्वं दिव्या वागुदचरत् ।

श्रुत्वैतन्मन्त्रिमुख्यस्य वचनं रुमण्वान् सहासमाशङ्क्य
तमभाषत, यदेतदुक्तं भवता तत्सर्वं युज्यते परं पद्मावती-
कृतं क्रियमाणं कपटं कदाचन अस्माकं दोषाय स्यात्
तदत्र मया वक्ष्यमानां कथामेकां शृणु ।

अस्ति जाङ्गवीतटे माकन्दिका नाम काचित् नगरी ।
आसीत् तस्यां पुरा मौनव्रती कश्चित् परिव्राजकः । स
चानेकपरिद्राट्परिश्रित भिक्षाजीवी देवकुलान्तर्वर्त्तिनि
कश्चित् मठे वासं मकरोत् कदाचित् भिक्षार्थमटन् कस्य-
चिद् बणिजः सद्ने भिक्षां आदातुं निर्गतां शुभाङ्गीं
कन्यकां एकां ददर्श । दृष्ट्वैव कामशरसंविद्धः स शठः हा
हा कष्टमिति तस्यैव बणिजः शृण्वतः समब्रवीत् ।
गृहीतभिक्षञ्च तस्मात् निर्गच्छन्तं तं असौ बणिक् सवि-
स्मयः पृष्ठतो गत्वा तमपृच्छत् भिक्षो । त्वं मौनं विहाय
किमद्य सहसा एवमुक्तवान् ? तदाकर्ण्य परिव्राडब्रवीत्
भद्र । दुर्लक्षणीयं कन्या, यदास्या विवाहो भवेत् तदा
ससुतदारस्य गृहस्वामिनः अस्याः पितुः क्षयो भवेदिति
दुःखेन मे तादृशी वाक् सहसा निरगच्छत् ।

त्वञ्चातीव मूढः भक्तः तस्मात् मौनमपि विहाय त्वत्कृते एव-
मुक्तवानस्मि । तदेषा कन्यका नक्तं मञ्जूषायां उपरित्यक्त-
दीपायां निवेष्ट्य गङ्गायां क्षिप्यतामिति । सोऽपि बणिक्

तथेति प्रतिपद्य गृहं गत्वा भयान् नक्तं तथैव सर्वं चक्रे ।
 परिव्राजकोऽपि तत्कालं स्वाननुचरानुवाच भद्राः ! यद्वा
 मच्छत, तदन्तरुद्यमानां यां द्रव्यं पृष्ठन्यस्तदीपां मञ्जूषां,
 तां सुगुप्तं इह आनेष्यथ, सा च नोद्धाटनीया अन्त-
 र्ध्वनौ श्रुतेऽपि । तथेति ते च गङ्गा जग्मुः । राज-
 पुत्रः कश्चिदत्रान्तरे वणिजा क्षिप्तां मञ्जूषां दीपा-
 लोकाद् वीक्ष्य भृत्यैरानाद्य सहसा तां कोतुकादुद्धाटयत् ।
 अपश्यच्च तत्रान्तःस्थां हृदयोन्मादकारिणीं कामपि कन्याम् ।
 उपायच्छत च तां तत्क्षणं गान्धर्वविधिना । ताञ्च मञ्जूषां
 पृष्ठन्यस्तदीपिकां कृत्वा तद्वर्णजग्मेक घोरं निवेश्य
 गङ्गायां तत्वाज च । तस्मिंश्च सम्प्राप्तकन्यारत्ने नृपसुते
 गते परिव्राजकशिष्यान्ताभन्विच्छन्त तत्राययुः । दृष्टुश्च
 तां मञ्जूषाम् । निन्युश्च तां गृहीत्वा गुरोरन्तिकम् ।
 अथ स परिव्राट् संहृष्टस्तान् जगाद् अहमेकः एतामादाय
 एतदुपरि मत्वं साधये, युष्माभिः तूष्णीमिमां निशां
 शयितव्यम् । इत्युक्त्वा स मञ्जूषा मठीपरि आरोप्य तस्या-
 मेव कन्यायामभित्ताशुकन्नामुद्धाटयत् । उद्धाटितायाश्च
 तस्यां स भीषणाकृतिर्वानरः निर्गत्य स्वकृतो सूक्तिमान्
 दुर्णय इव तमभ्यधावत् । चिच्छेद् च तस्य नासां कर्णौ च
 तत्क्षणं दशनैर्नखैश्च । अथ तद्वाभूतं तं परिव्राजकं दृष्ट्वा
 ते शिष्या यत्रम्भितनामा अधोमुखा क्षणमतिष्ठन् ।
 प्रातश्च तत्सर्वं वृत्तान्तं ज्ञात्वा सकलौ जनौ जहास, स
 वणिक् सा च तत्सुता प्राप्तसत्यति ननन्द च ।

एवं यथा स परिव्राट् हान्यत्वं गतः तथा वयमपि

व्याजप्रयोगस्य असिद्धौ कदाचित् हास्यत्वं गच्छेम । राज्ञः
वासवदत्तया विरहं बहुदोष इव सम्भाव्यते । इत्थं रुम-
ण्वतोक्तः यौगन्धरायणः प्राह सखे । नान्यथा उद्योगसिद्धि-
र्भवेत्, अनुद्योगे च राजनि व्यसनासक्ते सर्वं अभीप्सितं
नश्येत् अस्माकं मन्त्रिताख्यातिर्लब्धापि स्वामिनः समुन्नतिं
विना व्यभिचारिणी भवेत् । स्वायत्तसिद्धे तु नृपे सचिवाः
तस्य प्रज्ञोपकरणमात्राण्येव, कार्ये सिद्धे असिद्धे वा न
तेषां गुणो दोषो वा भवेत् । सचिवायत्तसिद्धे तु तेषां
प्रज्ञैवार्थसाधनं ते तु निरुत्साहाश्चेत् श्रियाः जलाञ्जलि-
र्दत्तः स्यात् । देवी पितुश्चण्डमहासेनाञ्च न शङ्कितव्यं स
सपुत्रः देवी च मे वचनं शृणोति । इत्युक्तवन्तं धीरप्रवर
यौगन्धरायणं रुमण्वान् प्रमादाशङ्कया पुनरब्रवीत् सखे ।
अभिमतरमणीवियोगव्यथया सुधीरोऽपि विचाल्यते, किं
पुनर्वत्सराजोऽयं नितरां स्त्रीपरायणः, अत्रैतां कथां शृणु ।

पुराभूत् देवसेनाख्यः कश्चित् महामतिर्नरपतिः
आवस्ती नाम नगरी तस्य राजधान्यासीत् । तस्याञ्च
नगरीयां कश्चित् महाधनो बणिक् प्रतिवसति स्म ।
तस्यैका निरुपमा कन्या सप्तजनि । यतश्च तस्मा
रूपं दृष्ट्वा सर्वो जनः उन्माद्यति तस्मात् सा उन्मा-
दिनीति ख्यातिमगमत् । तनयेयं राज्ञे अनावेद्य न
कन्मैचित् देया, अन्यथा राजा कुप्येदिति विविच्य तत्पिता
राजानं गत्वा न्यवेदयत् देव । अस्ति मे कन्यारत्न यदि
रोचते गृह्यताम् । तदाकर्ण्य राजा सुविश्वस्तान् द्विजान्
अवादीत् मच्छन्तु भवन्तः, सा सुलक्षणा वा दुर्लक्षणा

परीक्ष्यतामिति तथेति ते द्विजा राजानमुक्ता वणिगालयं
गत्वा ताञ्च वणिक्कुसुतां निरीक्ष्य उन्मादिनीं सद्य एव
सञ्ज्ञातमन्मथविकाराः क्षीभं ययुः । प्रकृतिप्राप्ताश्च मन्त्र-
यामासुः यदि राजा इमां परिणयेत् तदा एतदेकमनाः
सर्वाणि राजकार्याणि त्यजेत्, तर्हि महाननर्थः सजायते,
तत् किमनया, इति अवधार्य कुलक्षणेयमिति राज्ञे न्यवे-
दयन् । ततो राज्ञा त्यक्तां तां वणिक् तत्सेनापतये उन्मा-
दिनीं प्रादात् ।

कदाचित् भर्तृ^१वेश्मनि हर्म्यस्था सा राजानं तेन पथा
मच्छन्तं आलोक्य आत्मानमदर्शयत् । राजा तु दृष्ट्वैव तां
उन्मादिनीं कामप्रयुक्तां जगत्संमोहनौपधिमिव सञ्ज्ञातो-
न्माद इव अभूत् । गत्वा च कथमपि स्वं भवनं ज्ञात्वा च
तां पूर्वावधीरितां मृगमुक्मनाः स्मरजनितां महतीं व्यथा-
मवाप । अथ तत्स्वामिना सेनापतिना निवेदितं प्रभो ।
सा दासी, न परस्त्री, गृह्यतां, अथवा अहं त्वां देवगृहे
त्यजामि, महाराजः प्रतिगृह्णातु इति स एवं सेनाप-
तिना अभ्यर्थ्यमानोऽपि राजा तमब्रवीत् नाहं परदारान्
सृशामि, यदि त्वं तां त्यक्ष्यसि, तदा ते धर्मो लङ्घ्यति,
दण्डश्च भविष्यति इति । तदाऋष्य^२ मन्त्रिणः अन्ये च
तूष्णीमासन् स च राजा क्रमेण कामज्वरेणाक्रान्त एव
प्रञ्चत्वमगात् ।

एवं स राजा धीरोऽपि उन्मादिनीं विना विनष्टः,
वत्सराजसु विना वासवदत्तां कथं भवेत् ? एतत् रुमख-
डाक्यं शुचा योगन्धरायणः पुनरब्रवीत् सखे ! काट्य^३-

दृष्टिभिः राजभिः क्लेशः सञ्जाते, पश्य रावणवधाय युक्तिं
कृत्वा देवैर्नियोजितो रामः सीतावियोगं किं न सेहे ?
एतदाकर्ण्य रुमखान् शूयोऽभासत महामते ! ते हि
रामादयो देवाः तेषां मनः सर्वं सहते, मनुष्याणाम् न
तथा । तथा च अपराजेकां कथां कथामामि श्रूयताम् ।

अस्ति महारत्नाद्या मथुरानाम्नी पुरी । तस्या-
मभूदेको वणिक्सुतः इल्लको नाम । तस्यैका प्रिया
तदेकासक्तचित्ता भार्या आसीत् । स तथा सह वसन्
कार्यगौरवात् एकदा देशान्तरं गन्तुं मैच्छत् । भार्या
च तत्सङ्गिनी भवितुं मभिल्लाष, सतीनां हि पतिविर-
होऽतीव असह्यः । स तु वणिक्पुत्रः शुभेऽहनि यात्राम-
करोत् तान् सहगन्तुमुद्यतां नैवाग्रहीत् । सा तु प्रस्थितं
पतिं मवलोकयन्ती साशुलोचना प्राङ्गणद्वारं कवाटान्तर-
वर्तिनीं अतिष्ठत् । गते च तस्मिन् दृष्टिपथात् तद्वियो-
गासहायास्तस्याः सद्य एव प्राणा निर्ययुः । तच्च ज्ञात्वा
वणिक्पुत्रः प्रत्यावृत्य विह्वलः सन् तत्क्षणं कान्तां ता-
मुत्क्रान्तजीवितां सुन्दरापाण्डुरच्छायां विलोलालकमू-
र्धजां भुवि पतितां चान्द्रमसीं लक्ष्मीमिव ददर्श । दृष्ट्वैव
तामङ्गं नयतः क्रन्दतश्च तस्य शोकाग्निज्वलितात् देहात्
भीता इव असवस्तत्क्षणं व्यगमन् ।

एवं परस्परवियोगात् तौ दम्पती यथा विनाशमापतुः
तथा अनयोः राजदम्पत्यो रकल्याणं मास्यभूत् । इत्युक्त्वा
तस्मिन् रुमखति सशङ्के विरते धैर्यरागरः वीमान् योग-
न्धरायणः पुनरब्रवीत् मया सर्वमेतत् निश्चितं कार्प्याणि

च महीभुजामीदृशान्येव भवन्ति तदत्र कथामेतां
शृणु ।

पुरासीत् उज्जयिन्यां पुण्यसेनो नाम नृपः । कदाचित्
प्रबलः कश्चित् नरपति स्तं अभियुक्तवान् । अथ
मन्त्रिणः सुधीरा स्तमरिं दुर्जयं वीक्ष्य राजा मृत इति
मिथ्याप्रवादं घोषयामासु । स्थापयामासुश्च प्रच्छन्नं तं
नृपं पुण्यसेनम् । देह्यश्च अन्यं कञ्चित् शवं राजार्हवि-
धानेन । अथ, अराजकानामस्माक त्वमेव राजा भव
इति तमरिं दूतमुखेन अभ्यर्थयामासुः । ततश्च तथेत्युक्त-
वतस्तस्य रिपोस्तुष्टस्य सतः सर्वाणि कटकानि क्रमात्
ते सैन्यसहिताः मिलित्वा विभिदुः । भिन्ने च सैन्यचये
तं नृपं पुण्यसेनं प्रकाश्य सम्प्राप्तवलाः शत्रुं तं
निजघ्नुः ।

ईदृशानि राजकार्याणि नीत्या प्रयोज्यानि, तद्वयं
देवीदाहप्रवादेन कार्यमिदं धैर्येण साधयामः । इत्या-
कण्यं निश्चितमतेः यौगन्धरायणात् रुमण्वानवदत् यद्ये-
निश्चयः, तदा देव्या भ्रातरं गोपालकमानीय समादर-
तेन सम्मन्त्र्य सम्यक् कार्यमारभ्यताम् । यौगन्धरायणाश्च
तथेति प्रत्यपद्यत । रुमण्वाश्च तत्प्रत्ययात् सर्वञ्च कर्तव्यं
निश्चयं चक्रे । अथापरेद्युस्ती मन्त्रिप्रवरो केनचित् व्यप-
देशेन गोपालकं आनेतुं दूतं व्यसर्जयताम् । स
गोपालकस्तद्दूतवचनात् सत्वरमेव उत्सव इव मूर्त्ति-
मान् समायात् । आगतञ्च तं रुमण्वता सहितं यौगन्ध-
रायणस्तस्यामेव निशि निर्जनं गृहं निनाय कथयामास

च सर्वं तत् चिकीर्षितं मन्वितम् । स च राजहितैषी
स्वसुदःखावहमपि तत् सर्वं अनुमेने काट्यैकप्रवक्षं हि
मनीषिणां चेनः । अथ रुमण्वता, सर्वमेतत् सुविहितं परं
देवीं दग्धामवेत्य प्राणान् त्यज्यन् वत्सेशः कथं रक्ष्य, इति
विन्यतां, सत्यपि उपायानां सञ्चये विनिपातप्रतिक्रि-
यैव मुख्यमङ्गं मन्वस्येति पुनरुक्ते समालोचिताशेषकाट्यो
यौगन्धरायणः समब्रवीत् नास्त्यत्र चिन्ता, राजपुत्री वास-
वदत्ता गोपालकस्य कनीयसी स्वसा प्राणिभ्योऽप्यधिक-
प्रिया, एतस्य शोकमल्पमालक्ष्य वत्सेश्वरः कदाचित्
जीवेत् देवीति मत्वा धैर्यमवाप्स्यति । किञ्चायमुत्तम-
सत्त्व, शीघ्रञ्चानेन पद्मावती परिणीयते, ततश्च अचि-
रादेव देवी द्रक्ष्यते इति ।

इत्येवमवधार्य यौगन्धरायणः रुमण्वान् गोपालकश्च
त्रय एते पुनर्मन्त्राय उपाविगन् । युक्त्या वयं देव्या नृपेण
च सह लावाणकं गच्छामः । स हि मगधासन्नवर्त्ती
अस्माकं देशपर्यन्तः सुलभाखेटत्वाच्च राज्ञः प्रियः मदा
च तदासक्ततया वहिः स्थातव्यमनेन । तत्रान्तःपुरमादीप्य
युक्त्या पद्मावतीगिहे देवी स्थाप्यते, प्रच्छन्नं स्थितायाश्चास्याः
मा एव शीलसाक्षिणी भवेत् । इत्थं निशि परस्परं
सम्पन्ना ते अपरेद्युः प्रातरेव राजमन्दिरं प्राविशन् ।
प्रविश्य च तत्र रुमण्वान् महीपतिं व्यजिज्ञपत् देव । लावा-
णके देशे अस्माकं गन्तव्यं दीर्घकालञ्च तत्र स्थातव्यं
स चातिरम्यो विषयः सृगयाभूमयश्च तत्र बहवः सन्ति,
अश्वघासश्च सुलभः, परन्तु नैकव्यात् मगधेऽवस्थामह-

धिक्कृतं देशं बाधते, तद्रक्षणाय विनोदाय च तत्र श्रीमद्वि-
गम्यताम् । एतदाकण्यं वत्सराजः क्रीडापराग्रं स-
वासवदत्तया तत्र लावाणके गन्तुं मतिं मकरोत् । निश्चितं
च गमने निर्धारिते च शुभे लग्ने अकस्मात् नारदमुनि-
कान्त्या आदीपयन्तं प्रदेशं राजसकाशमाजगाम । आगत्य
च गृहीतातिथ्यसत्कारं प्रीतः पारिजातकुसुमस्त्रजं तस्मै
प्रणताय भूभुजे प्रददौ, कृतादरश्चाभिननन्द तां वामव-
दत्तां विद्याधराधिपं कामदेवांशं पुत्रमवाप्स्यतीति ।
उवाच च शृण्वति यौगन्धरायणे, राजन् । तव वामवदत्तां
दृष्ट्वा स्मृतं मया, पुरायुधिष्ठिरादयः तव प्रपितामहाः पञ्च
अभूवन् । तेषाञ्च पञ्चानामेव एका द्रौपदीति नाम्ना
प्रेयसी आसीत् । ताञ्च वामवदत्तामिव रूपेणाप्रतिमां दृष्ट्वा
दोषमाशङ्क्य तानहमभ्यधां स्त्रीवैरं न रत्तणीयं वः, एतदेव
बीजं महापदां, तथाह्येतां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

पुरा सुन्दोपसुन्दनामानौ द्वौ भ्रातरौ बभूवतुः । तौ
विक्रमेण त्रिलोकं जयिनौ संवृत्तौ । विधाता तयोर्विना-
शार्थं विश्वकर्माणमाह्वय तिलोत्तमां नाम दिव्यनारीं
निर्मापयामास । यस्या रूपमालोकयितुं ब्रह्मा हरश्च
चतुर्दिक्षु प्रदक्षिणं कुर्वन्त्याः चतुराननः सम्भभूव । एकदा
सा विधातुर्निदेशात् कैलासीद्यानवर्तिनीस्तयोः सुन्दोपसु-
न्दयोः प्रलोभनाय समीपमागमत् । तौ चासुरौ ताम-
न्तिकागतां दृष्ट्वा काममोहिता उभाविव तां बाहुभ्याम-
ग्रहीष्टाम् । अथ द्वावेव इयं मम प्रिया इयं मम प्रियेति
विवदमानौ तुमुलं सम्प्रहारं चक्रतुः सम्प्रतुश्च परस्परं भृश-

माहूतो । तदेवं नारीरूपविषयः कस्य निदानं नाप-
दाम् ? युष्माकं पञ्चानामेव एका द्रौपदी वल्लभा, एतन्नि-
मित्तश्च विद्वेषः परस्परं यथा न भवेत् तथा क्रिय-
ताम् । मम वचनादेव नियमोऽस्तु यदेयं ज्येष्ठा-
न्तिकगता भवेत् तदा कनीयसा मातेयं मन्तव्या,
कनिष्ठान्तिकस्था तु ज्येष्ठेन स्रुषा मन्तव्या । हे
राजन् । तव ते प्रपितामहा ममैतत् वचन सर्व एव
तथेति प्रत्यपद्यन्त । ते च मम सुहृद् आसन्, तत्प्रीत्या-
चाहमिहागतः । हे वत्से ! तदेतत् यदब्रवीमि तदा-
कर्णय, यथा तैर्मम वाक्यं कृतं तथा त्वं मन्त्रिणां वाक्यं
कुर्व्याः, तर्हि अचिरेणैव महतीं ऋद्धिमवाप्स्यसि, कञ्चित्
कालञ्च ते दुःखं भविता, न च तत्र त्वया अतिमोहः
कर्तव्यः, सुखान्तं हि तद् भविता । एवमभिधाय तत्-
क्षणं देवर्षीं तिरोहिते ते च यौगन्धरायणादयः सुनिव-
चनं प्रत्ययात् सिद्धिं निश्चित्य स्वकार्यार्थं प्रयत्नपराः
सुभ्रशमभवन् ।

इति षोडशस्तरङ्गः ।

अथ षोडशस्तरङ्गः ।

तत स्ते यौगन्धरायणादयो मन्त्रिणः युक्त्या तं व से-
श्वरं सवासवदत्तं लावाणकं देशमनयन् । स राजा सैन्य-
कोलाहलेन दिशो व्याप्नुवन् तं देशं प्राप । तत्र उप-

स्थितञ्च तं विदित्वा मगधेश्वरः सशङ्खकम्पे । विससर्ज
महामति यौगन्धरायणान्तिकं दूतम् । सोऽपि मन्त्रिमुख्य
तमागतं दूतं अभ्यनन्दत् । वत्सेश्वरस्तु तस्मिन् देशे निव
सन् प्रतिदिनं ष्टगया व्यसनी अटव्या अटवीं दवीयसीमपि
पर्यटतिस्म ।

एकदा राजनि आखेटं गते सर्वे मन्त्रिणः गोपालक
सहिताः संविदं कृत्वा विजने वासवदत्तासकाशमगमन् ।
अभ्यर्थयंश्च तां पूर्वं भ्रात्रा प्रबोधितां तत्तद् युक्तिभिः राज
कार्यसाहाय्यार्थम् । सा च विरहक्लेशदमपि तत
कथञ्चिदनुमेने किं हि नाम स्वाम्यनुरक्ता न सहन्ते
कुलनार्थः । ततो यौगन्धरायणः तस्यै रूपविवर्त्तन
योगं दत्त्वा सद्यएव ब्राह्मणीरूपां तां देवीं कृतवान् वस
न्तकञ्च काणं वटुरूपम् । स्वयञ्च स्वविरब्राह्मणवेश
अभूत् । अथ स महामति तथारूपेण वसन्तकेन सार्धं
तथारूपां देवीं गृहीत्वा मगधान् प्रति प्रतस्थे । वासव
दत्ता तु तदा गृहात् निर्वृती चित्तेन भर्तारं देहेन च
पन्थानमगच्छत् । अथ रुमगवता तन्मन्दिरं अग्निना आदीप्य
उच्चैर्हाहाकाररव कृत्वा वसन्तकयुता देवी दग्धेति किल
घोषितम् । तदा च तत्र दहनं आक्रन्दश्च सममुदति
ष्ठतां परं दहनः क्रमेष शशाम न पुनराक्रन्दः । यौगन्ध
रायणश्च तया वासवदत्तया वसन्तकेन च सह मगधेश्वर
नगरीं प्राप । उपाययौ च तत्र पद्मावतीं राजसुतामुद्यान
स्थिताम् । पद्मावत्याश्च तां ब्राह्मणीरूपां वासवदत्ता
दृष्टवत्याः नितरां नेत्रानन्दः समजायत । सा राजकन्या

रक्षिणी निवार्य ब्राह्मणाकृति योगन्यरायणमन्त्रिक माना-
ययत् । अपृच्छच्च ब्रह्मन् । का तवेयं वाला ? किमर्थ-
मागतो वा ? अथ सोऽब्रवीत् राजपुत्रि ! इयमावन्तिका
नाम मम सुता, अस्याश्च भर्ता व्यसनी इमां त्यक्त्वा कुत्र-
चित् गतः, तदेनां तव हस्ते स्थापयामि यावद्दहमस्याः
पतिमन्विष्य आनयामि, भ्राता चास्याः काणः इहैव अस्या
समीपे तिष्ठतु येनेयं एकाकिनी दुःखं न प्राप्नोतीति ।

इत्युक्त्वा अङ्गीकृतवचसं तामामन्त्रा असौ मन्त्रिवरः
शीघ्रमेव लावाणक प्रत्यागम । पद्मावती च कृतसत्कारा
सादरा सस्नेहा च तां आवन्तिका नामधेयां वासवदत्तां
काणवटुरूपञ्च वसन्तकमादावसूक्रीतुञ्ज राजभवनं विवेश ।
वासवदत्ता तु तत्र स्थिता चित्रभित्तिषु रामस्य चित्रपटे
सीतां पश्यन्ती भट्टं विरहमसहत् । पद्मावती च आकृत्या
सौकुमार्येण शयनासनादिक्रियया शरीरसौरभेण नीलो-
त्पलसुगन्धेन, तां वराङ्गना निवित्य आसनविशेषैरुपचारैः
यथाकाम पठ्यन्हरत् । अचिन्तयच्च कापि एषा छन्नवेशा
नून, विराटभवनस्था द्रौपदीव मे प्रतिभाति एकदा वासव-
दत्ता वन्मेश्वरमिच्छितां अल्लानमालां तिलकञ्च अस्याः
पद्मावत्याश्चकार । अथ राजमहिषी तां पद्मावतीं तादृश-
मालातिक्तकाभ्यामलङ्कृतां दृष्ट्वा रहसि पठ्यं पृच्छत् पुत्रि ।
केन तव इमौ मालातिलकौ प्रदत्तौ ? पद्मावती उवाच
मातः । काचित् आवन्तिका नाम ब्राह्मणी मद्देहे स्थिता
सैव मम एतौ निर्मितवती । तदाकर्ण्य तयोक्तं वत्से ।
तर्हि सा मानुषी न, कापि देवी, मानुष्या इदृशं विज्ञानं न

सम्भवति, देवता मुनयश्च वच्चनार्थं सतां गेहे एवं तिष्ठन्ति
अत्र चैतां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

पुरा कुन्तिभोजः नाम नृपोऽभूत् । एकदा दुर्वासा
मुनिस्तन्निर्केतनमगात् स राजा तस्य परिचर्यार्थं कुन्तिं
नाम सुतां न्ययोजयत् । सापि यत्नेन तं परिष्वचार ।
एकदा मुनिस्तां जिज्ञासुः अभाषत कन्ये । परमान्नं पच,
मीघमहं सूत्वा आगच्छामि । इत्युक्त्वा मुनिस्त्वरित सूत्वा
आगत्य भोक्तुमुपातिष्ठत् । कुन्ती च तस्मै तदन्नपूणीं पात्रीं
न्यवेदयत् अतितप्तेन अन्नेन ज्वलन्तीमिव तां मत्वा स
मुनिः कुन्त्याः पृष्ठे हस्तग्रहायोऽस्यां दृशं ददौ । सापि
अवगताभिप्राया पृष्ठेन ता पात्रीं दधार । मुनिस्तु ततः
स्वेच्छं चुभुजे, कुन्त्याश्च पृष्ठमदह्यत् । दह्यमानापि निर्वि-
कारा यदतिष्ठत् तेन तुष्टो मुनिर्भुङ्क्त्वा तस्यै वरमदात् ।
तदेवमेवावन्तिकामपि कापि देवी तव गृहे स्थिता
भवति तदेनां यत्नत आराधय । इति माचाभिहिता पद्मा-
वती अन्यरूपिणीं तां वासवदत्तां बहु अमन्यत । वासव-
दत्ता च भर्तृविनाशिता विच्छाया निगीयन्त्या पद्मिनीव
अतिष्ठत् । केवलं वसन्तकमुखविकारा एव तस्या वियोगि-
निन्द्याः स्मितावसरं विदधुः ।

अत्रान्तरे वत्सराजश्चिरमतिदुर्गेषु आखेटभूमिषु विचरन्
साय लावाणकमियाय । आगत्य च अन्तपुत्रपग्निना दग्ध-
मपश्यत् अपृणोच्च मन्त्रिभ्यः सवसन्तका देवीं दग्धाम् ।
शुत्वेव सुप्तोऽहं पपात च भूमौ विगतचेतनः । क्षणाच्च
रुक्मसन्न विलपन् दुःखात्तः देहन्यासकृतनिश्चयप्रचाचिन्त-

यत् नारदेनोक्तं विद्याधराधिपं पुत्रं जनयिष्यति देवी,
तच्च नैव मृषा, पुनरुक्तञ्च तेन यत्किञ्चित् तव दुःखं भवि-
ष्यति, गोपालकस्य च शोकः स्वल्प एव दृश्यते यौगन्धरायणा-
दयश्च नातिदुःखिता इव लक्ष्यन्ते । तस्मात् मन्ये सा देवी
कथमपि जीवति मन्त्रिभिरेव काचित् नीतिं प्रयुक्ता भवेत्,
अतः सम्भविष्यति मम पुनर्देवीसमागमः, इत्यालोच्य स
भूपतिर्मन्त्रिभिः प्रबोध्यमानश्च कथमपि धैर्यमाप । गोपा-
लकश्च यथायथं सन्दिश्य तत्क्षणं मगधराजाय अलक्षितं
चारान् प्रजिघाय । इत्यभूते च व्यतिकरे तदा लावाणक-
वासिभिर्दूतैर्मगधराजाय तत्सर्वमावेदितम् । स तु काशन्नः
विदितवृत्तान्तः पूर्वं यौगन्धरायणाभ्यर्थितां स्वां सुतं
पद्मावतीं वत्सराजाय दातुमैच्छत् अथ स दूतमुखेन वत्से-
श्वराय यौगन्धरायणाय च तमर्थं सन्दिदेश । वत्सराजस्तु
यौगन्धरायणयुक्त्या तमर्थमङ्गीचकार । यौगन्धरायणश्च
लग्नं शुभमवधार्य मगधराजाय प्रतिदूतं व्यसर्जयत् ।
सन्दिदेशच भवद्भिलाषः स्वीकृतोऽस्माभिः, इतः सप्तमे-
ऽहनि वत्सेशोऽत्र गमिष्यति, तथा सति वासवदत्तां वि-
स्मरिष्यतीति । प्रतिदूतश्च गत्वा सर्वमेतत् मगधराजाय
यथादिष्टमभ्यधात् मगधपतिश्च तत् सर्वं प्रतिदूतवचः
समभिनन्द्य दुहितृसुहाभिलाषानुरूपं विवाहसंस्कारसम्भारं
कर्तुंमारेभे । पद्मावती च अभीष्टवरश्रवणेन मुदमतितरा-
माययौ, वासवदत्ता तु तदार्त्ताकर्णनात् शोकम् । सा
वार्त्ता कर्णमागत्य तस्या वैवर्ण्यमादधाना प्रच्छन्नवासवै-
रूप्यसाहायकमिवाकरोत् इत्थं मित्रीकृतः शत्रुरयं मगध-

पतिः. न च भर्ता तवान्यथा कदापि सम्भवति इति वस-
न्तकवाक् अस्याः सखीव धृतिं व्यधात् ।

अथ विवाहविधौ समासन्ने सा मनविनी पुनः
पद्मावत्या अम्बानमालातिलकौ प्रादात् । ततो वत्से-
श्वरः सप्तमे दिने मन्त्रिभिः सार्धं ससैन्यः परिणेतुं
तत्राययौ मगधेश्वरश्च सानन्दः प्रजानेवानन्द उद्यस्तं
चन्द्रमिव सागरः तं सद्यश्च प्रत्युद्ययौ । वत्सेश्वरश्च
मगधपतिपुरं समन्तात् पौराणां मानसमिव महेत्सवः
प्रविवेश । तत्रस्था नाट्यं स्तं विरहक्षामवपुषं मनः-
क्षोभप्रद रतिहीनमिव स्मर दृष्टुः । वत्सराजस्तु मगधे-
श्वरगृहं प्रविश्य, तत्र पतिवन्नीभिः परिशृतं कौतुका-
गारमगात् अद्राक्षीच्च तत्रान्तःकृतकौतुकमङ्गलां जित-
पूर्णेन्दुमुखीं पद्मावतीम् । तस्याश्च मालातिलकौ दिव्यौ
निजौ समालोक्य कुतोऽस्या एताविति विममश । ततः
विवाहवेदिं गत्वा यदस्याः करमग्रहीत् तदेवास्थ पृथिवी-
करग्रहे आरभ्यतां प्रापत् । प्रियवान्नवदत्तोऽय नैक्षितु-
मिदं शक्नोतीतीव वेदिधूमोऽस्य दृष्टौ पिदधे । तदा च
अग्निं प्रदक्षिणीकृतवत्याः पद्मावत्या मुखमाताम्न विदित
पत्यभिप्रायतया कोपाकुलमिव बभौ । कृतविवाहश्च
वत्सेश्वरः तां पद्मावतीं करात् मुमोच नतु वामवदत्तां
तां हृदयात् क्षणमपि । ततो मगधेश्वरः स्तम्भे तथा
रत्नौघं यौतुकमदात् यथा तत्क्षणं निर्दुग्धरत्नरिक्तं व
वसुधा लोकैर्बुधे । यौगन्धरायणश्च तदानीमग्निं साक्षी-
कृत् मगधेशं राज्ञः अद्रोहप्रत्ययं मकारयत् । अत्रा-

न्तरे प्रहृत्तवाराङ्गनाविलासः प्रगीतचारणः प्रदत्तवसना-
भरणः समन्तात् महोत्सवः संवहते । वासवदत्ता तु
पत्युरुदयमाकाङ्क्षन्ती अलक्षितस्थिता दिवा कान्तिरैन्दवीव
क्वचित् निभृता तस्थौ । ततः वत्सेश्वरे अन्तःपुरमायाते
देवीसन्दर्शनाग्रङ्गी कृती यौगन्धरायणः मन्त्रभेदभयात्
मगधेश्वर मभ्यधात् राजन् । अद्यैव मम भूषति स्वद्-
गृहात् गच्छति । तेन च तथेत्यङ्गीकृते स मन्त्री वत्सेश-
मभ्येत्य तमर्थं व्यजिज्ञपत् । स च तथेत्युक्त्वा भुक्तपीतपरि-
जनं मन्त्रिभिः साकं पद्मावतीं नवोढामादाय उच्चचाल ।
वासवदत्ता च पद्मावत्या विस्मृतं वाहनोत्तममारुह्य सुगुप्तं
सैन्यस्य पृष्ठतः कृतरूपविवर्त्तं तं वसन्तकं पुरस्कृत्य
समाययौ । क्रमाच्च लावाणकं प्राप्य वत्सेशो निजां
वसतिमासदत् तया बध्वा । सा च वासवदत्ता गोपाल-
कस्य भ्रातुर्मन्दिरं प्रविवेश । तत्र गोपालकं भ्रातरं कृता-
दरं प्राप्य रुदती वाष्पाकुललोचना कण्ठे जग्राह । क्षणे
च तस्मिन् कृतसंविदौ तत्र यौगन्धरायण-रुमण्वन्तो समा-
जग्मतुः यावदसौ मञ्जी अस्याः वियोगदुःखं व्यपोहति,
तावत् ते वासवदत्तावाहका महत्तराः पद्मावती मभ्येत्य
व्यजिज्ञपन् देवि । यासावावन्तिका अस्माभिरानीता सा
अस्मान् विधूय राजपुत्रस्य गोपालकस्य गृहं प्रविष्टा
इति पद्मावती तु तैरेवं विज्ञापिता वत्सेश्वरसमीपे, सा-
शङ्का तानेवमब्रवीत् गच्छत, आवन्तिकां ब्रूत, त्वं मे
निक्षेपस्थापिता, तदत्र किं तव, यत्राहं तत्रैव त्वयागम्य-
तामिति । तदाकर्ण्य तेषु यातेषु राजा पद्मावतीं मिथो-

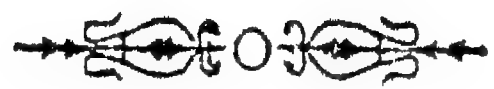
ऽपृच्छत् केनेमौ ते मालातिलकौ कृताविति सा अवोचत्
महेहे केनचित् विप्रेण न्यस्ता आवन्तिका नाम द्विज-
बधूः, तस्याः शिल्पमेतत् । तदाकर्ण्यैव वत्सेणो नूनं सा
वासवदत्ता भवेदिति चिन्तयन् तत्क्षणमेव गोपालकण्टह-
मगात् । प्रविवेश च द्वारस्थितमहत्तरम् अन्तःस्था देवीगोपाल-
कमन्त्रिद्वय वसन्तकम् । ददर्श च तां प्रेषितागतां उपप्लव-
निर्मुक्तां चान्द्रमसीमिव मूर्त्तिं वासवदत्ताम् । दृष्ट्वैव स
शोकविह्वलः क्षितौ निपपात सह वासवदत्तया सकम्प-
हृदयया विरहपाण्डुरगात्रया । अथ सा संज्ञां प्राप्य नि-
न्दन्ती स्वचरितं बहु विललाप । इत्थ तौ दम्पती शोक-
दीनौ तथा रुरुदतुर्यथा यौगन्धरायणोऽपि बाष्पाकुलमुखः
संबभूव । तथाविधञ्च तं कीलाहलमकाले श्रुत्वा पद्मा-
वत्यापि समाकुला तं प्रदेशमुपागमत् । क्रमाच्च विदित-
वृत्तान्ता सा राजवासवदत्तयोः समव धैवासीत् सत्यः
स्त्रियः स्निग्धमुग्धा हि । किं मे जीवितेन भर्तुर्दुःखप्रदा-
यिना, इति वासवदत्ता रुदती मुहुर्व्याजहार । धीरो
यौगन्धरायणः अब्रवीत् देव ! मगधेगमुताद्गमात् तव
साम्राज्यं भवेदिति मयैव एतत् सर्वं कृतं नात्र देव्याः
कश्चन दोषः, इयमेव पद्मावती अस्याः प्रवासे शीलसाक्षि-
णीति । पद्मावती निर्मत्सरा राजानमब्रवीत् अहमग्नौ
विशामि अस्याः शुद्धिप्रकाशनाय । राजाब्रवीत् अहमेव
अपराधीः यत्कृते देव्या अयं सुमहान् क्लेशः सोढु इति ।
वासवदत्तातु कृतनिश्चया अग्निप्रवेशो मे कार्यः शरीर-
शुद्धये इत्यब्रवीत् । ततः सुकृती धीमान् यौगन्धरायणः

प्राञ्जुख आचम्य शुद्धामिति वाचमभ्युद्वैरयत् यदि अह-
मस्य राज्ञः हितार्थी, देवी च शुद्धा भवति हे लोकपालाः ।
ब्रूत नचेत् देहं त्यजामि । एवमुक्त्वा विरते तस्मिन्
सहसा दिव्या वागुदतिष्ठत् राजन् । त्वमेव धन्यः यस्य
तत्र मन्त्री यौगन्धरायणः वासवदत्ता च पत्नी, या प्राक्
जन्मनि देवी आसीत् न कश्चिदस्या दोष इति । अथै-
तदाक्रमं सर्वे रोमाञ्चितकलेवरास्तत्क्षणमभूवन् । गोपा-
लकसहितश्च राजा हर्षनिभंरमानसस्तत् यौगन्धरायण-
चरितं स्तौतिस्म महीञ्च हस्तगतां मेने । ततो नृपति-
सानन्दः स्मृतिमत्यौ रतिनिर्वृती इव भार्य्ये दधत् अनु-
दिनं परममहोत्सवेन कालमनयत् ।

इति षोडशस्तरङ्गः ।

—*—

अथ सप्तदशस्तरङ्गः ।

अथान्येद्युर्वत्सराजः प्रियया वासवदत्तया पद्मावत्याच
समेतः संसक्तपानशीलः विजने गोपालकं यौगन्धरायणं
रुमण्वन्तं वसन्तकञ्च आनीय नाना विश्रम्भिणीः कथाः
कथयन् स्वविरहप्रसङ्गे एतां कथाभिरवर्णयत् ।

पुरासीत् पुरुषवा नाम परमवैश्वः नरपतिः । तस्य

स्वर्गेऽपि अप्रतिहता गतिरभूत् । कदाचित् नन्दने विचरन्तं तं उर्वशीनाम काचित् सुरसुन्दरी ददर्श क्विप् । दृष्टमात्रेण तेन सा तथा हृतचेतना अभवत् यथास्त्राः सख्यं रम्भादयोऽपि सभयकम्पाः सद्यः समभवन् । सोऽपि राजा तां लावण्यरसनिर्भरिणीमालोक्य तत्क्षणमेव तत्परिष्वङ्गलोलुपः अप्राप्य तां मुमुच्छ ।

एतस्मिन्नन्तरे क्षीरसागरनिलयः सर्वज्ञो भगवान् नारायणः दर्शनार्थमागतं मुनिवरं नारदमादिदेश देवर्षे ! नन्दनोद्यानवर्त्ती राजा पुरुरवाः उर्वशीहृतस्तिष्ठति । तद्गत्वा मम वचसा शतक्रतुं बोधयित्वा अस्मै राज्ञे उर्वशीं दापय । इत्यादिष्टः स नारदः तत्क्षणमागत्य तं प्रबोध्य पुरुरवसं अभ्यधात् राजन् । उत्तिष्ठ त्वत्कृते अहं विष्णुना प्रहितोऽस्मि, स हि भक्तानामापदं न द्रष्टुं पारयति । एवमाश्वास्य तेन राज्ञा सह देवराजसकाशमगमत् अदाय यच्च हरेः सन्देशं निवेद्य तस्मै महेन्द्राय उर्वशीम् । तदा उर्वश्या दानञ्च स्वर्गस्य निर्जीवकरणं उर्वशीपुरुरवसोऽनुमृतसञ्जीवनीपममासीत् । अथ पुरुरवास्तामूर्धशीमादाय भूलोकमागमत् । ततः प्रभृति तावन्धोऽन्यासक्तौ तथा अभूतां यथा क्षणमपि अदर्शनं सोढुं न शक्नुतः ।

कदाचित् दानवैः सार्वभौमं सम्प्रहारे प्राप्ते वज्रिणा समाहृतः साहाय्यार्थं पुरुरवाः सुरलोकमगात् । तत्र मायाधराख्ये असुराधिपे निहते शक्रसंसदि प्रनृत्यस्वर्माङ्गनासार्थः सुनहान् उल्लवः समभवत् । तासु च नृत्यन्तीं रम्भां खलितभिनयां दृष्ट्वा राजासौ पुरुरवा आचार्यस्य तुम्बुरोः

समक्षं जहास । रभापि जानेऽहं दिव्यं नृत्यं त्वं पुन-
र्मानुषः, किं जानासि इति सासूया तमभाषत । पुरु-
रवाश्व जानेऽहमुर्वशीसङ्गात् तत्सर्वं यत् युष्माकं गुरुस्त-
म्बुरपि न जानाति इति साहृद्धारमुवाच । तदाकर्ण्य
तुम्बुरुस्तस्मै कुपितः शापमदात् उर्वश्या ते वियोगो
भवतु, आकृणारोधनान् । एवं प्राप्ताभिशापश्च राज्ञ
विमनाः समागत्य मर्त्यलोकं अकालाग्रनिपातकल्पं तद्-
वृत्तान्तमुर्वश्या न्यवेदयत् । ततश्च सहसा समागतैः गन्धर्वैः
निगम्य भूपेन अलक्षितैः सा समाहृता । अथ तद्वियोग-
विधुरो राजा वदरिकाश्रमं गत्वा तं शापं शमयन् हरेरा-
राधनं चकार । उर्वशी तु वियोगार्ता गन्धर्वसदनस्था सृतेव
सुप्तेव लिखितेव विचेतना तस्थौ केवलं शापान्ताशाव-
लम्बिनी चक्रवाकीव रजन्यां प्राणैर्न व्ययुज्यत । पुरुरवाश्च
तपसा भगवन्तमच्युतं तथा समराधयत् यया तत्प्रसादेन
ते गन्धर्वाः स्वयमानीय तामुर्वशीं तस्मै पुनर्ददुः । अथ स
राजा शापान्ते पुनर्लब्ध्या प्रेयस्या अप्सरसा साकं दिव्यान्
भोजान् बुभुजे ।

इत्युक्त्वा तस्मिन् राजनि विरते वासवदत्ता उर्वशीवृत्तं
श्रुतवती सोढवियोगत्वात् लज्जामाप । ततस्तां कौशलेनो-
पालब्ध्वा विलक्षितां देवीं दृष्ट्वा आप्याययितुं राजान-
मब्रवीत् यौगन्धरायणः राजन् । यदीयं कथा न श्रुता तदा
कथयामि श्रूयताम् ।

अस्ति तिमिरा नाम नगी निःकेतनमिव श्रियः ।
तस्यामभूत् विहितसेनाभिधः ख्यातिमान् नरपतिः । तस्या-

सीदु भार्या तेजीवती नाम क्षितिस्था सुराङ्गनेव । स
 राजा तस्याः स्पर्शलोभुः क्षणमपि कञ्चुकधारणं न चेहे ।
 कदाचित् अस्य राज्ञः संजघ्ने जीर्णमयज्वरः । देव्याश्च तया
 देव्या सङ्गमं न्यवारयन् । ततश्च देवीसङ्गविहीनस्य तस्य
 वृषलेः हृदि अनोषधसाध्यः कश्चिदपरो व्याधिः समजा-
 यत । अग्रे ते चिकित्सका रडसि मन्त्रिणः सन्ब्रुवन्
 भयात् शोकाभिघाताद्वा अस्य राज्ञः रोगोऽयं कदाचन
 यदि स्फुटेत् तदैव रोगशान्तिः परं पृष्ठपतितेऽपि महोरगे
 न तत्रास, नापि चुक्षुभे परसैन्ये अन्तःपुरं प्रविष्टेऽपि,
 तस्य महासत्त्वस्य अस्य राज्ञः कथं भयं जायेत, नास्ति
 अत्रास्माकमुपायबुद्धिः, तद्यथास्य शोको भवेत् तथा क्रिय-
 तामिति निश्चित्य ते मन्त्रिस्त्रहितास्तां देवीं प्रच्छाद्य भू-
 पतिमूचुः मृता देवीति । तदाकर्ण्य शोकाभिभारेण मथ्य-
 मानस्य तस्य विह्वलस्य सहसा महीभूतः हृदयव्याधिरम्प-
 टन् । ततश्च तस्यारोप्रविग्रहः समुत्तीर्णस्य तस्य सा महा-
 देवी सुखसम्पदिवापरा सम्प्रदत्ता मन्त्रिभिः । राजा तु
 मतिमान् तां प्राख्यप्रदायिनीं बहु मेने न पुनरप्ये प्रच्छा-
 दितात्मने कदाचित् चुकोप ।

या तु पत्युर्हितैषिता सैव देवीत्वस्य सत्त्वं केवलं
 प्रियकारित्वमेव नैव देवीशब्दप्रतिपाद्यम् । यच्च राजकार्य-
 भारस्य चिन्तनं तदेव मन्त्रिकाद्यै न पुनश्चित्तानुवर्त्तनं
 तद्वि उपजीवकसत्त्वम् । अस्माभिः परिपन्थिना मगध-
 राजेन सञ्जातुं तव पृथिवीविजयकाङ्क्षिभिरयं यत्नः हतः ।
 देव । तस्मात् असह्यवियोगयापि देव्या भवदभ्युन्नतिकाम-

यैव तथा कृतं नात्र देव्या स्वल्पमप्यपराधं प्रव्युत सम्पूर्णा
उपकृतिः कृता ।

एकदाकर्ण्य मुख्यमन्त्रिणो यथार्थं वचनं राजा वत्से-
श्वरः आत्मानमेव अपराधममन्यत तुतोष च । उवाच च
जानेऽहं युष्मत् प्रयुक्तया देव्या मूर्त्तिमत्या नीत्येव मम
हस्ते मेदिनी दत्ता परत्त्वतिप्रणयात् मया एकदसमञ्जसम्
उक्तं कुतश्चानुरागान्धमनसां विचारसहता ? । इत्या-
दिभिः संलापैः स उदयनस्तद्दिनं देव्याश्च ब्रह्मोपरोधं
अपनिनाय ।

अन्येषु विज्ञातवृत्तान्तेन मगधेश्वरेण प्रेषितो दूत-
स्तमभ्येत्य वत्सराजं व्यजिज्ञपत् पुत्र । तव मन्त्रिभिर्यं
वञ्चिताः, तत् त्वया तथा कार्त्तयं यथा जीवलोकः शोक-
मयो न भवेत् । एतदाकर्ण्य वत्सेश्वरस्तं सम्मान्य दूतं
प्रतिसन्देशलब्धये पद्मावतीपार्श्वं प्राहिणीत् । सापि
वासवदत्तावशवर्त्तिनी तत्सन्निधावेव तस्य दूतस्य दर्शनं
दत्तवती । व्याजेन पुत्रि ! नीता त्वं, पतिहिं तव अन्या-
सम्भः, तस्मया कन्याजननफल लब्धमिति पितृसन्देशे तेन
निवेदिते सा पद्मावती जगाद भद्र । तातो महवचनात्
विज्ञाप्यः, किं शोकेन आर्यपुत्रो हि मयि परं सदयः, देवी
वासवदत्ता च मयि सस्नेहा भगिनीव वर्त्तते, तत् तातेन
आर्यपुत्रं प्रति विकारिणा नैव भाव्यं यदि निजसत्य-
मिव मदीयं जीवितमत्याज्यमिति ।

पद्मावत्या इति प्रतिसन्देशे यथोचिते अभिहिते वास-
वदत्ता तं दूतं त्य प्राहिणीत् । दूते च प्रतिगते पद्मा-

वती पितृवैरुनः स्मरन्ती किञ्चिदुन्मनाः क्षणमतिष्ठत् ।
ततस्तस्या विनोदार्थमुक्तो वासवदत्तया सन्निहितो वस-
न्तकः कव्यामेतामवर्णयत् ।

अस्ति पाटलिपुत्राभिध पृथ्वीविभूषणमिव पुरम् । तत्र
धर्मगुप्तो नाम कश्चित् महावृषिक् प्रतिवसतिस्म ।
तस्यासीत् चन्द्रप्रभा नाम भार्या, सा तु कदाचित् गर्भ-
वती अभवत् प्रासूत च कन्यामेकां सर्वाङ्गसुन्दरीम् । सा तु
जातमात्रैव कान्त्या द्योतितान्दिगा सुवृत्तमालाप चक्रे
उत्थाय उपविशे च । तदालोक्य तत्रस्थः सर्व एव स्त्रीजनः
विस्मयेन विवस्मन्भवत् । धर्मगुप्तोऽपि श्रुत्वा सभयस्तदा-
ययौ पप्रच्छ च प्रणतस्तां कन्यकां रहसि, भगवति । का
त्वं मम गृहे अवतीर्णसि ? सा अब्रवीत् त्वया कर्मै-
चिदपि अहं न देया, अहं तव गृहे स्थिता शुभाय, अल-
मन्येन प्रश्रयासेन । इत्युक्तः स भीतः स्वमन्दिरे सुप्तस्तामेव
रक्षितवान् स्थापयामास च बहिस्तां कृताम् । ततः सोम-
प्रभा नाम सा कन्या क्रमात् बहुधे मानुषेण रूपेण
कान्त्या तु दिव्यया ।

एकदा गुहचन्दो नाम कश्चित् वणिक्तनयः प्रमोदेन
वसन्तोत्सवविलासिनीं हर्म्यस्थां ता मवलोकयामास
मुमोह च तत्क्षणात् मनोभवशरसंविद्धः । अथ क्षिरेण
लब्धसन्नः स कथञ्चित् गृहं गत्वा अस्वास्थ्यकारणं निर्वन्ध-
पृष्टः स्ववयस्यमुखेन, पित्रोर्निवेदयामास । ततस्तत्पिता
गुहसेनो नाम पुत्रस्नेहवशंवद् तां कन्यां याचितुं धर्म-
गुप्तस्य वृषिको गृहमगच्छत् धर्मगुप्तस्तु कन्या मे कृतेति

तं सुषार्थिनं गुहसेनं प्रत्याचचक्षे । सोऽपि निङ्गुतां
तां मत्वा गृहं गत्वा दृष्ट्वा च सुत स्मरज्वराकुलितं सम-
चिन्तयत् अत्र तावत् राजानं अनुरुणधि, स हि मे पूर्व-
सेवितः, शक्नोति च स एव मे पुत्राय कन्यामिमां दापयि-
तुम् । इत्यवधार्य स गत्वा ब्रह्ममेकमुत्तमं तस्मै उपहारी-
कृत्वा व्यजिज्ञपत् स्वाभिलषितम् । राजापि प्रीतः अस्य
साहाय्यार्थं नगराधिपं प्रजिघास, स च तेन साह्वं
धर्मगुप्तभवनमयासीत् अरुणश्च तद्गृहं राजवल्लैः । ततः
सोमप्रभा तं धर्मगुप्तमभाषत तात । देहि मां मा-
भूत् ते मदर्थः कश्चिदुपद्रवः, सम्बन्धिना च सह त्वया
एव नियमः कार्यः यदेषा भर्ता शय्यायां कदाचन
नारोपणीयेति । इत्युक्तः स धर्मगुप्तः शय्यारोपणवर्जन-
माभाष्य तां कन्यां दातुं प्रत्यपद्यत गुहसेनश्च सान्तर्हसः
विवाहस्तावत् भवतु पुत्रस्येति चिन्तयन् तथास्त्विति प्रति-
ज्ञातवान् ।

अथ गुहचन्द्रः तां सोमप्रभां हृतेऽवाहां नीत्वा स्वगृहं
मगात् । सायञ्च पिता पुत्रमवादीत् वत्स । शय्यामिमां
बधूमारोपय, कस्य स्वभार्या शयनस्था न भवेत् ? । तदा-
कण्यं सोमप्रभा सकोपा श्वशुरं तं विलोक्य यमाज्ञा-
मिव तर्जनीं भ्रामयामास । ताञ्च तस्या अङ्गुलिं स्मरन्तीं
दृष्ट्वा सुषायाः तत्क्षणमेव वणिजः प्राणा विनिर्जम्बुः,
अन्येषाञ्च भयमाययौ । गुहचन्द्रस्तु पितरि पञ्चतामुप-
नते महामारी सम गृहे प्रविष्टा भार्यारूपेणेति व्यत्ति-
न्तवत् । ततश्चानुपभुञ्जान स्तां गृहवर्तिनीं भार्या

असिधारमिव व्रतं सिषेवे । भोजयामास च विप्रान्
 प्रत्यहं कृतव्रतः भोगविहीनतया नितरां मनोदुःखदह्य-
 मानः । सा च सोमप्रभा कृतमौनव्रता भुक्तवद्भ्यस्तेभ्यः
 विप्रेभ्यः प्रतिदिनं दक्षिणामदात् । एकदा कश्चिद्
 ब्रह्मब्राह्मणं भोजनार्थमागतस्तं जगदाश्चर्य्यरूपिणीं बधून्
 ददर्श सकौतुकश्च पप्रच्छ गुहचन्द्रं रहसि, केय ते
 कामिनी, त्वया कथ्यतामिति । निर्वन्धपृष्ठश्च स सुदुःखितः
 सर्वमेव तद्वृत्तान्तं द्विजन्मने तस्मै कथयामास । तदा-
 कथ्यं स विप्रमुख्यः सानुकम्पः तस्मै स्नेष्टसिद्धये अग्न्यारा-
 धनमन्त्रमदात् । अथ तेन मन्त्रेण रहसि जपतस्तस्य
 गुहचन्द्रस्य समक्षमग्निमध्यात् कश्चिद् ब्राह्मणरूपः समु-
 त्त्थौ । जगाद् च तं चरणानतं वणिक्पुत्रं अद्याह तव
 भवने भोक्ष्ये रात्रौ स्थास्यामि च साधयिष्यामि च तव
 वाञ्छितं तत्त्वं दर्शयन् । इत्युक्त्वा स ब्राह्मणरूपी अग्निः
 गुहचन्द्रगृहे अन्यविप्रवत् भुक्त्वा रात्रौ तद्गृहे याममात्रं
 शयनं सिषेवे । तावच्च संसृज्यनात् तस्मात् गृहाभ्यन्त-
 रात् सा सोमप्रभा बिर्यवी । ब्राह्मणलघुदृष्ट्वा गुहचन्द्र-
 मबोधयत् अब्रवीच्च एहि स्वभार्यावृत्तान्तमवलोकय ।
 इत्युक्त्वा योगेन गुहचन्द्रं आत्मानञ्च भृङ्गरूपं कृत्वा
 तस्मात् गृहात् निर्गत्य तां भार्यां गृहनिर्गतामदर्शयत् ।
 सा तु सुन्दरी नगराद् बहिरतिदूरं जगाम, गुहचन्द्रोऽपि
 तेन ब्राह्मणेन सह तामनुजगाम । ततस्तत्रासी गुहचन्द्रः
 प्रकाण्डमेक न्यग्रोधपादपमपश्यत् । अश्रुणीञ्च तदधस्तात्
 वीणावेणुरवान्वितं दिव्यं मधुर सङ्गीतनादम् । स्कन्धदेशे

च तस्य तरोः कृतासनपरिग्रहां स्वभार्या सदृशाकृतिं
 कामपि दिव्यां मनोहरां कन्यकां लक्षयित्वा वृक्षमारुह्य
 तस्या अर्द्धासने उपविष्टां तां स्वभार्यामद्राचीत् । तत्का-
 लञ्च समप्रभे सङ्गते ते उभे कन्यके पश्यतस्तस्य त्रिचन्द्रेव
 यामिनी प्रतिभातिस्म । ततः स कौतुकाविष्टः क्षणमचि-
 न्तवत् किमयं मे स्वप्नं, भ्रान्तिर्वा अथवा किमेतद्
 द्वयम् ? इत्येवं चिन्तयति तस्मिन् ते दिव्यकन्ये स्वीचितं
 दिव्यं भोज्यं भुक्त्वा आसवं पपतुः । अथ सा सोमप्रभा-
 ऽब्रवीत् भगिनि । अद्य मङ्गेहे कश्चित् महातेजा द्विजः
 समाम्यातः तस्मात् मे चेतः शङ्कितं तदद्य ब्रजामि
 इत्युक्त्वा तां द्वितीयां कन्यामामन्त्र्य तरोरवातरत् । तद्-
 दृष्ट्वा भृङ्गरूपौ तौ अग्रतएव गृहमागत्य पूर्ववत् स्थितौ ।
 सापि गुहचन्द्रगेहिनी अलक्षिता समागत्य स्वमेव मन्दिरं
 प्रविवेश । ततः स ब्राह्मणः स्वैरं गुहचन्द्रमब्रवीत् दृष्टं
 त्वया ? यदेषा ते भार्या दिव्या, न मानुषी अस्याश्च
 द्वितीया अद्य त्वया दृष्टा, दिव्यास्त्री कथं मनुष्येण सङ्गम-
 मिच्छेत् । तदेतत् सिद्धये दारोत्प्रेष्यं मन्त्रं ते ददामि
 तदुपहं हिणीञ्च वाह्यां युक्तिमुपदिशामि । एकएव अग्नि-
 र्ज्वलति वात्यायोगेतु किमु वक्तव्यं ? तथा मन्त्रोऽयमेक-
 एव सिद्धिदः, युक्तियुक्तः किं पुनरिति व्याहृत्य मन्त्रं दत्त्वा
 युक्तिञ्च उपदिश्य प्रभाते अन्तरधात् । गुहचन्द्रोऽपि
 भार्याया गृहद्वारे तं मन्त्रमभिलिख्य पुनः सायं युक्तिं
 प्ररोचनीं न करोत् । कृतोदारमण्डलञ्च तस्याः पश्यन्त्याः
 कयापि वरयोपिता सह सलापं चकार । तद्दृष्ट्वा सा

सोमप्रभा दिव्यकन्या सेर्या मन्त्रीन्मुद्रितया गिरा तमा-
 ह्वय पप्रच्छ केयं रमणीति । स तु एषा वरनागी मय्य-
 नुरागिणी अहमद्य एतस्या गृहं गच्छामिति ता
 मृषा प्रत्यवोचत् । ततः सा साचीकृतदृशा बलित-
 भ्रुणा मुखेन्दुना तिर्यग्गवलोक्य तनुवाच ह्यं ज्ञातं
 एतदर्थोऽय ते वेशस्तदत्र मा याहि, किमनया, सामुपैहि
 त्वं अहमेव तव गेहिनीति । एवमुक्तास्तया सदीपाकुलया
 मन्त्रप्रभावाकृष्टया मण्डलनीकम् प्रविश्य वासगृहं सद्य
 एव तया समं दिव्यं सुखसम्भोगमकरोत् । ततः प्रभृति
 तां मन्त्रसिद्धिवशवशात्नुरागिणीं दिव्यर्यापित प्राप्य
 गृहचन्द्र ययासुख कालमतिवाहयाम्बभूव ।

एव योगप्रदानादिभिः मुकृतैः दिव्याः शापच्युता
 वरनाग्र्यं पुण्यवता गृहिणीपदमधिरोहन्ति । देवानां
 द्विजानाञ्च सपथ्या सतां कामधेनुर्मता, तया किं हि न
 साध्यते ? अत्युच्चपदस्थानां दिव्यानामपि दुष्कृतं पुष्पाणां
 प्रवातमिव अध पातैककारणम् । इत्युक्त्वा स वसन्तकः
 पुनरब्रवीत् राजपुत्रि । अत्रान्तरे अहम्याया वृत्तान्तं
 कथयामि श्रूयताम् ।

पुरासीत् गीतमो नाम त्रिकालज्ञो महाहृनिः । तस्य
 च अहल्या नाम परमरूपवती, जितासरीरुपा भाय्या ।
 एकदा रूपेणाप्रतिमेन तस्या अतिलुब्धः शतक्रतुः रहसि
 तामभ्ययितवान् ऐश्वर्यमदमत्तानामीदृशी हि कुपथगा-
 मिता । सा तु हृषस्यन्ती तं शचीपतिरनुमेने, तच्च
 प्रभावेणावबुध्य मुनिस्तत्राययौ । इन्द्रोऽपि भयात् तत्-

क्षणं भार्जारूपमकरोत् । अथ गीतमः कोऽत्र स्थित इति
अहस्यामपृच्छत् सा तु एसो ठिओ खु मज्जाओ इति प्राकृ-
तया वाचा सत्यानुरोधिन्या तं पतिमब्रवीत् । सत्यं
त्वज्जार इत्युक्त्वा विहसन् मुनिः सत्यानुरोधात् विहि-
तान्तं शापं तस्यामपातयत् पापशीले । चिरं शिलाभाव-
मवाप्नुहि आराधवविलोकनादिति, इन्द्रञ्च शशाप
पाप । योनिलुब्धस्य ते अङ्गेषु एतत्सहस्रं भविता, यदा
च विश्वकर्मा दिव्यनाशीं तिलोत्तमां निर्मास्यति तदा
तां विलोक्य ते अङ्गां सहस्रमेतत् भविष्यति इति एवं
दत्तशापः स मुनिर्यथाकामं तपसे ययो । अहल्या दारुणं
शिलाभावमपद्यत । इन्द्रोऽपि वराङ्गैरावृतसर्वाङ्गरतत्क्षण-
मभवत् दौःशील्यं कस्य न भवेत् तापकारणम् ।

एवं दुष्कर्मं सर्वस्यैव सर्वदा फलति, यो यथा बीजं
वपति स तथैव फलमाप्नोति । तस्मात् महान्तः परा-
निष्टेषु न प्रवर्तन्ते एतदेव महीयमां प्रकृतिसिद्धं व्रतम् ।
शुभां पूर्वं भगिन्यौ आस्तं देव्यौ, ततः शापच्युते सम्प्रति
मर्त्यलोकागतौ, तथा हि युवयोरन्योन्यहितवृत्तिं नि-
र्वृत्तं हृदयं लक्ष्यते । एतद् वसन्तकादाकर्यं वासवदत्तया
पद्मावत्या च परस्परम् ईर्ष्यामुक्तया समभावि । देवी
वासवदत्ता साधारणं पतिं प्राप्य आत्मनीव पद्मावत्यां
हितैषिणी प्रियमकरोत् । मगधेश्वरश्च पद्मावतीविस्मृष्ट-
दूतैः तस्या देव्या महानुभावत्वं तादृगाकर्यं तुतीष ।
अथ आर्यैर्महामतिः योगन्धरायणः वन्धेश्वरमभ्येत्य देव्याः ।
समक्षम् अन्येषु स्थितेषु समभावा देव । अधुना उद्योगाय

कौशाम्बी गम्यतां सम्प्रति वञ्चितादपि मगधेश्वरादाशङ्कान विद्यते, कन्यासम्प्रदानेन नितरां बद्धोऽसौ नैव विगृह्य कन्यां जीविताधिकां त्यजेत् । सत्यं तस्य अनुपाल्यं त्वया च स न वञ्चितः, मयैव भव्यमेतत् कृतं अतस्त्वयि स न कथञ्चन कुप्येत् चारेभ्यश्च मया ज्ञातं यथा स नैव विकुरुते, तदर्थञ्चास्माभिर्बहून् दिवसान् ब्रह्म स्थितम् । एवं वदति निर्व्यूढकाय्यै मन्त्रिमुख्ये मगधेश्वरसकाशात् दूतः कश्चित् समावयौ । तत्क्षणञ्च प्रतीहारनिवेदितः प्रविश्य प्रणम्य च उपविष्टः वत्सराजं न्यवेदयत् राजन् ! देवीपद्मावती-दत्तसन्देशेन सुपरितुष्टस्ते श्वशुरः । यदिदं समादिशत् तदा-कर्णय, सोऽब्रवीत् वत्स ! किं बहुना, मया सर्वं ज्ञातं प्रीतोऽस्मि त्वयि, तस्मात् यदर्थोऽयमारब्धः तत् क्रियतां वयं प्रणता इति ।

इतत् दूतवचः श्रुत्वा वत्सेशो भृशमभिननन्द । ततस्तत्र पद्मावतीं वासवदत्ताञ्च आनाय्य तं वृत्तान्तं आवयित्वा दत्तपुरस्कारं तं दूतं सम्मान्य व्यसर्जयत् । अथ चण्डमहासेनदूतोऽपि तत्क्षणमागत्य प्रविष्टः प्रणम्य राजानमब्रवीत् देव ! चण्डमहासेनः कार्यज्ञः सर्वमिदं वृत्तं श्रुत्वा सहृष्टः सन्दिदेश वत्स ! प्राशस्यं भवतस्तावत् एतावतैव वर्णितं यत्ते यौगन्धरायणो मन्त्री किमन्येन बहुनोक्तेन, वासवदत्ता च धन्या, यथा त्वङ्गत्तया तथा कृतं येन अस्माभिः सतां मध्ये शिर उन्नमितं, न च मे पद्मावती वासवदत्तातो भिन्ना प्रतिभाति । तयोरेकं हि हृदयं श्रुतमस्माभिः तत्सत्त्वरमुद्योगमातनु ।

एतत् श्वशुरदूतवचो निगम्य वत्सेश्वरस्य नभसि
महान् धामन्दः, देव्या कोऽपि प्रणयोक्तं, मन्त्रिसुख्ये च
बहुसम्मानप्रकर्षः संवृधे । अथ स ताभ्यां देवीभ्यां समं तं
दूतमुचितसत्कारविधिना सन्तोष्य त्वरितमुद्योगं विधास्यन्
मन्त्रिभिः ससन्त्रा कौशाम्बीं प्रति गमने सतिमकरोत् ।

इति सप्तदशस्तरङ्गः ।

—*—

अथ अष्टादशस्तरङ्गः ।

—*—

अयान्येद्युर्नरपतिः सचिवैः स्ववलैश्च सह प्रेयसी-
हयमहितः कौशाम्बीमुच्चयाण । तस्य आपूरितभूतलैः
सर्कोलाहलैर्वलैः असमयोद्देलजलराशिजलैरिव समन्तात्
प्रवलितम् । यदि रविर्गगने उदयाद्रिसहितः सद्गच्छेत्
तदा तस्य गजेन्द्रगामिनी नृपस्य साम्ब्यं स्यात् । स
नृपतिः सितेनातपत्रेण कृतच्छायः जिताकृतेन प्रीतिर्नैव
इन्दुना खेद्यमानो व्यराजत । सामन्ता स्त' तेजस्विन-
मभितः नभसि ग्रहा इव परिवहतिरे । पश्चाच्च करेणुका-
रुढे उभे देव्यौ अनुरागेण सङ्गते श्रीभुवाविव विरेजतुः ।
एव वत्सेश्वरः कतिपयैरहोभिर्वन्दिभिः स्तूयमानः सन्ततो-
त्सवां कौशाम्बीं आससाद् । सा तु पुरी प्रवासादागते
पत्न्यौ ध्वजरत्नांशुका गवाक्षोत्फुल्ललोचना प्राग्द्वारविनि-

वेशितपूर्णकलसकुचा जनकीलाहलानन्दसंलापा सौधहा-
 सिनी तत्कालं रराज । अयं राजा देवीभ्यामनुयातः
 पौराणां महोत्सवमादधानः पुरीं तां प्राविशत् । तदा च
 पुरस्त्रीणां देवीद्वयदर्शनार्थिनीनां दुर्खेन्दुभिरपूरि नभस्तलं
 सौख्यपरिगतानाम् । वातायनस्थाश्च काश्चित् सुन्दर्यः
 अनिमिषक्षणाः पश्यन्त्यः कौतुकदर्शनागता अप्सरस इव
 व्यराजन्त । काश्चिच्च गवाक्षजालाग्रेषु सैसम्पद्माल-
 लोचनाः समस्तजन्निव नाराचपञ्चराणि मदनस्य । कस्या-
 श्चिच्च सीतुका राजदर्शनविकस्वरा दृष्टिः श्रुतः पार्श्वमप-
 श्यन्ती तदा अख्यातिमगच्छदिव । द्रुतमगच्छन्त्याश्च
 कस्याश्चित् मुहुरच्छसितौ स्तनौ कञ्चुकादिव निर्गन्तुमीपतु
 दादर्शनार्थिनौ । अपरायाश्च ससम्भ्रम गागच्छन्त्या-
 श्छिन्नहारमुक्तावलयं गलन्त इव हृदयस्य हर्षवाग्वाग्बु-
 विन्दवः विभान्तिस्म । काश्चन यदि अस्या पापमाचरिष्यत्
 विभावगुर्लावाणके, तदा जगति प्रकाशवर्त्तापि अलम्ब्यं
 तमः पातयिष्यत् इति वासवदत्तामुदिश्य तं ददृशत् तं
 स्मरन्त्यः लोत्कण्ठाः परस्परं वभाषिरे । अपरा वयस्यां
 प्रति दिष्ट्या देवी वासवदत्ता भगिनीतुल्यया सपत्न्या न
 लज्जिता इति सानन्दमभाषत । नूनं हरेण हविषा च
 श्रमयोः रूपं न दृष्टं अन्यथा कथं तौ बहुमानं उभयान्तर्द्वयो
 भजेताम् । इत्यमपरा नार्यस्ते देव्यौ दृष्ट्वा ऊचुः । एवं
 वत्सेश्वर देवीभ्यां सह जनतानयनीत्सवं विदधत् कृतम-
 झलः स्वमन्दिरं प्रविवेश । तदा च प्रवाते पद्मसरस इव
 चन्द्रीदये सागरस्येव तस्य राजभवनस्य कापि शोभा स्तन-

भवात् । अनेन च तत् राजभवनं सामन्तानां मङ्गलोपा-
यने समनुरि । ततः नरपतिकुदयनः कर्तृत्ववः सर्वं
राजलोकं सन्नाम्य चित्तमिव सर्वजनस्य अन्तःपुण्यविष्णु-
निनाय च दिनशेषं देवीभ्यां परिवृतः रतिप्रीतिभ्यामिव
मन्मथः पानोदि लीलया ।

अथापरेद्युः कश्चित् द्विजः सभामण्डपवर्तिनः । मन्त्रि-
परिवृतस्य नृपस्य द्वारि भृशं अत्रङ्गण्यमिति कृत्वा चक्रन्द ।
उवाच च प्रभो । अटव्यां पापात्मभिर्गोपालकैर्मपुत्रस्य चर-
णोच्छेदो विहितः कारणं विना । तदाशङ्क्य राजा तत्क्षणं
द्विद्वान् गोपालानामाद्य वृत्तान्तमपृच्छत् ते चाब्रुवन् देव ।
वयं गोपालका नृवा विपिने चरामः अस्माकं देवसेनाध्वजः
कश्चित् गोपीऽस्ति । स तु काननैरुद्वेगे प्रितातलोपविष्टः
राजा युष्माकमधीति व्याहरन् अस्माननुयास्ति । अस्मासु
च केनापि तदाज्ञा न विहन्यते, एव सः अरण्ये राज्यं
कुर्वन्नास्ती । अद्य तु अस्य विप्रस्य तनयः तेन पश्चात् गच्छन्
तस्य गोपालराजस्य प्रणामं नाकरोत् । मा याहि त्वम-
प्रणम्य राजातिरिति नृपादेयेन जल्यतः अस्मान् विधूय स
शासितोऽपि वटुर्हसन् चतितः । ततस्तेन गोपालराजेन
अस्य दुर्विनीतस्य वटोः पादच्छेदरूपं दण्डं कुरुतेति
वयमादिष्टा धावित्वा तस्य वटोः पादच्छेदमकुर्वन् । प्रभो ।
अस्माकं प्रभोराज्ञां को लङ्घयितुमीष्टे ? गोपालकेनैवं
विघ्नापिते धीमान् यौगन्धरायणः सम्प्रधार्य राजानमै-
कान्ते रक्षतीत् देव । नूनं तत् स्थानं निव्यादियुतं
भवति, यद्यभावात् गोपालकोऽपि एष प्रभवति तत्रच

वम्यतानिति । इत्यभिहितो मन्त्रिणा भूपतिस्तान् गोपा
बभूवन् पुरतः कृत्वा ससैन्यः सपरिच्छदस्तत्कालनप्रदेश
यगे । अथ परीक्ष्य यावत् तत् स्थानं खनयैः खन्यते स्म
तावत् तदवज्ञान् कश्चित् शैलमयाकृतिर्वच समुत्तस्थौ ।
उवाच च राजन् । इदं तव पितामहनिष्ठातं चिरं रक्षितं
निधानं गृहाण, इत्युक्त्वा राजानं तत्पूजाञ्च प्रतिगृह्य यच्च
स्तिरोदधे । निधिश्च महान् आविरभूत् । ततश्च महार्चं
रत्नसिंहासनम् उदतिष्ठत् उक्तञ्च सन्पदं सम्पदमनुवधाति
विपदं विपदमिति । ततः कृत्स्नं तत् निधानं प्रति-
गृह्य गोपालांश्च प्रशास्य वत्सेखरः सानन्दः स्वां पुरी-
माययौ ।

अथ नरपतिना आनीतं तत् सङ्घेमसिंहासनं निधिजातं
दृष्ट्वा सर्वे पुरवासिनः समाहादुन्दुभिनिनादैः सम आनन्द-
कोलाहलं चक्रुः । मन्त्रिणश्च भूपतेर्जय भाविन निश्चित्य
उत्सवमकुर्वन् आसुखापातिकल्याणं हि कार्यसिद्धिं शं-
सति । ततः पताकाविद्युद्भिर्गगनमण्डले आकीर्णं राजा-
स्वदः स्वानुजीविषु हेमसृष्टिं ववर्ष । // अथैकदा सोमवेषु
दिवसेषु गर्तेषु मन्त्रिसत्तमो यौगन्धरायणः राजचित्तबुभू-
क्षया वत्सराजमभाषत देव । यदेतत् ते कुलजमागतं रत्न-
सिंहासनं प्राप्तं एतत् अधिरुह्य अलङ्घियताम् । परन्तु
पृथ्वीं विजित्य यत्र तव प्रपितामहा आरूढा, तत्र दिशः
सर्वा विजित्य आरोहतस्तव कुलप्रथा अनुसृता भवेदिति ।
राजा च जित्वैव सप्तागरां धरां पूर्वेषामेतत् महासिंहा-
सनमलङ्करोमीति उक्त्वा तदा सिंहासनं नारुरोह । सम्भ-

वति हि महात्मनाम् अकृत्रिमोऽभिमानः १ । ततश्च प्रीतो
योगन्धरायणः गुप्तमाह स्म देव । तर्हि पूर्वं प्राच्यां जयो-
द्यनः क्रियताम् । तदाकर्ण्य राजा अब्रवीत् मन्त्रिन् । कथं
स्थितासूतराद्यास्तु प्राचीं दिशमग्रतः प्रयान्ति भूपतयः १ ।

एतदाकर्ण्य योगन्धरायण पुनरब्रवीत् राजन् । समु-
द्वापि कौवेरी स्नेच्छानां ससर्गेण दूषिता, पश्चिमा च
सूर्यादीनामस्तमयहेतुत्वात् न पूज्यते, दक्षिणा च आ-
सन्नराक्षसतया अन्तकाश्रिततया च गर्हिता । प्राच्यान्तु
सूर्य उदेति इन्द्रश्च तस्या अधिष्ठाता, जाङ्गवी च प्राचीं
याति तस्मात् प्राची सर्वतः प्रशस्यते । देशेषु च हिमवद्-
विन्ध्यमध्यवर्तिषु जाङ्गवीजलपूतो देशः प्रशस्ततमः ।
तस्मात् आदौ मङ्गलार्थिनो नृपतयः प्राचीमेव प्रयान्ति
निवसन्ति च अस्मिन् सुरसिन्धुपूते देशे । पूर्वैरपि भवतः
प्राचीक्रमेणैव दिशो विजिताः, कृतञ्च गङ्गातीरे हस्तिना-
पुरं नगरम् । शतानीकस्तु रमणीयतया कौशात्प्रीं अध्य-
तिष्ठत् साम्राज्यं पौरुषाधीनं मत्वा देशमकारणं गणयन् ।
इत्युक्त्वा तस्मिन् मन्त्रिमुख्ये विरते राजा पुरुषकारमेव
बहुमन्यमानः समभाषत सत्यमुक्तं नैव देशः साम्राज्यस्य
कारणं एकमेव हि पौरुषम् । एकोऽपि पौरुषवान् आश्रय-
हीनोऽपि लक्ष्मीमुपैति, युष्माभिः सत्ववतः पुंसः कथा न
खलु श्रुता १ । स वत्सेशः एवमुक्त्वा कथं सा कथेति स-
चिवेनाभ्यर्थितः देव्योः समक्षमाख्यत् ।

अरित भूतलविख्याता उज्जयिनी नाम पुरी । तत्रासी-
दादित्यसेनास्त्रः पूर्वमेको नरपतिः । आदित्यस्यैव प्रताप-

निधेर्यस्य एकचक्रवर्त्तिं तथा रथः क्वचिदपि न चस्त्वान् ।
 यथ्य च हिमकान्तौ समुज्ज्वले क्वचि अन्तरीक्षगुह्यते अन्येषां
 राज्ञां च तदर्पाणां आतपत्राणि न्यवर्त्तन्त । स खलु
 अश्वुराशिरिव समस्तभूतलाकरजानां रत्नानामेकमेव
 भाजन बभूव । कदाचित् स नृपतिः केनापि कारयेन स-
 सैन्योऽत्र जाङ्गवीकूले समावासितकटक्रः समवस्थितः ।
 तत्र कश्चित् गुणवन्मा नाम तत्रत्यः कन्यारत्नमुपायशं
 गृहीत्वा तं राजानमियाय । अब्रवीच्च देव । कन्यैषा त्रि-
 भुवनरत्न मम गृहे समुत्पन्ना, न चैषा अन्यत्र दातुं युज्यते,
 नृपतिरिव रत्नभाजनम् । इत्यावेद्य प्रतिहारमुस्वेन स राज-
 समीपमागत्य तस्मै तां कन्यामदर्शयत् । स तु राजा तां
 तेजस्विनीं नाम क्रान्तिशोतिनदिगन्तरा अनङ्गमङ्गलावास-
 रत्नोद्दीपशिखामिव पश्यन् तत्क्षणं मन्मथाविष्टचेताः महा-
 देवीपदोचितां मन्यमानः स्वीचकार चकार च गुणवन्माणां
 परिशील्य परप्राप्यायितम् । ततश्च शुभेऽहनि तां तेजस्विनीं
 परिणीय कृतार्थमन्यस्तया साक उज्जयिनीं प्रगाजगाम ।
 तत्र चागत्य राजासौ यथा तन्मुखासक्तदृष्टिरनुक्षणमासीत्
 तथा भुवनान्तपि राजकाट्याणि न ददर्श तेजस्विन्या
 सधुगलापेन कीलितैव तस्य श्रुतिरापन्नप्रजानामाक्रन्दै-
 र्नाक्रष्टुमशक्यत । स चिरप्रविष्टोऽपि अन्तःपुरात् नैव निर-
 गात्, निरगात्, केवलमरिवर्गस्य हृदयात् सन्तापज्वरः ।

अथ कालेन तस्य राज्ञः सर्वानन्दकरी एका कन्या
 तेजस्विन्यां संजज्ञे बुद्धौ विजिगीषुता च । परमाश्चर्य-
 रूपिणी सा कन्या जगत्त्रयं दृष्टीकृत् तस्य हर्षमकरोत् ।

जिगीषुता च प्रतापम् । एकदा स भूपतिः कश्चित्
सामन्तमभिबोक्तुमुज्जयिन्या निरगात् । अकरोच्च तां
तेजस्विनीं समारूढकण्ठेषुकां सैन्यव्यूहाधिवेतामिव
सङ्गिनीम् । स्वयञ्च अत्युङ्गं उल्लिखन्तमिवास्वर सुरैर्महा-
जव तुरङ्गमारुह्य किञ्चिद् गत्वा सभां भूमि सम्प्राप्य
तेजस्विन्याः सम्पदर्शयन् अश्वमुत्तेजयामास । स तु अश्वः
कशाघातेन शर इव धनुषः अतिजवात् लोकलीचनैरदृश्यः
कापि अलक्ष्यः गतिमकरोत् । तद्दृष्ट्वा सैन्येषु विह्वलेषु
सहस्राधिकाः अश्वारोहिणः तमन्वधापन् परमश्वापहृतं
नृप न प्रापुः । ततश्च सन्निभः समैन्या अचिष्टप्राणैश्च
भयात् क्रदन्तीं देवीमादाय उज्जयिनीमिव निवहतिरे ।
आगत्य च तत्र राज्ञः प्रवृत्तिमन्विच्छन्तः प्रजा आश्लाम्य
पिहिाद्धारतया कृतप्राकारगुप्तयस्तिष्ठन्ति स्म ।

अत्रान्तरे स राजापि तेन प्रजविना महातुरङ्गेन
प्रचण्डश्वापदसङ्कुलां सुदुर्गजां विध्याटवीं नीतोऽभूत् ।
तत्र सहसा तस्मिन्नश्वे स्थिते स राजा सहारण्य पश्यन्
सञ्जातद्विद्रोह विह्वलेन्द्रियः क्षणं स्थित्वा गतिमन्यामप-
श्यन् तस्माद्वतीर्य प्रणम्य च तं तुरङ्गवर अश्वजातिज्ञतया
समब्रवीत् हे अश्ववर । त्वं देवः त्वादृशः प्रभुद्रोह नैव
कर्तुमर्हति । त्वमेव मे शरणं अस्मात् कुशलं न अश्वना
मा राजधानीं नय । तन्निगम्य स जातिमरः अश्वराज-
सानुतापः तपेति प्रभुवाक्यमब्रवीत् । अथ राजनि तत्
सङ्केतविदि समारूढे स तुरङ्गमः स्वच्छीतलाम्बुना

अध्वलेशापनीदिना मार्गेण प्रत्यागच्छन् महाजवेन सायं
 शतयोजनान्तरं उज्जयिनीसमीपवर्त्तिनं देशमुपगम्य
 तद्देगविजितान् सप्त निजतुरङ्गान् वीक्ष्य लज्जयेव अरुणाचल-
 कन्दरालीने अंशुमालिनि, तमसि च समन्तान् प्रसृते उज्ज-
 यिन्या दाराणि पिहितानि दृष्ट्वा तत्का-भीषणं वह्निः
 श्मशानभूपतिं तं निनाय । स च नृप तस्यां रजन्वां तस्य
 श्मशानस्य एकदेशस्थितमेकं विप्रमठं निशायापनयोम्बं
 दृष्ट्वा श्रान्तवाहनं प्रवेष्टुमुपचक्रमे । विप्राश्च तन्निवा-
 सिनः श्मशानपालश्चौरो वा अयमिति वदन्तस्तस्य प्र-
 वेशं ब्रूधुः । निययुञ्च ससक्तकोलाहलाच्छान्दसा द्विजाः ।
 तेषु च तथा रट्सु विदूषको नाम कश्चित् गुणवान् महा-
 सत्त्वः द्विजवरस्तस्मात् मठात् निर्जगाम । यो हि युवा
 महाब्राह्मणपसा पावकमागव्य तस्मात् चिन्तितोपस्था-
 यिनम् असिवरं प्राप्तवान् । स तु धीरवरः निशि समुप-
 स्थितं तं नृपं शयानृतिना तं कोऽपि प्रच्छन्नविग्रहः
 देवोऽयमिति क्षणं दध्यौ । अथासौ महाशयः तान् रटतो
 द्विप्रान् विधूय तं नृपं मठान्तरमनयत् । विद्यान्ताय च
 किङ्करीभिः क्षणेन परिचर्याया गताध्वलेशाय तस्मै राज्ञे
 सनुचिताहारमदात् । अकरोच्च तं तदीयं हयोत्तममप-
 नीतपट्याण यवसादिप्रदानेन परिवृतम् । अवीचञ्च विरच्य
 शयनं प्रभो । रक्षामि अहं ते शरीरं तत् सुखं स्वपिहीति
 राजानं श्रान्तम् । सुप्ते च तस्मिन् राजनि स द्विजः
 चिन्तितोपस्थितखड्गमात्रसहायस्तां निशां दास्यः जाग-
 रयामास । प्रातश्च अनुक्त एव विदूषकः स्वयं प्रबुद्धस्य तस्य

राज्ञस्तुरगं सज्जीचकार । राजापि समुत्थाय तं समामन्त्र्य
विप्रं समारुह्य च वाजिनं पौरान् हर्षयन् उज्जयिनीं वि-
वेश । प्रविष्टञ्च तं सर्वा प्रकृतयः क्षणात् सञ्जातानन्द-
कोलाहलाः समाजग्मुः । क्रमेण राजा सचिवैरन्वितः
राजभवनं विवेश तेजस्वत्यास्तु मनोज्वरः निरगमत् । तत्-
क्षणञ्च नगर्याः शुचः वागीधूतध्वजांशुकपङ्क्तिरुत्सारिता
इव अभूवन् । देवी च तेजस्वती आदिनान्तं तावत् महो-
त्सवमकारयत् यावत् नगरलोकः सार्कः सिन्दूरपिङ्गल-
समभवत् ।

अथापरेद्युर्नृपतिरादित्यसेन स्तं विदूषकं मठात्
सर्वैर्द्विजैः सह समानयामास । रात्रिहृत्तान्तं प्रख्याप्य
तस्मै आनीताय उपकारिणे विदूषकाय तत्क्षणं ग्रामस-
हस्रमदात् अकरोच्च तं कृतज्ञो नृपतिः प्रदत्तच्छत्रवा-
हनं पुरोहितम् । स तु विदूषकः तदैव सामन्ततुल्यः
सम्भूव महत्सु उपकृतिर्न खलु कदापि मोघा भवति । स
च महाशयः नृपसकाशात् यान् सर्त्रान् ग्रामान् प्रापत्
तान् सर्वेभ्य एव मठवासिभ्यः समं विभज्यात्मना प्रददौ ।
तस्थौ च तं राजानं देवमानः तैश्च ब्राह्मणैः समं ग्रामसञ्च-
यान् भुञ्जानः ।

अथ गच्छति का ते ते सर्वे द्विजा धनमदान्याः प्राधान्य-
मिच्छवः तं विदूषकं नैव गणयामासुः । विभिन्नमतिभिश्च
तं सप्तसंख्यकै रेकस्थानाश्रितैर्द्विजैः परस्परसंघर्षात् दुष्टैर्ग्र-
हैरिव ग्रामाः अबाध्यन्त । तेषु तादृशेषु उच्छृङ्खलेषु धीमान्
विदूषक उदासीन एवाभवत् । अवज्ञैवाल्पसत्त्वेषु धीरा-

णामुचिता । एकदा कलहासक्तान् तानवलीक्य कश्चित्
 वक्रधरो नाम द्विजः प्रकृतिनिष्ठुरम्त्रैव समाययौ । स तु
 काणोऽपि परार्थन्यायवादिषु अस्त्वनदर्शनः कुञ्जोऽपि
 स्पष्टवादी विप्रस्तान् अब्रवीत् रे शठाः । भवद्भिर्भिच्छुक्तेष्विय
 श्रीः प्राप्ता, तत्कथमन्योन्यसृङ्घिनः इमान् आमान् नाश-
 यध्व, विदूषकस्यैव दोषोऽयं येन यूयमुपेक्षिताः, तत् नून-
 मचिरात् पुनर्भिक्षां यूयं करिष्यथ । वरं दैवाश्रितं क-
 बुद्धि स्यान्न मनायकं न तु विप्रुतसर्वार्थं विभिन्नं बहुना
 यकम् । तदेकं नायकं दुधीरं महचसा कुरुत, यदि
 युष्माकं स्थिरया लक्ष्म्या प्रयोजनमिति तदाकर्ण्य सर्वे
 ते आत्मन एव नायकत्वमैच्छन् । तद् दृष्ट्वा मूढां स्तान्
 पुनश्चक्रधरोऽब्रवीत् सङ्घर्षशालिनो यूयः व. शमय दास्यामि,
 इतः श्मशाने त्रयश्चौराः शूलेषु निस्तूदिता, यस्तेषां नासा-
 ष्छित्त्वा सुसत्त्व इहानयेत् स एव युष्माकं नायकः स्यान्
 धीरो हि स्वाम्य मर्हति । इति चक्रधरेणोक्तान् तान्
 समीपस्थः विदूषकोऽब्रवीत् को दोषः, दुरुध्वसितत् ।
 ततस्ते विप्रा अबोचन् नैतन् कर्त्तुं क्षमा वयं, य. शक्त.
 स कुरुतां वयञ्च समये स्थिताः, ततो विदूषकोऽवादीत्
 अहमेतत् करोमि, अहं तेषां नासाश्छित्त्वा श्मशानतः आनि-
 ष्यामि । ततस्ते मूढा स्तत् दुष्करं मत्वा तमब्रुवन् एवं
 कृते त्वं अस्माकं स्वामी भविष्यसि, एषः नियमोऽस्तु ।
 इत्येवं नियमं प्रख्याप्य प्राप्तायां निशायां तान् विप्रान्
 आमन्त्र्य सः विदूषकः स्तत् श्मशानमगात् । प्रविश्य च
 तत्र चिन्तितोऽपस्थिताग्नेयहोपाणपाणिर्डाकिनीनां नादेन

संबर्द्धितगृध्रवायसनादिते उक्तामुखमुखीक्ताभिर्विस्ता-
रितचितानने शूलाधिगोपितान् तान् चीन् चीरान् नामा-
च्छेदभियेव उत्तिष्ठानमान् ददर्श । यावच्च स तेषां
समीपमगमत् तावत् त्रयोऽपि वेतालाधिष्ठिता स्तं
मुष्टिभिः प्राहरन् । सोऽपि निष्कम्प एव खड्गेन तान्
प्रतिजगान नहि धीराः कदाचित् भियां क्षुभ्यन्ति ।

अथ क्षणेनापगतवेतालविकाराणां तेषां स नासाच्छित्त्वा
क्षती वामसि बद्धा च जग्राह । ततश्चागच्छन् शवीपरि-
तिष्ठन्तं जपन्तमेक प्रव्राजकमपश्यत् । अतिष्ठच्च तत् पृष्ठतः
तस्य क्रियादर्शनकौतुकी प्रच्छन्नम् । क्षणेन चासौ तस्य
प्रव्राजकस्य अधःपुकारममुञ्चत् । तेन च पुत्कारेण तस्य
मुखान् अग्निगिखा नाभिश्च सर्षपा निरगुः । ततः स
तान्त्रिकः तान् सर्षपान् गृहीत्वा उत्थाय तं शवं पाणि-
तनेन अगड्गन् । ताडितश्च स वेतालाधिष्ठितः शव
उदतिष्ठत् । प्रव्राजकश्च तस्य स्कन्धे आरूरोह । तदा-
रूढश्च महसा ततो गन्तुं प्रचक्रमे । विद्रूपकोऽपि प्रच्छन्न
स्तूणीं तमन्वगच्छत् । किमदूरमतीत्य च शून्यं कात्या-
यनीष्टहमज्ज्यत् । तान्त्रिकस्तु तत्र वेतालस्कन्धादेवतीर्थं
गृहाभ्यन्तरमविशत् शवश्च भूवि अपतत् । विद्रूपकश्च प्रच्छन्नं
स्थित्वा सर्वं व्यापारमवालीकयत् । स हि प्रव्राजकस्तत्र
देवीं संपूज्य व्यजिज्ञपत् देवि । यदि तुष्टासि, वरमभिल-
षितं मे प्रयच्छ, अन्यथा स्वदेहोपाहारेण त्वामहं प्रीणामि ।
इत्युक्तवन्तं तं साधकं गर्भगृहीज्ञता वाग्देवी समब्रवीत्
वत्स । आदित्यसेननृपस्य कुमारीमिहानीय उपहारी-

कुरुष्व, ततस्ते श्रेयो भविष्यतीति । एतदाकर्ण्य स तस्मात्
 गर्भगृहान्निर्गत्य करतलेन तं शवम् आहत्य पुनस्ताडया-
 मास ययौ च तस्य निर्यदक्ता नलार्चिषः मुक्तफल्कारस्य
 वेतालस्य स्कन्धमारूढस्तां राजपुत्रीमानेतुं नभसा । विदू-
 षकस्तु तत् सर्वं दृष्ट्वा श्रुत्वा च चिन्तयामास कथं मयि
 जीवति राज्ञः सुता अनेन दुरात्मना हन्यते, इहैव तावत्
 तिष्ठामि यावदसौ दुरात्मा समायाति इत्यालीच्य विदूषकः
 प्रज्ज्वन्न एव तत्र तस्थौ । प्रव्राजकस्तु नभसा गत्वा वाताय-
 नमार्गेण सुप्तां निशि नृपात्मजां कान्त्याभिव्योतितदिङ्मुखं
 राहुः शशिकलामिव हातात हा मातरिति क्रन्दन्तीं
 वहन् यथागतमाजगाम अवततार च अन्तरीक्षात्तत्रैव
 देवीभवने वेतालं विहाय आदाय च तां कन्याम् । याव-
 दसौ तां राजपुत्रीं निहन्तुमुद्युक्ते तावदेवाकृष्टकृपाणः
 विदूषकस्तत्र समागत्य आ । पाप । मालतीलतामश्मना
 हन्तुमीहसे इत्युक्त्यैव तं केशेषु गृहीत्वा विवेष्टमानस्य तस्य
 शिरस्तेनैव खड्गेन चित्केद आश्वासयामास च तां राज-
 पुत्रीं भयविह्वलां किञ्चित् प्रत्यभिजानतीं प्रविशन्ती-
 मिवाङ्गानि । अथ स वीरः कथमिमां राजपुत्रीं अन्तःपुरं
 नयेयमिति विचिन्तयन्नेव शुश्राव आकाशवाणीं भो विदू-
 षक वीरप्रवर । शृणु, योऽयं प्रव्राट् त्वया हतः, एतस्य
 महान् वेतालः सिद्धोऽभूत् सर्षपाश्च । अस्य दुरात्मनः
 पृथ्वीराज्ये राजात्मजास्तु च वाञ्छा उपपद्यत, सोऽयमद्य
 देवेन विवञ्चितः । तदेतदीयान् सर्षपान् गृहाण, येन
 द्रुमाभेकां निशामम्बरे गतिस्ते भविष्यतीति । ततः सञ्ज्ञा-

तद्वर्षोऽसौ विद्रूपकस्तस्य परिव्राजकस्य वक्ष्याञ्चलान् तान्
सर्वेषान् हस्ते गृहीत्वा ताञ्च नृपात्मजामङ्गे निधाय
यवन् देवीभवनात् वह्निनिर्ययो तावत् पुनरन्या भारती
अन्तरीक्षादुत्पात । हे वीर । इहैव देवीभवने मासान्ते
त्वया आगन्तव्यं न पुनरेतन् कदापि विस्मृत्य व्यम् ।
तदा कथ्यं स विद्रूपकः राजपुत्रीं वहन् नभसा वेताला-
विष्ठितः देवीप्रसादात् त्वारेतनेव तां राजान्तपुरं अनयत्
समावृत्ताश्चोत्राच राजनन्दिनि । प्रातर्मं व्योममार्गं गति-
र्न भविष्यति, ततश्च मां अस्मात् निर्गच्छन्तं सर्वं द्रक्ष्यन्ति,
तस्मात् सम्यग्यहं गच्छामि । एतन्मुक्ता सा बाला विभ्यती
तन्मगदीत् वीर । त्वयि अस्मात् गते मम सज्ज्वलाः प्राणाः
सत्वरमेव प्रयान्ति, तस्मात् त्वं मा याहि, अत्र तिष्ठन्
जीविनं देहि । विद्रूपकस्तु तेन तस्याः निर्बन्धेन सुतरां
दयालुर्न हासस्त्वश्चिन्तयामास यदि इमां त्यक्त्वा गच्छामि
तदेयं त्वासात् जीवितं मुञ्चेत् । तर्हि मया का राजभक्तिः
प्रदर्शिता, सर्व एव प्रयासो मे विफलो भवेत् इत्यालोच्य
तत्रैवान्तःपुरे रजन्यामतिष्ठत् । क्रमेण च व्यायामजागर-
श्चान्ततया निद्रामुपागमच्च । राजपुत्री तु भयादनिद्रैव तां
रात्रिमनैषीत् न च तं प्रभातेऽपि प्रावीक्षयत् प्रेमार्द्रमनाः
सुप्तः क्षणं विश्राम्यतु इति ।

अथ राजान्न पुररजिगः तत्र प्रविश्य तं दृष्टुमर्हजि-
ज्ञपंश्च ससम्भ्रमाः सत्वरं गत्वा राजानम् । राजापि तत्त्व-
मवेक्षितुं प्रतीहारं प्रेषयत् । प्रतीहारश्च गत्वा दृष्ट्वा च
तत्र विद्रूपकं श्रुत्वा च सर्वं वृत्तान्तं राजमुत्तममुखात् राज्ञे

सर्वं न्यवेदयत् । राजा तु विदूषकस्य महानुभावतां जानन्
विदितसर्ववृत्तान्तः किमेतदिति उद्भ्रान्त एवाभवत् समा-
नयञ्च कन्यान्तःपुरात् तं विदूषकम् । अपृच्छच्च सस्त्रेहमनाः
सर्वे वृत्तान्तम् । सोऽपि विप्रः आमूलतः सर्वं वृत्तान्तं
ब्रवीत् अदर्शयच्च वृत्तान्तवडास्त्रिस्तश्चौरनामिका तांश्च
ग्रवाट्सम्बन्धिनः सर्षपान् अथ राजा तत् सत्यं सम्भाव्य
तांश्च मठद्विजान् चक्रधरसहितान् आनाय्य तन्मूलकारण
पृष्ट्वा स्वयं श्मशाने गत्वा तांश्च छिन्ननसः शवान् तच्च छिन्न-
कण्ठं तान्त्रिकाधमं दृष्ट्वा समुत्पन्नविश्रम्भः सुभृशं तुतोष
ददौ च प्राणदायिने तस्मै कृतिने विदूषकाय तदेव तां
तनयां किमदेयमुदाराणां परितुष्यतामुपकारिषु ? राज-
कन्याकरी ननु जम्बान्त्या श्रीरवासनूनं येन विदूषकः अस्या
गृहीतपाण्डिलंस्त्रीमुपलेभे तस्यौ श्वशुरमन्दिरे लब्धयगा
राजोपचारिण्य तथा कान्तया सह ।

अथ गच्छति काले कदाचित् दैवविमोहिता राज-
पुत्री निशायां विदूषकमब्रवीत् नाथ । स्मरस्येतत् तत्र
देवीगृहे निशायां यत् त्वं मासान्ते इहैवागच्छेरिति दैव-
वाणी उद्भूतम् । अद्य च मासी गतः, भवतस्तच्च
विस्मृतमिति । एवमुक्तः प्रियया सञ्जहर्ष उवाच च सु-
न्दरि । साधु त्वया स्मृतं मया पुनस्तत् विस्मृतं इत्युक्त्वा
तां सुदृढमातिङ्ग्य सन्तुष्टामकरोत् । अथ तस्यां सुप्तायां
निशि तस्मादन्तःपुरात् खड्गसहायः निर्गत्य तदेव देवीस-
दनमगात् । गत्वा च तत्र विदूषकोऽहं प्राप्त इति वदन्
बहिस्थ एव केनाप्युदीरितां प्रविशात्वेति वाचमशृणोत् ।

प्रविश्य चात्र दिव्यमावासमपश्यत् । दिव्यरूपां दिव्यपरि-
च्छदां ज्वलन्तीमिव रजनीं कामपि कन्यकाञ्च । किमेत-
दिति विस्मितः सम्प्रहृष्टया तया कुमार्या सस्नेहबहुमा-
मानेन स्वागतेनाभ्यनन्द्यत । उपविष्टञ्च सञ्जातविश्रम्भं
प्रेमदर्शनेन तत्स्वरूपविज्ञानममुन्मुक्तं तमब्रवीत् सा
महाभाग । अहं भद्रा नाम महाकुलीना विद्याधरी, काम-
चरन्वात् इह त्वामहं तदापश्यम् अभूवञ्च त्वद्गुणाकृष्ट-
चित्ता असृजञ्च पुनरागमनाय ते तां वाणीम् । अद्य च
विद्याप्रयोमात् सम्मोहिता सा मया राजसुता अस्मिन्
कार्ये तव स्मृतिमुत्पादयामास । हे सुभग । त्वदर्थमि-
हाहं स्थिता तदिदं शरीरं तुभ्यमर्पितं मम पाणिग्रहं
कुरु । इत्युक्तस्तया विद्याधर्या तथेति तां गान्धर्ववि-
विनोपयेमे अतिष्ठञ्च तत्र तया सङ्गतः दिव्यं भोगमुपभु-
ञ्जन् यथाभिलषितम् ।

अत्रान्तरे सा राजपुत्री प्रभाते प्रबुद्धा भर्तारमपश्यन्ती
भृशं विषादमगमत् । मातुश्चान्तिकं प्रस्रवन्ती पदे
पदे विगलद्वाग्नाकुललोचना अवादीञ्च सानुतापा
स्वापराधशङ्किनी मातः । पतिर्मे राज्ञी काऽपि गत इति ।
ततः क्रमेण राजापि तदाकर्ण्य परमात्तनयजगत् ।
मन्ये श्मशानवाह्यं तद् देवतागृहं गतोऽसाविति सुतया
अभिहितञ्च स्वयं तत्र समाययौ । तत्र विद्याधर्या विद्यया
तिरोहितं विदूषकं स्थितमपि न विवेद । अथ तस्मिन्
राज्ञि परावृत्ते निराशं तां राजसुतां देहत्यागोद्यतां
कोऽपि ज्ञानी समब्रवीत् भद्रे । अलमनिष्टशङ्कया जीवति

ते पतिः दिव्येन भागेन सम्प्रति युक्तः अविनाशं त्वामुपे-
ष्यतीति । तदाकण्ठे सा राजपुत्री हृदयङ्गमया तत्
प्रत्यागमप्रत्याशया निरुद्धं जीवितं धारयामास ।

विदूषकस्यापि तथा तिष्ठतः काचित् योगेश्वरी नाम
विद्याधरी भद्रामुपेत्य रहस्येनामब्रवीत् सवि । मनु-
ष्यसम्पर्कात् विद्याधरास्त्वयि कुपिता, अनिष्टञ्च ते करि-
ष्यन्ति तदितो गम्यताम् । अस्ति पूर्वसागरपारि काको-
टकं नाम नगरं, तदतिक्रम्य शीतोदा नाम पावनी नदी
वर्तते, तामुत्तीर्य उदयस्थं सिद्धक्षेत्रं महागिरिरमि
योऽसौ विद्याधरैर्नाक्रमितुं शक्यते, तत्र त्वं गन्तव्यमेव
गच्छ, इह च प्रियस्य मानुष य एते चिन्ता न काट्या,
एतत् सर्वमस्य कथयित्वा गमिष्यसि येनायं सत्वरभ्य-
त्वा मनुगमिष्यतीति । एवमुक्ता सा भद्रा सञ्ज्या भयचिन्ता
प्रियानुरक्तापि तथैव तत् प्रतिवेदे । तिरोदधौ च निगान्ते
तत्सर्वं विदूषकाय उक्त्वा दत्त्वा च स्वमङ्गुलीयकम् । विदू-
षकस्तु प्रबुद्धः पूर्वस्मिन् शून्ये देवगृहे स्थितं मात्मानमप-
श्यत् न भद्रां नापि तत् दिव्यं मन्दिरम् । स्मरञ्च विद्या-
प्रभावं पश्यञ्च तदङ्गुलीयकं विषादविस्मयरसमग्नः किमे-
तत् स्वप्नविजृम्भितमिति व्यचिन्तयत् । सा अम प्रिया
भद्रा निवेद्य सर्वमुदयपर्वतं गता, मया चाशु तथैव ग-
न्तव्यं तदवाप्तये । किन्तु राजा लोकैर्दृष्टं मां न खलु
परित्यजेत् तदद्य तथा युक्तिं करिष्यामि यथा मे कार्यं
सेत्स्यति इति संचिन्त्य स महाप्राज्ञः अन्यत् रूपं माश्रयन्
जीर्णवसनः रजोलिप्ताङ्गः तस्मात् देवीगृहात् हा भद्रे ।

क्वासीति वदन् निरगात् । क्षणे च तस्मिन् तद्देशवासिनः
स्तं दृष्ट्वा विदूषकोऽयं प्राप्त इति कोलाहलमकुर्वन् ।
तदाकर्ण्य राजा तं तथाविध मुञ्चतवेणं दृष्ट्वा अवष्टभ्य
स्वमन्दिरं निनाय । तत्र स्निग्धैर्बन्धुभिर्भृत्यैश्च यद्यदुक्तं
तत्र तत्र हा भद्रे इति प्रत्युत्तरमदात् । वैद्योपदिष्टैरभ्य-
ङ्गविधिभिरभ्यक्तोऽपि पुनर्भूरिणा भस्मना अङ्गानि उद्धू-
लयामास । सूहेन राजपुत्रा स्वहस्ताभ्यां य आहार
उग्राहतः स तेन सहसा पादेनाहत्य क्षितौ चिक्षिपे
चिच्छिदे च नूतनं वसनजातम् । एवं स उन्मत्तवत् कति-
चित् दिवमान् तत्रातिष्ठत् । राजा तु अगस्त्यप्रतिकारो-
ऽयं तत् किं कदर्थ्यते कदाचित् प्राणान् त्यजेद्वा तर्हि
ब्रह्महत्या मग्न भवेत् तदनेन स्वच्छन्दचारिणा यथा चिकी-
र्ष्यते तत्क्रियतां कालेन कुशलमपि सम्भवेत् इत्यालीच्य
तं मुमीच ।

अथ स विदूषकः साङ्गुलीयकः स्वच्छन्दचारी भद्रां
प्रति समुत्सुकमना प्रतस्थे गच्छंश्च प्राच्यां क्रमेण पौण्ड्र-
वर्द्धनं नाम नगरं प्राप । तत्र च रजन्या मातरत्र इमां
रजनीं नयामीति वदन् कस्याश्चित् वृद्धायाः ब्राह्मण्या
मन्दिरमविशत् । सा तु ब्राह्मणी दत्ताश्रया कृतातिथ्या
च समुपेत्य सान्तर्दुःखा समब्रवीत् पुत्र । तुभ्यमेव सर्व-
मिदं गृह मया दत्तं तद्गृहाण यतीनाहं सम्प्रति जी-
वामि । कथमेवं ब्रवीषीति विस्मितेनोक्ता तेन सा ब्रवीत्
श्रूयतां कथयामि । पुत्र । अस्तीह नगरे देवसेनास्थो
नरपतिः । तस्यचैका भूतलरत्नं कन्यका जाता, [राजा

अतिवसतः दुःखेन लब्धेति तां दुःखलब्धिकामिव नाम्ना
चकार । अथ गच्छता कालेन अतीतशैशवां तां स्ववेश्मनि
आनीताय कच्छपनामाय राज्ञे सम्प्रदत्ते स तु कच्छपे-
श्वरस्तया बध्वा सह वामगृहं प्रविष्ट एव निशि पञ्चताम-
गमत् । ततो विमनसा राज्ञा पुनः आहताय अन्यस्यै
भूभुजे सा समर्पिता सोऽपि तथैव व्यपद्यत । यदा तु
तद्भयात् अन्ये नृपा नैव तां वाञ्छन्ति, तदा राजासौ
निजं सेनानीं समादिदेश यथा त्वया अस्माद् देशात् प्रत्यहं
क्रमेण एकैकः ब्राह्मणः क्षत्रियो वा पुमान् एकैकतो गृहा-
दानेतव्यः । प्रवेशयितव्यश्च मत्कन्यका गृहे पश्यामस्ता-
वत् कियन्तो विपत्स्यन्तेऽनेति । यस्तु तरिष्यति स
एवास्या भर्ता भविता । नहि दैवगतिः केनापि परि-
च्छेत्तुं शक्यते इत्यादिष्ट सेनापतिः प्रत्यहं एकैकस्मात्
गृहात् पट्यार्यक्रमेण एकैकं पुरुषं नयति । एव तत्र
बहुशो नराः क्षयं नीता, मन्दभाष्यायाः एक एव पुत्रो वर्त्तते
तस्याद्य वारः समायातः, तदभावे च मया प्रातरिवाग्नौ
प्रवेष्टव्यम् । तत् जीवन्ती अहं गुणवते तुभ्यं स्वहस्तेन
सर्वमिदं वित्तजातं ददामि येनाहं पुनर्जन्मनि एवं दुःख-
भागिनी न स्यामिति । एवमुक्तवतीं तां धीरो विदूषकः
समवीचत् मातः यद्येवं तर्हि मा विल्लवतां गमः, अहं
तत्राद्य गमिष्यामि तव पुत्रो जीवतु, कयमेनं घातयामीति
कृपा च तव साभूत् ममहि एतादृशी सिद्धिरस्ति येन तत्र
गतस्य नास्ति मे भयमिति ।

एवमभिहिता सा ब्राह्मणी अगादीत् पुत्र ! तर्हि

पुण्यैर्ममायातो गृह भान् कोऽपि भवति, तत्प्राणान्
मे देहि । इत्यनुनीतो विदूषकः साय सेनापतनियुक्तो न
किङ्करेण सह राजसुतागृहमगात् । अद्राक्षीच्च तत्र नृप-
सुतां तां यौवनरदोद्धतां अनवचितपुष्पभारावनतां लता-
मिव ततो निशायां शयने राजसुतया आश्रिते स विदूषक
ध्य नोपनत मान्नीय कृपाण विभ्रन् जाग्रन्नेव तस्थौ ।
प्रसुप्ते च समन्ततो जने सहसा अपाहतकवाटात् द्वार-
देशादायान्तं घोर राक्षसमेकं ददर्श । स च राक्षसः
द्वारि स्थितएव वासगृहान्तरे नरशताकाण्डयमदण्डमिव
बाहुदण्डं न्यवेशयत् विदूषकस्तु कुधा धावन् एकनैव
खड्गप्रहाणेन तं राक्षसो बाहुं चिच्छेद । छिन्नबाहुश्च स
निगावरः तस्य विदूषकस्य सत्त्वोत्कर्षात् सन्त्वस्तः सत्वर-
मेव तत्मात् देशात् पलायान्चक्रे । राजपुत्री तु प्रवृद्धा
वीक्ष्य पतितं राक्षसबाहुं भीता हृष्टा विस्मिता च दभ्रूव ।
राज्ञा च प्रातरागत्य तत् कथ्यकान्तपुरद्वारि स्थितः
किञ्च्युतो बाहुरदृश्यत । ततः स प्रातरुर्जो नृपतिः
दिव्यप्रभावसज्जाय विदूषकाय तां कथां व विभवसपुतां
प्रादात् । अथ विदूषकस्तत्र तथा कान्तया रूपवत्येव
सम्पदा परिचर्यमाणः कतिचित् दिनानि तस्थौ । कदा-
चित् सुप्तां राजपुत्रीं निशि विहाय तां भद्रां प्रति ससुत्-
सुकं तस्मान् देशादपससार । राजपुत्री तु प्रातस्तम-
नासादयन्ती भृशं दुःखिता पित्रा नृपेण विदित जामातृ-
प्रभावेण कथञ्चित् पुनः प्रत्यावर्त्तनाशया समाश्रयिता ।

सोऽपि विदूषकः अहरहर्गच्छन् क्रमात् पूर्वसागरा-

ददूरवर्तिनीं ताम्रलिप्तिकां नाम नगरी माससाद ।
 चकार च तत्र केनापि अब्धेः पारं यित्रासुना बणिजा
 स्कन्ददासाभिधानेन सह मैत्रीम् । प्रतस्थे च तत्साहा-
 द्येन तदीयमनल्पधनसम्भृतं यानपात्रमारुह्याम्बुधि-
 बर्त्मना । अथाकस्मात् समुद्रान्तरूपागतं तत् यानपात्रं
 व्यासक्तमिव केनचित् संरुद्धमभवत् । पीतस्वामिना तु
 रत्नादिना समर्चितोऽपि अर्णवे यदा तत् यानपात्रं न
 चचाल तदासौ पीतबणिक् भृशमात्तः रजःअवधान् योहि-
 से प्रवहणमिदं संरुद्धं मोचयेत् तस्मै स्वधनार्द्धं स्नाञ्च
 कन्यकां दास्यामि । तदाकर्ण्य धीरचेता विदूषकः प्राह
 अहमत्रावतीर्य अम्बुधेर्जलं विचिनोमि मोचयामि च
 क्षणादेव तव प्रवहणम् । यूयं पाशरज्जुभिर्मा बद्धा अव-
 लम्ब्य, विमुक्ते प्रवहणे युष्माभिर्वारिमध्यादवलम्बनं रज्जु-
 भिरहमुद्धर्तव्यं । तथेति तद्वचसि बणिजा तेनाभि-
 नन्दिते कर्णधारास्तं विदूषकं रज्जुभिः कक्ष्ययौर्वबन्धुः ।
 विदूषकस्तु तयावद्ध एव वारिराशौ अवततार न ह्यवसरे
 सत्त्ववद्भिरवसद्यते ? । वीरः सः विदूषकः ध्यानीपस्थित-
 माग्नेय कृपाणं करे धृत्वा प्रवहणस्य अधोमध्ये च दिवेश ।
 ददर्श च तत्र सुप्तमेकं महाकायं पुरुषं तस्य जङ्घायाञ्च
 यानपात्रं रुद्धम् । दृष्ट्वैव स खड्गेन तस्य तां जङ्घां
 विच्छेद, रोधमुक्तञ्च तत् प्रवहणं तत्क्षणात् चचाल ।
 तद्दृष्ट्वैवऽसौ बणिक् पापात्मा प्रतिपन्नार्थदानकातर-
 तस्य विदूषकस्य तां रज्जुञ्छेदयामास । प्रापचाम्बुनिधेः
 पारमतिवेगगामिना प्रवहणेन । विदूषकस्तु द्विन्नरज्ज्वा-

लम्बः सागरमध्यपतितः कथञ्चिदुन्मज्ज्य तत् तथा दृष्ट्वा
धीरः क्षणमचिन्तयत् किमिदं तेन वणिजा पापेन कृतं
अथवा किमच्युते कृतघ्नानां धनलोभान्धानां चरितम् ? तदेषः
अधैर्यस्य न समयः न हि सत्त्वावसादः स्वल्पामपि आपदं
व्याहन्तुमीष्टे तस्मात् प्राप्तकाल एव उपाय आश्रयणीय
इत्यवधाट्य तां तस्य अन्तर्जलसुप्तस्य पुंसः छिन्नां जङ्घा-
मारुरोह ततार च तयैव नावेवाम्बुराशिम् । दैवमेव
साहायकं कुरुते सत्त्ववताम् । मारुतिमिव रामदूतं तं
अम्बुधिपारगतं बलवन्तं विदूषकमाकाशभवा भारती
एवमुवाच साधु साधु विदूषक ! त्वदन्यः कः सत्त्ववान्
तवानेन धैर्येण अतिप्रीतास्मि, शृणु महचनं सम्प्रति नरन-
विषयकं प्राप्नोमि अस्मात् सप्तभिर्दिनैः कर्कोटकाख्यं
नगरं प्राप्स्यसि, ततो लब्धश्रुतिः शीघ्रमीप्सितं लप्स्यसे ।
अहं पूर्वं तवाराधिनस्तनूनपात्, मत्प्रभावाच्च इदानीं त्वं
क्षुत्तृष्णा च न क्लेशयिष्यति । तद्गच्छ सिद्धयै इत्येवं
विश्रब्ध व्यादिश्य सा भारती व्यरसीत् ।

विदूषकश्च तदाकर्ण्य देवमग्निं प्रणम्य हर्षितः प्रतस्थे
प्राप च सप्तमेऽहनि कार्कोटकं पुरम् । प्रविवेश च तत्र
कञ्चित् मठं आर्यैरभ्यागतप्रियैर्नानादेशोद्भवैस्तेस्तैर्द्विजै-
रधिष्ठितं श्रीमता तत्रत्येन नृपतिना आर्यवर्म्मनामकेन
निर्मितं समृद्धं समग्रसौवर्णहृद्यदेवगृहान्वितम् । तत्र
सर्वैः कृतातिथ्यमतिथिं विदूषकमेको ब्राह्मणः स्वगृहं
नीत्वा स्नानभोजनादिना तमुपाचरत् । सायञ्च तत्र
मठे स्थितः स विदूषकः पुरे घोषमाणं मपट्टहमिदं वचः

शुश्राव ब्राह्मणो वा क्षत्रियो वा यः नृपालजं परिणेतु-
 मिच्छति सऽद्य रात्रौ तद्गृहे वसतु । तदाकण्यं स
 प्रियसाहसः विदूषकः तत्क्षणमेव राजसुतावासं गन्तु-
 मैहत । मठविप्रास्तमूचुः ब्रह्मन् । मा साहसं कथाः
 राजसुतासदनमेतत् मृत्युद्वारमवगच्छ, यो हि क्षपायां
 तत्र विशति स पुनर्न जीवति, बहवः साहसिकाः पुरुषाः
 क्षयं गता इति । एवमभिहितोऽपि स अनङ्गीकृततद्व-
 चनः राजकिङ्करैः सार्धं तद्भवनमेव ययौ । तत्रार्थवर्म्मणा
 राज्ञा स्वयमभिनन्दितः सायमर्के इवानलं तत्सुतावामम-
 विशत् । अपश्यच्च तत्र राजदुहितरं अनुरागवतीं नैराश्य-
 दुःखविधुरं पश्यन्तीं सजलनेत्राम् । आसीच्च जाग्र-
 देव करेण तमाग्नेयं कृपाणं वहन् । अकस्माच्च महाघोरं
 राजसमेक छिन्नदक्षिणबाहुं प्रसारितवामभुजं द्वारि
 आयान्तमवलोक्य व्यचिन्तयत् हन्त सोऽयं निशाचरः,
 यस्य बाहुर्मया पौण्ड्रवर्द्धने नगरे छिन्नः तदस्य बाहौ पुनर्न
 क्लेश्यामि, तथात्वे अयं पलाय्य पूर्ववत् स्थानान्तरं उप-
 द्रवेत् तस्मादेनं निहन्मि इत्यालोच्य प्रधाव्य तस्य केशेष्व-
 कृष्य शिरश्छेत्तुमुपचक्रमे । तत्क्षणञ्चासौ राजसः
 सन्वस्तुस्तमुवाच महासत्त्व । मा मां बधी, कृपां मयि
 कुरुष्व । अथ तेन वीरेण विदूषकेण किमाख्यस्त्वं काचेय
 तव चेष्टा इति पृष्टः मुक्तश्च स निशाचरः पुनराह भद्र ।
 अहमस्मि यमदंष्ट्रीनाम, मम वै इमे सुते आस्तां इयमेका
 अपरा सा पौण्ड्रवर्द्धननन्दिनी । अवीरपुरुषासङ्गात् नृपा-
 लजे इमे रक्षणीये इत्येवमीदृशः शङ्करस्य आज्ञाप्रसादा

भमाभूत् । तत्रादौ एकेन मे दक्षिणो बाहुः पौण्ड्रवर्द्धने
 छिन्नः, त्वयाचाद्य जितोऽस्मीह तत् समाप्तमिदं मम व्रतम् ।
 तदाकर्ण्य विहस्यचान्नवीत् विदूषकः, मयैव ते स भुजः
 पौण्ड्रवर्द्धने छिन्नः, राक्षसोऽवदत् तर्हि देवांशस्त्वं न
 मानुषः, मन्ये त्वदर्थं एवासौ गङ्गरानुग्रहः समभवत् तदि-
 दानीं त्वं मे सुहृत् संवृत्तः, यदा च मां स्मरिष्यसि
 तदाहं ते सन्निधौ सङ्घटेष्वपि सिद्धये सन्निधास्ये । एवं
 स राक्षसः मैत्रेण विदूषकं वरयित्वा तदभिनन्दितवचा-
 स्तत्क्षणमेव तिरोदधे । विदूषकोऽपि सानन्दं राजपुत्राय
 तथा सह तां निशामनयत् । प्रातश्च ज्ञातवृत्तान्तो
 महीपतिः सत्पुष्टः शौर्ग्रेकपताकामिव तां कन्यां बहु
 विभवसंयुतां तस्मै प्रादात् । स च तथा सह तत्र
 पदात् पदममुञ्चन्त्या गुणाकृष्टया लक्ष्म्यैव कतिचित् रात्री
 रतिष्ठत् । एकदा च निशि भद्राप्रणयोत्सुकः स्वैरं
 तस्मात् राजभवनात् सम्प्रतस्थे लब्धदिव्यरमाभ्यादोत्ति-
 रमान्तरेण न परिहृष्येत् । नगराच्च विनिर्गम्य तं कृत-
 मैत्रं राक्षसं सत्मार, उवाच च स्मृतमातागतं कृताञ्जलिं
 सखे । सिद्धक्षेत्रे उद्याद्रौ मया गन्तव्यं भद्रासन्दर्शनाय,
 अतस्त्वं तत्र मां नय । तथेत्युक्तवन्तं तं राक्षसमारुह्य
 स विदूषकः तथैव रात्र्या दुर्गमां षष्टियोजनीं शीतोदां
 नदीं प्राप । प्रातश्च मानुषैरलङ्घ्यां तां नदीं तीर्त्वा उद-
 याद्रिं सकाशमियाय । अयं पर्वतः उदयो नाम तव पुरी
 वर्त्तते अत्रोपरि सिद्धधाम्नि न मम गतिरस्तीति व्याहृत्य
 तिरोहिते प्राप्तानुज्ञे तस्मिन् रात्रिञ्चरे विदूषकस्तत्र

रम्यामेकां दीर्घिकां दृष्ट्वा तस्याः स्वागतमिव वदन्या
 भ्रमद्भ्रमरगुञ्जितैः प्रफुल्लपद्मवनविराजितायास्तीरे निष-
 साद ददर्श च स्त्रीणामिव सुविस्तरां अयं तव प्रियागृह-
 मार्ग इति प्रदर्शयन्तीमिव पदपङ्क्तिम् । तत्रो-
 यविष्टस्य अलङ्घ्योऽयं गिरिर्नानवैम्तादिभ्यश्च क्षणं निव-
 सामि पश्यामि कस्येयं पदपङ्क्तिरित्येवं चिन्तयतस्तस्य
 तत्र तीयार्थं कतिपयाः गृहीतकाञ्चरः सुरम्या योषितः
 समाययुः । वारिपूरितकलसाश्च ताः सविनयमपृच्छत्
 विदूषको महाभागः । कस्येदं सलिलं नीयते भवतीभि-
 रिति । ताः समञ्जुवन् भद्र ! अस्यत्र पर्वते भद्रा नाम
 विद्याधरी, तस्याः स्नानार्थमिदमुदकम् । विचित्रा खलु
 दैवगतिः । तत्रैका महिला सहसा तमव्रवीत् महाभाग ।
 मम स्कन्धे कुम्भोऽयमुत्क्षिप्यतामिति । तथेति स बुद्धि-
 मान् तस्याः स्कन्धोत्क्षिप्ते घटे पूर्वं भद्रया दत्तं तदङ्गुली-
 यकं निदधे । उपाविश च तत्रैव सरस्तटे पूर्ववत् । ताश्च
 स्त्रियस्तत् सलिलमादाय भद्रागृहं ययुः । यावत् ताभि-
 स्तस्या भद्रायाः स्नानोदकं दीयते तावत् तस्या उत्सङ्गे
 तत् रत्नाङ्गुलीयकं सहसा न्यपतत् । तद्दृष्ट्वा जातप्रत्य-
 भिज्ञासौ भद्रा ताः योषितः पप्रच्छ सख्यः ! दृष्टः किं
 युष्माभिः कश्चिदपूर्वः पुरुष इति । ताश्चोचुः सखि !
 दृष्टोऽस्माभिरेको युवा मानुषो दीर्घिकातटे, तेन च घटोऽ-
 यमुत्क्षिप्त इति । भद्रावोचत् शीघ्रं प्रकृतस्नानमण्डन-
 मिहैव तमानयत सहि मे भर्ता समागतः । एवमुक्ते
 ताभिर्नारीभिस्तत्र वापीतटे गत्वा यथावृत्तं निवेद्य

स्नायितानुनिग्व विदूषकः प्रियान्तिकमनीयत । गत्वा
च स चिरात् मार्गोन्मुखीं प्रियां निजसत्त्वतरोः पद्मां
फलत्रियमिव भद्रामपश्यत् । सापि दृष्ट्वा उत्थाय हर्षवा-
प्याम्बुशीकरैर्दत्तार्धैर्वाभ्य कण्ठे भुजलतास्रजं ववन्ध ।
परस्परान्शेषतश्च तयोः स्नेदच्छलादिव अतिपीडनात्
चिरसम्भूतः स्नेहः सस्यन्दे । अथान्योन्यमुपाविष्टौ अवि-
लम्बदर्शनो उभौ शतगुणामिव उत्कण्ठामुदूहतुः । कथमिमां
भूमिमागतोऽसीति भद्रया पृष्ठस्तत्कालं विदूषकः सम-
भ्यधात् गुणवति । भवत्स्नेहमालम्ब्य प्राणसंशयानारुह्य
बहन् इह सम्प्राप्तः किमन्यद् ब्रवीमि ? तदाकर्ण्य तस्य
अनपेक्षितजीविनां प्रणयितां दृष्ट्वा स्नेहात् तमभापत आ-
र्य्युव ! न मे सखीभिः सिद्धिभिश्च कार्यं, त्वं मे प्राणः,
हं प्रभो । गुणैः क्रीतास्मि ते दासीति । विदूषकोऽब्रवीत्
प्रिये । तर्हि दिव्यमिमं भोगं मुक्त्वा उज्जयिनीं वस्तुं मया
सहागच्छ । भद्रापि तथेति सपदि तद्वचः प्रत्यदद्यत
जहौ च तत्सङ्कल्पपरिभ्रष्टा विद्यास्तृणवत् । ततस्तथा
सह तां निशां तत्र नीत्वा प्रातस्तस्मादुदयाद्रेः प्रियासखी-
ऽवतीर्य तं यमदङ्गं राक्षसं सम्भार । स्मृतनात्रागतस्य च
तस्य स्कन्धे समाकृष्ट्य प्रियासुत्सङ्गे निधाय गन्तव्याध्व-
क्रम तस्मै निशाचराय उक्त्वा प्रतस्थे । सापि भद्रा तद-
त्युग्रं राक्षसं तस्मात् रोहणक्रीडं खेहे, अदुरागपराङ्मा-
हि नार्य्यः किमिव न कुर्वते ।

अथ क्रमेण विदूषकस्तत् काकीटकं पुरं प्राप । आगत्य च
आर्य्यवर्भाण्यं स्वां भार्य्यां ययावे । तेन च दत्तां तां भार्य्यां गृह-

हीत्वा पूर्ववत् राक्षसारूढः, सम्प्रतस्थे। ततश्च अम्बुधेस्तटे येन
 पूर्वमस्य वारिधौ क्षिप्तस्य रज्जवश्छिन्नाः तं पापं वणिजं गत्वा
 तस्य सुतां धनैः सह प्राक्प्रतिश्रुतां जहार मेने च धनापहाग-
 मेवास्य वधं कदर्याणामर्थसञ्चया हि प्रायेण प्राणा एव ।
 ततः स राक्षसरथमारूढ एव भद्रया राजपुत्रया तथा
 बणिक्सुतया च सह नभ उत्पपात ततार च पूर्वसागरम् ।
 अथ पुनस्तत् पौण्ड्रवर्द्धनं नगरमासाद्य सविम्मयं सर्वैः
 पौरैर्वीक्ष्यमाणः राजभवनमाविशन् तां चिरविरहोत्सुकां
 देवसेननृपसुतां प्रियां सम्भावयामास । तत्पित्रा अनुरुध्य-
 मानोऽपि उज्जयिनीं प्रति समुत्सुक स्तां राजसुतां गृ-
 हीत्वा प्रायात् । क्रमेण नानाजनपदानतीत्य राक्षसवे-
 गतः शीघ्रमेव उज्जयिनीमाससाद् । ततः समन्तात्
 विस्मितविचस्ते पौरजने राजा आदित्यसेनः विदितवृ-
 त्तान्तः अस्य प्रत्युद्गमनाय पुरो निरगात् । विदूषकस्तु
 दूरात् तं श्वशुरमागच्छन्तं दृष्ट्वा सपदि तस्मात् राक्षसोऽ-
 वतीव्यं सप्रणामं नृपमभ्यगात् राजापि तं भृशमभ्यन-
 न्दत । ततस्ताः समस्ताः पत्नीरवताव्यं राक्षसं काम-
 चाराय व्यसर्जयत् । तस्मिंश्च राक्षसे गते स विदूषकः
 स्वभाट्यः श्वशुरेण साकं राजभवनमविशत् । गत्वा चान्तः-
 पुरं तस्य तनयां प्रथमप्रेयसीं सचिरविरहोत्कण्ठिता
 भृशमानन्दयत् । अथ राज्ञा कथमेतास्त्वदा भाट्याः
 प्राप्ताः, कथञ्च राक्षसोऽयं वशीकृत इत्येवं पृष्टः सर्वं
 यथावृत्तमस्मै कथयामास । ततः प्रभावतुष्टेन काट्य-
 ज्ञेन महीभुजा तस्मै जामात्रे निजराज्यार्द्धं प्रदत्तम् ।

ततश्च स विप्रोऽपि विदूषकः समुच्छ्रितसितच्छत्रो विधूतो-
भयचामरः राजा अभूत् । तदाच माङ्गलिकतूर्यनादेन
पौरजन हर्षनिनादेन च सापुरी उज्जयिनी प्रहर्षमुक्तनादेव
रराज । क्रमेण च स स्वप्रभावेण समग्रां महीं जित्वा,
अखिल-राजमुकुटवर्चिं ताड्यिकमलस्ताभिर्मनोरथप्रियाभि-
श्चिरं विगतमत्सराभिररंस्त ।

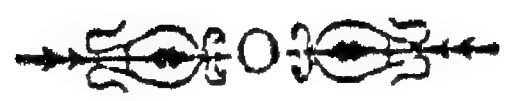
एवमनुकूले दैवे निजं सत्त्वमेव धीराणां लक्ष्म्याः समा-
कर्षणसिद्धौ मन्त्रो भवति ।

इत्थं वत्सराजमुखात् विचित्रां कथामाकर्ण्य ते पार्श्वस्थाः
सर्वे मन्त्रिणः देव्यौ च परां प्रीतिमवापुः ।

इत्यष्टादशस्तरङ्गः ।

—*—

अथोनविंशस्तरङ्गः ।

अथ तत्र यौगन्धरायण वत्सेश्वरमब्रवीत् देव । तव
पौरुषं दैवेन दत्तहस्तावलम्बं वर्तते, वयञ्च नीतिशास्त्रे
किञ्चित् कृतश्रमाः, तत् यथाभिलषितं शीघ्रं दिशां
विजये यतस्व । इत्युक्तो मन्त्रिमुख्येन राजा प्राह अस्त्वे-
तत् कार्यसिद्धयस्तु बहुविन्नाः, अतस्तदर्थं तपसा शम्भु-
माराधयामि, तत्प्रसादेन विना न हि वाञ्छितार्थसिद्धयो
भवन्ति । तदाकार्यं मन्त्रिणस्तदस्य अभिप्रेतमनुमेनिरे ।

ततस्त्रिरात्रोपोषितं सह देवीभ्यां मन्त्रिभिश्च तपस्यन्तं तं
 शम्भुः स्वप्ने समादिशत् तुष्टौऽस्मि ते वत्स । उत्तिष्ठ
 निर्विघ्नं जयमाप्स्यसि सर्वविद्याधराधीशं पुत्रज्ञाचिरा-
 दिति । ततः स राजा अपगततपःक्लेश एव सहसा बुबुधे
 समनन्दयच्च प्रातः स्वप्नवृत्तान्तेन तेन त्रतोऽप्यगल्लान्ति
 कुसुमसुकुमारे देव्यौ सचिवाश्च । अथान्येद्युः कृतयथा-
 दितद्रतगारणं तपसा पूर्वजैः समप्रभावं राजानं यौग-
 न्धरायणः समभाषत देव । त्वमेव धन्यः यस्य भगवान्
 हरः प्रसन्नः तदिदानीं रिपून् जिता कुलक्रमागतां लक्ष्मीं
 भज । स्वधर्मसमुपार्जिता हि लक्ष्मीर्भूभृता मन्वये स्थिरा
 भवति, पश्यतु देवः चिरभूमिष्ठोऽपि पूर्वजसम्भूतं निधि-
 प्रनष्टो भवता लब्ध इत्यत्र कवामेतां शृणु ।

आसीत् पुरा पाटलिपुत्रे नगरे देवदासो नाम कश्चित्
 महाधनो मन्त्रागुलीनश्च वणिक्पुत्रः । स हि पौण्ड्रवर्द्धने
 नगरे समृद्धस्य कस्यापि वणिजः सत्ताजुज्जितः । कालेन
 पितरि पञ्चत्वमुपागते स देवदासः क्रमेण वृद्धसनामह
 द्यूतेन सर्वं धनमहारयत् । ततश्च तस्य भार्या दुःखदा-
 रिद्रसयुता श्रुत्वा तत्पित्रा पौण्ड्रवर्द्धनादागत्य स्वालयम-
 नीयत । अयं गच्छता कालेन स देवदासः पुनर्विपत्-
 खिन्नः स्वकर्म्मणि स्थातुमिच्छन् मूल्यार्थं श्वशुरं याचितुं
 तदगृहं प्रययौ । सायञ्च तत्रोपस्थित आत्मानं रजसा
 धृतं मलिनवसनञ्च वीक्ष्य व्यचिन्तयत् कथमीदृशोऽहं
 श्वशुरवेश्मनि प्रविशामि वरं मानिनीमृत्युर्न हेन्यं बन्धु-
 समीपे इत्यालोच्य आपणे गत्वा कापि विपणी वहिः

सङ्कुचितः नक्तं कमलोपममनस्यौ । क्षणाच्च तस्यां विपणौ
 कञ्चित् युवानं प्रविशन्तं तदनन्तरञ्च तत्र निशब्दपद-
 सञ्चारमागतां कामपि स्त्रियं व्यलोकयत् । ततश्च
 तदन्तराले ज्वलत्प्रदीपे यदासौ दृष्टिमदात् तदा तामिव
 निजां गेहिनीं प्रत्यभिज्ञातवान् । दुःखाग्निहतश्चाचि-
 न्तयत् धनहीनेन देहो हाट्यते, स्त्रीषु का कथा, यासां
 विद्युतामिव नैसर्गिकं चापलम् । इत्येवं चिन्तयन् स
 वहिःस्थित एव रतान्तविग्रम्भनुप स्वकान्तायाः कथा-
 लापमिव अशृणोत् । अथ दारावकाशदत्तकर्णे अवहिते
 तस्मिन् सा पापा रहसि उपपतिमब्रवीत् कान्त ! शृणु
 कथयामि ते किञ्चित् रहस्यं मम भर्तुः प्रपितामहः
 वीरवर्मा नाम पुराभूत् तेन स्वगृहाङ्गणे चत्वारः स्वर्ण-
 पूरिताः कुम्भाश्चतुर्षु कोणेषु गूढं निहिता इति स केवल-
 मेकस्यै स्वभाट्यायै कथितमासीत् सा चान्तकाले स्रुषायै
 तदुक्तवती, सापि स्रुषायै मम श्वश्रु मम श्वश्रूश्च
 मद्यम् । तदेतत् मया दरिद्रस्यापि मत्पतेर्न कथितं स हि
 द्यूतकरत्वात् मम द्वेषः, त्वन्तु मे परमः प्रियः, अतस्त्वया
 तत्र गत्वा मदभर्तुः सकाशात् धनैः स्तुतं गृहं क्रीत्वा
 तत् सर्वं सुवर्णमादाय इहागत्य सुखेन मां भजस्व ।
 एवमुक्तस्तया पापया स जारः बणिक् भृशमस्यै तुतोष
 मेने च लब्धं निधिमयत्नत एव । देवदासोऽपि तस्याः
 कुलटाया वाक्शल्येन नितरां निहतोऽपि हृदये धनाशा-
 मादधत् सद्य एव पाटलिपुत्रकमगमत् स्त्रीचकार चागत्य
 तत्सर्वं निहितं सुवर्णराशिम् ।

अथासौ जारः बाणिज्यव्याजेन निधिलोलुपस्तं देशमा-
गत्य देवदाससकाशात् तद् गृहमक्रीणात् । देवदासो-
ऽपि भूयसा मूल्येन तद्गृहं तस्मै दत्त्वा पुनरन्यत्र गृहा-
दिक निर्माय स्वशुरवेश्मन स्तां स्वगेहिनीं शीघ्रमानिनाय ।
अथ तद्भार्याच्छन्नकामुकः स बाणिक् एकदा अलब्धनि-
धिस्तं देवदासमभ्येत्याब्रवीत् एतद् तव गृहमतिजीर्णं
न मद्य रोचते, तद् देहि मे मूल्यं गृहाण च स्वगृहम् ।
इत्येवं जल्पन् स बाणिक् देवदासश्च विब्रुवन् उभौ विवद-
मानौ राजान्तिकं मुपजग्मतुः । देवदास इतत्र राजा-
न्तिके वक्षस्थविषदुःसहं स्वभार्यावृत्तान्तं कृत्स्नं न्यवे-
दयत् । ततश्च राजा तस्य भार्यामानाद्य तत्त्वमन्विष्य
तं पारदारिकं बाणिजं सर्वस्वमदण्डयत् । देवदासोऽपि
तां कुलटां कृत्तनासां कृत्वा अन्यां परिणीय लब्धनिधिः
सुखमुवास ।

इत्थं धर्म्मोपार्जिता लक्ष्मी रामन्तान मनपात्रिनी,
इतरा तु जलापाततुप्रारकणिव नखरी । तस्माद् धर्म्मे-
णार्जयितुं यतेत विशेषतः राजा यतो धनमेव राज्य-
तरोर्मूलम् । अत सिद्धये मन्त्रिमण्डलं यथावत् सम्मान्य
धर्म्मेण श्रियमर्जयितुं दिशो विजयस्व । श्वशुरयो मैत्र-
प्रसक्तानुप्रसक्तितः बहवो राजानो न विकुर्वते प्रत्युत
मिलन्ति च, यस्त्वेष ब्रह्मदत्तोनाम वाराणस्यां भूपति-
रस्ति, स एव ते नित्यवैरी, तमेवाग्रतो विजयस्व, तस्मिंश्च
जिते प्राचीं ततः क्रमेणाखिला दिशः जेष्यसि । इत्थं
कुरुष्व पाण्डुर्यशःकुमुदं समुज्ज्वलम् । इत्युक्तो मन्त्रि-

मुख्येन वत्सराजः प्रकृतिषु विजयोद्यतः प्रयाणारम्भमादि-
 शत् । तदानीञ्च नृपतिः सुनीतिज्ञः सत्कारार्थं श्वशुर-
 सुताय गोपालकाय वैदेहराज्यमददात् पद्मावती भ्रात्रे
 च सिंहवर्मणे स्वसैन्यसमागताय सम्मान्य चेदिराज्यम् ।
 ततश्च स विभुः भिल्लराजं पुलिन्दकं नाम वलैर्व्याप्तदिग-
 न्तरं प्रादुष्टकालमिवाम्बुदैर्मित्रमानाययत् । तस्य महारा-
 जस्य राष्ट्रे महती यात्रासंरम्भात् शत्रूणां हृदयं भृशमाकुलञ्च
 समजायत । यौगन्धरायणश्चाग्रे ब्रह्मदत्तस्य विचेष्टितं
 जिज्ञासुर्वाराणसीं प्रति चारान् प्राहिणीत् । ततः शुभे-
 ऽहनि जयशंसिभिः सुनिमित्तैः सुप्रीतो वत्सेश्वरः समुच्छि-
 तच्छत्रं प्रोत्तुङ्गं जयकुञ्जरं प्रफुल्लैकतरुं गिरिमिव समा-
 रूढो दुर्मदोद्विपेन्द्र इव प्राप्तया सिद्धिदूत्येव अतिसुगमं
 स्वल्पास्बुनिम्नगं मार्गं दर्शयन्त्या शरदा दत्तसम्पदः सम-
 न्ततो नदद्भिः सैनिकैर्भुवस्तलमकाण्डनिर्मघवर्षासमयवि-
 भ्रमं कुर्वन् प्रथमं प्राच्यां ब्रह्मदत्तं प्रति प्रययौ । समा-
 गच्छतश्च तस्य सेनानिर्वीषप्रतिनादाकुलीकृताः दिशः पर-
 स्परं तदागमभयमिवाचख्युः । तस्य च काञ्चनसम्प्राह
 सन्मृताकप्रभासुरङ्गा नीराजनप्रीतपावकानुगता इव
 चलन्ति स्म । गजाश्चाप्य श्वेतचामरालङ्कृतश्रवणा
 विगलद्गण्डसिन्दूरशोणदानजलाः शरत्पाण्डुराम्बोदाल-
 ङ्कृतशिखराः स्रवद्धातवी भीतैर्भूधरैर्यात्रानुप्रेषिताः
 स्वार्भका इव पथि व्यराजन्त । नैवायं नृपः परेषामूर्जितं
 तेजः प्रसहते इतीव भूरेणुभिरर्कतेजस्तिरोदधे । ते द्वे
 देव्यौ मार्गे नयगुणाकृष्टे भूक्तिर्मत्यौ कीर्तिजयश्रिया-

विव तं नृपमनुजग्मतुः । पवनाक्षिप्तविक्षिप्तैश्च तस्य
सैनिकञ्च जांशुकैर्नमत वापलायध्वमितीव विद्विषः प्रोचिर ।
एव स राजा समाकृष्टचतुरङ्गसैनिकः परितः शरत्फुल्लसिता-
म्बुजान् दिग्बिभागान् स्वयंशोभिः परीतानिव पश्यन्
ययौ ।

अत्रान्तरे यौगन्धरायणोपदिष्टान्ते चारा धृतकापा-
लिकव्रताः पुरी वाराणसी प्रापुः । तेषाञ्चैकः कुहका-
भिज्ञो ज्ञानित्वमुपदर्शयन् गुरुरभवत् अपरे च तच्छिष्य-
भूतास्तमनुजग्मुः ।

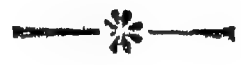
ते च शिष्या आचार्योऽयमस्माकं त्रिकालज्ञ
इति व्याजगुरुं तं भिन्नाग्निभित्तमतः ख्यापयामासुः ।
स ज्ञानी पृच्छतां सकाशे यत् अग्निदाहादिक मुवाच
तच्छिष्याः गुप्तं तत् चक्रिरे तेन स नितरां पप्रथे ।
क्रमेण च स कपटाचार्यः क्षुद्रसिद्ध्या रञ्जितं तत्रत्यं नृप-
वल्लभं कनपि राजपुत्र मुपासकमलभत । अभवच्च
तस्मिन् सम्प्राप्ते वत्सेशसंग्रामे शुभाशुभं पृच्छत स्तन्मुखेन
ब्रह्मदत्तस्य नरपतेः रहस्यज्ञः । अथास्य ब्रह्मदत्तस्य
मन्त्री योगकरण्डका वत्सेश्वरस्य आगच्छतः पथि विवि-
धान् कपटप्रयोगानकरोत् । प्रतिपथं विषादिद्रव्यसंयोगै
द्वेक्षान् कुसुमलताः तोयानि तृणानि च दूषयामास ।
सन्येषु पण्यविलासिनी विषकन्याः निशासु कृद्घर्षातिनः
पुरुषांश्च न्ययोजयत् । तच्च सर्वं विज्ञाय स ज्ञानिलिङ्गी
चारः स्वानुचरैः सत्वरमेव यौगन्धरायणाय न्यवेदयत् ।
योगन्धरायणश्च तत्सर्वं बुद्ध्वा पथि दूषितं तत्तृणतोया-

दिकं प्रतियोगैर्बोधयत् । कटकेषु च अपूर्वस्त्रीसमायोगं
न्यषेधत् निजघान च तान् वधकान् सह रुमगता ।
ततश्च प्रतिकृतं मायया तं सैन्यपूरितदिगन्तरं वत्सेश्वरम-
मन्यत दुर्जयं ब्रह्मदत्तः । अथ स ब्रह्मदत्तः सम्मन्त्र
मन्त्रिभिः दूतञ्च विसर्ज्य स्वयं शिरोबद्धाञ्चलि निंकटी-
भूतं तं वत्सेश्वरमभ्यगात् । वत्सराजोऽपि तं प्रदत्तोपा-
यनमुपस्थितं प्रणतं नृपं ब्रह्मदत्तं प्रीत्या सम्मानया-
मास शूराहिप्रवृत्तिप्रियाः । इत्थं तस्मिन् ब्रह्मदत्ते वि-
जिते स शूरः प्राचीं शमयन् वायुरिव नमयन् मृदून्
उन्मूलयञ्च कठिनान् द्रुमानिव नृपान् चलद्दीचिविलो-
लितं गङ्गावजयवित्रासवेषमानमिवाम्बुधिं प्राच्यमियाय ।
निचखान च तस्य वेलातटान्ते पातालादभययाच्यार्थ-
मुद्गतं नागराजमिव जयस्तम्भम् । ततः कलिङ्गैरग्रगा-
मिभि रवनतैस्तस्य करे दत्ते यशस्विनस्तस्य यशमहे-
न्द्राद्रिमारुरोह । तत्र राज्ञा मुपायनीकृतैर्गजैर्भीतैर्वि-
न्ध्याद्रिकूटैरिवागतैरमुगता दक्षिणां दिशं ययौ । तत्र शर-
त्काल इवाम्बुदान् शत्रून् निःसारपाण्डुरान् अपगर्जितान्
पर्वताश्रयिणश्च चकार । तेन सम्महंकारिणा उल्लङ्घ्य-
माना कावेरी तत्रत्यचोलकानामधीशस्य कीर्तिश्च समं
काशुष्यं ययतुः । स वत्सराजः मुरलानां मूर्धसु तत्कान्ता
च करैराहन्यमानेषु कुचेषु उन्नतिं समं न सेहे । तस्य
मातङ्गा यत् गोदावरी पयःसप्तधा विभिन्नं पपुः तत् मद-
व्याजात् सप्तधेव व्यमुञ्चन्निव । अथ स वत्सेशः रेवामु-
त्तीर्य उल्लयिनीमगात् अविशञ्च तां चण्डमहासेनेन

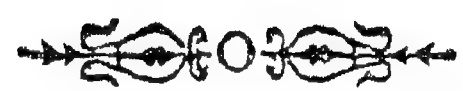
श्वशुरेण पुरस्कृतः । अगमच्च सत्वरालोकन सम्भूमात्
 श्लथमात्यधम्मिन्न शोभाद्वैगुण्यशालिनां मालवमहिलाक-
 टाक्षाणामेकलक्ष्यताम् । तत्र श्वशुरेण सत्कृतस्तथानिर्वृत्त-
 स्तस्थौ यथाभीष्टानपि स्वदेशजान् भोगान् विसम्भार ।
 वासवदत्ता तु पित्रोः पाश्वविवर्त्तिनी सौख्येऽपि श्रेष्ठं
 स्मरन्ती विमना इवा तिष्ठत् । राजा चण्डमहासेन स्तथा
 तमयया यथा तथैव पद्मावत्या समागतः सातिशयमन-
 न्दत् । तत्र काञ्चित् निशा अतिवाह्य प्रीतः श्वाशुरैः
 सैनिकैरन्विनः पश्चिमां दिशं प्रययौ । तस्य असिलता
 नूनप्रतापानल धूमिका, यत् लाटनारीणामुदयुकलुषा-
 दृशश्चकार । असौ नृपः मामुन्मूल्य अश्वीधं पुनर्मन्थि-
 ष्यति नूनमितीव तदुगजाधूतवनी मन्दरः प्रावेपत ।
 सत्यमयं कोऽपि सूर्याचन्द्रमसोर्दि-ज्ज्वा प्रतीच्यामुदय
 मुदयनः प्रापेति तत्रत्या अमन्यन्त । ततः स नृपतिः कुवेर-
 तिनकामडगमिनीमलनादिव कैलास हाससुभगामाशा-
 मभिजगाम । तत्र सिन्धुराजं विजित्य हरिसैन्यैरनुद्रुते
 राघव इव राक्षसान् स्त्रीच्छान् वशमनयत् । क्षुब्धस्त्राग्ने-
 रुर्मथ इव तुरुष्काणां तुरगव्रतास्त दलशोऽन्वयुः । ततो
 गृहीत्वा रिकरः श्रीमान् वल्गेश्वरः पापस्य राहोरिय पार-
 सीकपतिः पुण्योत्तम शिरश्चिच्छेद । ततो हनान् जयत-
 स्तस्य मुखरीकृतदिश्रुखा द्वितीयेव गङ्गा कीर्त्ति हिमाचले
 विचचार । नदन्तीषु सेनासु भयाकुलानां विदिषा प्रतीपः
 शैतरन्ध्रेषु निनादः केवल शृणुवे । कामरूपेश्वरः अप-
 च्छेदेषु शिरसा तं वत्सराजं नरान् यत् विच्छेदतामगान्

तेन चित्रम् । सम्राट् वत्सराजः तद्वृत्तैः नागैरन्वितः
तस्मात् विवहते । एवं स वल्लेश्वरः वसुधां विजित्य
सपरिच्छदः पद्मावतीपितुर्मगधराजस्य पुरं प्राप । मग-
धेश्वरोऽपि देवीभ्यामन्विते तस्मिन् जामातरि उपस्थिते
निशाज्योत्स्नावति चन्द्रे स्मर इव मङ्गीकृतः संवहते ।
स मगधपतिः प्रथममविज्ञातस्थितां तदनु प्रकाशं गतां
वामवदन्तामधिकत्रयदासदपन्नन्यत । अथ स विजयी
वत्सराजः तेन मगधराजेनार्चितः समग्रजनमानसैः
चिरानुरागागतैर्नागैरनुगतः बलभरेण प्रकम्पितवसुधा-
तलो निजमेव विषयं लावाणकं जगाम ।

इति एकोनविंशस्तरङ्गः ।

अथ विंशस्तरङ्गः ।

ततः स राजा सेनानां विश्रामाय लावाणके स्थितः
रहसि यौगन्धरायणमजनीन् महामते । तव बुद्धयैव मया
पृथिव्यां सर्वे पार्थिवा विजिताः, उपायस्वीकृताश्च नैव
कदाचित् मे व्यभिचरन्ति परन्तु एको वाराणसीपति-
र्दुरात्मा ब्रह्मदत्तो व्यभिचरतीति मन्ये विश्वासः कुटिलेषु
क १ । एवमुक्त्वा यौगन्धरायणं प्राह राजन् । ब्रह्मदत्त
स्ते भूयो न व्यभिचरिष्यति, एष खलु आक्रान्तिनीजः,

स्वया भृशं सम्मानितः कः सचेताः शुभाचारस्याशुभमाचरेत् ? यस्तु तादृशोऽपि तादृशस्याशुभमाचरेत् तस्य तदैव अशुभं स्वयमुपतिष्ठेत । अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

पुरासीत् पञ्चाख्ये जनपदे अग्निदत्तोनाम कश्चित् ख्यातिमान् राजदत्ताग्रहारभुक् द्विजोत्तमः । तस्य द्वौ सुतौ, तयोर्युवायान् सोमदत्ताभिधः द्वितीयः वैश्वानरो नाम । सोमदत्तस्तु सुश्रीकः परं मूर्खः दुर्विनीतश्च । अपरः विद्वान् विनीतश्च । कृतदारौ तौ पितरि अस्तं गते तदीयस्य अग्रहारादिकस्य अर्द्धमर्द्धं विभज्य जगृहतुः । कनीयांस्तु विद्यावत्तया राज्ञा सम्मानितोऽभवत्, ज्येष्ठस्तु सोमदत्तश्चपलः चैत्रकर्म्मणि रतोऽभूत् । एकदा कश्चित् पितृबन्धुः सोमदत्तं शूद्रैः सह बद्धगोष्ठीकं विलोक्य प्रोवाच रे मूर्ख ! अग्निदत्तसुतो भूत्वा इत्थं शूद्रवत् चेष्टसे, निज-मनुजं राजसत्कृतं पश्यन् न लज्जसे ? तदाकर्ण्य स सोमदत्तः कुपितः प्रधाव्य परित्यक्तमर्यादः पादप्रहारेण तं विप्रमाजघान । स तु विप्रस्तत्क्षणं अन्यान् तन्नीप-स्थितान् विप्रान् साक्षिणः कृत्वा पादाघातावमानितः राजानं गत्वा समावेदयत् । राजापि सोमदत्तस्य बन्धाय भटान् प्राहिणीत् । ते च भटास्तस्य सोमदत्तस्य मित्रैर्निगत्य शस्त्रपाणिभिर्जघ्निरे । ततो राजा नितरां क्रुद्धः बहु बलं प्रेष्य अस्य गृहीतस्य सोमदत्तस्य शूलारोपण-मादिदेश ।

अथाकस्मात् शूलायामारोप्यमाणः स केनापि प्रक्षिप्त

इव क्षितौ निपपात । रक्षन्ति हि कल्याणोदकं भाग्य-
सम्पदं यतोऽस्य तदानीं वधका अपि पुनरारोपणीयता
अन्वा अभवत् । अत्रान्तरे च कनीयसा वैश्वानरेण आह-
शोकात्तं न विज्ज्ञो महीपतिर्वधात् तममोचयत् । ततः
मरणनिस्तीर्णं सीमदत्तः राजापमानेन तेन भृशं सन्तप्तः
सपरिजनो देशान्तरं गन्तुमियेष । यदा तु तद्वन्धुभि-
स्तस्य देशान्तरगमनं नैच्छन् तदा स राजाग्रहाराद्धीं
वृत्तिं तां त्यक्त्वा स्थितिं प्रतिपेदे ।

ततो वृत्तान्तरहीनः स कृषिं कर्तुं कामस्तद्वीर्यां
भुवं दृष्टुं शुभेऽहनि अटवीं जगाम । गत्वा च तत्र शुभां
भूमिं सम्भाव्य फलसम्पदं प्राप्य तन्मध्ये एकं महाविस्तार-
मग्न्यत्यतर्हनेजत । तच्च शुभधनच्छायाच्छन्नं स्त्रींनुन-
गङ्गलं शीतलं प्राप्य कृषिकामः प्राह्वयमिव भृशं तुतीयः ।
योऽस्याधिष्ठानं तस्यैवाहं भक्त्योऽस्मीत्यभिधाय कृतप्रद-
क्षिणं स्तमश्चयं प्रणवाम । ततः कृतस्वस्वयनस्तस्य
तरोरधः वलिं विधाय वलीवर्दयुग्मं नियोज्य कृषिं कर्तुं
आरभे । तस्यैव च तस्यैवाधस्तात् दिवानिशम् । तत्रैव
तद्व्यहिणी तस्य भोजनादिकमानिन्ये । अथ यथाकालं
पक्षीषु शशेषु सा भूमिः परराष्ट्रेण निःशङ्कमागत्य देवात्
व्यलुण्ठत । ततः परवले याते शस्ये च नष्टपाये स
सत्त्ववान् रुदतीं भार्यामाश्रमाय किञ्चिद्वशिष्टं तस्यै
ददौ । पुनश्च पूर्ववत् कृतवलिस्तथैव कृषिं विधाय तरो-
रधस्तात् तस्यै स्वभाव एव धीराणां यदापद्यपि अचला
भवन्ति ।

एकदा चिन्तया विनिद्रस्य एकाकिनः स्थितस्य तस्य
निशि तस्मादश्वत्थतरोरशरीरिणी वागुदतिष्ठत् भोः सोम-
दत्त । तुष्टोऽस्मि तवाध्यवसायात् तद्गच्छादित्यप्रभनान्नः
भूपतेः श्रीकण्ठदेशगं राष्ट्रम् । तस्य महीपतेर्द्वारि सन्ध्या-
ग्निहोत्रमन्त्रान् पठित्वा इदं वचः ब्रूयाः अहं फलभूति-
र्नाम विप्रः, शृणुत मम वचनं शुभकारी शुभमाप्नुयात्
अशुभकारी अशुभमिति । एवं वदं स्वं तत्र महतीं
समृद्धिमाप्स्यसि, सन्ध्याग्निहोत्रमन्त्रांश्च मत्त एवाधुना
शिक्षस्व, अहं कश्चिद् यच्च इत्युक्त्वा स्वप्रभावेण तं तान्
मन्त्रान् अध्याप्य स। वाणी तस्मिन्नेव वटे तिरोदधे । अथ
प्रातः स सोमदत्तः भार्यया सह फलभूतिरिति नाम
लब्ध्वा यच्चदत्तं प्रतस्थे । क्रमेण च तास्ता विषमाः परि-
वर्त्तिनीः दुर्दशा इव अटवीरतिक्रम्य श्रीकण्ठविषयं प्राप ।
तत्र भूपतेर्द्वारि यथोक्तं सन्ध्याग्निमन्त्रान् पठित्वा फल-
भूतिरिति स्वं नाम संश्राव्य शुभकारी शुभमशुभकारी
अशुभं लभते इति लोकस्य कौतुकोत्पादकं वच प्रोवाच ।
इत्यं पुनः पुनर्वदन्तं तमादित्यप्रभो नरपतिः कथमेवं वदे-
दसाविति कौतूहली स्वसकाशं प्रावेशयत् । सोऽपि
प्रविश्य तथैव नृपतेरग्रतः मुहुरब्रवीत् तेन च नृपः पार्श्व-
चरैः सार्धं जहास ददौ च तस्मै वस्त्राण्याभरणानि
ग्रामांश्च । न हि महान्तः मृषा तुष्यन्ति ? एवं स फल-
भूतिर्यच्चप्रसादेन राजदत्तां विभूतिमासाद्य दारिद्र्यदुःखं
विजहौ प्रापच राजप्रियतामेवं पुनः पुनर्वदन् प्रभूणां हि
विनोदरसिकं मनः । क्रमेण च तस्मिन् राजगृहे

अन्तःपुरेषु च राज्ञः प्रिय इति प्रीतिं बहुमानञ्च लेभे ।

अथ कदाचित् स आदित्यप्रभो नृपति मृगयात्
प्रत्यावृत्य सहस्रान्तःपुरमाजगाम । ददर्श च द्वारपाल-
सभ्रमशङ्कितः प्रविश्य देवार्चन व्यग्रकरां दिगम्बरां
जड्ज्वकेशीं अर्द्धमीलितलोचनां स्थूलसिन्दूरतिलकां जपप्र-
स्फुरिताधरां विचित्रगङ्गजन्मन्मन्त्रासङ्ग उल्लसद्गङ्गा अस्त्रक्-
सुरामहामांस कल्पितोग्रवलिक्रियां राज्ञीं कुवलयान्वलीं
नाम । प्रविष्टे च नृपतौ सा ससभ्रमं परिहितवसना
तत्क्षणमनुयुक्ता किमेतदिति राज्ञा याचिताभया समभा-
षत प्रभो । तवैवोदयलाभार्थमेवं व्रतं कृतवत्यस्मि अत्रै-
ताम्रागमवार्त्तां सिद्धिञ्च शृणु कथयामि ।

पुराहं कन्या पितृसङ्गनि स्थिता मधुमहोत्सवे उद्यान-
मगमं तत्र मधुयस्याभिः समेत्याहलुक्ता भर्तृदारिके ।
अस्तत्र प्रमोदीद्यानवर्त्तितरुमण्डलमध्यगः दृष्टप्रभावो
वरदो देवो विनायकः । तद्गुणानन्द वाञ्छितप्रदं भक्त्या
पूजय, येन निर्विघ्नमाशु सुयोग्यं पतिमाप्स्यसि । तदा-
कर्ण्य मया मौग्ध्यात् ताः सख्यः पर्यपृच्छन्त, सख्यः ।
कन्या विनायकपूजया किं भर्तारं लभन्ते ? । अथ ता.
प्रत्यवीचन् किमेवमुच्यते त्वया, तस्मिन् अपूजिते कस्यापि
कापि सिद्धिरिह न भवेत्, शृणु एतस्य प्रभावं वयं वर्ण-
यामः । एवमुक्ता ताः सख्यः मे कथामिमा मक-
थयन् ।

पुरा तारकेणासुरराजेन उपद्रुते शक्ने पुरारातेस्तनयं
सेनान्यमिच्छति दग्धे च तत्प्रसङ्गेन कुसुमायुधे गौरी

कृततपाः ऊर्ध्वरेतसमत्युग्रे तपसि स्थितं चाश्वकं पतिं
 प्राप्य सुतप्राप्तिं मदनस्य जीवितञ्च प्रार्थितवती परं
 सिद्धार्थं विघ्नेश्वरपूजनं न सस्मर । अभीष्टलभार्थिनीञ्च
 तां कान्तामसौ हरः प्रोवाच प्रिये । पूर्वं प्रजापतेर्मानसात्
 कामः समजायत । जगतां सः कं दर्पयामीति मदात्
 जगाद्, तेनासौ विधाता अमुं कन्दर्पनामानं चक्रे ।
 ऊचे च पुत्र । अलि दृष्टोऽसि, तत् त्रिनेतादात्मानं रक्षे,
 मा नाम तस्मान् सृष्ट्युमवाप्तसि इत्येवं पित्रा कथितोऽपि
 स दुरात्मा मां धर्पयितुमागतः मया च स दग्धः, तदेतस्य
 कथं पुनरुद्भवः ? भवत्याश्च स्वप्रभावेशेव पुत्रसुत्पादयामि,
 न हि मे मदनीकाहजनिताः प्रजाः सामान्यजनवत् ।
 एवं वदत एव पार्वती तस्य शश्वोः शतमखान्वितः पञ्च-
 योनिराविरासीत् । सुतञ्च ताभ्यां तान्काष्ठरगान्तये स
 भगवान् भवः देव्यामात्मजं स्वष्टु कामस्य च देहिनां मनसि
 समुद्भव मनुजे । ददौ च निजचित्ते मनोभुजोऽवकाशम् ।
 तेन च तुष्टी धाता खालयं ययौ देवी च मुदं प्राप ।

अथ कदाचित् रहसि स्थितः शङ्करः उमया सह सुरत-
 क्रीडामारिभे । यदा तु वर्षशतेष्वपि गतेषु इतान्ता ना-
 भवत् तदा तदुपमर्देन भुवनत्रितयमकम्पत । ततो जगत्-
 शान्तये पितामहोपदिष्टाः सुगान्तस्य देवस्य रतविघ्नाय
 वैश्वानर स्मरन्ति स्म । अग्निरपि स्मृतमात्रः समागत्य
 दुर्धर्षे मदनान्तकं भत्वा पलाय्य जलान्तः प्रविवेश । जल-
 चारिणीभेकाश्च तभ्याग्निस्तेजसा दह्यमानाः विचिन्वतां
 देवानां अग्निमन्तार्जुनस्य शशंसुः । ततोऽग्निस्तान् भेकान्

अनभिव्यक्तवाचः कृत्वा तिरोभूय च भूयो जगाम स्वं
मन्दिरम् । देवाश्च इतस्ततोऽन्विष्यन्तस्तं तत्र कोटरान्तःस्थं
शम्भूकरूपिणं गजैःशुकैश्च दर्शितं प्रापुः, स चैषां दर्शनं
ददौ । ततोऽसौ जातवेदास्तेषां गजानां शुकानाञ्च
जिह्वा विपर्ययासरूपमभिशापं दत्त्वा देवैः कृतस्तुतिस्तेषां
कार्यमङ्गीचकार । अथ स ज्वलनः स्वीकृत्वा समुपेत्य
शापं भीत्या प्रणम्य सुरतात् शङ्करं निवार्य देवकार्यमस्मै
न्यवेदयत् । शर्वोऽपि प्रवृद्धवेगस्तस्मिन्नग्नौ स्वं वीर्यमा-
दधे । तद्धि तस्य शुक्रं धारयितुं शक्नो वक्त्रिणमा वा ।
अथ न मया त्वत्तस्तनयः सम्प्राप्त इति खेदाकुलां देवी-
मुवाच भगवान् भवः । देवि । विघ्नराजपूजनात् विना
तवात्र विघ्नः सञ्जातः, तदर्थं येन येनाशु वक्त्रे नः सुतो
जनिता । इत्येवमुक्त्वा शम्भुना पार्वती विघ्नेश्वरमपूजत् ।
अनलोऽपि सगर्भं शम्भवं वीर्यं विभ्रत् अन्तः प्रविष्टतिग्मां-
शुरिवावभौ । अथ कालेन सः गङ्गायां तद्गर्भमुद्ववाम ।
गङ्गापि तं धारयितुमशक्ता शिवाज्ञया मेरौ अग्निकुण्डे
तं तत्याज । तत्र शम्भवैर्गणैः संरक्ष्यमाणः स गर्भं
सहस्राब्दान्ते निष्पद्य षडाननः कुमारोऽभूत् । ततो
गौरीनियुक्तानां कृत्तिकानां पयोधरान् स षड्भि-
र्मुखैः पीत्वा स्वल्पैरेवाहोभिर्वृधे ।

एतस्मिन्नन्तरे देवपतिस्तारकासुर निर्जितस्त्यक्तसंग्रामः
मेरुशृङ्गाणि शिथिले । सुरा ऋषिभिः साकं तं कुमारं
शरणं ययुः । सोऽपि षडाननस्तान् सुरान् रचन् तैः
परिवृतस्तस्थौ । इन्द्र सु स्वस्य हारितं राज्यं मत्वा सं-

क्षुब्धः समत्सरस्तं कुमारमयौधयत् । तद्व्याभिहताच्च
 परमुखाद्वात् कुमारस्य शाख विशाखाख्या द्वौ सुतावजा-
 येताम् । अथ सपुत्र मुत्क्रान्तदेवराजपराक्रमं तमुपेत्य
 तनयं स्वयं शर्वः संग्रामादवारयत् अवोच्च पुत्र ! जातो-
 ऽसि तारकं हन्तुमिन्द्रस्य राज्यं रक्षितुञ्च, तत् निजं
 कार्यं कुरुष्व इति । ततः प्रणम्य प्रीतेन वज्रपाणिना
 स्तुतः सैनादत्ये अभिषेक्तुमुपचक्रमे । यदा तु तमभिषेक्तुं
 सुरपतिः उन्निवचनतोऽभूत् तदास्तब्धबाहुः शुचा सन्तप्तं
 तमवदत् शङ्करः । यस्मात्त्वया सेनान्यमभिलपता गजाननो
 न पूजितस्तस्मात् ते विघ्नो जातः तस्मात् विघ्नराजमर्चय ।
 तदाकर्ण्य सुरपतिर्गणेशमर्चयित्वा मुक्तबाहुः सम्यक् अभि-
 षेकोत्सवं सेनान्यो निरवर्त्तयत् । ततोऽचिरात् सेनानीस्ता-
 रकासुरं निजघान । देवाश्च सिद्धकार्या ननन्दुः, गौरी च
 पुत्रवती । तदेवं भर्तृनन्दिनि ! देवानामपि हेरम्बे
 अनर्चिते नास्ति सिद्धिस्तत् एनं वरार्थिनी समर्चय ।

हे आर्त्यपुत्र । इत्युक्ता अहं ताभिर्वयस्याभि रुद्यानम-
 ध्यवर्त्तिनं विघ्नराजमुपेत्य अपूजयं पूजान्तेच सहसा
 गगनाङ्गनेऽपश्यम् ताः स्वसखीः स्वसिद्धितोविहरन्तीः ।
 तदवलोक्य कौतुकात् ता अन्तरीक्षात् समाह्वय अवतार्य
 च मया सिद्धिविषयं पृष्टाः सद्यः समब्रुवन् इमा नरमांसा-
 शनजा डाकिनीमल्लसिद्धयः, कालरात्रिर्नाम कापि
 ब्राह्मणी अत्रास्माकं गुरुः । एव महं सखीभि रुक्ता
 खेचरीसिद्धिलोलुपा नृमांसाशनभीताश्च तत्क्षण मासम् ।
 अथ सिद्धिनोभात् ताः सखी रहमपृच्छंममात्र युष्माभिरु-

पदेशो दाय्यतामिति । ततो मदभ्यर्थनया तास्तत्क्षणं
गत्वा तां विकटाकृतिं मिलदभ्रुवं कातराक्षीं न्यञ्चच्चिपिट-
नासिकां स्थूलगण्डीं करालोष्ठीं दन्तुरां दीर्घकन्धरां लम्ब-
स्तनीं महीदरीं विदीर्णोत्फुल्लपादां धात्रा वैरूप्यनिर्माण-
वैदग्धीमिव दर्शिता कालरात्रिमानिन्युः । सा मां पादा-
नतां स्नातां पूजितविघ्नेशं विवस्त्रां मण्डले भीमां भैर-
वाच्चांमकारयत् । अभिषिच्य च मह्यं तान् तान् निजान्
मन्त्रान् भक्षणाय च देवाच्च नवलीकृतं नृमांसञ्च ददौ ।
अहन्तु गृहीतमन्त्रा कृतनरमांसाशना तत्क्षणं दिगम्बरा
एव सखीभिः समलम्बरसुत्यतिता । देय । ततश्च तव
कृतक्रीडा गुर्वनुज्ञया अवतीत्य निजं कन्यान्तःपुरं सह
सखीभिरगमम् । एवमहं बाल्येऽपि डाकिनीचक्रवर्त्तिनी
जाता, तत्रचास्माभिर्वहवो नराः समेत्य भक्षिताश्च ।
नात्र । अत्रान्तरे कथामेतां कथयामि शृणु ।

विष्णुस्वामी नाम तस्याः कालरात्र्याः पतिः कश्चिद्
विप्र आसीत् । स च वेदपारगः तस्मिन् देशे नानादि-
गागतान् शिष्यान्ध्यापयत् । तस्य च शिष्याणामेकः
सुन्दरको नाम युवा शीलेन विराजितवदुर्गुणः शिष्यः
समभवत् । एकदा सा गुरुपत्नी कालरात्रिः पत्न्यौ क्वापि
ग्रामान्तरे गते रतार्थिनी रहसि तं सुन्दरकमभ्यर्थयामास ।
स तु अभ्यर्थमानोऽपि कथमपि धर्मविप्लव कर्त्तुं नैच्छत् ।
स्त्रियो यथा विचेष्टन्तां सतान्तु मनः निष्कम्पमेव । ततः
सा कालरात्रिं रपस्यते तस्मिन् सञ्जातक्रीडा स्वयं दण्ड-
नखक्षतैः स्वमङ्गं पाटयामास । यावत् स्वामी गृह

मायात् तावत् विकीर्णवस्त्रकेशान्ता भृशं रुरोद प्रविष्टश्च
भर्त्तारमब्रवीत् नाथ । पश्य सुन्दरकेण वलात्काराभिला-
षिणा मम किं कृतं ? तदाकर्ण्य उपाध्यायः क्रुधा
ज्ज्वाल प्रत्ययः स्त्रीषु विदुषामपि विवेकं मुष्णाति ।
सायश्च गृहमागतं सुन्दरकं दृष्ट्वा विप्रः प्रधाव्य सशिष्यो
मृष्टिभिः पादैर्लगुडैश्च तथा अताडयत् यथा तं प्रहारनि-
श्चेष्टं मृतमेव मत्वा शिष्यैर्निशि रथ्यायां तत्याज ।

ततोऽसौ सुन्दरकः शनैर्निगानिनसञ्चीदित स्तथाभि-
भूतमात्मानं पश्यन्नेवमचिन्तयत् अहो स्त्रीणां चारित्र्यम् ?
येन तादृशा अपि महात्मानो गुरुवः एवं कलुषीक्रियन्ते,
तथाहि विद्वानपि वृद्धोऽपि आचार्यः अविचार्य्य अति-
क्रोधात् मयि एवमकारणदण्डमकरोत् अथवा कामक्रो-
धयो रेव महिमा येन मुनयोऽपि पूर्वं स्वदारव्यभिचार-
शङ्किनः देवदारुवने देवदेवाय गङ्गायापि चुक्रुधुः न चैनं
क्षपणकवेशमृषीणामपि अशान्ततामुमायै दर्शयन्तं देवं
विविदुः । ते चातिक्रुद्धा दत्तशापाः सन्तः पश्चात् त्रिजगत्-
क्षोभकारणं तं देवं विदित्वा तमेव शरणं ययुः । तदेवं
कामक्रोधादिभिर्वञ्चिता मुनयोऽपि विमुह्यन्ति गृहिषु
का कथा । इत्येवं चिन्तयन् सुन्दरकः निशि दस्युभयात्
समीपवर्त्तिनि शून्ये गोवाटहर्म्ये निभृतस्तस्थौ । अत्रा-
न्तरे तत्रैव हर्म्ये सा कालरात्रि राक्षष्टवीरक्षुरिका मुक्त-
फुत्कारभीषणा नयनाननवातोल्का चाकिनीमण्डलमध्यव-
र्त्तिनी समामयौ । सुन्दरकस्तु तां तादृशीं कालिरात्रि-
मुपागतां दृष्ट्वा भीतः रघोघ्नान् मन्त्रान् जजाप ।

का तु तेन मन्त्रेण मोहिता भयमङ्कुचितैरङ्गै रेकान्तो
 स्थितं तं सुन्दरकं नाद्राक्षीत् । अथ सा सखीजनसहिता
 उत्पतनमन्त्रं पठित्वा सहसा तेन गोवाटहर्म्येण सह
 अभः उत्पपात । सोऽपि सुन्दरक स्तं मन्त्रं श्रुत्वा तदैव
 जपाद् । सापि नभसा सहर्म्या चयादेव उज्जयिनीं ययौ ।
 यस्या च तत्र हर्म्ये मन्त्रबलात् शाकवाटके अवतार्य
 सह श्मशाने चिक्रीड । सुन्दरकश्च तस्मिन्
 शाकवाटके अवतीर्थ्य क्षुधितः उत्खातमूलकैर्द्वृत्तिमक-
 रोत् । कृताहारे च तस्मिन् प्राग्वत् गोवाटमाश्रिते सा
 कासुराणि पिष्टकामनात् निहृत्वा अधिकुट्ट गोवाट
 शिष्याभिः सह मन्त्रसिद्धिवलात् पुनराकाशमार्गेण तस्या-
 मिव निशायां स्वगृहमाययौ । आगत्य च स्वस्थानं स्थाप-
 यित्वा च यथास्थानं गोवाटवान्नं विहृज्य च ताः सर्वा
 अनुचरीः शयनागारं मविशत् । सोऽपि सुन्दरकः तद्-
 ग्रन्थविस्मित स्तां निशां तत्रैव गोवाटे नीत्वा प्रभाते त्यक्त-
 गोवाटः सुहृदामन्तिकं ययौ । तत्राख्यात स्ववृत्तान्तः
 देशान्तरगमनोद्यतोऽपि तैमिन्त्रैरनुबद्ध स्तेषामेव मध्ये
 व संभक्त्ययत् अभ्यवहारविधिन्तु सत्र सद्यनि प्रत्यहम-
 करोत् ।

एकदा कालरात्रिरापद्ये गृहीपकरस्थाने क्रेतुं
 निर्मिता तं सुन्दरकं ददर्श जगद् च समीपमेत्य पुनः का-
 मार्त्ता, सुन्दरक । अद्यापि त्वत्प्राप्तत्वेन स्मरातुरा
 मा भव । एवमुक्त्वा सुन्दरकोऽपि तामब्रवीत् मैवं वद, नैष
 श्रेष्ठः त्वं मम माता दुरुपदपति । ततः कालरात्रिर-

ब्रवीत्, धर्मं यदि अपेक्षसे, तद् रक्ष मे प्राणान्, प्राखरच-
 खात् कोऽधिको महान् धर्मः ? । सुन्दरकोऽवोचत् मातः ।
 त्वैवं पुनर्वादीः गुरुतल्पगमनं कुत्र धर्मं इति ख्यायते ? एवं
 न निराकृता सा कालरात्रि स्तं रूपा तर्जयन्ती स्वहस्तेन
 उत्तरीयं पाटयित्वा गृहमगात् । आगत्य च पश्य सुन्दर-
 क्केण पुनर्धावित्वा ममेदमुत्तरीयं पाटितमिति पतिं दर्शया-
 मास । स च तस्याः पतिं क्रोधात् आगत्य सुन्दरकं बध्य-
 मुदीर्य तत्क्षणात् सत्रे सुन्दरकस्य भोजनमवारयत् । ततः
 सुन्दरकः खेदात् तं देशं त्यक्तुमुद्यतः गोवाटे शिञ्चितं
 अकाशीत्पतनमन्त्रं जानन्नपि अबरीहणेऽपहं मन्त्रं
 शिञ्चितमपि विस्मृतं ध्यायन् तदेव गोवाटहर्म्यं निशि
 पुनर्ययौ ।

अथ तस्मिन् तथास्थिते सा कालरात्रिः पूर्ववत् सखी-
 जनपरिवृता उपेत्य तद्यैव हर्म्यस्था अन्तरीक्षेण मार्गेण
 उच्चयिनीं ययौ । अत्र च मन्त्रेण शाकवाटके गोवाटमव-
 तार्य पुनः पिष्टनिकेतनं विहाराय प्रययौ ।

सुन्दरकस्तु मन्त्रं भूयः श्रुत्वापि नाग्रहीत् कुतोहि विना
 गुरुपदेशं सिद्धिः ? ततोऽत्र शाकवाटके कतिचित् मूल-
 कानि भुक्त्वा अपराणि च नेतुं गोवाटे प्रक्षिप्य पूर्ववत्
 निष्ठतस्तथौ । अथ सा कालरात्रि स्तद्यैवारूढ गोवाटा
 नभसा तस्यामेव निशि यथास्थानस्थापित गोवाटा स्वं
 भवनमाजगाम । सुन्दरकोऽपि प्रातः गोवाटात् निर्गत्य
 भोजनमूल्यार्थं गृहीतमूलकः विपणिमगमत् । विक्री-
 णानस्य तत्र तत्र राजपुरुषा मालवदेशीयाः स्वदेशजं तत्-

मूलकं दृष्ट्वा विना मूल्यमहरन् । ततः सुन्दरकः सुहृद्नु-
 द्रुतः कलहं कुर्वन् पाषाणैरस्मान् ताडयतीति तैः शठैः
 राजान्तिकमनीयत अवादि च नृपः, मालवकात् आ-
 नीय कान्यकुब्जेऽत्र कथं मूलकं विक्रीणीषे इत्येवं पृष्टोऽपि
 एषः न किमपि जल्पति प्रत्युत पाषाणै रस्मान् हन्तीति ।
 ततो राज्ञा किमेतदिति पृष्टे तस्य सुहृदोऽब्रुवन् राजन् !
 यद्येषः अस्माभिः सह प्रासादमधिरोप्यते तदैतत् कृतस्त्रम-
 द्युतं जल्पेत् नान्यथा । तथेति राज्ञा प्रासादमारोपितः
 सः सप्रासाद एव मन्त्रेण पश्यत एव तस्य राज्ञः सद्यः समु-
 त्पपात नभः । समिचञ्च तेन प्रासादेन प्रयागं गत्वा
 श्रान्तः तत्र कमपि राजानं स्नातुं ददर्श । अत्र च प्रासादं
 संस्तभ्य स्वात् गङ्गायां निपत्य सर्वैस्तत्रत्यैर्विस्मयोद्दीक्षितस्त
 राजानमभ्यगात् । कस्त्वं कथं गगनादवतीर्णोऽसि इति
 तेन राज्ञा विनीतेन पृष्टः एवमवादीत् अहं मुरजर्कानाम्
 देवस्य शम्भोगेण, तदाज्ञया मानुषभोगार्थी त्वत्सकाशमि-
 हागतः । तदाकर्ण्य स नृपः सत्यं मत्वा तस्मै शस्त्रपूष्पं
 सरत्नं सस्त्रीकं सौपकरणं पुरं प्रादात् । सुन्दरकश्च त-
 स्मिन् पुरे प्रविश्य दिवि उत्प्लुत्य सानुचरः चिरं स्वच्छन्दं
 विचचार । वुभुजे च हेमपट्यङ्के शयानश्चामरैर्वीज्यमानः
 वराङ्गनाभिः सेव्यमानश्च ऐन्द्रं सुखम् ।

अथेकदा कश्चित् योगी आकाशचारी सञ्ज्ञातपरिचय-
 स्तस्मै व्योमावरोहणमन्त्रं ददौ । ततः प्राप्तमन्त्रं सः
 निजे देशे कान्यकुब्जे व्योममार्गाद्वातरत् । राजा तु त
 सगुरं पूर्णलक्ष्मीकं नभस्तलादवतीर्णं विदित्वा स्वयं

च्छन्तीं भार्यां कर्तुं तन्नदुक्तिभिः प्रतारयन्तमद्राक्षीत् । दृष्ट्वैव
 स वेतालारूढः हृथद्विद्युत्प्रभानेत्रानन्दनो युवा तमभ्य-
 धावत् । जालपादोऽपि अकस्मात् तथागत दृष्ट्वा त्रामात्
 विच्युतासिरासनात् भुवि पपात । देवदत्तस्तु तं खड्गं
 लब्ध्वापि तं नाबधीत् भीतेषु रिपुष्वपि सानुकम्पा हि म-
 हान्तः । तच्च वेतालं तं जिघांसुं दृष्ट्वा स वारयन् निज-
 गाद भद्र । पाषण्डिनानेन हतेनापि किम् ? स्थाप्यतामयं
 भुवि नीत्वा खनिलये, भूयोऽपि तत्रैव पापः कः पान्क्त-
 स्तिष्ठतु । एवं वदतस्तस्य ततक्षणात् दिवः अवतीर्य देवी
 भवानी प्रत्यक्षपरिदृश्यमाना तं प्रणत देवदत्तमब्रवीत् पुत्र ।
 तुष्टास्मि ते अनन्यसदृशेन सत्त्वोत्कर्षेण तनूया, विद्याधररा-
 जत्वं मयाद्य ते दत्तम् । एवमुक्त्वा सा अर्पितविद्या देवी
 सद्यस्तिरोभूत् । जालपादस्तु विभ्रष्टसिद्धिस्तेन वेतालेन
 भूतले नीत्वा तथैव निहितः न ह्यधर्मश्चिरमृदये ? देव-
 दत्तस्तु तथा विद्युत्प्रभया समेतः प्राप्तविद्याधराधिपत्यः
 सुखमवाप्सीत् ।

कथामेतामुक्त्वा सा विन्दुरेखा मृदुमधुरभाषिणी सत्वरं
 पुनस्तं शक्तिदेवमवादीत् नाथ । एवमीदृशानि कार्याणि
 सन्ति, तदिदं मे गर्भं विन्दुमत्या कथितं गर्भं विपाटय,
 नात्र शोकः कार्यः । एवमभिदधत्यां तस्यां पापशङ्किते च
 शक्तिदेवे सहसा गगनादुदभूद् भारती शक्तिदेव । निःशङ्कं
 त्वमस्या गर्भो विपाट्यतां, कण्ठे च मुञ्च्य गृहीतोऽसौ
 गर्भस्ते हस्तगः खड्गो भविष्यतीति । तां दिव्यां गिरं
 श्रुत्वा स शक्तिदेवः आशु तस्या गर्भं पाटितोदरं कृत्वा समा-

कृष्ण पाणिना कण्ठे समग्रहीत् । गृहीतमात्रञ्च स तस्य
हस्तगतः खड्गः सिद्धिः पाश इव समुपस्थितः । ततः स विप्रः
सहसा विद्याधरः समजनि, विन्दुरेखा च तत्क्षणमदर्शन-
मगात् । ततश्च स विद्याधर्गीभूत शक्तिदेवः दाशपुत्रैः
गत्वा विन्दुमत्यै यथावृत्तमकथयत् । ततश्च सा प्राह नाथ ।
वयं विद्याधरपतेः सुतास्त्रिस्त्री भगिन्यः कनकपूरीनः शाप-
तश्रुताः । एका कनकरेखा, यस्यास्त्वया वर्द्धमानपुरे
शापान्तो दृष्टः, सा तु तां स्वां पुरीं गता, द्वितीया विन्दु-
रेखा, तस्याश्च शापान्तस्त्वया कृतः, तृतीया चाहम्, अधुना
च मे शापान्तः भविता, मया चाद्य स्वा पुरीं गन्तव्या नाथ ।
तत्रास्माकं विद्याधरशरीराणि सन्ति । चन्द्रप्रभा हि
अस्माकं ज्यायसी भगिनी तत्रैव स्थिता, तत् त्वमपि खड्ग-
सिद्धिप्रभावात् आशु तत्रायाहि, अस्मांश्च चतस्रः भार्याः सं-
प्राप्य वनस्थेन पित्रा समर्पितास्तस्यां पुरि राज्यं करिष्यसि ।
इत्येव निजतन्त्रेण कनका विन्दुमत्या सह स शक्तिदेवः प्राप्त-
विद्याधरशरीरं गगनपथा तां कनकपुरीं प्रतस्थे । तस्याश्च
यानि पर्यङ्गतलनिषण्णानि मृतशरीराणि दृष्टानि तान्यनु-
प्रविष्टाः कनकरेखाद्याः निजप्रियाः प्रणतास्त्रिस्त्रः । तासां
ज्येष्ठां रचितमङ्गलां चन्द्रप्रभाञ्च चिरदर्शनीत्सुकया दृष्ट्या
पिबन्तीमिवाद्राक्षीत् । अथ नियोगव्यापृतपरिजनगणैरभि-
नन्द्यमानो दाशपुत्रैश्च तदा चन्द्रप्रभया जगदे सुभग । या
तत्र वर्द्धमानपुरे कनकरेखा नाम राजसुता दृष्टा, सैवेयं
चन्द्ररेखा नाम मम भगिनी । या च दाशाधिपपुत्री विन्दु-
मती उत्स्यलक्ष्मीं प्राप्ता सैव शशिरेखा नाम द्वितीया मम

स्वसा । या तु तत्र विन्दुरेखान्या राजनन्दिनी दानवाहता
स्वया परिणीता, सेयं शशिप्रभाभिधाना मम तृतीया
भगिनी । तदिदानीमस्मत्पितुरन्तिकमेहि, तेन प्रप्ताश्च
अस्मान् यथाविधि परिणयस्व ।

एवं तस्यामभिदधत्यां चन्द्रप्रभायां स शक्तिदेवस्ताभि-
श्चतसृभिः सहितस्तत्पितुः सकाशं वनान्तमगमत् । स च
विद्याधरराजश्चरणनताभिस्ताभिरावेदितो दिव्यवाक्प्रेरि-
तश्च युगपत् तस्मै शक्तिदेवाय हृष्टस्ताश्चतस्र एव कन्यकाः
प्रादात् । व्यतरञ्च तदनु कनकपुर्यां विद्याधराधिराज्यं
स्वाश्च समस्ता विद्याः । व्यधित च समुदितेन स्वनाम्ना
विद्याधरेषु स्त्रेषु तमेव शक्तिदेवम् । ततश्च अन्यी न जेष्यति
त्वानति प्रभाववन्तं केवलमेको वत्सेश्वरात् यश्चक्रवर्ती
उद्देश्यति नरवाहनदत्ती नाम, स एव तव विभुर्भविता,
तस्यैव नति विदध्या इति उपदिश्य महाप्रभावः स आत्म
तपोवनात् तं सप्रियतमं निजराजधानीं सत्कृत्य प्राहि-
णोत् । अथ स शक्तिवेगो राजा भूत्वा स्वयमूभिः समं
कनकपुरीं विद्याधरलोकं वैजयन्तीं गत्वा प्रविवेश ।
तस्याञ्च तिष्ठन् असौ परमेश्वरीभिस्तत्रिंशत्तसृभिः समं
विद्याधरैश्चर्य्यमुखसम्पन्नः ।

इत्येवं स्वचरितमाख्याय शक्तिवेगो वाग्मी भूयो वत्से-
श्वरमवादीत् चन्द्रवशावतंस । मां विद्धि,
उत्पन्नस्य भाविनः निजचक्रवर्त्तिनः भवत्सुतस्य पादयुगल-
दर्शनार्थिनम् । तदेवं मयापि मनुजेन शङ्करप्रसादात्
विद्याधराधिपतित्वं लब्धं, व्रजाम्यधुना स्वं धाम, दृष्ट्य नः

प्रभुः, सास्यतमभङ्गुरं मङ्गलं तेऽस्तु । एवमभिधाय हता-
ञ्जलीं प्राप्तानुज्ञे तस्मिन्नुत्पतिते सृगाङ्गकान्तौ द्यां शक्ति-
वेगे वत्सेश्वरोऽपि देवीभ्यां सह स बालतनयः मन्त्रिभिः
परिवृतः कामपि मन्त्रदमयीमवस्थामभजत ।

इति षड्विंशस्तरङ्गः ।

समाप्तोऽयं चतुर्दशिका नाम

पञ्चमो लम्बकः ।

मदनञ्जुका नामकः षष्ठो लम्बकः ।

अथ सप्तविंशस्तरङ्गः ।

कुमारो नरवाहनदत्तः पितुः प्रयत्नात् निजैर्गुणैर्दिने
दिने परिवर्द्धमानः नवमे वर्षे मन्त्रिकुमारैः सार्द्धं विद्यानु-
शीलनरतः क्रमेण अस्त्रविद्यामभ्यस्तवान् । अत्रान्तरे वित-
स्तानदीतीरे तक्षशिलानाम्नि नगरे कलिङ्गदत्तो नाम क-
श्चित् जैनो नरपतिरासीत् । स तु राजधर्मं विहाय सततं
प्रजाः स्वावलम्बितधर्ममशिक्षयत् । अस्मिन्नेव नगरे वित-
स्तदत्तो नाम कोऽपि प्रभूतधनसम्पन्नो बणिक् वसति स्म ।
स तु नितरामतिथिप्रिय इति तत्पुत्री रत्नदत्तो जनकं
पापिनमिति निरन्तरमकुत्सयत् । कदाचित् असौ बणिक्-
पुत्रः पित्रा निन्दाकारणमनुयुक्तः सासूयमभ्यधात् तात !

त्रयीधर्मं' विहाय केवलं भिक्षुकसेवातत्परेण भवता महान्
अधर्मः सञ्जीयते इति ।

बणिक् पुत्रेणैवमुक्तः प्रत्यभाषत वत्स । धर्मो हि नाना-
प्रकारतया संविभक्तः तेषु प्रकारेषु अहिंसैव परमो धर्मः
इति मन्यन्ते रुधिरः, अहं तदनुसारैणैव प्रवर्त्ते, तत् कथं
मामधार्मिकं मन्यसे ? रत्नदत्तः पितुरेवमुपदेशेनापि अस-
न्तुष्टस्तथैव पितरमनिन्दत् । पिता पुत्रेणैव विनिन्दितः
सातिशयमसहमानः राजानं कलिङ्गदत्तं व्यजिज्ञपत ।
तदाकर्ण्य राजा तेन तस्य बणिक्सुतस्य स्वमतविरुद्धव्यव-
हारेण भृशं सञ्ज्ञातकोपः तस्य बधदण्डमादिदेश । वि-
तस्तदत्तेन तु पुत्रस्य वधादेशमाकर्ण्य सभयं तन्निवारणाय
पुनरावेष्टितो नरपतिरभ्यभाषत साधो । अस्य मासद्वयम्
अवसरो लीयते, यदि एतावत्सु कालेषु असौ प्रकृतिस्थः
धर्मचर्यासु प्रवर्त्तते तर्हि मत्समीपमानेतव्यः क्षन्तव्य-
श्चेति । एवमभिधाय बणिक्सुते परित्यक्ते तत्पिता पुत्रं
गृहीत्वा स्वं गृहमगमत् ।

रत्नदत्तस्तु राजाज्ञया नितरां तस्तः आसन्नमृत्युचिन्तया
त्यक्ताहारनिन्द्रः दिने दिने अतितरां कार्श्यमापन्नः ।
क्रमेण अतीते मासद्वये वितस्तदत्तः स्वतनयं राजान्तिक-
मनयत । नृपतिर्बणिक्सुतं तथा क्लृप्तमालोक्य अवादीत्
कथं त्वमेवं क्लृप्तः संवृत्तः ? तव आहारं न रहितमकार्षम् ।
बणिक्पुत्रः समब्रवीत् राजन् । यावत् ममोपरि बधदण्डा-
देशः कृतः ततः प्रभृति तच्चिन्तयैव दिवारजन्यतिपातात्
इत्यभूतः क्लृप्तोऽस्मि संवृत्तः । राजाब्रवीत् ज्ञात तर्हि,

मृत्योर्भयानकत्वं कौशलेनैतदुपदेशार्थं मया तवीपरि बध-
दण्डादेशः पातितः सम्प्रति समालोचय तावत् मृत्युः तवेव
सर्वेषामेव भयावहः, तस्मात् हिमादेर्लोके पञ्चवक्त्र- अन्यः
महान् धर्मः कोऽस्ति ? मृत्युभयप्रदर्शनेन त्वां प्रति धर्मोप-
देशं कृतवानस्मि, बुद्धिमन्तो हि मरणादतितासमापन्ना
मोक्षधर्मं कामयन्ते । तस्मात् त्वमिदानीं मोक्षार्थिनं
पितरं मा निन्दीः ।

एतदाकर्ण्य बणिकसुतः समभाषत महीपते । अह-
मिदानीं श्रीमत एतादृशं धर्मोपदेशमाकर्ण्य कृतार्थता-
मगमम् । मोक्षलाभे च मे महान् आग्रहः समभूत् ।
नृपते । तदेतस्य धर्मस्योपयोगिनो विषयान् उपदेशु-
मिदानीमर्हसि येन सत्वरं चरितार्थो भविष्यामीति ।
राजा तथा तेनाभिहितः सम्प्रीतः कदाचित् नगरोत्सवे
बणिकसुतस्य तस्य हस्ते तैलपूर्णमैकं पात्रं दत्त्वा समभ्य-
धात् वत्स । एतदादाय नगरं परिभ्रम्यागच्छ, पश्य तावत्
विन्दुमात्रमपि तैलमस्मात् यथा न निपतेत् तथा अवहि-
तेन भवितव्यं, यदि पतेत् तदा एते त्वत्पृष्ठगामिनो
राजपुरुषास्त्वां तत्क्षणमेव विनाशयेयुः । एवमुपदिश्य
राजा सम्प्रेषितो बणिकुतनयः नगरं भ्रमितुमुपचक्रमे,
राजपुरुषाश्च तत्पश्चात् निष्कोषास्त्रिपाणयः प्रतस्थिरे ।
क्रमेणासौ बणिकपुत्रः कुच्छ्रेण नगरं परिभ्रम्य राजान्तिक-
मुपाव गाम ।

अथ नृपतिर्यथादिष्टं विना तैलपात्रमागतं तं वीक्ष्य
अवादीत् वत्स । भ्रमता त्वया नगरे लोकानामुत्सवदर्शना-

र्थिनामितस्ततः सञ्चारो दृष्टः कश्चित् ? सोऽब्रवीत् देव ।
 तैलविन्दुपाते राजपुरुषाणां निष्कोषासिपातभयात् किमपि
 न श्रुतं नापि दृष्टम् । तदाकर्ण्य भूपतिरवोचत् वत्स ।
 त्वं तैलपातं प्रति यादृगेकाग्रचित्तः किमपि नाद्राक्षीः,
 नाप्यश्रीषीः, तथा समवधानेन परमात्मानमनुचिन्तय,
 एकाग्रतया बाह्यवस्तुभ्यः स्वान्तर्निर्वर्त्तनात् तत्त्वज्ञानं
 जायते, तत्त्वदर्शी तु पुनः कर्मजालेन न जडोक्रियते,
 तदेषः संचेपेण ते मोक्षोपायः प्रदर्शितः । एवमभिधाय
 राजा तं बणिक्कुसुतस्वं निवेशनं संप्रेष्य सहर्षं गृहाभ्य-
 न्तरमगच्छत् ।

कलिङ्गदत्तस्य नरपतेः महिषी तारादत्ता नाम अति-
 सुणवती रूपवती च । राजा तया सार्द्धं परमसुखेनैव
 कालमतिवाहयामास ।

कदाचित् कस्मिंश्चित् महोत्सवे देवसभायां सवर्णा
 अप्सरसः विना सुरभिदत्तां समागताः समालोक्य देवप्रति-
 रिन्द्रः प्रणिधानेनापश्यत् यथा सुरभिदत्ता नन्दनाभ्यन्तरे
 विद्याधरमश्रोगेन मत्ताधितिष्ठति । तदवलोक्य कुपितेन
 तेन चिन्तितं आः कष्टं कथमेते एतादृशाः दुराचाराः
 कामपरतन्त्राः यत् सुखासङ्गेन मत्ता अस्मानपि न
 स्मरन्ति ? अत्र च विद्याधरस्य तथापराधो न सम्भवेत्
 यतः सः तस्या अप्सरस एव रूपेणादृष्ट इत्यमसदृशमाच-
 रति नूनम् । पुरा तावत् पुराणपुरुषः यावतामेव वस्तूनां
 सारभूतं तिलशः संगृह्य तिलोत्तमां निर्म्ममे, तावत् तां
 ब्रीक्ष्य त्रिलोकां न मोहमुपागतः ? दिश्यामिन्नश्च

महर्षिर्मेनकामवलोक्य किं तपसो न निवहते ? ययाति-
रपि नरपतिः शर्मिष्ठाया रूपविमोहितः किं जरायां न
न्यपतत् ? तस्मात् मन्ये विद्याधरस्य कश्चिदत्र दोषो
नास्तीति ।

एवमालोच्य देवेन्द्रः स्त्रिय एवानर्थमूलानीति विचार्य
सुरभिदत्तामभिशाप पापीयसि । अनेन दोषेण त्वं मर्त्य-
लोके अयोनिजा जन्मपरिग्रहं कुरु, तत्र च स्थिता यदा
स्वर्गोचितकर्तव्यकर्माणि अनुष्ठास्यसि तदैव शापमोक्षस्तो
भवितेति ।

अत्रान्तरे च राजमहिषी तारादत्ता ऋतुमती आसीत् ।
सा तु अप्सराः शापभ्रष्टा तस्या एव उदरे समुदपद्यत ।
तस्मिन् समये तारादत्ताया हृदये कश्चित् स्वप्नदर्शन इव
भावः समजनि यथा किमपि तेजः गगनादागत्य मदुदरे
प्रविशतीति । अनन्तरं तथा तद्वृत्तान्तमावेदितो नरपतिः
कलिङ्गदत्तः सहर्षमब्रवीत् प्रिये । युज्यते खल्वेतत्, स्वर्गिणो
हि शापच्युताः मानुषलोके जन्मं लभन्ते । मन्ये कश्चित्
देवयोनिर्वा देवो वा देव्या गर्भे जननार्थं प्रविष्टः, शुभा-
शुभकर्माण्येव जन्तूनां ससारप्रातिवीजानि । राज्ञी प्रत्य-
भाषत देव । सत्यम् अहमप्येतदनुकारिणीं कामपि कथ-
यामि श्रूयताम् ।

पुरा किल कोशलाख्ये जनपदे समभूत् धर्मदत्तो नाम
भूपतिः । तस्य नागयोर्नाम पतिव्रता महिषी आसीत् ।
गच्छता कालेनाहमेव तस्य कन्या अजनिषि । शैशवे च
वर्त्तमानायां मयि मज्जननी अकस्मात् पर्वजातिं स्मृत्वा

धेनुमभ्यर्थितवन्तः । श्वशुरोऽपि जामातुरभ्यर्थनया एकां धेनुं तेभ्यः प्रायच्छत्, पर कस्मैचिदपि एकामन्नमुष्टिं न ददौ । शिष्यास्तु अगत्या धेनुमादाय सद्य एव प्रस्थिताः अर्द्धपथ एव क्षुत्पिपासापरिक्लान्त्वा सर्व एव धरातले निषेदुः । तस्माच्च प्रदेशादुपाध्यायगृहस्य अतिदूरवर्त्तितया तेषां प्राणत्वाणं नितराम् असाध्यमिति समालोच्य सर्व एव तां धेनुं विनाश्य जीवनं रिरक्षिष्वस्तन्मांसेन प्राणयात्रामकुर्वन् । अथ भुक्तावशिष्टन्तु मांसं गृहीत्वा गुरोः सकाशमभ्येत्य प्रणम्य च यथावृत्तमस्मै न्यवेदयन् । उपाध्यायस्तु तेषां सत्यवचसा सम्प्रीतः कृतापधान् अपि तान् क्षमयामास । सत्यवचनस्य प्रभावाच्च ते सापराधा अपि निस्तारमापुः, जातिस्मराश्च बभूवुः । देवि । इत्थं विशुद्धेन सङ्कल्पवारिणा सिक्तेषु पुण्यवीजेषु अद्भुरितेषु शुभानि फलानि अवश्यमेव जायन्ते, वैपरीत्ये वैपरीत्यमेव । अत्र चाख्यानमिदं कथयामि श्रूयताम् ।

पुरा किल कश्चित् ब्राह्मणः कश्चन चाण्डालश्च गङ्गातटे अनशनव्रतमाचरन्तौ तपश्चेरतुः । एकदासौ ब्राह्मणः क्षुधानिपीडितः कस्यचित् मत्स्यजीविनः सकाशात् मत्स्यं भिक्षित्वा भक्षयन् व्यचिन्तयत् अहो । एते खलु धीवरा एव धरण्यां धन्याः, ये प्रतिदिनममृतोपमं शक्रमास यथेच्छं भुञ्जते । चाण्डालस्तु तान् धीवरान् दृष्ट्वा पापीयसो मत्त्वा निमीलितलोचनोऽभवत् । अथ गच्छता कालेन तयोरनशनेन निधनमापन्नयोः ब्राह्मणः स्वभिर्भक्षितः । चाण्डालस्तु गङ्गाजले विलीन आसीत् । अनन्तरमनयो-

रेको ब्राह्मणः कैवर्त्तकुले जन्म परिगृह्णन् जातिस्मरतया
निरन्तरमनुतापानलदग्धः कालमत्यवाहयत् । द्वितीयस्तु
चाण्डालः गङ्गातीरे जातिस्मरी जारकुलोत्पन्नः सततं
परमेणानन्दसन्दोहेन सुचिरमतिष्ठत् । तस्मात् यस्य यादृश-
मन्तरं स तदनुरूपमेव फलं भजते ।

राजा कलिङ्गदत्तः राजमहिषीमेवमुक्त्वा पुनरभ्यभाषत
देवि । अवन्तिदेशे उज्जयिनी नाम या नगरी अस्ति
तस्याममरसिंही नाम राजासीत् । स खलु बाहुवीर्यो
अमरवेदे च नितरां पटोयान् । देशेषु कोऽपि तस्य प्रति-
हन्त्री नासीदिति सोऽन्वतप्यत । कदाचित् नृपतेराशय-
वित् महामन्त्री अमरगुप्तो नाम देवं रहसि व्यजिज्ञपत्
प्रभो । श्रीमद्भिर्दीर्घास्त्रवेददर्पेण प्रतियोद्धारमनासा-
दितवद्भिरनुदिनमनुतप्यते मया विज्ञातम् । परं भवादृशा-
सेतदसदृशं मन्यामहे वयम् । प्रभूतबलशालिनोऽपि
शत्रुभिः परिभूयन्ते, अतः सर्वदा अहङ्कारं परिहृत्य
रुतोष्टव्यम् । यदि देवस्य शस्त्रशिक्षानेपुण्यं दर्शयितुमिष्टं
तर्हि अटव्यां गत्वा मृगया कार्या । मृगया हि राज्ञां
व्यायामाद्यर्थं सेव्यैव । मृगयया अमसहत्वमभ्यस्यते, अश्र-
मशीला हि नैव कदाचित् युद्धादिके वीरकार्ये समर्था
भवन्ति । अपरञ्च वन्या दुष्टजन्तवः पृथ्वीं जनशून्यां चिकी-
र्षन्ति, तस्मात् तेषां बधार्थमपि मृगया विधेया । समधिका
च मृगया नितरां दोषमावहति, तथा च बहवो नृपाः
क्षयं नीताः श्रूयन्ते ।

तथैव प्रत्यपद्यत । निर्जगाम च प्रत्यूषे मृगयार्थं बद्धपरि-
करः ससज्जः नगरात् । ददर्श च पथि कस्मिंश्चित् देवसङ्गनि-
वो पुरुषौ किमपि मन्त्रयतः । अनन्तर कानन पर्यटन्
इतस्ततो मृगमनुसरन् श्रान्तचेताः पुनः खनगरीमुज्जयिनीं
प्रति निवर्त्तमानस्तथैव तस्मिन् देवनिलये तावैव पुरुषौ
किमपि मन्त्रयन्तौ दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् अहो । कावेतौ ? कथ-
वा विजनेऽस्मिन् किमुद्दिश्य मन्त्रयतः ? सन्त्ये इमौ
कस्यापि भूपतेः गूढचरौ । एव विचार्य प्रतीहारमुखेन
तावाहय आनीय चापृच्छत् कौ युवाम् ? किं मन्त्रयथः,
निःशङ्कं ब्रूथ इति । इत्थं महीपतिनाभिहिते तयोरेकः
अभयदानेन निर्भीकः समब्रवीत् देव । श्रूयताम् ।

आसीदत्र नगरे करभको नाम कश्चित् विप्रः । तेन
सुपुत्रकामेन अग्निदेवे उपासिते अहमजनि । दुर्भाग्यात्
शैशव एव वर्त्तमानस्य मम पितरौ पञ्चतामायातौ, अना-
थश्चाहमासम् । विद्यारसास्वादलभमानेन च मया स्वधर्मं
विहाय द्यूतशस्त्रविद्ययोरनुशीलने प्रवृत्तम् । क्रमेणातीत-
शैशवः कदाचित् शरनिक्षेपशिष्यार्थं वनं प्रवेष्टुकामः । येन
पथा नगरात् निरगच्छम् तेनैव पथा काचित् रमणी यान-
मारुह्य सहचरीभिः कतिभिः सह नगरात् निरगमत् । क्षण-
चास्मिन् सहसा कोऽपि करीन्द्रः भग्नशृङ्खलः कस्मादपि
स्थानात् समागत्य तां ललनामभ्यधावत् । तदवलोक्य च
सर्वे तदनुयायिनी भयात् आत्मरक्षणार्थिनः पलायाञ्चक्रिरे
अहन्तु तदवलोक्य चिन्ताकुलः पर्यालोचय हा ! असार-
चेतस इमे तपस्विनीं वधूमनाथां परिहाय पलायिताः,

तदहमेतां मृत्युमुखादस्मात् परिरक्षामि, आपदश्चैतादृशः
परित्राणे अबलायाः वैमुख्यमसाराणां लक्षणं, तज्जीवनात्
मरणमेव वरम् । एवमभिधाय हुङ्कारपूर्वं त हस्तिनमभ्य-
धावम् । मयात्यन्तं निर्भर्त्सितश्च गजपतिस्तां महिलां
परित्यज्य मां प्रत्याचक्राम । अहञ्च सचीत्कारं धावन् हस्तिन
समतिक्रामन् पर्णभूयिष्ठस्य कस्यचित् भग्नतरोः शाखायां
समाच्छादितकलेवरः स्थितिमकरवम् । स्तम्बेरमस्तु क्रो-
धात् द्विगुणरयः समापत्य तस्य वृक्षस्य शाखाः समचूर्ण-
यितुं प्रववृते । अत्रान्तरे अलक्षितगतिना मया तस्या एव
कागिन्या सन्निधिः समासादितः । अनन्तर भयविह्वलां
तां सीमन्तिनीमनामयमपृच्छन् । सा च सदृशेनसमाखा-
सिता खलज्जमवादीत् भद्र । मम तावत् कुशल दूरे तिष्ठतु,
भवान् पुनः मम परित्राणार्थमुद्यतः अक्षतशरीरः प्रत्या-
गतः एतदेव परमं मङ्गलम् । अद्य भवन्तमेव पतिं वृणे,
आगच्छतु भवान् मम पश्चात् । गते च कियति अध्वनि
सुयोगवशेन मिलितावावां कमपि देश प्रति प्रस्थास्यावहे ।
अहञ्च तामन्वसरम् । अतीते च कियति क्षणे तस्याः पतिः
स्वदलपरिवृतस्तामन्वेषयितुमुदचलत् । अहन्तु तया दत्तं
किञ्चित् पाथेयमवलम्ब्य कथञ्चित् प्राणान् धारयन् सुगुप्तं
तामन्वगच्छन् व्यलोकयं सा रमणी हस्त्याक्रमणज गाल-
वेदन क्लमाकलय्य पत्ये स्वाङ्गस्पर्शमपि कर्तुं न प्राय-
च्छत् । क्रमेण च वयं लोहनगरवर्त्तिनि तदीये भर्तृगृहे
उपतिष्ठाम । गृह गतेषु च तेषु अह तस्यै- नगरस्य बाह्ये
क्रञ्चित् देवालयमाश्रित्य त दिवसमत्यवाहयम् ।

अयमेव संसारधर्मः, तस्मात् देवि । यत् स्वप्ने स्वर्गीय तेजः
स्वोदरं प्रविष्टं दृष्टं तन्न चित्रम् । कोऽपि देवांशः कर्मव-
शेन भूतलमागत्य भवत्या उदरं जननार्थं प्रविष्ट इति सम्भा-
वयामि । एतदाकर्ण्य राज्ञो सम्प्रहृष्टा समभवत् ।

इति सप्तविंशस्तरङ्गः ।

अथ अष्टाविंशस्तरङ्गः ।

दिने दिने राजमहिष्या गर्भो व्यवर्द्धत । अथ दशमे
मासि देवी अलौकिकरूपराशि कन्यामेकां प्रसूतवती ।
राजा तादृश कन्यारत्नमालोक्त्यापि नैव सुखमवाप, प्रत्युत
चिराकाङ्क्षितपुत्रलाभाभावेन विफलमनोरथः सम्यक् वि-
मनाः समधिकदुःखितश्चाभवत् । अथ नृपतिः स्वान्त-
विनीदनार्थं कमपि जैनाश्रममियाय, प्रत्याजगाम च तत्र
विविधानुपदेशान् श्रुत्वा स्वगृहम् ।

कश्चित् स्थविरो द्विजातिः नरपति कन्याजननदुःखितं
नितरां विषादमुपगतं दृष्ट्वा अवादीत् देव । कथमीदृश
ते कन्याजनने दुःखः, कन्या हि उभयलोकयोरपि शुभकरी,
पश्य, कुन्तिभोजप्रमुखा महीपाला कुन्तीप्रमुखानां कन्य-
कानां गुणैः दुर्वासःप्रभृतीनाम् अनिकोपनानां महर्षीणां
दुःसहपराभवात् समुत्तीर्णाः श्रूयन्ते । अपरं कन्यादानम्

इह परत्र च शुभदं कविभिरुच्यते । तदत्र सुलोचनाया
आख्यानं स्मृतिपथमारूढं कथयामि शृणु ।

आसीत् पुरा चित्रकूटाख्ये पर्वते परमरूपवान् युवा
कश्चित् नरपतिः सुषेणो नाम । स तु तस्मिन्नेव महीध्रे
एकमतिरमणीयमुद्यानं प्रस्तुतमकरोत्, येन दिव्यं नन्दन-
काननमपि विस्मर्यते । तत्रोपवने कमलसन्तानसुशो-
भिता रत्नालङ्कृतसोपानराजिविराजिता कापि दीर्घिका
निर्मिता । राजा अनुरूपाया महिष्या अलाभात् निरन्तर-
मेव तदीये तटे अवस्थानमकरोत् । कदाचित् सुरसुन्दरी
रम्भा यदृच्छया विहायसा गच्छन्ती तत्र कानने परिवर्त-
मानं सुषेणमद्राक्षीत्, व्यचिन्तयच्च तदीयेन रूपराशिना
विमोहिता, अहो । न दृष्टपूर्वः कदाप्येवंविधो रूपवान् ।
एकाकी अयं विचरति किमसौ सहचरीविरहितः ? एव-
मालोच्य कुतूहलाक्रान्ता तस्मिन्नेवोद्याने अवततार, धृत-
मानवरूपा च तत्समीपमुपतस्थे । नृपसु तादृशीं दिव्य-
योषितं सम्मुखीनामवलोक्य सविस्मयः क्षणमचिन्तयत्
अहो । केय ? न कदापीय मानवी, तथात्वे पदधूलिर्नेत्र-
निमेषश्च स्यात्, तदेषा कापि देवी भवितुमर्हति । सहसा
परिचयप्रश्नश्च साहसमवलम्बते, न जानि विरक्ता वा स्यात्
पलायेत वा । इत्यमालोचयन् नृपतिस्तदन्तिकमाययौ ।
प्रस्तुताञ्चोभयोः परस्परमालापाः ।

अथोभौ परस्परं तथानुरक्तौ यथा कण्ठाश्लेषमासाद्य
तस्मिन्नेव उपवने विहारमारिभाते । रम्भा तु सुषेण-
ससर्गमासाद्य स्वावासभूतां सुरपुरीमपि विसस्मार, सुषुवे

च क्रमेण तत्सहयोगेन गर्भवती कामादे इन्दरीं कन्य-
काम् ।

अनन्तरं सा राजानमभ्यधात् नार्थं । रक्षा नाम
सुरयोषित् । मम कोऽपि शापोऽभूत्, तं सहयोग-
मवाप्तवती अस्मि, अधुना स शापोऽन्तर्तितां प्रत्यनु-
रक्ताया मम गर्भं आसीत्, तदिमां कन्यकां पालयन्,
ममाय स्वर्गप्रस्थानकाल एवस्मिन्निधाय सा पश्यत एव नृपते-
रन्तर्दधे ।

अथ राजा सुषेणस्तस्याः सुरनार्थ्या वियोगार्त्तः प्राणान्
विहातुमुद्यतोऽपि मन्त्रिणामाज्ञासवचोभिः कथञ्चित्
धैर्यमवलम्ब्य भाविनः पुनःसदृशस्य प्रत्याशया तां कन्यां
जग्राह, चकार च तस्याः सुलोचनेति नामधेयम् । सुलो-
चनान्तु क्रमेणातीतशैशवां तन्निर्नैवीद्यानि विचरन्तीं यदृ-
च्छया वत्सो नाम मुनिः पर्यटन्नपश्यत् । दृष्ट्वैवासौ तथा
वोतरागोऽपि रागपरतन्त्रः समचिन्तयत् अहो अपूर्वमिदं
रूपं, यद्यहमेतां नावाप्नुयां तर्हि तपश्चर्या मे विप्लवा ।
इति विचिन्त्य स तपोधनः क्रमेण तस्या नयनयोरतिश्चि-
रभवत् । सापि सुलोचना साक्षसूत्रकमण्डलुं मुनिं नि-
रीक्ष्य सहसा अनुरागवती कोऽयं शान्तात्मा कमनीया-
कृतिश्चेति वितर्क्य तं महर्षिं नयनोत्पलमालया संवेष्ट्य
प्रणतिमकरेत् । स तु मदनवाणव्यथाकुल एव तामाशिषा
समवर्द्धयत् अचिन्तैव सदृशं पतिमाप्नुहीति ।

अथ सुलोचना मुनियुवकस्य असामान्यरूपदर्शनेन
विगलितलज्जा सादरमब्रवीत् भगवन् । यदि भवतां वरः

दानं न परिहासजल्पितं तर्हि मत्पितुः सकाशं गत्वा मां
 प्रार्थयस्व । मुनिकुमारस्तु कन्याया अभिप्रायं विदित्वा
 प्रथमं तदीयकुलपरिचयं गृहीत्वा पश्चात् तत्पितुः समीप-
 मभ्येत्य तं सुलोचनां ययाचे । नृपतिः कन्याप्रार्थनं तं
 तपोधनयुवानं परमरूपगुणभूषितमालोक्य सविनयमवा-
 दौत् भगवन् । मदीयेयं कन्या रम्भाभिधानाया अप्सरसः
 सम्भूता । रम्भायाः शापमोक्षावसरे उक्तिरियं यदस्या
 विवाहाय परतः सुरलोके तया सह मम समागमो भवि-
 तिति । तदेनां परिणाय कथं मया दिवि उपस्थेयमिति
 कथयित्वा कन्यायाः मम पाणिं गृह्णातु भवानिति ।

एतदाकर्ण्य मुनिसुतः क्षणमचिन्तयत् पुरा किल
 सुमयस्तपोबलेन किमिव न कृतवन्तः ? विश्वामित्रो
 सहर्षिस्त्रिशङ्कुं यथा स्वर्गमनयत् अहमपि तथैनं नरेश्वर
 स्वतपसा सुरलोकं नेष्यामि । एवमालोच्य देववृन्द । अथ
 नृपः सुषेणः मदीयेन तपोऽग्नेन सशरीरः स्वर्गं गत्वा रम्भा-
 संसर्गमवाप्नोतु इति संसदि अनीचैरभिहिते तथेति अन्त-
 रीक्षचारिणी बाणुदचरत् । श्रुत्वैतत् नृपतिः सुषेणः वत्साय
 मुनिकुमाराय सुलोचनां सम्प्रदाय विदिवमगादापञ्च देव-
 शरीरः सह रम्भया सुखसन्तानसम्भोगम् ।

तदेव नृपते । राजा सुषेणः कन्यागुणेनैव कृतार्थता-
 मवाप । भवादृशां कुलेषु च तादृश्यः कन्यकाः समुत्पद्यन्ते,
 कन्येयं तव अवश्यमेव कापि सुरकामिनी शापात् प्रच्युता
 भवतः कुले समुत्पद्येति निःसंशयं प्रतिभाति तदेनां कन्यां
 मत्वा न शोचितुमर्हसीति ।

नरपतिः कलिङ्गदत्तः वृद्धमुखात् कथामिमामाकर्ण्य
चिन्तां परिहाय सहर्षं कन्यां कलिङ्गसेनाभिधामकार्षीत् ।
सा तु कन्या सखीभिः परिवृता श्लिष्टमनसा शशि-
कलेव । विजहार च कदाचित् प्रासादोपरितले कर्हि-
चिद्वा उपवनमण्डपे सविलासम् । एकदा हर्म्यतले विह-
रन्तीं तां सोमप्रभा नाम मयदानवकुमारी गगनतलसञ्च-
रिणी समपश्यत्, व्यतर्कयच्च तस्या रूपमाधुरीमवलोक्य
सविस्मयम् अहो । केय न चन्द्रमाः, स हि दिवसे न घोभते,
रतिरपि नेय, यतो बालिका । तदेनां सन्ये कापि देवी
शापात् विच्युता महोत्तलमवतीर्णिति । अपरञ्च यथास्य
दृष्टायां मनो नितरामनुरज्यते तत् सम्भावयामि पूर्वस्मिन्
जन्मनि अनया सह मम सख्यमासीदिति तदिमामहं
स्वयंवरसखीं करोमीति निश्चित्य तस्या भीतिपरिहाराय
अलक्षितं नभोमण्डलाद्देवीर्ग्य मानवकन्यावेशेन तत्समीप-
मुपययी । कलिङ्गसेना तु तादृशीममानुषाकृति बालां
सहसोपस्थितामालोक्य अभ्युत्थाय सादरं सखीभावेन समा-
लिलिङ्ग, पप्रच्छ च तदीयं नाम गोत्रञ्च । सोमप्रभा तु
क्षणं तिष्ठ सर्वमभिधास्य इत्युक्त्वा परस्परं पाणिना पाणि-
मावेष्ट्य सख्यमकरोत् ।

अथ सोमप्रभा समवोचत् सखि । त्वं राजबाला, राज-
बालकैः सह ते सख्यं सम्भाव्यते । परं तदतीव क्लेशबहुलम्
अल्पेनैवापराधेन ते कुप्यन्ति, अत्रेमामाख्यायिकां ब्रवीमि
आकर्ण्यताम् ।

आसीत् पुष्करावत्यां नगर्यां गूढसेनो नाम नृपतिः ।

तस्यैक एव पुत्रः । एकपुत्रो राजा पुत्रेण कृतमन्यायाचरणमपि सेहे, न कदापि तं प्रति चुकोप । एकदासौ राजतनयः स्त्रीपवने भ्रमन् कञ्चित् बणिक्सुतं रूपसम्पद्भ्यामात्मनः सदृशं विलोक्य तेन सह लीङ्गश्लेषकरेत् । ततः प्रभृति तयोरन्योन्यं प्रति तथानुरक्तं मनः, यथा मुहूर्त्तमपि परस्परमदर्शने नितरां व्याकुलतामाप । मनो हि जन्मान्तरसङ्गमवबुध्यते ।

अथ गच्छता कालेन विवाहसम्बन्धे समुपस्थिते राजपुत्रस्तेन मित्रेण सह करिषीतमाकृष्टा ससैन्यः अहिच्छत्रं नाम नगरं प्रतस्थे । इक्षुमत्यास्तीर्णं सायकान्तस्थ उपस्थितेस्तत्र ते सर्वे अवतस्थिरे । क्रमेण भगवति चन्द्रमसि समुदिते तावुभौ सुहृदौ सुरापानेन मत्ताबधृताम् । राजपुत्रस्तु स्त्रधात्रया अनुरुध्यमानः गन्तुं कर्तुं प्रारिभे, परं कथाप्रारम्भ एव आन्ततया मत्ततया च अग्रत एव निद्रामवाप । ततश्च धात्री राजलीकाश्च सर्वे क्रमशः आन्ततया निद्राभिभूता आसन् । केवलमेको बणिक्सुतो जजागार । क्षणे चाम्बिन् राजपुत्रमुद्दिश्य खेचरीणां सलापाः प्रावर्त्तन्त । एकाब्रवीत् यतोऽसौ पापीयान् कथाशेषमल्लत्वा निद्रां गतः, तस्मादहमेन शपामि यथा प्रातरसौ यं हारं तस्मात् तस्मिन् कण्ठधृत एव मरिष्यति । द्वितीयोवाच अस्मात् शपादयं समुत्तोर्णोऽपि पथि यं फलिनम् आम्नतलं द्रक्ष्यति, तस्य फलभक्षणेऽपि प्राणान् विहास्यति । तृतीयोवाच एतस्मादपि कथञ्चित् यदि मोक्षः स्यात् तदा विवाहात् परं गृहं प्रविश्यत एवास्य कदाभङ्गः पृष्ठे प्रति-

यति । चतुर्थीं समभ्यधात् यद्यसौ अस्या विपदोऽपि ससु-
त्तीर्णः स्यात् तदा वासगृहं प्रविश्य यत् शतक्रवः क्षुत्
करिष्यति तत्र यदि कोऽपि जीवेति वाक्यं शतवारं न वहेत्
तदा तत्क्षणमेव मृत्युमवाप्स्यति । अपरञ्च यदि कश्चित्
कथामिमां श्रुत्वा अस्य रक्षायै एतत् सर्वं सद्यः प्रकाशयेत्
सोऽपि कालक्रवले पतियति । एवमभिधाय सर्वास्तूष्णीं
मासन् ।

वणिक्त्वनयः आकाशचारिणीं वाचमिमामाकर्ण्य
सञ्ज्ञातदारुणोत्कण्ठः समचिन्तयत हा । मित्रं मे यां कथा-
मारब्धवत् देव्यस्तां श्रोतुमलक्षिता अतिष्ठन् । पर तस्या-
मसमाप्तायामस्य निद्राभिभवात् एनमभिशापेनायोजयन् ।
का गतिः ? मित्रमस्या आपदः कथमुद्धरेयम् ? यदि नोद्धेतुं
शक्नुयां तदा जीवनं वृथैव । तद् यावत् प्राणसमं बन्धुम-
वश्यमेव युक्त्या रक्षिष्यामि । यदि वृत्तान्तमिमं श्रुत्वा
तदाहमपि मरिष्यामि । इत्थं समनुचिन्तयन्नसौ परमेणा-
सुखेनैव रजनीमयापयत् । प्रभात एव राजपुत्रः निद्रां
विहाय बन्धुना सह अध्वशेषं गन्तुमारिभे । गच्छन्तञ्च
पथि सहसा भूतलपतितं हारमेकं दृष्ट्वा ग्रहीतुकामं दृष्ट्वा
वणिक्सुतो निवार्यावदत् मित्र । नायं हारः, ध्रुवमेषा
माया, नो चेत् कथमग्रयायिनः सैनिकपुरुषा न प्रापुः,
तदेषः त्यज्यताम् । तदाकर्ण्य राजसुतः हारं त्यक्त्वा
प्रतस्थे ।

अथ विद्वान् गान्धर्वः फलवन्तमेकमाश्रितरु-
मालोक्य राजपुत्रे तत्फलं जिघत्सति वणिजस्तनयोऽसौ

तथैव न्यवारयत् । ततः श्वशुरगृहे समुत्तीर्णस्य तस्य विवाहव्यापारे निर्वृत्ते राजकुमारो यदा गृहं प्रविशति तदासौ बणिक्सुतस्तथैव तं प्रवेष्टुं न्यवारयत् । इत्यमापन्नयात् समुत्तीर्णो राजपुत्रो वासगृहं यदा प्रविशति तदा बणिक-तनयोऽपि अलक्षितमेव तत्र प्रविवेश । अथ यावत् नृपात्मजः शय्यायां शयित्वैव शतकृत्वं क्षुतमकरोत् तावदसौ बन्धुरपि जीवैति शतवारमुच्चार्य तं मृत्युमुखान्मोचयित्वा आत्मानं कृतार्थममन्यत । ततः सम्प्रहृष्टो यावत् गृहादस्मात् निरगमत् तावत् नृपसुतस्तं दृष्ट्वा ईर्ष्यापरशुक्रोध आदिदेश च दौवारिकं तद्बन्धनाय । द्वारपालोऽपि तथादिष्टस्तां रात्रिं बणिकसुतं बन्धनागारे न्यक्षिपत् । प्रत्यूषसि बध्यभूमिं नीयमानः स बणिगात्मजः समवोचत् घातकाः । प्रथमं मां राजपुत्रसकाशं नय, तत्सकाशे मे वक्तव्यमस्ति किञ्चित्, ततो मां हनिष्यथ ।

अथ दौवारिकस्तां तस्य कथां राजपुत्राय व्यजिज्ञपत् । राजपुत्रोऽसम्मतोऽपि मन्त्रिभिरनुरुध्यमानः तं साक्षात् कर्तुमाज्ञापयत् । बणिकपुत्रस्तथा बद्धः सम्मुखे स्थित्वा यावत् सर्वं वृत्तमवर्णयत् तावत् राजपुत्रः तत्क्षणं गृहपातवटनया तत्सर्वं सत्यं मत्वा सम्येतः बन्धुं बन्धनान्मोचयित्वा तत्रैव परिणाय्य स्वां राजधानीं प्रत्यागमत् । तदानीं बणिकसुतं प्रतिष्ठमानं सर्वे प्रशशंसुः ।

सखि । राजपुत्रा इत्थं मत्तहस्तिन इव सततमुच्छृङ्खला हिताहितं नावबुध्यन्ते । वेताला इव ते ज्वसन्त एव प्राणिनो विहिंसन्ति । तस्मात् तैः सार्द्धं प्रणयो न कार्य्य एव ।

एतदाकर्ण्य कलिङ्गसेना सस्नेहं सोमप्रभां सखीध्या-
ब्रवीत् सखि । एव तर्हि ते पिशाचाः, न राजपुत्राः, किन्तु
राजकन्या नेदृश्यः, तदहं राजपुत्राणां चरितं सम्यगवबुद्ध-
वती, कदापि तेः सङ्गं न करिष्यामि, त्वं निश्चिन्ता भव ।
सोमप्रभा कलिङ्गसेनायाः कथामाकर्ण्य प्रीता आकाश-
यानेन स्वस्थानं प्रस्थिता ।

कलिङ्गसेना सख्यास्तादृशीमद्भुतगतिजालस्य विस्मिता
व्यतक्रियत् सखीय मे किं सिद्धाङ्गना, वा कुरन्गारी, आहो
स्वित् विद्याधरी ? अनेन गगनसञ्चारेणास्यां दिव्यत्वं लभ-
मवगम्यते । स्वर्गवासिन्यः प्रायशः एव भूमण्डले विचरन्ति
राख्यं बध्नन्ति च कान्द्रीषु । श्रुतं मया, पुरा सुरलोक-
वासिनी अरुन्धती पृथुराजस्य कन्यया सौहृद्यमका-
शीत् । तेन च प्रणयेन पृथुराजः सुरभिं कामधेनुं त्रिदि-
वात् भुवमानिनाय, जगाम च । तस्याः क्षीरपाण-
स्वर्गच्युतोऽपि पुनः स्वर्गम् । तदहमपि धन्या, यान्त्रिक-
सखीभावेनानुगृहीतेति चिन्तयन्ती रात्रिमत्यावाहयत्
सोमप्रभापि सुरलोकमिता पुनः कलिङ्गसेनादर्शनीत्सु
कष्टेनैव शर्वरीमनयत् ।

इति अष्टाविंशस्तरङ्गः ।

अथ ऊनविंशस्तरङ्गः ।

प्रत्यूषस्यैव सोमप्रभा स्वां करण्डिकामादाय आकाश-
चारेण कलिङ्गसेनान्तिकमागतवती । कलिङ्गसेना तं तथा-
गतामालोक्य सानन्दगद्गदं पार्श्ववर्तिनी कण्ठं धृत्वा-
वदत् सखि । तव वदनशशाङ्कमदृष्ट्वा त्रियामा मे शत-
यामिव आयासवती प्रतिभाति स्म । तदहं मन्ये त्वया
सह मे जन्मान्तरीणं सख्यमस्तीति । सखि । तत् यदि तव
विदितं स्यात् तदाख्याय मामाप्यायस्व । सोमप्रभा चख्यौ
सखि । यदाह, तत् सम्भाव्यते, परमहमपि तन्नाडासिध
मजातिस्मरा ।

अनन्तर कलिङ्गसेना सविश्रम्भं सोमप्रभापृच्छत्
सखि । कस्तव पिता ? कञ्च वशमलङ्कृतवत्यसि ? कि
माख्या वासि ? करण्डिका चेयं किमर्थं विधृता ? कि
वात्र वस्तु विद्यते ? एतत्सर्वं श्रोतुं पर कौतूहल मे वर्तते
इति । सोमप्रभा सख्याः सप्रणयः विश्रम्भं वचनमाकर्ण्य
सर्वमाख्यातुं प्रचक्रमे सखि । त्रिलोकीतलविदिते दान-
वेन्द्रे मये असुरभाव विहाय भगवन्तं शरणमापन्ने विश्व-
सम्राट् भगवान् नारायणस्तमभयदानेन कृतार्थमकरोत्
तदा प्रभृति दितिजभियासौ विन्ध्याद्रेरभ्यन्तरे यन्माया-
गृहं निर्मितवान् तस्य निर्माणकौशलस्य वैचित्र्यात्
असुराः कथमपि तत् प्रवेष्टुं नाशक्नुवन् । स एवास्माकं

पिता, द्वे कन्ये तस्य, ज्येष्ठा स्वयंप्रभा, ब्रह्मचारिणी एव
पितृसदने न्यवसत्, अहन्तु कनिष्ठा सोमप्रभा नाम पित्रा
कुवेरपुत्राय नलकूवराय सम्प्रदत्ता । या चेयं करण्डिका
दृश्यते, अस्यां पितुः शिञ्चितानि मायायन्त्राणि मे सन्ति,
इयञ्च त्वां दर्शयितुं मयात्रानीता । एवमभिधाय कर-
ण्डिकामुद्धाव्य विविधानि कौतुकानि प्रदर्श्य सख्याश्चित्त-
विनोदं कृत्वा करण्डिकां सखीसविधे संरक्ष्य स्वस्थानं
प्रतस्थे ।

तानि च विविधानि कौतुकानि दृष्ट्वा कलिङ्गसेना
क्षुत्पिपासाविवर्जिता तस्मिन् दिने किमपि भोज्यं नाभ-
क्षयत् । जननी तारादत्ता कन्याया आहारवितृष्णां दृष्ट्वा
पीडां सम्भाव्य आनन्दनामानं कमपि वैद्यकमानीय कन्या-
मदर्शयत् । वैद्यस्तु दृष्ट्वा समाचक्षते देवि । नास्या रोगो
लक्ष्यते, आनन्देनैव क्षुधा तृष्णा च विलुप्ता, तस्मादेनां समु-
चितस्नानं भोजनञ्च कारय, एवमवस्थां विलयमेधतेति ।

अथापरेद्युः सोमप्रभा कलिङ्गसेनान्तिकमागत्य न्यग-
दत् सखि । पतिर्मे सन्मुखेनावधीः सख्यवृत्तमाकर्ण्य
सातिशयं सन्तोषमवाप, आदिदेश च तत्प्रकाशं मामा-
गन्तुम् । अधुना त्वमपि पितरोरनुमतिं गृहीत्वा मया सह
निर्भयं विहरस्व ।

कलिङ्गसेना सोमप्रभां हस्ते गृहीत्वा पितरौः सकाश-
मध्येत्य तस्याः परिचयमदात् । पितरौ च सोमप्रभा-
मालोक्य आनन्दमाचख्यतुः वत्से । अद्य प्रभृति वत्सा
कलिङ्गसेना तव हस्ते समर्पिता । युवां गदेच्छन्तिहारीण्

चित्तविनीदं कुरुतम् । कलिङ्गसेना पित्रीरभ्यशुचामासाद्य
चरितार्था करण्डिकासहचारिण्या सोमप्रभया सह उद्यानं
विचरितुमगात् । सोमप्रभा तस्याः करण्डिकाया यन्त्रमय
यक्षमेक निःसार्य तत्याज । स तु यक्षः क्षणेन विहायसा
गत्वा, सुक्ताख्यं स्वर्णकमलञ्चानिनाय । सोमप्रभा तेन
पूजोपहारेण बुद्धदेवमपूपुजत् ।

ततश्च राजदम्पती त वृत्तान्तमाकर्ण्य स्वयमुद्याने
समुपस्थितौ त यन्त्रवृत्तान्तमपृच्छताम् । सोमप्रभा समा-
चख्यौ राजन् । यन्त्रस्यास्य विचित्रं वृत्तं, पुरा मम पिता
यानि विविधानि मायायन्त्राणि निर्म्ममे तेषु पृथिवी-
प्रदानयन्त्रं तोययन्त्रं तेजोमययन्त्रं वातयन्त्रम् आकाश-
यन्त्रम् अन्यच्च कतिपययन्त्रं मच्च शिञ्चितानि । प्रथम-
स्याय प्रभावः यत् द्वारि रुद्धायां न कोऽपि तामुद्घाट-
यितुं शक्नोति । द्वितीयेन यन्त्रेण निर्जीवः सजीव इव
दृश्यते । तृतीयात् यन्त्रात् ज्वाला निर्गच्छति । चतुर्थेन
वातयन्त्रेण सर्वत्र गन्तुं शक्यते । पञ्चमेन आकाशयन्त्रेण
आलापः स्पष्टीक्रियते । अन्यच्च यत् द्रवयन्त्रमस्ति तत्पितैव
मै जानाति नान्यः । एतत् मर्त्तमानन्दः राजा राज्ञी च
परं विस्मयमासाद्य भवनमाययतुः ।

अत्रान्तरे सोमप्रभापि यन्त्रबलेन कलिङ्गसेनामादाय
अन्तरीक्षगत्या सलुल्याय क्षणेन विन्ध्याद्रेरभ्यन्तरवर्त्तिनि
पितृनिकेतने ज्येष्ठायाः स्वयंप्रभायाः सकाशमाजगाम ।
कलिङ्गसेना स्वयंप्रभाया रूपसम्पदा विमोहिता सोमप्रभा
चोभे स्वयम्प्रभां प्रणमतुः । स्वयंप्रभा तु यथोचितसमादरेण

उभाभ्यां विविधानि सुमिष्टफलानि आहारार्थमददात् ।
 सोमप्रभा कलिङ्गसेनां सम्बोध्य समब्रवीत् सखि । फल-
 मिदम् अभ्यवहारयितुं त्वमिहानीता, फले चास्मिन् भक्षिते
 शरीरे जरा न प्रविशेत् । एतत् श्रुत्वा कलिङ्गसेना तानि
 फलानि यत्नेन बुभुजे । फलेषु च भुक्तेषु शरीरमस्या अमृत-
 रससिक्तमिवाभूत् । अनन्तरं सा रुम्मुखवर्तिनि मनोरमे
 उद्याने विहर्तुमगमत्, भ्रमन्ती च नानाविधानि अद्भु-
 तानि वस्तूनि अवलोक्य विस्मयाश्रुधौ न्यमज्जत् । अथ
 सोमप्रभा कलिङ्गसेनां तक्षशिलायां सरस्य स्वस्थानं प्रच-
 लिता । कलिङ्गसेना मयदानवसदने गत्वा यानि यानि
 अद्भुतानि दृष्टानि तानि सर्वाणि पित्रोः सकाशे समवर्ण-
 यत् ।

इत्यमुभयोः प्रतिदिनमवर्द्धत सख्यम् । एकदा सोम-
 प्रभा कलिङ्गसेनामाह सखि । यावत् ते परिणयः न सम्प-
 द्यते, तावत् त्वया सह मे सख्यं स्थास्यति, ततश्च यदा
 त्वं भर्तृभवनं गमिष्यसि तदा त्वया सह मे पुनः साक्षा-
 त्कारो न भविता । परन्तु विशेषमविविच्य कमपि भर्तृत्वेन
 न वृणुष्व, पश्य श्वश्रूय्याघ्रीव मेघरूपां पुत्रबधूं प्रायशो
 भक्षयितुं यतते । अत्रेमां कीर्त्तिसेनायाः कथां कथयामि
 श्रूयताम् ।

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे धनपालितनान्नः कस्यचित्
 धनशालिनो बणिजः कीर्त्तिसेनाख्या परमसुन्दरी कन्या ।
 बणिक् मगधदेशभवाय देवसेननान्ने तुल्यधनवते बणिजे
 तां प्राणसमां कन्यां प्रददौ । देवसेनः अतीव सुचरितः,

परं तस्य विधवा जननी तथा दुर्वृत्ता, यथा तां देवी-
सदृशीं स्नुषां दृष्ट्वैव कीपज्वलिता अभवत् । निरभर्तृसयञ्च
पुत्रे परोक्षवर्तिनि सततम् । कीर्तिसेना तु तत् सर्वं भर्तृ-
सकाशे कथयितुं न शशाक । हा कष्टं कुटिलमत्यास्ता-
दृश्याः श्वश्रूः सकाशे अवस्थानमतिभयङ्करं वधूनाम् ।

कदाचित् देवसेनं मित्रकार्यार्थं वल्लभीनगरीयायिनं
कीर्तिसेना आह स्म आर्यपुत्र । बहोर्दिवसात् मया विज्ञा-
पयितुमिष्टं, परं न विज्ञापितम्, अद्य तु अविज्ञाप्य स्थातुं
न शक्नोमि । भवति गृहस्थितेऽपि जननी विना कारणं
मां सततं तिरस्करोति, अद्य तु प्रोषिते किं करिष्यति, तत्
कथं वक्तुं शक्नुयाम् । देवसेनः पत्न्या ईदृशं वचनमाकर्ण्य
उद्भ्रान्तचित्तः समभवत्, अवदच्च समय मातृसकाशमभ्येत्य
सप्रणामम् । मातः । अहन्तु विदेशं व्रजामि, कीर्तिसेना
तव हस्ते समर्पिता, एषा कुलीनतनया, एतस्यां सस्नेहं
व्यवहर्तव्यमिति ।

देवसेनमाता पुत्रस्य एतादृशं वचनमाकर्ण्य कीर्त्ति-
सेनामाह्वय पुत्र सख्योध्य चाब्रवीत् वत्स ! त्वमेव वधूं पृच्छ,
अहमस्याः किमकार्षं, युवामुभावेव मे समानी । देवसेनः
जनन्यास्तत् वचः समाकर्ण्य समाश्वस्तो बभूव । कीर्त्ति-
सेना तु सोत्कण्ठ स्मितमुखी एवातिष्ठत् । अथान्येद्युर्देव-
सेने वल्लभीनगर्यां प्रस्थिते कीर्तिसेनां भर्तृविरहातुरां प्रति
श्वश्रूः सातिशय ललाग । बध्वा दासीं निराचकार, प्रजहार
च निजया दास्या मन्त्रयित्वा पुत्रवधूं विजने समाह्वय
विवसनां कृत्वा केशेष्वार्कष्य निष्ठुरं निर्भर्त्य च । अथ

तेनापि क्रोधानपायात् विनाशार्थम् एकस्मिन् अन्धकारमग्ने
गृहे निपात्य द्वारं बबन्ध, प्रददौ च दिनान्ते यत्किञ्चना-
हारद्रव्यं, निश्चिकाय च पतिविरहोत्कण्ठया स्वयं मृतेति
पुत्रसकाशे दोषक्षालनवचनम् ।

सुखोचिता कीर्तिसेना तादृशीं दुर्दशामासाद्य क्लेशस्य
परां काटामवाप । निरन्तरं रोरुद्यमाना चाचिन्तयत्
पतिर्मे कुलीनो धनवान् सुचरित्रश्च । हा देवम् ईदृशस्य
हस्ते पतिताया अपि मे एतादृशी दुरवस्था । एतदर्थमेव
बन्धुजनाः कन्याजननं विनिन्दन्ति । श्वशुरा ननान्दुःख
मकाशात् या यत्नणा सा अतिभयङ्करी । एव चिन्तयन्ती
तस्मिन्नेव गृहे खनित्रमेकमासादितयती । तेन च तथैका
सुरङ्गामखनत् यथा तेन पथा वह्निर्गन्तुं शक्यते । ततश्च
स्नान्याभरणानि वसनानि च गृहीत्वा तेन सुरङ्गापथेन
रजन्यामवसितायां वह्निर्निर्जगाम । अनेन वेशेन पितृ-
भवने गमनात् पत्युः सकाश एव गमनं वर्गमिति सम्प्रधार्य
राजपुत्रवेशेन विपणिं गत्वा किञ्चित् सुवर्णं विक्रीय कस्य-
चिद् बणिजः सद्ने तं दिवसमनयत् । परेद्युः समुद्रसेनो
नाम बणिक् बलभीं गमिष्यतीति सगादमवगम्य तत्-
ममोपं गत्वा च तेन सह सलापमकारेत्, प्रययौ च तेनैव
साङ्गे बलभोजनगरीम् । समुद्रसेनस्तु 'तां सद्वशजातं'
मभ्रान्तराजतनयं मत्वा पथि समुचिनेन यत्नेनोपचचार ।
परन्तु दौर्भाग्यात् शुल्कभयेन विजने पथि गच्छन् भीष-
णायाः कस्याश्चिदटव्याः सन्मुखे समुपतस्थौ । विलावसान-
व्रशान् अयमरेण न भवितव्यमिति निश्चित्य अन्धकारान्

नरपतिः स्वां प्रतिज्ञां स्मरन् आकाशसञ्चारेण पाटलिपुत्र-
मेत्य यथापूर्वं राजकार्याणि पर्यालोचयितुं मनो दधे,
न तु विसस्मार प्रतिष्ठाननगरव्यापारम् ।

अत्रान्तरे मदनमाला राजदर्शनव्याकुलिता तमन्वेष्टुं
देवमन्दिरं गता अपश्यत् राजा तत्र नास्ति, केवलं स्वर्ण-
मयाः पञ्च महाकायाः पुरुषास्तत्र स्थिताः । तदा सा विप्रस-
मनाः समचिन्तयत् प्रियतमो मे कश्चिद् विद्याधरो वा
गन्धर्वः सम्भवति । मन्ये स एव महापुरुषो मदर्थं पञ्चै-
तान् काञ्चनपुरुषान् रक्षित्वा कापि गतः, तत्तेन विना मे
किमेतैः ? एव चिन्तयन्ती परिजनान् इतस्ततः तत्संवादं
पृच्छन्ती च तस्माद् देवगृहाद् वह्निर्गत्वा च समन्तात्
अन्वेषितुमारब्धवती । अथ कुत्रापि राजानमदृष्ट्वा प्राणां-
स्थक्तमुद्यतां तां परिजनाः अशेषतः समाश्वसन् । सा तु
तदानीं प्राणत्यागाद्विरम्य प्रतिजज्ञे यदि षण्मासाभ्यन्तरे
प्रियतमं न प्राप्नुयाम्, तदा सर्वस्वं अग्निमात् कृत्वा स्वय-
मग्नीं प्रवेक्ष्यामीति । इत्थं प्रतिजानती एव केवलं राजानं
निरन्तरं ध्यायन्ती मुक्तहस्ता सदा दानव्रतपरा व्यतिष्ठत् ।
एकदा एकस्य काञ्चनपुरुषस्य हस्तमेकं छित्त्वा विप्रसात्
कृत्वा च परेऽहनि प्रातरपश्यत् तत्तस्य हस्तस्तथैव तिष्ठति ।
दृष्ट्वा विस्मिता तस्मिन् दिने सर्वेषां हस्तान् छित्त्वा अर्थिभ्यः
सम्प्रदत्तवती, परेद्यवि तथैव हस्तसमेतान् तान् सर्वान्
अद्राक्षीत् । तदनन्तरमतीव विस्मयाविष्टा सुवर्णपुरुषान्
अक्षयान् मन्यमाना प्रतिदिनं तेषां हस्तान् छित्त्वा अर्थि-
भ्यः कर्तुमारभे ।

एवं दानशीलताकीर्तिं मदनमालायाः सर्वत्र प्रचारितां निश्चयं पाटलीपुत्रनिवासी कश्चित् संग्रामदत्तो नाथदरिद्रो द्विजः मदनमालान्तिकं धनं याचितुमाजगाम । दानशीला मदनमाला चतुर्वेदिने विप्राय चतुरो हैम-हस्तान् प्रददौ । संग्रामदत्तस्तस्या वदान्वतातिशयेन परितुष्टोऽपि तत्परिजनानां मकाशात् तदीयां कठिनां प्रणमासीत्तरमरणरूपां प्रतिज्ञां निश्चयं अत्यर्थं विपसाद् । ततोऽसौ तन् हस्तचतुष्टयं हस्तिपृष्ठे निधाय गृहमेत्य राजानं विक्रमादित्यमब्रवीत् राजन् अहमस्मि अस्मिन् नगरे सुदरिद्रो ब्राह्मणः संग्रामदत्तो नाम । अहं भिक्षार्थं दक्षिणापथं व्रजन् प्रतिष्ठानमगमम्, अशृण्वच्च तत्तत्त्वा काचित् मदनमाला नाम वारयोषित् अतिदानशीला वर्तते, परं तत्सकाशे कोऽपि दिव्यपुरुषः कश्चित् कालमुषित्वा तस्यै पञ्च अक्षयान् काञ्चनपुरुषान् दत्त्वा तामनायां कृत्वा पलायितम् । सा तु वाराङ्गना तद्विरहेण नितान्तमुन्मनाः प्राणांस्त्यक्तुमुद्यताभवत् । तत्परिजनस्तु ताम् अशेषेण सान्त्वयित्वा साद्यतं लक्षणव्यवसायात् निवर्त्तयामास, परं सा प्रतिजज्ञे यदि प्रणमाताभ्यन्तरे प्रियतमं न लभेय तदाग्नीं प्रवेक्ष्यामीति निश्चित्य मुक्तहस्ता ततः प्रभृति आचारनिद्रादिकमपि परित्यज्य दिने दिने कृशतामवाप । मह्यन्तु वेदचतुष्टयसंख्यया चतुरः स्वर्णमयान् हस्तान् प्रददौ । तन्महाराज । यदर्थं सा मर्तुमुद्यता, तस्य ता त्यक्तुमयुक्तम् । अहमिदानीं तद्वत्तेन स्वर्णहस्त-

चतुष्टयेन यज्ञं कर्तुमिच्छामि, परन्तु अस्मिन् महाराजेन सहायेन भवितव्यमिति ।

राजा संग्रामदत्तमुखात् मदनमालाहृतान्तमाकर्ण्य सविशेषमुद्भ्रान्तचित्तोऽभवत्, आदिशच्च विप्रसाहाय्यार्थं प्रतीहारम् । ततश्च मन्त्रिणि राजभारं समर्प्य व्योमयानेन पुनः प्रतिष्ठानं गत्वा मदनमालामजीवयत् । अनन्तरं कृत-
प्रणयालापो राजा मदनमालां रहसि नीत्वा स्वं परि-
चयमदात् । अथ यदर्थं गुप्तवेशेन प्रतिष्ठाने अवस्थानं,
प्रपञ्चसारं भिक्षुं विनाश्य यथा खेचरलाप्रिणम, कुवेर-
सकाशात् वरप्राप्तिप्रभावेण यथा सुवर्णपुरुषचतुष्टयप्राप्तिः,
यथा च निगद्युखात् मदनमालाहृतान्तमश्रवणात् पुनः प्रति-
ष्ठानागमनं तत्सर्वं वर्णयित्वा पुनरवादीत् प्रिये । राजा
नरसिंहो वलात् जेतुमशक्यः । खेचरेण च हन्धयुद्धे भूचर-
विनाशः क्षत्रियेण यक्ष्मण्युदे जयलाभश्चातोक्षं गर्हित इति
मन्यमानः कौशसेन तं जेतुमैतत् सर्वमकरवम् । साम्प्रतं
त्वया कृतं साहाय्यम् अभीष्टसिद्धेर्हेतुरिति कथयित्वा तत्-
कारणं एवमेव कर्तव्यमिति समादिदेश । सा च वारवनिता
तथेति प्रतिज्ञाय वारपालं वन्दिनः प्रतीहारश्चाह्वय राजा-
ज्ञानुसारेण कार्यं कर्तुमुपदिश्य सर्वान् विससर्ज ।

अत्रान्तरे राजा नरसिंहोऽपि मदनमालायां दिगन्त-
व्यापिनीं 'मदनमाला' निशम्य कदाचित् तां साक्षात्-
कर्तुं प्रयत्नमाकरोत् । प्रतीहारस्तु स्वामिन्या आदेशेन तं प्रवेष्टुं
न न्यवदत् । प्रत्युत अन्तःपुरप्रवेशोद्यतस्तु तं द्वारस्थां
वन्दिनः तारस्वरेण प्राब्रुवन् देव ! राजा नरसिंहो भवन्त-

मैनुरक्तः प्रणतश्चेति । ततश्च तैरेवमुक्ते नरसिंहः कुपितः
शङ्कितश्चापृच्छत् अस्ति कोऽपि मदनमालागृहे साम्प्रतम्
ने प्रीचुः, राजा विक्रमादित्योऽत्र वर्त्तते । इति निश्चय्य
राजा नरसिंहः क्षणचकितोऽचिन्तयत् मन्ये विक्रमादित्यो
बलेन मां जेतुमशक्नुवन् कौशलेन जेतुं यतते, भो विक्र-
मादित्य । तव तेजस्वितां धिक् । साम्प्रत गृहागतं मां
बलेन निहन्तुं न युक्तमित्युक्त्वा अन्तःपुरं प्रविश्य सन्मुखीना-
ऽभवत् । विक्रमादित्यस्तु तमागतं वीक्ष्य सस्मितम् आसना
दुत्थाय बाहुना बाण्डमाश्लिष्य समादृतवान् । अनन्तरमुभौ
कुशलं परिपृच्छन्तौ परां प्रीतिमवापतुः ।

ततश्च प्रसङ्गेन सुवर्णपुरुषवृत्तान्ते नरसिंहेन पृष्टे
राजा आसूलात् सर्वं वृत्तान्तमवर्णयत् । तदाकर्ण्य नर-
सिंहो विक्रमादित्यं विमानचारिणं महाबलशालिनञ्च
मन्यमानः तेन सह मैत्रीमैच्छत् । विक्रमादित्योऽपि तस्य
प्रस्तावमन्वमोदत् । अनन्तरं नरसिंहस्तं विक्रमादित्यं
मित्रं राजभवनं नीत्वा यथोचितं समादृत्य च व्यसज्जयत् ।

राजा विक्रमादित्यः इत्य दुस्तरं प्रतिज्ञामुत्तीर्य मदन-
मालागृहं प्रत्येत्य स्वं नगरं गन्तुमभिप्रायमजरित् । तदा-
कर्ण्य मदनमाला तद्विरहमसहमाना स्वं भवनं विप्रसात्
कृत्वा राज्ञा सह गन्तुमैषीत् । राज्ञा च तत्प्रस्तावे सन्मते
सा सर्वस्वमर्थिभ्यो दत्तवती । अथ राजा तथा मदनमालया
सह हस्त्यश्वरथपत्तिभिः स्वसैन्यैः परिवृतः स्वां राजधानीं
प्रतस्थे । सुखमुवास च नरसिंहेन सह मैत्रीं विधाय ।

मरुभूतिः कथामिमां समाप्य अवादीत् युवराज !

प्रेम्णापि यदा राजमहिषीव सुशीला दृढानुरागिणी च
दृश्यते, तदा कुलकामिन्यस्तादृश्यो भवन्त्येव नात्र कश्चित्
संशयः इति । राजकुमारो नरवाहनदत्तः तस्य कथा-
वैचित्र्यं निश्चयं परां तुष्टिमापेदे ।

ऊनचत्वारिंशत्तरङ्गः ।

अथ हरिशिखः प्राब्रवीत् प्रभो । श्रूयताम् । आसीत्
पुरा वर्षमाननगरे वीरबाहुर्नामातिधार्मिको नरपतिः ।
तस्य शत महिला आसन् । तासु गुणवरानाम्नी महिषी
एव प्रियतमाभूत् । राजा सर्वास्ताः अपुत्राः सर्वोच्च
पुत्रीत्यत्तेरौषधार्थं अतवर्द्धनं नाम भिषजमाह्वय स्वमभि-
प्रायं व्यज्ञापयत् । वैद्यस्तथेति प्रतिज्ञाय वन्यमेकं छागं
प्रार्थयामास ।

अथ राज्ञा आनीत छाग छित्वासौ भिषक् पाचकेन
रन्धयित्वा राजमहिषीः सर्वाः समवेताश्चकार । एका गुण-
वरा नागमत् । सा तु तत्कालं देवाचनव्यग्रा राजान्तिक-
मुपस्थितासीत् । वैद्यराजो गुणवरानपेक्ष्य तन्मांसकाष्ठं
केनचित् चूर्णेन मिश्रयित्वा सर्वाभ्य एव ताभ्यः विभज्य
दत्तवान् । न रक्षितवांश्च गुणवरार्थं किञ्चिदपि ।

अनन्तरं देवार्चायां समाप्तायां राजा गुणवरया सह
तत्रागत्य मांसकाष्ठो नास्तीति दृष्ट्वा अतीव विरक्तः सम-
भवत् । तद् दृष्ट्वासौ वैद्यः नितान्तं लज्जितस्तत्क्षणं तस्य

कामस्य शृङ्गकार्यं प्रसृत्य राजानमब्रवीत् देव । अनेनैव
शृङ्गकार्येण भवतोऽभीष्टसिद्धिर्भावेति । एवमुक्त्वा तस्मिन्
चूर्णं प्रक्षिप्य गुणवरायै दत्त्वा राजानं समतोषयत् ।

अथ गच्छता कार्त्तिकेन सर्वा एव महिष्यः दशमे नासि
एकैकं पुत्रं प्रवृत्तवन् । गुणवरा च सर्वशेषतः सर्वलक्षण-
युत पुत्रमवृत्त ।

राजा पुत्रजसहर्षितः सहीत्सवं विधाय पुत्राणां
मानजवरणमकरोत् । शृङ्गकार्यं भक्षण्येन कनिष्ठपुत्रो जात
इति तं शृङ्गपुत्र इति नाम्ना लज्जानुहाव । सर्व एव
पुत्राः पितुः प्रयत्नेन दिने दिने वर्द्धमानाः क्रमेणातिक्रान्त-
शैशवाः सर्वासु विद्यासु पारदर्शिनोऽभवन् । शृङ्गपुत्रस्तु
रूपे कामेन, पराक्रमे भीमेन, धनुर्वेदे चार्त्तुनेन समो-
ऽभूत् । अपरा महिष्यः कनिष्ठं पुत्रं सर्वगुणालङ्कृतं दृष्ट्वा
हर्षाकलुषिताः सशपथम् एकमत्येन गुणवराया दोषप्रक-
टने चक्रान्तमकुर्वन् ।

एकदा यशोलैखानाङ्गी राजाङ्गी नपत्नीभिः सह
राजान्तिष्ठसुपगम्य सविषादमब्रवीत् नम । मरुते हृदय
विदारिणी घटना उपस्थिता, अवाचमपि असह्यमिति
निवेदयामि, यस्य परेषां दोषनिवारणं कार्यं स कथ-
मात्मनस्तादृशं दोषं सहते ? देवस्यान्तःपुरवर्त्तनेन सुराञ्चि-
तेन सह भगिन्या गुणवरायाः प्रसक्तिरन्तःपुरेषु प्रकटि-
तेति । राजा यशोलैख्या समुदीरितं निर्घातसमं वचनं
माकर्ण्य म्रियमाण इव क्षणं तूष्णीमतिष्ठत् । अनन्तरं सर्वे
एव महिष्यः राज्ञा सत्यनिर्णयार्थं पृष्टास्तु शैवागानवदन्तः ।

सत्यमिति प्रत्यूचुः । परन्तु सुचतुरो जितेन्द्रियश्च राजह
तादृशं प्रवादमसम्भवं विभाव्य परिणामदर्शनार्थं कौशलेन
सर्वा एव ताः परित्यक्तुमैषीत् ।

अथापरैद्युः सभासीनो नरपतिः सुरक्षितं सर्वजन-
समक्षमाह्वय कपटकोपेन अभ्यभाषत पाप । मया ज्ञातं
त्वं ब्रह्महत्यामकाशीः, तद् यावत् त्व तीर्थेषु पथ्यटित्वा
नागच्छसि तावत् तै मुखं न द्रक्ष्यामि । निरपराधः सुर-
क्षितस्तु सहसा अपराधमिमं श्रुत्वा स्वान्तचित्तः नाह-
मीदृशं पापमाचरितवानिति कथयन्नपि राजाभिहितः
दुरात्मन् । नात्र काचित् कथा, सत्वरं काशीरं व्रज,
तत्रत्यं विजयक्षेत्रं नन्दिक्षेत्रं वराहक्षेत्रम् अन्यच्च पुरुषक्षेत्रं
परिभ्रम्य पापं प्रक्षालयन् आगच्छ । एवमुक्त्वा सुरक्षितं
तीर्थयात्रायां प्राहिणीत् । सोऽपि निर्दोषः राजाज्ञापर-
तन्त्रः स्वदेशं परित्यज्य तीर्थभ्रमणार्थं प्रस्थितः ।

अनन्तरं राजा गुणवरान्तिकमुपगम्य सखेहकोपं
सदुःखञ्च उपाविशत् । परिव्रता गुणवरा पत्युस्तथाविधं
भावः दृष्ट्वा व्याकुलिता कारणं परिप्रच्छ । राजा सकपट-
मवादीत् प्रिये । अयं कोऽपि महायुक्तो मत्पत्नीप्रसंगतः
समाचस्थौ राजन् । त्वं गुणवरां क्वचित् भूमध्यवर्तिनि गृहे
संरक्ष्य स्वयं कियन्तं कालं ब्रह्मचर्यमवलम्ब्य, नो चेत्
राज्यनाशो भवितेति ।

पतिहितैषिणी गुणवरा राज्यनाशवार्त्तामाकर्ण्य सभय-
मवादीत् नाथ । यद्येवं सत्वरं मां भूमध्यगृहे निर्वासय,
मया प्राणिषु अपि दत्तेषु यदि भवतो हितं स्यात् तदपि

मे सम्मतम् । पतिरेव नारीणामिह परत्र च गतिः ।
राजा तस्या एवमुदारां वाचं निशम्य सवाष्पमचिन्तयत्
मन्ये उभावेव निरपराधी । मया यावत् सुरक्षितमाह्वय
ब्रह्महत्यापवादं दत्त्वा देशत्यागाय आदिष्टं, तावत् तस्य
कोऽपि विकारो न लक्षितः । तद् यावत् अपवादमिमं
सत्यमनिश्चित्य ईदृशे कार्ये प्रवृत्तिरतोव गर्हिता लेशदा
च । इत्थं विविच्य दुःखेन गुणवरामन्तःपुरमध्यवर्त्तिनि
कञ्चित् भूयुष्टे निर्वामितवान् । गुणवरा पत्युर्हितमिति
तदेव भूयुष्टं स्वर्गं मन्यमाना तत्रैवावसत् ।

अथ राजपुत्रे शृङ्गभुजे सविषादं मातरं प्रति एता-
दृशाचरणकारणं पृष्ठवति राजा राजमहिषीं यदा प्राबोध-
यत् तथा तमपि प्रबोध्य समाश्वासयत् ।

यशोलेखा इत्थं सपत्नीं निर्वस्य तत्पुत्रमपि तथैव
निर्वसयितुं स्वं पुत्रं निर्वसितुं, जलनुत्तरोधः । सोऽपि
मातुराज्ञया अन्वैर्भ्योत्पत्तिं समूहं तथैव शृङ्गभुजं निर्वस-
यितुं कौशस्ततत्पार्श्वीत् ।

अग्निशिखो नाम कश्चित् निशाचरो वज्ररूपेण मान-
वान् सततं संहरति स्म । तज्जैत्रदा व्रीहिरूपेण राजभवनो-
परि उपविष्ट इवा रुद्धस्तोपस्थितः कश्चित् क्षपणकः राज-
कुमारान् अदर्शयत् । ततश्च ते राजकुलास्तं प्रति शरवर्ष-
मकारुः, परं तं निहतुं नैव शक्नुः । अथ क्षपणकेन शृङ्ग-
भुज एव एनं वज्रं हत्तुं शक्त इत्यभिहिते अपरे पुत्रा-
स्तेनैव सुर्यगेन तं निर्वसयितुकानाः पितुर्धनुर्वाणञ्च
प्रदाय तं भावाविनं हन्तुम् अनुत्सृज्यः । ततश्च शृङ्गभुजेन

शरामने शरं सन्धाय विद्धः स वकस्तेन वाणेन सहैव
 पलाय्य वनमविशत् । अथ धूर्त्तौ निर्वाणितभुज अपरै-
 र्भ्रातृभिः समेत्य शृङ्गभुजं पितुः स्वर्णनिर्मितं शरमानेतुं
 सनिर्वन्धमवादीत् यदि त्वं शरमिमं नानयेः, तदा वयं
 त्वत्समक्षमात्मघातिनो भविष्यामः । स तु भ्रातृणां तथा
 प्रतिज्ञामाकर्ण्य पितुर्वाणमानेतुं प्रतिजानान एव स्वं
 धनुर्वाणं गृहीत्वा वकमनुससार । अथ ते भ्रातरः सहर्षं
 स्वां स्वां मातरमुपगम्य तं वृत्तान्तमवर्णयन् । ताश्चातीव
 सन्तोषमवापुः ।

शृङ्गभुजस्तु रुधिरधारादर्शनेन वकमनुसरन् कामपि
 अटवीं प्रविश्य नगरमेकमपश्यत् । उपाविशच्च अमाप-
 नोदनार्थं नगनोपवृत्तवर्तिनि उद्यानतस्तले । क्षणेन च
 अद्भुतरूपा कापि कन्यका तत्कक्षीयमाययौ । राजसुत
 शृङ्गभुजस्तां स्ववृत्तान्तमपृच्छत् ।

कन्या राजतनयं प्रति सक्कटाक्षं दृष्टिं निक्षिप्य साशु-
 लीचना मृदुमधुरमब्रवीत् भद्र । नगरमिदं धूमपुरं नाम ।
 अग्निशिखी नाम राजसस्य अस्याधिपतिः । अहञ्च तस्य
 कन्या रूपशिखा नाम । अहमुद्यानपर्यटनार्थमागतः
 भवती रूपेण मोहितास्मि । तत् स्वं वृत्तान्तमाख्याय मे
 कौतूहलं खण्डयतु । शृङ्गभुजस्तयैवमभ्यर्थितः स्वं परिचयं
 दत्त्वा अवादीत् मया कश्चिद् वाणविद्धो वकस्तेनैव वाणेन
 सह अस्यामेव दिशि पलायितः, अहं तमनुसरन् अत्र
 समागतोऽस्मि ।

रूपशिखावदत् महात्मन् ! मम पितैव वकरूपेण भुवः

पर्यटति, परं तं निहन्तुं न कोऽपि त्रिभुवनवासिषु
शक्नोति । भवता तु यदा वक्ररूपी पिता मे वाणेन विद्धः
तदा त्वत्समी वीरस्त्रिलोकां न दृश्यते । पिता मम तं
सुवर्णमयं शरमल्लेशेन सोढवान् । स्वस्थतामापेदिवांश्च न
वाणमुत्पाद्य विशल्यकरणा महीषध्या । नद् यावदहं
अद्यप्रभृति भवन्तम् आर्य्यपुत्रेति सख्योध्य भवते आत्मानं
समर्पयामि, स भवान् सां प्रविणीय ममाभिलाषं पूरयतु ।
क्षणमिह मामपेक्षता भवान्, अहं गत्वा सत्वरं पितरमनु-
मान्य त्वामन्तःपुरं नेषामीति ।

एवमभिधाय रूपशिखा सत्वरं पितुः समीपमेत्य राज-
पुत्रस्य शृङ्गभुजस्य आगमनं गुणग्रामांश्च कथयित्वा अवा-
दीत् तात । यदि तेन सह सत्परिणयं न विदध्याः, तन्नि-
श्चितं जीवितं त्यक्ष्यामीति ।

अग्निशिखः कन्यायास्तादृशं निर्बन्धं श्रुत्वा तं शृङ्गभुज-
मन्तःपुरं मानेतुमादिदेश ।

रूपशिखा च पितुरादिशेन सन्तुष्टा राजपुत्रसकाशमेत्य
सर्वं कथयित्वा पितुः सकाशं तमनयत् । शृङ्गभुजे सप्रणामं
समक्षवर्त्तिनि राक्षसराजं सादरमब्रवीत् राजपुत्र । यदि
कदापि सहचः नातिक्रामेः, तदाहं तुभ्यं कन्यामिमां
ददामि । शृङ्गभुजं तयेति सन्ततं स्नानाय समादिश्य रूप-
शिखां तद्गिनीनामानयनार्थमाज्ञापयत् ।

पथि रूपशिखा शृङ्गभुजमाह नाथ । वयं शतं भगिन्यः
अविवाहिताः, अस्माकं सर्वासामिव रूपं वसनं भूषणञ्च
समम् । सर्वासामिव कण्ठे एकविधो हारः शोभते । पिता

मम त्वां कथयितुम् अस्माकं सर्वाणां मध्यात् मां निर्वाच्य
ग्रहोतुं त्वामादेत्यति । अहन्तु तदा मत्कण्ठस्थं हारं
शिरसि धारयिष्यामि, त्वं तेनैव सङ्केतेन मां लक्षयित्वा
मत्कण्ठे वनमालाम् अर्पयिष्यसि । पितामहार्कं जडमतिः,
तस्य हिताहितविकेको नास्ति । तस्मात् स यदा त्वां
विप्रलब्धुं यद् यद् आदिशेत् तत् सर्वं सम्प्रत्य मत्समीपमा-
गमिष्यसि, अहं तत् सर्वं प्रतिविधास्ये । एवमुक्त्वा भगिनी-
सकाशं गत्वा सर्वास्ताः पितुरन्तिष्ठमानिनादः ।

अत्रान्तरे शृङ्गभुजं ज्ञात्वा स पितुः पितुः दृष्ट्वा अग्नि-
शिखस्तस्मै वनमालामेकं प्रदाय अब्रवीत् इयं माला तव
प्रियतमायाः कण्ठमारोप्यताम् । शृङ्गभुजो मालाहस्तं
कन्यानामन्तिक गत्वा सङ्केतकारिण्या रूपशिखाया हारं
शिरसि धृतां दृष्ट्वा च तस्या एव कण्ठे तां मालां समर्प-
यत् । ततश्च अग्निशिखः परिहृनि प्रातर्विवाहदानाय
सम्मतः कन्याभिः सह शृङ्गभुजमन्तःपुरं प्रावेशयत् ।

क्षणान्तरे च राजसः शृङ्गभुजमाह्वयं वृषद्वयं प्रदाय
पुराद् वह्निः क्षेत्रं कर्षयित्वा तत्र समखारीमितान् तिलान्
वसुमादिशत् । शृङ्गभुजस्तथेति प्रतिज्ञाय रूपशिखासमीप-
मेत्य तद्दृष्टान्तमकथयत् । स च तं माह्वयं दत्वा क्षेत्रं
प्रति प्राहिणीत् । स तु क्षेत्रं गत्वा राशीकृतान् तिलान्
दृष्ट्वा भीतः किंकर्तव्यविमूढ आसीत्, परम् अग्निशिखा
मायया भूमिं कर्षयित्वा क्षणमात्रेण तिलान् तत्रोष्ठा पत्यु-
रुद्देगमययत् ।

शृङ्गभुजो रूपशिखाया मायाबलसाधितं कार्यजात-

भवलोक्य विस्मितश्चमत्कृतश्चाभवत् । ततोऽग्निशिखमुपेत्या-
ब्रवीत् आर्य्य । भवदादेशः सम्पादितः । पुनश्च राक्षसोऽवदत्
अद्यैव यदेतत् तिलवपनं कृतं तत् पुनः राशीकुरु । शृङ्गभुज-
स्तथेति अभिधाय रूपशिखान्तिकमेत्य तथादेशं न्यवेदयत् ।
सा च मायया तत्क्षणमेव तत् कार्य्यं सम्पादयामास ।
ततश्च शृङ्गभुजः श्वशुरमुपेत्य तथैव तत्समाधानमब्रवीत् ।

मूर्खो धूर्तोऽग्निशिखस्तथाप्यसन्नुष्ट पुनः शृङ्गभुज-
मादिक्षत् वत्स । स्थानादस्माद् दक्षिणेन योजनद्वयान्तर-
वर्तिनि अरण्ये शिवमन्दिरमेकमस्ति । तत्र धूमशिखो नाम
मत्सहोदरः कनीयान् प्रतिवसति । त्व तत्र गत्वा त
निमन्त्र्य दण्डाभ्यन्तरे पुनरागच्छ । प्रत्यागतात च तुभ्य
श्वः प्रातरेव कन्यां दास्यामीति । राजपुत्रस्तथेति प्रतिज्ञाय
पुनः प्रेयसीसमीपमेत्य तद्वृत्तान्तमावेदयत् । साध्वी रूप-
शिखा राजकुमार मृज्जलकण्टकाग्नीन् एक सदृशश्च
इत्वाब्रवीत् आर्य्यपुत्र । त्वमश्वमिममारुह्य गत्वा च त्वरितं
तहनं, निमन्त्र्य च पितृव्यं नक्षत्रवेगेन अश्वं कशाघातेन
ताडयित्वा आगच्छन् मुखं प्रत्यावृत्य पुनः पुनः पश्चाद्भाग
निरीक्षिष्यसे । यदि धूमशिखागमनं पश्येः, तर्हि पश्चाद्-
भागे मृत्तिकाभिजां निक्षिपे, तथापि यदि पश्चादागच्छति,
तदा जलजिह्वं प्रक्षेप्तव्यं, तथाप्यागच्छति चेत् पथि कण्टका-
नेतान् निक्षिपे, तथापि यदि आगच्छेत् तदा अग्नि-
निक्षेप्तव्यः । तत्वरं धावन्नेव एतत्सर्वं कुर्वीताः, क्षणमात्र-
मपि न विम्रमितव्यम् । एव कृते भगान् निर्वाधं प्रत्या-
गमिष्यति, तद्भवता विश्वव्यं गम्यताम् ।

राजकुमारो रूपशिखायास्तमुपदेशं श्रुत्वा तत्क्षणमेव
 मृत्तिकादिकं गृहीत्वा अश्वमारुह्य च तं देवालयमुद्दिश्य
 प्रस्थितः । क्षणान्तरे चाश्ववेगेन तं देवालयमुपस्थाय अद्रा-
 चीत् वामांशे गौरी, दक्षिणे गणपतिः, मध्ये विश्वेश्वरो
 विराजते । दृष्ट्वैव भक्त्या प्रणम्य देवदेवं निमन्त्र्य च धूम-
 शिखं, सत्वरं वायुवेगेन अश्वमचोदयत् । अपश्यत् प्रत्यावृत्त्य
 धूमशिख आगच्छति, तच्च दृष्ट्वा राजपुत्रोऽसौ पश्चाद्भागे
 मृत्तिकां निक्षिप्तवान्, सा च निक्षिप्ता एव पर्वता-
 संवृत्ता । धूमशिखो बहुना क्लेशेनापि तं पर्वतमुल्लङ्घ्य शृङ्ग-
 भुजमनुससार । शृङ्गभुजः पुनरपि पश्चात् यावत् दृष्टिं
 निक्षिपति, धूमशिखमागच्छन्तं पुनरपश्यत् । सोऽपि राज-
 तनयः तदागमनवारणाय जलं निचिक्षेप, निक्षिप्तमात्रमेव
 तज्जल भीषणतरङ्गमालासङ्कुला महानदी प्रादुरासीत्,
 धूमशिखोऽपि तां नदीं कथमपि समुत्तीर्य तं शृङ्गभुज-
 मनुसृतवान् । तदवलोक्य शृङ्गभुजं पश्चात् निक्षिप्तं कण्टकं
 कण्टकाकीर्णं गहनं काननमभूत् । पापीयसा धूमशिखेन
 तस्मिन्नप्यतिक्रान्तिं शृङ्गभुजः पश्चादग्निं न्यक्षिपत् । स खलु
 वैश्वानरः खाण्डवं दहन्निव प्रचण्डं प्रज्ज्वाल । धूमशिख-
 स्तदवलोक्य तस्मिन्नक्रमितामगन्तुवन् आकाशगतिमपि
 रूपशिखाया मायाप्रभावेण विस्मृत्य तस्मात् स्थानात्
 प्रत्यावर्तत ।

अनन्तरं शृङ्गभुजः प्रियत्यास्ताडगमन्तं मायाप्रपञ्चं
 दृष्ट्वा प्रशस्य च सम्प्रीतः पुनर्धूमनगरं प्रतिनिवृत्तः । प्रथमं
 रूपशिखान्तिकमेत्य तदीयामाश्चर्यशक्तिं सानन्दं वर्णयित्वा

अग्निशिखमभ्युपगम्य अवादीत् आर्य्य । आता ते निम-
न्वितः । अग्निशिखस्तदाकर्ण्य समभाषत वत्स । निम-
न्वणप्रमाणमाख्याहि, नो चेत् कथं विश्वसितव्यम् ? सोऽ-
ब्रवीत् आर्य्य । तस्मिन् देवमन्दिरे विभोर्वामे भगवतौ
पार्वतो, दक्षिणे च विनायको विराजते इति । अग्निशिखः
कुमारस्य तद्वचः समाकर्ण्य सविस्मयं क्षणं स्थित्वा व्यचि-
न्तयत् कथमयं तत्र गत्वा प्राणान् रक्षित्वा प्रत्यागतः ?
धूमशिखस्य दृष्टिपथं गतः कोऽपि न जीवेत्, तदयं न
मानुषः, कश्चिद् देव एव मानवरूपेणागतः, तस्मादयमेव
कन्यायाः सदृशो वर इत्यवधार्य्य शृङ्गभुजं रूपशिखान्तिकं
प्राहिणीत् । शृङ्गभुजः प्रियान्तिकमेत्य परिणयोत्सुकोऽपि
पानभोजनादिकं कृत्वा कथञ्चित् रात्रिमतिवाहयास्वभूव ।

अथापरेऽहनि अग्निशिखः अग्निमेव साक्षीकृत्य यथा-
विधि शृङ्गभुजाय रूपशिखां प्रादात् । किमद्भुतम् ? क
मानवो राजपुत्रः, क वा राजसन्दिनी, सर्वथा अदृष्टमेव
जीवानां योजनपटीयः । ततः शृङ्गभुजो रूपशिखया सह
श्वशुरगृहेऽवस्थाय विविधानि अलौकिकानि भोगसुखानि
भुञ्जानः कियन्तं कालमयापयत् ।

अथ कदाचित् गृहगमनोत्सुको रूपशिखां रहसि
समाहृत्य स्वमभिप्रायं प्रकाशय तां तत्र नेतुमनुरोधः ।
रूपशिखा तथेति सम्मताब्रवीत् नाथ । किं जन्मभुवा,
स्वजनवर्गेण वा, नारीणां पतिरेव सर्वस्वम् । पितरि एत-
दर्थं विज्ञापिते स कथमपि नानुमोदिष्यते । तस्मात् तद-

विज्ञातावेव प्रस्थास्यावहे । यदासौ आवयोः पलायनं श्रुत्वा ।
आवामनुसरिष्यति तदाहं विद्याबलेन तं निवारयिष्यामि ।

एतदाकर्ण्य शृङ्गभुजोऽतीव प्रीतः रूपशिखायै राज्याङ्गे
प्रतिशुश्राव । सा च प्रस्थातुमुद्यता तत् सौवर्णं शरम्
आनीय स्वामिने प्रदत्तवती । अथापरेद्युः प्रातः उभो
उद्यानविहारव्याजेन शरवेगं नाम घोटकमारुह्य वर्द्धमान-
मभिप्रतस्थाते । इत्थं बहुषु अध्वसु गतेषु अग्निशिखः सवादं
श्रुत्वा क्रुपितः नभोमार्गेण तावनुससार । अथ वेगात् तदा
गमनशब्दं निशम्य रूपशिखा शृङ्गभुजमब्रवीत् नाथ ।
पितावां प्रत्यानेतुमागच्छति, तद् भवान् अश्वोपरि निर्भे-
येन स्थित्वा, एनं यथा वञ्चयामि तदालोकयतु, अहं तिर-
स्करिणीप्रभावेण त्वामाच्छाद्य तथा रक्षिष्यामि, यथा
पिता कथमपि नावां द्रष्टुं शक्यति । एवमभिधाय रूप-
शिखा अश्वदवतीर्य पुरुषवेशं धृत्वा च काष्ठाहरणार्थ-
मागतः कमपि काष्ठिकं राक्षसागमनभयं प्रदर्श्य तूष्णी-
मवस्थातुमशिक्षयत्, प्रावर्त्तत च तदीयं कुठारं गृहीत्वा
काष्ठकर्त्तनाय । शृङ्गभुजस्तु केवलं कौतुकं पश्यन्नेव तस्थौ ।

अत्रान्तरे अग्निशिखः समेत्य तां काष्ठिकवेशिनीं रूप-
शिखामपृच्छत् भद्र । अत्र यथि काचित् कामिनी, कश्चित्
पुरुषश्च गच्छन् दृष्टः ? पुंवेशाऽब्रवीत् मान्य । नाहमव-
द्रजन्तः कमपि अद्राक्षम्, राक्षसपतिरग्निशिखो मृत इति
तद्वाहार्थं काष्ठानि क्षिपन्नि । एतदाकर्ण्य निर्वोधोऽसौ
राक्षसो व्यचिन्तयत् किमहं मृतः, तदलमे कन्यया, इदानीं
गृहं गत्वा परिजनं पृच्छामि । एवमुक्त्वा सत्वरं गृहाभि-

मुखः प्रतस्थे । रूपशिखा च हसन्ती स्वामिना सह वर्धमानं प्रायात् ।

राक्षसो गृहमित्य परिजनमवृच्छत् लोकैः कथ्यते अहं कृत इति । यदि तत् सत्यं तदा कथयामि किम् ? परिजन-स्तस्य हासजनक वाक्यमाकर्ण्य मनसि हसन् तस्य सम्य-समभनक् । तदा च स सन्तुष्टः पुनः कन्यां प्रत्यानेतुमुद-तिष्ठत् । रूपशिखा पुनः सत्वरं पितरमागच्छन्तमवबुध्य प्रजादेवतीं पतिं तयैवाच्छाद्य रूपं परिवर्त्य कस्यचित् पञ्चवक्त्रकस्य चक्ष्णात् पत्रं गृहीत्वा च दण्डवत् व्यतिष्ठत् । राक्षसः समीपमागत्य तदा प्रपच्छ । रूपशिखावदत् महाशय । न मया पयि दृष्टः कश्चित् ? राक्षसपतिरग्नि-शिखः शत्रुहस्तेन आहतो सुमूर्धदशायां पतितः कनिष्ठाय भ्रात्रे धूमशिखाय राज्यं दातुं पत्रमिदं मम हस्ते समर्प्य तां तदन्तिकं प्रजिघाय । हा प्रजापतेरद्भुतरूपा तामस-कृष्टिः । स खतु मूर्खोऽग्निशिखस्तदाकर्ण्य सन्दिहान एव तत्क्षणं पुनर्गृहं प्रत्यागमत् । अपृच्छच्च सर्वान् परिजनान् संशयभञ्जनाय । अथ तैः तत् सर्वं मिथ्येति प्रबोधिते अमौ राक्षसराजः रूपशिखां विसस्मार । रूपशिखा इत्यं मूर्खं पितरं विप्रलभ्य अश्वमारुह्य पत्या सह निरुद्वेगं वर्धमानान्तिकमाजगाम । राजा वीरबाहुः चिरात् पुत्रं सस्त्रीकमागतं निशम्य सानन्दं नगरात् निष्क्रम्य आनन्दा-श्रूणि वर्षन् प्रणतं सवधूकं पुत्रमाश्लिष्य राजधानीमनै-षीत् ।

अथ क्षणं विश्रम्य शृङ्गभुजः सर्वं वृत्तान्तं पित्रे निवेद्य

भ्रातृन् आहूय तेभ्यः तं सौवर्णं शरं प्रददौ । तदा सुविज्ञो
नरपतिः पुत्राणां चातुरीं विदित्वा अत्यर्थं तान् प्रति विरक्तः
शृङ्गभुज प्रति सन्तुष्टश्च भूत्वा सर्वं पर्यालोच्य गुणवरां
निर्दोषां निश्चित्य च अकारणपरित्यागेन आत्मानं पापा-
त्मानं मन्यमानो भृशमन्वतप्यत ।

अथ समस्तं दिवसं बहुविधं समालोच्य रजन्यां यशो-
लेखागृहमविशत् । सा च भर्त्ता सह सुरां पीत्वा सम्भोग-
जनितनिद्रावेगा स्वप्ने एवमवादीत् यदि गुणवरां प्रति
मिथ्यादोषं नरोपयिष्यं तदा पतिर्मे गृहं किमागमि-
ष्यत् । राजा पापिन्याः कथामिमां श्रुत्वा निःसंशयः अतीव
संकुब्धः समुत्थाय गृहात् निर्जगाम । समाजुहाव च स्व
गृहमेत्य महत्तरादीन् । सिद्धपुरुषादेशेन अनिष्टशान्त्यर्थं
गुणवरां भूतल्लगृहमध्ये यदरक्षिषं, तस्य समयोऽतिक्रान्तः,
तदिदानीमेव यूय तत्र गत्वा गुणवरामानीय स्नापयिष्व-
मत्समीपमानयत ।

ते च परिजनाः प्रभोरादेशेन भूगृहात् गुणवरानानीय
स्नापयित्वा वसनाभरणादिना सुसज्जितां कृत्वा च राजा-
न्तिकमनयन् । राजा चिरविरहात् गुणवरामासाद्य गाढ-
माश्लिष्य सानन्दं पुत्रस्य शृङ्गभुजस्य वृत्तान्तं कथयित्वा
प्रीतामकरोत् । अत्रान्तरे यशोलेखा प्रबुद्धा पतिमदृष्ट्वा
नितरां विषादमगमत् । प्रातश्च वीरबाहुना समीप-
मानीतः सवधूकः शृङ्गभुजः सानन्दं मातरं दृष्ट्वा चरणयो-
र्निपपात । सा च पुत्रं पुत्रवधूञ्च सस्नेहमालिङ्ग्य आनन्दा-
म्बुधौ निमग्नज्ज । अनन्तरं शृङ्गभुजेन पितुरादेशेन मातु-

समक्षं रूपशिखाचरिते वर्णिते गुणवरा प्रीता प्रावोचत्
वत्स । स्नुषेयं मे वत्सा रूपशिखा त्वदर्थं सर्वं परित्यज्य
त्वय्येव जीवनं समर्प्य सतीनां शिरसि पदं न्यधात् । मत्ले
कापीय देवी, विधिना त्वदर्थं भूतलं प्रेषिता । इत्येवं
प्रशस्य स्नुषामभ्यनन्दयत् सा राजा च । ततः सुरक्षित
माह्वय सम्यक् सम्मान्य च अपरा दुश्चारिणीः राजमहिला
भूगृहान्तः संरक्षितुं समादिशत् । स च प्रणम्य राजाज्ञां
शिरसि दधार ।

तदाकर्ण्य सर्वा एव महिषस्तप्ताः समभवन् । तदव-
लोक्य गुणवरया दयावत्या पुनः पुनरनुरुद्धी नृपतिस्ताप्ता
नाट्येणाद् बन्धनदण्डात् विरराम । तास्तु सपत्न्याः गुण-
वराया औदार्यं दृष्ट्वा सलज्जमधोमुखाः स्व स्वं निरुत-
मगच्छन् । देव । महतामनुग्रह एव शत्रोः प्रतिविधानम्

अथ नरपतिः निर्वासभुजादीन् जनशतपुत्रान् आम्ह-
रेषु नरहत्यापवादमारोग्य तीर्थपर्यटनाय रुमादिशत-
पुत्राः पितुरादेशं प्रतिहन्तुं नैवाशकन् । कः प्रभुकायं
व्याहन्तुमीष्टे ? ततः सर्वेषु नगरात् चलितुमुद्यतेषु दृष्ट्वा
शृङ्गभुजः भ्रातृन् तथा कातरान् दृष्ट्वा सवाक्यं पितुश्च-
रण्योर्निपत्य तेषां प्रथमापराधं चक्षयितुमनुरोधः । रात्रि-
शृङ्गभुजं भूभारक्षमं विदित्वा तदनुरोधवशंवदः तेषां दुश्चरि-
तानां पुत्राणां तमपराधं चक्षम् । अनन्तरं सर्वे ते भ्रातर-
कनीयांसं शृङ्गभुजं प्राणदं मन्यमानास्तु बहुशः प्रशंस-
यावन्तः प्रकृतिवर्गाश्च शृङ्गभुजस्य गुणातिशयदर्शनेन सम्-
तास्तु प्रति भृशमनुरक्ता आसन् ।

अथापरैद्युर्नृपतिः ज्येष्ठेषु सत्स्वपि कनीयांसं शृङ्गभुजं
यौवराज्ये अभ्यषेचयत् । स च पितानुमतः सैन्यसामन्त-
परिवृतो दिग्विजयाय प्रतस्थे । अथ जित्वा सर्वान् नृप-
तीन् संगृह्य च प्रचुरान् अर्थराशीन् जयश्रीविभूषितः स्वां
पुरीं प्रत्याजगाम । अनन्तर विनीतैर्भ्रातृभिः सार्द्धं राज्य-
भार वहन् पितर मातृश्च अत्यर्थमनन्दयत् । अनयश्च काल
रूपशिखया सह सुखसन्धोगेन ।

देव । सत्यः स्त्रियः केवलं पतिसेवामिव परं धर्मं
जानन्तीत्यस्य निदर्शनं गुणवरा रूपशिखा च । एवमुक्त्वा
तस्मिन् विरते युवराजो नरवाहनदत्तः प्रियतमया सार्द्धं त
पुनः पुनः साधुवादेन समतीषयत् । अथ ससुत्याय प्रात-
कृत्यं समाप्य च प्रियया सह पितुरन्तिकमाजगाम । तत्र
च सर्वं दिनं स्थित्वा पितरमामन्त्र्य पुनरन्तःपुरं विवेश ।

चत्वारिंशत्तरङ्गः ।

परेद्युः प्रातः युवराजं रत्नप्रभया सह समामीनं गो-
मुखादयो मन्त्रिणः समासदन् । ततो मरुभूतिं माल्य-
चन्दनं गृहीत्वा सहासं चिरेण स्वजित्वाद्भागच्छन्नं दृष्ट्वा
गोमुखः सपरिहासमब्रवीत् मरुभूते । त्वं जीवन्त्यस्यैव
सुतोऽपि एतावन्तं कालं यत् नीतिं न शिञ्चितः, एतदतौ व
कष्टं, प्रातः सुरां पीत्वा प्रभुसमीपागमनं किं नीतिसङ्ग-
तम् ? मरुभूतिः सक्रोधमभाषत गोमुख । राजास्माकं

गुरुः, स एव अस्मान् शिक्षयितुमधिकरोति, नान्यः पापै-
यान् । एतदाकर्ण्य गोमुखः सन्मितमवदत् मरुभूते ।
दुष्कर्मकारिणं प्रभुः स्वयं किं तिरस्करोति ? यं प्रति यद्वक्तु-
मुचितम् अधिकारिण एव तद्वदन्ति । अहं पापात्मा सत्यं,
परं त्वं सन्निवृत्तः केवलं शृङ्गरहितः एतदपि असृष्टम् ।
मरुभूतिरवादीत् गोमुखः । तद्वृत्तमत्र तवैव युक्तं, तथापि
तव अवश्यत्वं जातिधर्मैः ।

उभयोरेवरूपं परिहासवचननाकर्ण्य सर्वेषु हसत्सु
गोमुखोऽभ्यभाषत मरुभूतिरेकमवेध्य रत्नं, कोऽपि अस्मिन्
सूत्रं चालयितुं न शक्तः, परं पुरुषरत्नमेतदुविलक्षणं वस्तु,
तदलेशेनैव विद्धं कर्तुं शक्यते, अत्र बालुकासेतोराख्यानं
कथ्यते श्रूयताम् ।

आसीत् प्रतिष्ठाननगरे तपोदत्ता नाम कश्चिद् ब्राह्मणः ।
स तु शैशवे अध्ययने एकान्तमनाविष्ट इति सर्वे स्वजनास्तं
निरभर्त्सन् । एकदा स अत्यन्तं निर्भर्त्सितः सञ्जातवैराग्यः
ब्रह्मचर्यार्थं गङ्गातीरम् गतः । अथ गच्छता कालेन देव-
राजस्तं दुश्चरं तपश्चरन्तं दृष्ट्वा निवारयितुं द्विजवेशेन
तत्रागत्य तटात् बालुकाः समुद्धृत्य तरङ्गोपरि जिघ्रैषु-
मारिभे । तपोदत्तेन तद्दर्शनजनितकौतुकेन मीनं परित्यज्य
सनिर्वन्धं कारणं परिपृष्टश्चाब्रवीत् ब्रह्मन् । मया लोकानां
पारगमनार्थं हेतुर्निर्मयते । तदाकर्ण्य तपोदत्तः प्रोवाच
ब्रह्मन् । प्रबलं ह्रीतसि बालुकाभिः हेतुनि गणप्रयानं
केवलं मूर्खतामनुमापयति । तन्निवर्त्तस्व । इन्द्र उवाच यदि
तव ईदृशं ज्ञानमस्ति, तदा विना यद्यप्यन्यत् उच्यते शक्यं,

व्रतोपवासैर्विद्यां साधयितुं कथमुद्यतोऽसि ? यदि एवं कृते विद्या लभ्येत, तदा पृथिव्यां न कोऽपि अध्ययनाय यतेत । एवमुपदिष्टो देवराजेन, तपोदत्तनाटोऽग्रमुद्वेगं युक्तं मत्वा तपसो विरम्य गृहं प्रत्यावर्तत । तस्मात् सुबोधो जनोऽक्लेशेन बोध्यते न तु दुर्बोधः, स तु बोधितोऽपि प्रत्युत कुप्यति, तन्निर्दर्शनं मरुभूतिरिव ।

अथ हरिशिखोऽवादीत् देव ! सुबुद्धिरनाश्रयैर्न बोधितुं शक्यते, अत्र ममैका कथा स्मृतिमारूढा, सा निश्चय्यताम् । पुरा वाराणस्यां विरूपशर्मा नाम कुरूपो निर्धनश्च कश्चित् ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । स खलु स्वस्य कुरूपतया निर्धनतया च नितरां दुःखितस्तपोवनं गत्वा रूपसम्पत्तिलाभाय तपस्तेपे । कदाचित् देवराज कुत्सितविक्षतव्याधितशृगाल-वेशेन अग्रतः समुपस्थितं दृष्ट्वा असौ व्यचिन्तयत् सर्वमेव स्रुतमोऽवगार्हान् तस्मात् अलं क्लेशेन, इत्यवधार्य तपसो विरम्य गृहं प्रस्थितः ।

हरिशिखस्य दृष्टान्तगर्भमिदं श्रुत्वा गोमुखो अन्वमोदत । परं मरुभूतिः सक्रोपमवादीत् गोमुखस्य मुखे एव सर्वं, हस्ते किमपि नास्ति । वीरा हि वाक्कलहं लज्जाकरमामनन्ति । एवमुक्त्वा योऽमुद्यतं तं युवराजः सस्मितसात्वयित्वा गृहं प्राहिणीत्, अगमयच्च दिनं स्वयं दैनिकं कार्यं समाप्य ।

अपरेद्युः सर्वेषु समासीनेषु मरुभूतिः पूर्वदिनव्यापारेण सलज्जमधोमुखः समतिष्ठत । ततो रत्नप्रभा समभाषत नाथ ! भवान् गुरुभक्तान् विशुद्धचरितानेतान् मन्त्रिणः

प्राप्य यथा सौभाग्यशाली वर्तते, एते अपि त्वां प्रभुं प्राप्य
तथा धन्यमन्या वर्तन्ते । तन्मन्ये भवतां पूर्वसुकृतमेव
एतादृशसंयोगस्य कारणमिति ।

रत्नप्रभायां विरतायां वसन्तकतनयस्तपन्तकः प्रौवाच
देवि । सत्यं वयं प्राक्तनसुकृतप्रभावेण एतादृशं प्रभुमलभा-
महि । विना पूर्वसुकृतम् एतादृशी सङ्घटना नैव भवेत्,
तदत्र कथामेकां कथयामि श्रूयताम् ।

अस्ति श्रीकण्ठाख्ये जनपदे विलासपुरं नाम नग-
रम् । तत्रासीत् विलासशीलो नाम महीपतिः । स खलु
प्राणसमया महिष्या कमलप्रभया साङ्गं भोगसुखेन काल-
मनयत् । क्रमेण तस्य जरायां तच्छरीरं प्रवि-
ष्टायां राजा नितरां दुःखितः जरया स्नानं मुखं प्रियायै
दर्शयितुमनिच्छुर्बहु विचिन्त्य मरणमेव श्रेयस्करं निश्चि-
काय । अनन्तरं मभासीनस्तरुणचन्द्रं नाम वैद्यमाह्वय
जराशान्तेरुपायमपृच्छत् । धूर्त्तो भिषक् राज्ञस्तथाविधं
वचनमाकर्ण्य प्रबलेनार्थलोभेन परिणाममदृष्ट्वा अब्रवीत्
महाराज । उत्तममौषधमस्ति, यदि भवान् षण्मास निर-
न्तरं भूगृहेऽवस्थाय तदौषधं सेवेत, तदा निःसंशयं पुन-
र्यौवनमाप्स्यति । मूढमतिर्नृपस्तद्वचसि सुविश्वस्तः भूतले
गृहमेकं विनिर्ममे । मूर्खा विप्रयिणः प्रायेण सदसद्-
विवेकरहिता भवन्ति, तथाहि मन्त्रिभिर्विशेषेण प्रबो-
धितः स राजा तेषां वचांसि अनादृत्य धूर्त्तं वैद्यमेव अनु-
ससार । प्रविवेश च राजपरिच्छदं विहाय तत् भूमध्य-
गृहम् । केवलमेको वैद्यभृत्यस्तस्य परिचारकोऽभवत् ।

षण्मासात् परमेकदासौ भिषक् तत्र राजान द्रष्टुं गतोऽप-
श्यत् क्रमेण जराया एव प्रादुर्भावो वर्तते । अनन्तर वहि-
रागत्य अनुसन्धाय राजसदृशाकृतिं पुरुषमेकं प्राप्य सर्वं
वृत्तान्तं तस्मै निवेद्य राज्यलोभं प्रदर्श्य वशीचकार ।
अनन्तर तस्य भूगृहस्य अपरप्रान्तादारभ्य सुगुप्त सुरङ्गा-
मेकां निर्माय रात्रौ तथा तत्र प्रविश्य राजान सुप्तमवधीत्,
अरक्षीच्च तं पुरुषं राजशय्यायां तिमिरमये कूपे राजकले-
वर निक्षिप्य । अनन्तरं सुरङ्गामरुणञ्च ।

परेऽहनि प्रातः धूर्त्तराजो वैद्यः सभामेत्य मन्त्रिणो-
ऽब्रवीत् अहं षण्मासाभ्यन्तर एव जरां शमयित्वा राजानं
युवानमकार्षम्, अनन्तरं मासद्वयात् परं राजा नूतनं
कलेवरमासीति, यदि मम वचसि अविश्वासः तर्हि
भवन्तः सुरङ्गाद्वारि स्थित्वा प्रत्यक्षं पश्यन्तु । एवमुक्त्वा
मन्त्रिणो भूगृहं नीत्वा दूरात् कृत्रिमं राजशरीरं दर्शया-
मास । कथयामास च अस्मिन्नेवावसरे मन्त्रिणां प्रत्येकस्य
नामधेयम् अधिकारञ्च कृत्रिमाय राज्ञे । ततश्च क्रमेण
मासत्रयाभ्यन्तरे कौशलेन अन्तःपुरवासिनां नामानि
अधिकाराञ्च कथयित्वा तं नूतननृपं सर्वाभिज्ञं चकार ।

अथ नवमे मासि वेद्येन तस्मिन् नवे राजनि भोगपुष्ट-
शरीरे भूगृहादानीतं सर्वे मन्त्रिण, परिजनाश्च तं युवानं
राजानं परितस्थुः । ततोऽस्तौ युवानरपतिः कृतस्नानः अज-
रेति नाम ख्यापयन् सिंहासनासीनः प्रजापालनकर्म्मणि
प्रावर्तत । प्रजाश्च वैद्यस्य रसायनप्रभावेण राजानं पुन-
र्यौवनप्राप्तममन्यन्त । अजरो नृपः प्रकृतिवर्गान् प्रधान-

महिषीञ्च वशीकृत्य मित्रैः सह सुखेन राज्यं शशास
मंवर्द्धयामास च विशेषसम्मानेन तरुणचन्द्रं मित्रं पद्म-
दर्शनेनञ्च हस्तिनोऽखान् ग्रामांश्च पुरस्कृत्य । परं स त वैद्यं
विश्वासघातकम् अल्पमपि न विशश्वास । कदाचित् असौ
वैद्यः तम् अजरं स्वेच्छाप्रवृत्तं दृष्ट्वा अवादीत् त्वं मामव-
ज्ञाय स्वेच्छया आधिपत्यं करोषि, किमाश्चर्यम् ? अना-
त्मज्ञ ! न जानासि, कस्यानुग्रहेण राजासीरिति ।

तदाकर्ण्य अजरोऽब्रवीत् वैद्य । त्वमतिमूर्ख, कोऽपि
कस्यापि न कर्त्ता नापि दाता, प्राक्तन कर्मैव सर्वस्य सर्व
विधत्ते । तत् त्व वृथा दर्पं मा कार्षीः, अहं विजेन तप-
सैव राजाभवम्, अतिशीघ्रमेव तत् तव प्रत्यक्षीकृति-
ष्यामि । एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते भीतो वैद्यः समचिन्तयत्,
हा कष्टम् । अद्य अजरो गम्भीरं प्राज्ञ इव कथयति, विभेमि -
हि यदि विरक्त, सर्वं रहस्यं प्रकाशयेत्, तद् यावत् इदानी-
मजरो मया अनुवर्त्तनीयः, किञ्चाय मां किं प्रत्यक्षीकार-
येत् तदपि द्रष्टव्यम् । इत्यालोच्य वैद्यस्तथेति विरराम ।

एकदा नरपतिरजरस्तारुणचन्द्रादिभिः शार्ङ्गं पर्य-
टनार्थं वह्निर्निर्गत्य कस्याश्चित् नद्यास्तीरे समुपतस्थे । तत्र
च स्रोतसि भासमानानि पञ्च सौवर्णानि पद्मानि दृष्ट्वा
भृत्यैरानीतानि पर्यवेक्ष्य सन्निहितं तरुणचन्द्रं वैद्यं तदा-
करान्वेषणाय समादिशत् । वैद्यः अगत्या राजादेशेन
सम्मतः नद्यास्तीरमनुसृत्य पद्माकरमन्वेष्टुं जगाम । अज-
रश्च क्रियन्तं कालं पर्यटित्वा पुनर्गृहं प्रत्यागमत् ।

वैद्यः सुबहुदूरं गत्वा नदीतटे एकं शिवमन्दिरं दृष्ट्वा

प्रविवेश, ददर्श च तत्समक्षम् अपूर्वमेकं सरः, तत्तीरे च महान् वटवृक्षः, तस्य शाखायाम् एकं नरकङ्कालं लम्बत । स तु तत्तल्ले क्षणं विश्रम्य तस्मिन् सरसि स्नात्वा देवदेवं प्रपूज्य च उपविष्टः स्वं कर्तव्यमचिन्तयत् । अत्रान्तरे सहस्रा भोधयात् वृष्टिः पपात, तेन च लम्बमानात् नरकङ्कालात् यावन्तो वारिविन्दवः सरसीसोपानसलिलेषु पेतुः ते एव सौवर्णकमलान्यभवन् । एतदवलोक्य विस्मितो वैद्यराजो व्यचिन्तयत् किमाश्चर्यम् ? अस्मिन् विजने कां वा पृच्छामि, अथवा वैचित्र्यं विधातुः केन वा लक्ष्यते ? भवतु तावत् पद्माकरोऽयं मया दृष्टः, इदानीं लम्बमानं नरकङ्कालं सरसि निक्षिपामि, यदा एतत्संयोगेन जलविन्दुभ्यः सौवर्णकमलानि उत्पद्यन्ते, तदा अस्मिन् सलिले निक्षिप्ते बहूनि तादृशानि पद्मानि सम्भविष्यन्ति । इत्यालोच्य वृक्ष-शाखायास्तत् नरकङ्कालं पातयित्वा सरसि निक्षिपेत् । प्रतिनिवृत्ते च स्वदेशाभिमुखं तं दिवसं तत्र देवमन्दिरे स्थित्वा । अथ कियता कालेन विलासपुरमेत्य अजर नृप-मभ्यवादयत् ।

अथ तेन सकुशलं स्वं निदेशं परिपृष्टोऽसौ वैद्यराजः सर्वं वृत्तान्तमवर्णयत् । ततो नरपतिः वैद्यं निर्जनमानीय अवादीत् यदिदं त्वया सौवर्णपद्मस्थानं दृष्टागतं तदति-मनोरमम् । तत्र च वटशाखायां यत् नरकङ्कालं दृष्टं तत् समैव पूर्वेकलेवरम् । पूर्वमहम् ऊर्ध्वपदं स्थित्वा तपस्या-मकरवं, सिद्धे च तपसि तत् कलेवरम् अत्यजम् । मदीयेन तपःप्रभावेणैव तत्कलेवरसंयोगात् सौवर्णकमलानि उत्-

पद्यन्ते । त्वत् कङ्कालजले निक्षिप्य बन्धुकार्यं क्षत-
वानसि, तस्मिन् जघनि त्वं मे बन्धुरासी, तेन सात्यत-
मदि मया रुद्धेन प्रितित । तद्वयस्य । अहं एतत् पूर्वमेव -
पभावात् जातिनिरस्य राज्यञ्चावापवानसि, तत् त्वया
प्रत्यक्षीकृतं, तस्यादृष्टद्वयं परिहर, मा दुःखं कार्षी, विना
प्राक्तनं कोऽपि विमज्जि हन्, न शक्नोति । प्राणिनः सर्वे
भूमिष्ठा एव प्राक्तनस्य कर्तव्यं फलानि भुञ्जते । वैद्य-
राजः नरपतिरजगत्पतेः तदात्मनि निरुद्धं विश्वासं च सन्तोष-
मवाप । ततोऽसौ नन्दः वैद्याय पञ्चुरान् अयान् प्रदाय
बन्धुभिः परिवृतः पूर्वदुःखतिलम्बं राज्यं निष्कण्टकं बुभुजे
तदाहाराजः । भवानपि अन्तर्गतं पूर्वदुःखं तद्वर्जितं प्रभु-
नो देत् कथमेवं मादृशं देवस्य महान् प्रसादः । नर-
वाहनदत्तः अपूर्वमिदम् आस्थानं तदन्तर्गतमुखात् श्रुत्वा
क्षान्तुमुदतिष्ठत् । समस्तं च स्नानादिकं गत्वा च पितु-
वत्तिकं तैस्तैर्मन्त्रिभिः साद्वैम् आहारादिकमकरोत् । ततो-
ऽपराधे सुखादिकं भोगद्रव्यं सेवित्वा सानन्दं तं दिवस-
मत्यावाहयत् ।

एकचत्वारिंशत्तरङ्गः ।

परंऽहनि युवराजे रत्नप्रभया मन्त्रिभिश्च साद्वै स्व-
भवनमध्यासीने नानाविधानालापान् कुर्वति भवनादृ-

वहिः पुरुषस्य रोदनध्वनिरुद्दिष्टत् । कथं कथमिति युव-
राजेन पृष्टे कापि किङ्करी समेत्य अज्वीत् देव । धर्मं
गिरिर्नाम कञ्चुकी तीर्थयात्रार्थं गतः प्राणान् तत्याज इति
संवादम् एकस्मात् मूर्खात् बन्धोः प्रमुखात् आकर्ण्य तस्य
भ्राता धर्ममित्रः शोकेन रोदिति । साम्प्रत तत्स्वजनास्तं
सान्त्वयित्वा गृहमनयन् ।

एतदाकर्ण्य दयाद्चेतसं युवराजमतीव दुःखितं दृष्ट्वा
रत्नप्रभा समभाषत नाथ । बन्धुवियोगो मानवानां यथा
लेशावहस्तथान्यः कोऽपि न । यदि विधाता मनुष्यम्
अजरामरमकरिष्यत् तदा ते नैतादृशदुःखभागिनो अभवि-
ष्यन् । मरुभूतिरवादीत् देवि । यदाज्ञापयति भवती, तत्
सत्यं, किन्तु इन्द्राणां तदसम्भवम् । अत्रैतां कथां कथ-
यामि निश्चयताम् ।

अस्ति चिरायु नाम नगरम् । तत्रासीत् चिरायुर्नाम
राजा । तस्य नागार्जुनाभिधः दयावीरः प्रसिद्धः सचिवो
ऽभवत् । स खलु रसायनगुणेन राजानमात्मानञ्च चिरा-
युषमकरोत् । कदाचित् सहसा स्व पुत्रं कालकवले निप-
तितं दृष्ट्वा असौ अमात्यः नितरां शोकाकुलो भूत्वा मर्त्य-
लोकात् नृत्युं निवारयिष्यन् रसायनविद्याप्रभावेण अमृतं
प्रसृतं कर्तुमुदयच्छत । क्रमेण अमृतं प्रायेण प्रसृतं पर-
मेकमात्रयैव ओषध्या विहीनमितिष्ठत् । तस्याश्च ओषधे-
र्योगं प्रतोक्षमाणं तं नागार्जुनं दृष्ट्वा भीतो देवराजः तत्-
क्षणम् अश्विनौ समाहूय कार्यमुपदिश्य च मर्त्यलोकं
ग्राहिणेत् ।

क्रमेण सर्वे एव पारिषदाः सामन्ताश्च समेत्य राजान प्रणम्य
यथास्थानमुपाविशन् । गुणशर्मा तु राजसभां गन्तुमुद्यतः
पथि विविधानि दुर्निमित्तानि पश्यन् प्राणसंग्रहं सम्भा-
वयन् राज्ञं शुभं भूयादिति मनसि चिन्तयन् क्रमेण सभा-
मैत्य राजान प्रणम्य च स्वभासनमध्यतिष्ठत् । राजा गुण-
शर्मणो यथापूर्वं समादरमलङ्घ्य वक्रचक्षुषा तं प्रति कोप-
कटाक्षमपातयत् । गुणशर्मा सहसा दुर्निमित्तानि पश्यन्
इष्टा नितरां व्यथितः शङ्कितश्चाभवत् ।

अथ राजान सहसा सिंहासनात् उद्विग्नः स्वभासकृत-
मवलोक्य गुणशर्मा प्रोवाच प्रभो । अद्यान्मानं कान्ति-
वशञ्च भृत्याः, भृत्येषु च प्रभो, सर्वतोयुजो गच्छन् नदन्वान्
सिंहासनमलङ्घ्य यथाकृचि सनाच्चापयतु । एवमुक्ता तस्मिन्
विरते सर्वैर्मन्त्रिभिः प्रबोधितो राजा पुनः सिंहासनासीनः
प्रावृत्तः सन् सर्वैरेतत् विहितं यदहं नीलान् कान्तिराज-
गण्य गुणशर्मेण मन्त्रित्वमदाम् कन्ये च आरुह्य रङ्ग-
मेतन् । परमसौ गुणशर्मा अर्थलोभपरः गौडेश्वरसत्तु, पाद-
मां विनाशयितुमुद्यतः, आलीढित्वमिधाय अशोकवली-
कर्णितं सर्वम् अलोकं व्यापार सर्वेषां समक्षमकीर्तयत् ।

गुणशर्मा एतद्राजवचनमाकर्ण्य चमत्कृतः प्रत्यवादीत
महाराज । वृत्तान्तोऽयं कस्य सुखादाकर्णितो देवेन ।
राजाववीत् यद्येतदसत्यं तर्हि त्वं व्यञ्जने विषं कथं विदित-
वान् ? ज्ञानबलेन सर्वे विज्ञायते इति गुणशर्मेण प्रत्युक्ते
विपन्ना मन्त्रिणस्तन्नागणयन् । गुणशर्मा पुनरववीत्,
यात्राप्येवमनुसन्धाय सहसा कमपि दूषयितुमयुक्तं विशे-

पतो राज्ञः । अविवेकं नृपं विद्वांसो बहुशो विगर्हयन्ति ।
 एतदाकर्ण्य राजा नितरां क्रुद्धः वेगेन निपत्य गुणशर्माणम्
 एकया कुरिकया आजघान । तदवलोक्य अन्येऽपि राज-
 किङ्करा गुणशर्माणं प्राहरन् । तदा च गुणशर्मा तं त
 ग्रहारं सोढुमशक्नुवन् समुत्थाय सर्वानेव तान् निरस्त्रान्
 कृत्वा केशेषु केशेषु बद्धा सभामण्डपान्निरगात् । निर्गल-
 च अनुधावमानान् शतम् आतनायिनीं विनाश्य अञ्जल-
 स्थेन अन्तर्धानाञ्जनेन जत्रे प्रलिप्य अदर्शनं गतः । क्षण-
 च दक्षिणापथे उपनीतः समचिन्तयत् नित्यतमेव दुश्चा-
 रिण्या अशीञ्जन्त्याः परामर्शात् राजा निर्विवेकः कृतवा-
 निदमकार्यम् । अथ विदितं दुरारिणीनां न नित्यतमेव
 माधूनाञ्च राजसेवा सर्वथैव अकारण्येति ।

एव चिन्तयन् गुणशर्मा कस्यपि ग्राममासाद्य अपश्यत्
 कश्चिद् ब्राह्मणः वटतरुमूले समासीनः कतिपयां छात्रा-
 नभ्यापयतीति । क्रमेण तत्रागत्य कृतप्रणामं तम् अध्या-
 यकः सादरः आतिथ्येन अभ्यर्च्य परिचयसप्राप्तीत् । गुण-
 शर्माब्रवीत् ब्रह्मन् । सामवेदस्य द्वादशशाखाः, ऋग्वेदस्य
 द्वे शाखे यजुषः सप्त शाखाः, अथर्वणश्च एका शाखा मया-
 धीताः । उपाध्यायः गुणशर्माणो विद्यापरिचयेन विस्मित-
 स्त देवमिवोपाचरत् । गुणशर्मावदत् ब्रह्मन् । उज्जयिन्या-
 मादित्यशर्मा नाम कश्चिद् ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म ।
 शैशवं एव तस्य पितरि स्वर्गते माता च पतिमनुजगाम ।
 ततश्च पितृमातृहीनोऽसौ तस्मिन्नेव नगरे मातुलभवन-
 व्रासी वेदान् कलाश्च शिक्षितुं प्रावर्त्तत । क्रमेण कृत-

विद्यस्य तस्य जयव्रतसेविना केनचित् परिव्राजकेन सख्य-
मभूत् । स च परिव्राट् तेन मित्रेण सह श्रमगान गत्वा
यक्षीसिद्धये होममारभे । कदाचित् कापि सर्वद्वारण-
भूषिता दिव्यरूपित् सखीगणपरिवृता स्वर्णविमानेन
जुह्वतस्तस्य समीपमभ्येत्य मधुरवदसा प्राब्रवीत् अहं विद्यु-
न्माला नाम यक्षी, एताञ्च मे परिचारिण्यः, तदासां
यामिच्छसि गृहाण । मत्प्राप्तिसाधनं मन्त्रप्रकरणञ्चा-
न्यत् । तत् सदर्थं वृथा परिश्रममज्जत्वा सन्तुष्टो भव ।
एवमुक्त्वा प्रबोधितोऽसौ परिव्राट् मन्त्रतस्तस्याः परिचा-
रिणीनां मध्यात् एकां जग्राह । विद्युन्माला चान्तर्दधे ।

अथ आदित्यशर्मा तां परिव्राजकस्य यक्षीमपृच्छत्
अस्ति कापि विद्युन्मालायाः अपि श्रेयसी यक्षी ? यक्षी
प्रीवाच भद्र । विद्युन्माला, चन्द्रलेखा, सुलोचना चैता-
स्त्रिस्त्र एव श्रेष्ठा यक्षकन्याः । तासु च सर्वश्रेष्ठा सुलोचना ।
एवमुक्त्वा सा यथासमयमागमिष्यामीति प्रतिज्ञाय अन्त-
र्हिता । परिव्राडपि तेन मित्रेण सह स्वमावास प्रस्थितः ।
सा तु यक्षी प्रतिदिनं यथासमयमागत्य तस्मै परिव्राजकाय
विविधानि भोग्यवस्तूनि प्रदाय तं यथासुखं परिचरति स्म ।
एकदा आदित्यशर्मा यक्षकन्यायाः समक्षं परिव्राजकं
सुलोचनासाधनार्थं मन्त्रविधिमपृच्छत् । यक्षी प्रीवाच
ब्रह्मन् । दक्षिणस्यां दिशि अदितुन्नुनासके कानने समुद्रतट-
वर्त्तिनि भदन्तो नाम प्रतिवसन्ति कश्चित् यतिः । स एव
अस्या यक्षकुमार्याः साधनमन्त्रं सम्यक् वेत्ति । आदित्य-
शर्मा एतदाकर्ण्य तत्रैव यक्ष्या सह भदन्तायमाभिसूयं

अतस्थे । तत्र चागत्य वत्सरत्रयं तस्या यक्षकन्यायाः साहा-
य्येन तं भदन्तं सम्यक् पर्यचरत् । भदन्तश्च तस्य परिचर्यया-
स्तम्प्रीतः तस्मै सुलोचनासाधनमन्त्रमदात् । आदित्यशर्माणि
मन्त्रबलेन विजने यथाविधि होमं कुर्वति सुलोचना वि-
ज्ञानेनाविर्भूय तमब्रवीत् ब्रह्मन् । आगच्छ, त्वं मन्त्रबलेन
मामाराधितवान्, परन्तु अद्यारभ्य व्रत्तासान् मे कुमारी-
व्रतं चेत् रक्षेः, तर्हि त्वं महावीरं समृद्ध सुलक्षणं पुत्रमेक
लप्स्यसे । तच्च तत्र सुसम्मतं विज्ञाय सुलोचना स्नां पुरीं
तमनयत् ।

आदित्यशर्मा अलकायां सुलोचनया सह वसन् व्रत्ता-
सान् प्राप्तिधारं व्रतम् अन्वतिष्ठत् । कुर्वरस्तस्य व्रतेन
सन्तोषितः सै सुलोचनामदात् । अहं तस्यां सुलोचनाया-
मजाये । पिता मां गुणवन्तं भाविन सम्भाव्य पुत्रं कर्तुं
नाम्नाकरोत् । अहम् अलकायामेव वसन् तत्रत्यात् अग्नि-
वराख्यात् यक्षपतेः सकाशात् वेदान् कलाश्च सर्वाः शिञ्चित-
वान् । कदाचित् देवेन्द्रे धनमिति ज्ञात्वा सर्वे सकु-
त्याय तं संवर्द्धयामासुः । पिता तु मम अनवहिततया न
पुत्रोत्पन्नोऽदिकं तद्विन्देत् । तेन च परिकुपितः स देवराजस्तु
शशाप आदित्यशर्माम् । त्वयलका निवासं नाहं सि, मर्त्य-
लोकं गच्छ । ततश्च पिता मे सुलोचनया सह तह अनु-
नीतः स क्रोधं सह्य्य अवादीत् नाहं त्वया ब्रवीमि, तत्ते
पुत्रो मर्त्यलोकं व्रजतु, पुत्र एव पितुरात्मेति श्रूयते इति ।

एवमुक्त्वा देवराजे अन्तर्हिते पिता मां नीत्वा उज्ज-
यिन्यां मातुलभवने संरक्ष्य प्रातिष्ठत । कीदृशं दत्तं

भाग्यम् । तत्र च तिष्ठतो मम देवगत्या तत्रत्येन राज्ञा
सख्यमासीत् । इत्युक्त्वा राजसम्बद्धं सर्वं वृत्तान्तमामूलान्
समाख्याय गुणशर्मा अद्य भवदन्तिकं प्राप्नोऽस्मीति सम-
वर्णयत् ।

एतत् सर्वमाकर्ण्य ब्राह्मणः प्रावदत् अहमग्निदत्तो नाम
भवदागमनेन कृतार्थोऽस्मि, मद्गृह एव स्थित्वा मामाध्या-
यस्व । एवमुक्त्वा गुणशर्माणं स्वं गृहमनयत् । गुणशर्माणं
तस्य ब्राह्मणस्य निर्वन्धेन तद्गृहमभ्येत्य कृतस्नानं मू-
त्राह्वणं, वस्त्राभरणादिना समभ्यर्चयत् । अभोजयच्च
स्वाङ्गानि द्रव्याणि । अग्निरदत्तः ननः-उदीनः-अग्नि-
सुन्दरीं नाम स्त्रां कन्यां तत्समक्षमानयत्, गुणशर्माणं
कन्याया रूपेण विमोहितः तस्या लक्षणानि दृष्ट्वावदत्
ब्रह्मन् । योगेन अस्या नासिकायाम् ऊर्वोश्च कतिपये तिल-
दृश्यन्ते, तदस्याः कतिपयाः सपत्न्यः सम्भविष्यन्तीति ।
अग्निदत्तः गुणशर्माणो वित्यापरीक्षार्थं पुत्रेण सुन्दर्यास्तत्तत्-
प्रदेशेषु तिलाः सन्ति न वेति परीक्षयाञ्चक्रे । ततश्च परी-
क्षया रुविस्मयः विजने गुणशर्माणं नीत्वा कन्यां मे
गृहीत्वा अत्रैव मद्गृहे वसेति अनुरोधः । गुणशर्मा
प्राव्रवीत् ब्रह्मन् । सत्यमेव भवदाश्रये स्थिते परमं सुखं
भवेत्, परं राजापमानसत्तत्र मदीये हृदये साम्प्रतं का
प्रीतिः ? स्त्रीप्रभृतयश्च सुखिनमेव सुखयन्ति, असुखिनस्तु
दुःखयन्त्येव । उदतपुरता स्त्रियः न कदापि व्यभिचरन्ति
परम् अशीकवतीव पितृदत्ता कन्या प्रायेण व्यभिचरति ।
अन्यच्च अस्मात् प्रदेशादुज्जयिनी सन्निहिततरा । अहमत्र

निवसामीति राजा महासेनः यदि शृणुयात्, तर्हि अत्रापि
आगत्य मां पीडयिष्यति । तदहं तीर्थेषु परिभ्रमन् एत-
ज्जन्मपापानि क्षालयित्वा देहं त्यजन् निर्वृतिमाप्सामीति
मतिमकरवम् ।

एतदाकर्ण्य अग्निदत्तोऽब्रवीत् वत्स । यदि अज्ञानाम्
अवमानैः भवादृशा अपि व्याकुलीक्रियन्ते तदा दुम-
सानुमतां किमन्तरम् ? आकाशे लोष्ट्रनिक्षेपे निक्षेपुरेव
उपरि तत् प्रायशः पतति, तथा अल्पेनैव कालेन राजासौ
स्वस्या अज्ञतायाः फलमवाप्स्यति राजलक्ष्मीर्न हि तादृश-
मज्ञं निर्विवेकं चिरमाश्रयेत् । किञ्च एकामशीकवतीं दृष्ट्वा
सर्वां स्त्रियं प्रति भवतामविश्वासो नैव युज्यते । कन्या च
मम सुलक्ष्णेति भवता स्वयं परीक्षिता । तत्कथं तस्या
अकारणं दीप सञ्भावयति भवान् । यदि चीज्जयिनी सन्नि-
हितेति भीतोऽसि, तदहं तत् प्रतिकरोमि । भयन्नमेतदृगे
प्रदेशे रक्षिष्यामि, यथा कोऽपि तमनुसन्धातुं न शक्नुयात् ।
गार्हस्थ्यं सर्वेषु आश्रमेषु प्रधानं, तदकृत्वा तीर्थाश्रयणं
धर्मशास्त्रविरुद्धतया अवैधमेव । यच्च भवान् देहपरि-
त्यागाय कृतसङ्कल्पः तदपि न युक्तम्, आत्मघातिनां हि
नरकयातनायाः आनन्त्यं सर्ववादिसम्मतम् । तदस्मात्
दुरध्यवसायाद् विरम्य मम वचनं शृणोतु । अहं त्वदर्थं
मनोज्ञमेकं भूगृहं निर्मापयामि, तत्र स्थित्वा सुखेन कालं
नयतु भवान् ।

गुणशर्मा तस्य तादृशं सुपरामर्शमाकर्ण्य स्वादध्यव-
सायात् विरम्य प्रत्यवादीत् ब्रह्मन् ! अहं भवतां प्रस्तावमेव

अनुमीडे, परमहमिदानीमकिञ्चनः अकृती च, तत् कथ-
मिदानीं भवतः कन्यां गृह्णामि ? साम्प्रतं तस्य कृतघ्नस्य
राज्ञः प्रतीकारवाञ्छया कमपि देवमाराधयामीति । अथ
अग्निदत्तेन तथेत्यभ्यनुज्ञातः स गुणशर्मा तां रात्रिं तदीये
भवने न्यवसत् । अनन्तरम् अग्निदत्तस्तदर्थं पातालगृहं
नाम भूगृहमेकं निर्माप्य तस्मिन् तमवासयत् । गुणशर्मा
तत्र स्थित्वा अग्निदत्तदत्तमन्त्रेण देवम् कुमार आराधयितु-
मुमारभे ।

तस्मिन् तथा प्रवृत्ते अग्निदत्तकन्या सुन्दरी मित-
रनुज्ञया तं पर्यचरत् । गच्छता कालेन भगवाद कुमारस्त-
न्ति प्रसन्नः प्रादुर्भूय वरमदात वत्सम् । गुणशर्मेन् । त्वम्
अतुलरुन्यतिशक्तौ भूत्वा महासेनं राजान दण्डयन् निष्क-
स्यकः राज्यभागसुखं लभसेति । एवमुक्त्वा देवे अन्तर्हितं
दुरुशर्मा अचिरिण अक्षयां रम्यदं लब्ध्वा अग्निदत्ततनयां
सुन्दरीमुपयेमे । ततश्च क्रमेण वज्रिणि चतुरङ्गाणि वलानि
सगृह्य उज्जयिनीमभिप्रयौ । तत्र च गत्वा अशोकवन्या-
हारित्रमुह्नीय महासेनं सदर्शं निपात्य तदीयं सिंहासन-
मध्यासीनः सुखेन राज्यमशासत् । इत्य कोऽपि महासेन-
वत् अज्ञतया विपदमाप्नोति, कोऽपि वा गुणशर्मेवत् धैर्य-
माश्रित्य जितशत्रुः परमेण सुखेन कालं नयतीति ।
सूर्यप्रभइत्य' मन्त्रिसुखादद्भुत मनोहरमाख्यानं श्रुत्वा
निर्भीकः प्रीत्साहितश्च रजनीमत्यवाहयत् ।

पञ्चाशत्तरङ्गः ।

प्रातश्च सूर्यप्रभः दानवसैन्यपरिब्रुतः सचिववृन्दैः सह संग्रामभूमिमवातरत् । श्रुतशर्मा च विद्याधरबलसयुतः सूर्यप्रभमभ्याजगाम । रणदिदृक्षवश्च देवा असुराश्च गगनमध्यतिष्ठन् । उभयोरेव सैन्ययोरर्द्धचन्द्राकृतौ व्यूहे संग्रामः प्रावर्त्तत । सर्व एव सैनिकाः परस्परं सिंहनादं कुर्वन्तः पतिद्वन्द्विनः अभ्यधावन् । अस्त्रप्रहारक्षतानां वीराणां हस्तिनाम् अश्वानाञ्च रुधिरधाराभिः परिप्लुता असयः हतान्तस्य घना इव अलक्ष्यन्त । किन्नैश्च वीराणां शिरोभिराकीर्णं भूः पतराजस्य पानभूमिरिव व्यराजत ।

इत्थं बहुषु सैन्येषु उभयोरेव निपतितेषु सूर्यप्रभः श्रुतशर्माणा, दामोदरः प्रभापिन, अन्ये च महारथाः सदृशेः महावीरैः सह बन्धयुद्धमार्गेभ्यः । महीत्यातः सिद्धार्थं प्रति धावन् वाणैर्वाणान् निवार्य अन्येन वाणेन तस्य धनुः अश्वान् सारथिञ्च न्यवधीत् । हताश्वसारथिश्छिन्नधन्वा च सिद्धार्थः क्रोधेन धावन् लौहदण्डेन महीत्यातस्य सवाहनं रथं चूर्णयित्वा बाहुयुद्धेन तमपि भूतलमपातयत् । पतितञ्च त तस्य पिता भगः समापत्य रक्षितवान् ।

प्रहस्तः ब्रह्मगुप्तं सुचिरं योधयित्वा यावत् भूतलमध्यशाययत् तावत् तस्य पिता पद्मयोनिः समापत्य तमरक्षत् । तदवलोक्य दानवा जहसुः । देवा युद्धं द्रष्टुं नागताः केवलं स्वं स्वं पुत्रं रक्षितुमेवागता इति । वीतभयः

प्रद्युम्नास्त्रेण संक्रमम् उरसि दृढमाजघान । प्रज्ञाव्येन
चन्द्रगुप्ते निहते तत्पिता देवश्चन्द्रमा पुत्रहन्तारं प्रति
परमक्रुद्धः योद्धुं प्रावर्त्तत । सूर्यप्रभः श्रुतशस्त्रेणा निहतं
विरोचनमवलोक्य अतिक्रुद्धः दमं नाम विद्याधरं यम-
सदनमनैषीत् । तस्मिन् पुत्रे निहते अश्विनीनन्दनौ शोक-
क्रोधाकुलौ योद्धुमागतौ दृष्ट्वा सुनीयस्तावाचक्राम । स्थिर-
बुद्धिशक्तिना निहतं पुत्रं पराक्रम दृष्ट्वा अष्टौ वसवः
परिकुपिताः पुत्रहन्तारं प्रति योद्धुमभ्यागमन् ।

प्रभासस्तु दामोदरेण युध्यमानः एकेन वाणेन मद्भैरवं
निजघान । प्रकाशनेन तेजःप्रभे निहते भगवानग्निः पुत्र-
वधपरिक्रुद्धः रणभूमौ अवातरत् । धूमकेतुना दनदंष्ट्रे
निपातिते यमः परिक्रुद्धः पुत्रहन्तारं प्रति योद्धुमभ्या-
ययौ । सिंहदंष्ट्रेण सुषेणे शिलाप्रहारचूर्णिते तस्य पिता
निरतिः पुत्रवधमसहमानः युद्धार्थं जनिदौ । कालचक्रेण
महारथेन चक्रेण द्विधाहते वायुवसे यवनः क्रीयात् पुत्र-
हन्तारमभि युद्धार्थमाजगाम । महामायेन मायया बहु-
विधानि रूपाणि कृत्वा कुवेरदत्ते निहते तत्पिता देवः
कुवेरः क्रोधपूर्णः पुत्रघातकं प्रति योद्धुमागमत् । इत्यं सर्वे
एव देवाः स्वं स्वम् अंशावतारं पुत्रं विपन्नं दृष्ट्वा क्रुद्धा
रूपेषु प्रववृतिरे । बहवो विद्याधरा मानवैर्दानवैश्च युध्य-
माना हता आहताश्चाभवन् ।

अनन्तरं प्रभासदामोदरयोर्भीषणं युद्धं प्रावर्त्तत ।
महावीरः सेनापतिर्दामोदरः छिन्नधन्वा हतसारथिरपि
क्षयं सारथ्यमपि कर्त्तुं युयुधे । तदवलोक्य ब्रह्मा त साधु-

वादेन समवर्द्धयत् । दैवराजश्चतुर्मुखमपृच्छत् प्रभो । परा-
जितं कथमेव प्रशंसति भवान् ? प्रजापतिः प्रत्यवादीत्
दामोदरो विष्णोरवतारः, नो चेत् प्रभासेन सह एतावन्तं
कालं योद्धुं कः समर्थः ? अस्य प्रभासस्य सम्मुखे देवाः सर्वे-
ऽपि तृणान्येव । नमुचिर्नाम यो दुर्जयो दानवः पुरासीत्,
तस्य पुत्रः प्रबलः, प्रबलस्य तनयो भासः । भासः पूर्वं
कालनेमिर्नाम असुर आसीत् । तस्य भासस्यायं पुत्रः
प्रभासः । यश्च हिरण्यकशिपुर्नाम दैत्यराजः, तस्मात् कपि-
ञ्जलः, कपिञ्जलात् सुमुण्डीकः । तस्यायं पुत्रः सूर्यप्रभः ।
पूर्वं यश्च हिरण्याक्ष आसीत्, स एवायं रुनीथः । ये चान्ये
दैत्यदानवाः पूर्वं संग्रामे निहतास्ते एव ऋत्यभूतय पुन-
रसुरकुलेषु सञ्जाताः सूर्यप्रभमाश्रिताः । पश्य अयं दैत्यराजो
बलिं सूर्यप्रभस्य ऋत्यज्ञप्रभात्रेण बन्धनमुक्तो युद्धदर्शनार्थं
समागतः । यः स्वं सत्यं पालयितुमधुना पातालतलमधि-
वसति । यश्च तवाधिकारात् परम् इन्द्रत्वं प्राप्स्यति । साम्प्रतं
सर्वे असुरा देवदेवेन हरेण पाल्यन्ते, तदिदानीं न संग्रा-
भावसरः, सन्धिरेव एतैः कर्तव्य इति ।

एव वदति पितामहे महावीरः प्रभासः पाशुपतमस्त्र-
ममुञ्चत् । भगवान् नारायणः सर्वसंहरणक्षमं जाज्वल्य-
मानं तदस्त्रं निरीक्ष्य पुत्रस्नेहेन सुदर्शनमत्यजत् । उभयो-
रेव दिव्यास्त्रयोराविर्भावात् त्रिभुवनं चकम्पे । भगवान्
विष्णुः सृष्टिसंहारभयार्तः प्रभासं पाशुपतास्त्रसंहरणार्थं
पुनः पुनरनुरोधः । प्रभासः प्रत्यवदत् भगवन् । ममैतदस्त्रं
नृसंहर्तुं शक्यते, भवानग्रतः दामोदरं परित्यज्य परा-

क्षुखी भवतु, ततोऽहम् अस्त्रं मंहरिष्यामीति । भगवान्-
ब्रवीत् त्वमपि सुदर्शनं सम्मानय । प्रभासोऽवदत् तयास्तु,
भवतश्चक्रं मदीयं रथ नाशयतु, इत्यमुभयोरिव साफल्य-
मास्ताम् ।

इत्यमवधारिते दामोदरः नारायणादेशात् संग्रामात्
निवृत्ते । पाशुपतसुदर्शने च प्रतिपक्षरथं विनाश्य संहते ।
प्रभासदामोदरौ अन्यं रथमारुह्य स्वं स्वं प्रभुं प्रति प्रच-
लितौ ।

श्रुतशर्मासूर्यप्रभयोर्वीरं युद्धमासीत् । उभाविव अस्त्र-
वृष्टिभिः स्वं स्वं रणकौशलं प्रदर्शयन्तौ सुचिरं युयुधाते ।
श्रुतशर्मा सूर्यप्रभाय ब्रह्मास्त्रं तत्याज । सूर्यप्रभाऽपि तत्
संहर्तुं पाशुपतमस्त्रं सुमीच । यावत् तत् पाशुपतं ब्रह्मास्त्रं
निरस्य श्रुतशर्माण निहन्तुम् उद्यच्छति तावत् सर्व एव
इन्द्रादयो लोकपालाः स्वं स्वं कुलिशादिकमस्त्रं तत्यजुः ।
यावच्च तत् पाशुपतं सर्वेषामेव देवानामस्त्राणि न्यक्कृत्य
क्रोधेन श्रुतशर्माणं प्रति गच्छति, तावत् सूर्यप्रभः कृता-
ञ्जलिः अस्त्रराजं सुवन् प्रार्थयाञ्चक्रे हे महास्त्र ! श्रुत-
शर्माणं मा विनाशय, परं ब्रह्मा तदनतिक्रमानयेति ।

सर्व एव देवा यदा श्रुतशर्मान्नाययन् तदा असुरा
अपि सर्वे सूर्यप्रभसहाया बद्धपरिकराः संग्रामाय प्राव-
र्तन्त । अत्रान्तरे वीरभद्रो नाम कश्चित् शिवानुचरः समा-
गत्य देवान् निवार्याब्रवीत् देवाः । भवन्तो युद्धदिदृक्षया
समागताः, न तु युद्धं कर्तुम् । यदि अन्यथाचरियुः, महा-
नयी भविता । तद् भवन्तः शाम्यन्तु इत्येष देवदेवादेशः ।

एतदाकर्ण्य देवा अब्रुवन् भद्र । एते विद्याधराः सर्व एव
अस्माकमंशसम्भूताः, पुत्रस्नेहः नातिक्रमणीयः, तदेव
विनाशं दृष्ट्वा कथमस्माभिः तूष्णीं स्यातुं शक्यते ? अवश्य
मेव तेषां रक्षणार्थं यत्नः करणीय इत्युक्त्वा सर्व एव देवा
असुरैः सार्द्धं योद्धुं प्रवृत्तिरे । वीरभद्रोऽपि तदवलोक्य
स्वस्थानं प्रतस्थे ।

देवा असुरान् प्रति यानि यानि अस्त्राणि अमुञ्चन्
भगवान् शम्भुर्हुङ्कारेणैव तानि तानि भस्मसाञ्चकार । तदव-
लोक्य देवाः सर्वे सभयं पलायाञ्चक्रिरे । देवराजः स्वयं
युध्यमानः सूर्यप्रभं प्रति यानि यानि महास्त्राणि तत्याज
सूर्यप्रभस्तानि तानि लीलयैव कृत्वा आकृष्टधन्वा नाराच-
वर्षणेन देवेन्द्रं क्षतविक्षतमकरोत् । सुरपतिः क्रोधाध्मात्
यावत् कुलिशं सूर्यप्रभाय न्यक्षिपत् तावत् भगवानुमापति
घोरिणं हुङ्कारेण तत् भस्मीचकार । नारायणोऽपि प्रभासेन
युध्यमानः यद् यद् अस्त्रं प्रभासाय न्यक्षिपत् रुद्रस्तत्तदपि
खण्डयामास । इत्थं सर्व एव सेन्द्रोपेन्द्रा देवाः विषादमा-
पन्नाः पराङ्मुखा आसन् । असुरा जयलाभेन सिंहनाद-
चक्रुः । श्रुतशर्म्मा रुद्धोऽभवत् ।

अथ देवैः स्तूयमानो वृषध्वजः प्रसन्नस्तानब्रवीत् देवाः
सूर्यप्रभस्य प्रतिज्ञा नान्यथा भवितुमर्हति । देवा ऊह-
न् अस्माभिः श्रुतशर्म्मेण यत् प्रतिश्रुतं तदपि न्यायादनुपेतं
तदुभयोरपि साफल्यमस्तु । शम्भुरवदत् उभयोः पक्षयो-
सन्धौ विहिते तत् सर्वं यथोचितमेव भविता । साम्प्रत-
श्च श्रुतशर्म्मा सानुचरः सूर्यप्रभं प्रणमन्, ततश्च उभयोरै-

कुशलं यथा भवेत् तत् कर्त्तव्यम् । देवास्तथेति श्रुतशर्माण
सूर्यप्रभः शरणमाश्रयितुमादिशन् । श्रुतशर्माणः तथा
कृते सूर्यप्रभः वैरं त्यक्त्वा तं बन्धुतया आलिलिङ्ग । इत्य-
देवासुरैः परस्परं सन्धौ स्थापिते देवादिदेवः सूर्यप्रभः
सम्बोध्य अभ्यधात् वत्स । सूर्यप्रभः । त्वं वेद्या दक्षिणाङ्गे
गृहीत्वा उत्तराङ्गे श्रुतशर्माणे प्रयच्छ । अचिराच्च अन्मा-
च्चतुर्गुणं किन्नरसाम्राज्यं लप्स्यसे । ततश्च किन्नराधिराज-
भूत्वा दक्षिणाङ्गे तत् सकुञ्जरकुमाराय दास्यसीति एव
संग्रामनिहतान् वीरान् पुनर्जीवयित्वा मानुचरः पश्यता-
मेव सर्वेषामन्तर्दधे ।

अथ सूर्यप्रभः सिंहासनार्धं श्रुतशर्माणे दत्त्वा अ-
स्वयमधिष्ठाकारः । प्रभासादयो मन्त्रिणः सूर्यप्रभकनु सभा-
मधितस्थुः । दामोदरादयश्च श्रुतशर्माणमन्ववसन् । सुनीथा-
दयोऽसुराः विद्याधराः सर्वे यथायोग्यमासनं भेजिरे । अथ
सहपातालाधिपतयः प्रज्ञाटादयोऽसुरा इन्द्रादयश्च देवाः
दुर्गेऽवस्थितयः । विद्याधराः सूर्यप्रभसभाजनाधीपतस्थिरे ।
सूर्यप्रभस्य पत्न्यश्च भूतासनविमानेन सर्वा एव समाजस्युः ।
इत्येव सर्वेषु समुपविष्टेषु सिद्धिर्नाम दानोः सहचरौ समागत्य
सर्वान् सम्बोध्याब्रवीत् देवासुराः । दनुः पृच्छति वः, यूयं
देवासुराः कदापि एकस्यां सभायामीदृशं सौमनस्यमन्व-
भवत ? अथ किं सौभाग्यं दिनम् । यत् चिरविरोधिनीऽपि
अथ एकत्र समासीनाः सौभानसुखम् अनुभवथ । तदतः
परं कदापि यूयं परस्परं नाविरोधं कुरुत, विरुद्धाश्च
दुःखं नास्मभ्यम् । हिरण्याक्षादयो असुरेश्वराः स्वर्गाय

विरुध्यन्तः सर्वे एव निधनं गताः, तदिदानीम् अलं विरो-
धेन, सर्वैरेकचित्तौभूय सुखमनुभवद्भिः स्थीयताम्, एवं कृते
जगतां परम मङ्गल भवितेति ।

सिद्धिमुखादेतदाकर्ण्य देवराजेन सङ्घितितः सुरगुरुरब्र-
वीत् असुराणां सुरैः सह न कोऽपि रास्त्रवः, येन विरोधः
सङ्घटेत्, केवलमसुरा एव देवैः सह वृथा विरोधमाच-
रन्ति । एतदाकर्ण्य मयः प्रत्यभाषत देवगुरो । यदि असु-
राणां मनसि कापन्मस्थान्यन् तदा नमुचिः कदापि
देवराजाय न नानाजीवन्तम् उच्चैःश्रवसं नादास्यत् प्रबलश्च
देवेभ्यः स्वं शरीरं याचितः न प्रादास्यत् । बलिरपि त्रैलोक्यं
विष्णवे दत्त्वा न पातालमध्यस्थास्यत् । अयोतोहश्च विश्व-
कर्म्मणे स्वशरीरं प्रदाय किं निर्विकारचित्ततायाः परां
काष्ठां न प्रदर्शितवान् ? तदेवम् असुराः ननु एव
सर्वे निष्कपटाः, केवल वच्चनाचतुरैर्देवैः पटे पदे प्रवच्चरन्ते ।
एवमुक्त्वा मये विरते सिद्धिः मधुरेण वचसा सर्वानेव देवा-
सुरान् सान्त्वयामास । ते च सर्वे सन्तुष्टाः परस्परमालि-
लिङ्गः ।

अथ गौर्याः सखी जया नुमेऽभङ्गकरीषु । सुमेरुश्च
तयानुरुद्धः सूर्यप्रभाय स्वां दुहितरं काननद्वानणि नाम
सम्प्रदाय महामूल्यं रत्नसमूहं यौतकमदात् । भवानोपेक्षिता
जया समागत्य प्रथमलाजमोक्षणसमये तस्मै श्रवणानमालां
द्वितीयलाजमोक्षणसमये रत्नावलीमेकां हस्ततृषामृत्युवा-
ग्निणीं मालां दत्तवती । सुमेरुश्च तदा दिगुराति रत्नानि
अश्वरत्नचैकं चिरयौवनसाधनीं, सर्वभिक्षिणीं पलिका-

मैकां पादाम् । दृष्ट्वा तु पादमङ्गुलिं विवर्त्तते सुमेरुः सर्वान्
देवान् असुरान् विनाशयन् । तत्र विनश्यत् । परं न
कौऽपि तस्य निमग्नः पद्मानितयान् । अतान्तरे शिवानु-
चरो बन्धो तपामस्य सर्वान् सुमेरुगुह्ये भोजनाय अनुरुध्य
अब्रवीत् धनं तु सुमेरुमात्मपरिजनं गणयित्वा तद्वनं
गत्वा कृतभोजनेन अन्ताकं महतीं तृप्तिं विनति प्रभो-
रादेशः । ततः सर्वे देवस्यादेशेन सुमेरुदले निमग्न-
जगृहुः ।

अथ विनाशकमहाबलवीरभद्रादिषु प्रपञ्चाधिपेषु
समाधत्तः । तेषु अचरसां वृत्तगीतानि प्रावर्त्तन्त । सुमेरुः
कालेनेत्युक्तं । तेषु दिविधानि भोज्यानि प्रसृत्य पश्यत्पु
शिवानुचरेषु सर्वेभ्यः देवानुरविद्याधरादीन् समादरेण
भोजयामास । उपान्तरात् सर्वान् समुचितवस्त्राभरणा-
दिभिः मण्डितः प्रमथाः स्वः स्थानं प्रतस्थिरे । देवा मातरश्च
सुखं आवासं प्रत्यागमन् । अथ श्रुतशरीणि सानुचरे
प्रस्थिते सूर्यप्रभः कामचूडामणि प्रधानमहिषीं कृत्वा
अन्याभिर्महिषीभिः समं स्वभवनं प्राविशत्, अनयच्च नव-
वध्या सह सुरतप्रसङ्गेन तां रजनीम् ।

अथ प्रभाते अन्याभिः महिलाभिः मधुरालापैर्विह-
रन्तं तं सुपेणो नाम विद्याधरः समेत्य सप्रणामम् अब्रवीत्
देव । त्रिकूटाधिपतयो विद्याधरा मां भवदन्तिकं प्रेष्य
अन्मुखेन निवेदयन्ति, इतस्तृतीये दिवसे ऋ. भाख्ये पर्वते
भवतः शुभाभिषेको भविता, तत् सर्वानामन्वयतु इति ।
तदाकर्ण्य सूर्यप्रभः प्रभासादीन् प्रति सर्वेषामामन्त्रादि-

व्यापारभावं निवेश्य स्रुयं कैलासं गत्वा प्रभुसकाशमुप-
तस्थे, तुष्टाव च पार्वतीपरमेश्वरौ निपत्य चरणेषु विविधैः
स्तवैः । तौ च भक्तवत्सलौ तस्य स्तवैर्नितरां परितोष-
मापतुः । अथ भगवता विसर्जितः सूर्यप्रभः निर्द्धारिते
दिवसे विद्याधरराज्याभिषेकं प्राप्य परमेण सुखेन कालं
नयति स्म इति समाख्याय असौ वज्रप्रभस्तिरोदधे ।

अथ अलङ्कारवतीनामको नवमो लम्बकः ।

एकपञ्चाशत्तरङ्गः ।

एतां महतीं कथामाकर्ण्य नरवाहनदत्तः सविस्मयः
कदाचित् गोमुखेन सह : . . . पविष्टः सुदूरात् वीणा-
ध्वनिमशृणोत् । युवराजः तमनुधावन् क्रियन्त दूरं गत्वा
शिवमन्दिरमेकं ददर्श । क्रमेण सन्निहितः तरुतले अश्व-
बहु मन्दिरं प्रविश्य अपश्यत् कापि दिव्यकुमारीं सखीं
जलपरिवृता वीणायन्त्रेण मधुरस्वरेण देवैः उमुमाप-
स्तौति स्म । युवराजस्तां समीच्यैव मदनशरज्जरेतदेहः
महता समपद्यत । कन्या च सा युवराजन्य रूपेण विमु-
ग्धाकृता सद्य एव सङ्गीतादिव्यापाराद् विरगाम । प्रभु-
चित्तविदि गोमुखे कन्यायाः परिचयं प्रष्टुमुपक्रान्त एव
तपरा कापि सुराङ्गना गगनादवतीर्णा कन्यान्तिकमागतः

एकपञ्चाशत्तरङ्गः ।

वती । कन्यां ससम्भ्रमं कृताभ्युत्थानप्रेणामां सा योषित्
सन्नुष्टा विद्याधरचक्रवर्त्ता ते पतिर्भूयादिति आदिष्टा
सर्वदयामास ।

अत्रान्तरे युवराजः समीपमभ्येत्य तां योषितं पण्य
कन्यायाः परिचयमपृच्छत् । विद्याधरो प्रोवाच नमः ।
हिमालयान्तवर्त्तिनि सुन्दरपुरनामके नगरे अलङ्कारशीला
नाम पतिवसति कश्चिद् विद्याधरराजः । तस्य महिषी
काञ्चनप्रभा नाम । सा खलु कदाचित् भगवत्या गौर्याः
लपया पुत्रमेकमनूत । अलङ्कारशीलश्च तस्य धर्मशील इति
नामाकरोत् । तच्च सुत क्रमेणातिक्रान्तशैशवं गुणवन्तं
दृष्ट्वा पिता यौवराज्ये अभ्यषिञ्चत् । अनन्तरमसौ काञ्चन-
प्रभा कन्यामेकां प्राप्नोष्ट । प्रसवानन्तरमेव आकाशभारती
उदचरत् कन्येय नरवाहनदत्तस्य भाविविद्याधरचक्र-
वर्त्तिनो महिषी भविष्यतीति । अथ पिता कन्यां नाम्ना
अलङ्कारवतीमकार्षीत् । कन्या दिने दिने वर्द्धमाना क्रमेण
कृतमतिक्रान्तबालभावा पितुः सकाशात् समधिगतविद्या
च पितुरनुज्ञया शिवपूजापरायणासीत् ।

अथ गच्छति काले युवराज धर्मशीलं विषयभोग
विरक्तं वनं गन्तुकाम दृष्ट्वा स्वयमपि पुत्रस्नेहविल्लवस्तेनैव
पुत्रेण सह वनं गमिष्यन् पत्न्यै अलङ्कारवतीं समर्प्य सर्वज्ञरं
पूर्णं द्रुहागत्य नरवाहनदत्ताय कन्यां दास्यामि, जामाता
चासौ मदोय राज्यं लब्ध्वा आधिपत्यं करिष्यतीति च
गन्तव्यं प्रतस्थे । काञ्चनप्रभा च भर्तुरादेशात् कन्यां
न्ययन्ती तस्मिन्नेव नगरे न्यवसत् ।

अथ अलङ्कारवतीं माता सह ऋग्वेदं नतन्, दा बहुषु
 देवायतनेषु भ्रमन्तीं कदाचित् प्रज्ञप्तिर्नाम विद्या इत्य-
 मादिदेश यथा काश्मीरदेशान्तर्वर्तिनि स्वयम्भुक्ते यत्
 शिवलिङ्गमस्ति तस्मिन्नाश्रिते शीघ्रमेव त्वं नरवाहनदत्तं
 प्रतिमाप्स्यसीति । तदाकर्ण्य अलङ्कारवती माता सह
 काश्मीरं गत्वा तत् शिवलिङ्गमागच्छ अथ गृहमायाता ।
 या चास्मिन् देवमन्दिरे सखीभिः परिवृता देवमुमा-
 कान्तं वीणया स्तौति स्म सैवेयमलङ्कारवती, अहञ्चास्या
 जननी काञ्चनप्रभा । अहमद्य विद्याप्रभावेण नरवाहन-
 दत्तं भवन्तमवागमनं विदित्वा तत्तन्मन्त्रिणम् । भर्ता
 च मे स्वयं सम्प्रदास्यतीति कथितमेव पूर्वमायुष्मते । तद-
 पेक्षस्व दिनमेकम् । श्वः कन्यामिमां परिणीय अस्माकं
 धनार्थं पूरयित्वा कौशाब्धीं प्रति गमिष्यसि । एतदाकर्ण्य
 कन्याजामातरी एकान्तानुरक्ततया विलम्बमसहमानो दृष्ट्वा
 काञ्चनप्रभा पुनरब्रवीत् युवामेकं दिनं विरहदुःखं सीदुं
 न शक्नुथ, पश्यत पुरा राजा रामचन्द्रः सीता च कियन्तं
 दीर्घकालं विरहयन्त्रणां सेहाते । एवमुक्त्वा सीतावनवास-
 वृत्तान्तकीर्तनेन तौ समाश्वासयत् ।

अथ काञ्चनप्रभायां प्रभाते आगमिष्यामीति प्रतिश्रुत्य
 सकन्यायां चलितायां नरवाहनदत्तोऽपि विमनास्तेन
 मित्रेण सह कौशाब्धीं प्रत्याजगाम । रात्रौ अलङ्कारवत्या
 विरहेण निर्निद्रं युवराजमालोक्य गोमुखभास्यं चित्त-
 विनोदाय मनोहरमेकमाख्यानं वक्तुमारभे ।

युवराज ! अस्ति दक्षिणपथे प्रतिष्ठानं नाम नगरम् ॥

तन्नामीत् पृथ्वीरूपो नाम कश्चित् परमरूपवान् नृपतिः ।
 एकदा परमज्ञानसम्पन्नो द्वौ यती समीपमेत्य तस्य निरु-
 पमरूपमाधुरीं दृष्ट्वा प्रोचतुः देव । अस्माभिः सर्वा एव मही
 पर्यटिता, पर क्वचिदपि भवतः सदृशः रूपवान् पुरुषो
 न दृष्टः । मुक्तिपुराण्यदीपाधिपतेः रूपधरस्य रूपलता
 नाम कन्यैका अस्ति, सा एव देवस्य अनुरूपा सम्भाव्यते ।
 विधाता यदि उभयोर्युवयोः सयोगं विधास्यति तत् परमं
 योग्ययोजनं स्यात् । एवमुक्त्वा विरतयोस्तयो राजा स्व
 चित्रकर कुमारीदत्तमाह्वय सां प्रतिकृतिसङ्कयितुं समा-
 दिदेश । अथ प्रतिहन्तौ चित्रिनाथं राजा ताभ्यां यतिभ्यां
 भद्रं सचित्रं कुमारीदत्तं मुक्तिपुरं गजिवाय ।

चित्रं, सद्यतिः राजर सनुद्रतीरवर्त्तिनि पीत्रपुराण्य
 नगरे प्रोतमारुह्य पञ्चभिर्दिग्दैः मुक्तिपुरं प्राप. घोषया-
 नास व राजद्वारि लतुग्राय कोशलेन स्वं चित्रनैपुण्यम् :
 अथ राजा तदाकर्ण्य तं चित्रगरुडं दृष्ट्वा । चित्रकरम्,
 राजान्तिकमुपगम्य हप्रणमं स्वस्य दिव्यनैपुण्यं परां
 काष्ठां ख्यादयन् अन्वीत् देव । पृथ्वीधरनरपते, सकाशा-
 द्भागतोऽस्मीति । राजा तं कन्यायां प्रतिकृतिं चित्रयितु-
 म्नादिषन् तत्समं कन्यामानयत् । अथ कुमारीदत्तेऽपि
 कन्याया रूपलतायाश्चित्रपटम् अङ्कयित्वा राजान्तिकमुप-
 याते राजा कुमारीदत्तस्य चित्रनैपुण्यं बहुशः प्रशस्य चित्र-
 करेण सहागती सन्यासिनौ समादृत्य अपृच्छत् युवाभ्यां
 सर्वा एव पृथिवी भ्रान्ता, ब्रूतं तावत् मत्कन्याममा रूप-
 लती कापि कन्या कुत्रापि दृष्टा न वेति । सन्यासिनावबो-

चतां राजन् ! भवतः कन्यायाः सदृशी रूपवती कापि
 नास्माभिर्दृष्टा, परं यादृशी भवतः कन्येयं तादृशी रूप-
 राशिः पृथ्वीधरो नाम राजा दृष्टः, अतश्च स राजा युवापि
 सदृश्याः कन्याया अलाभादद्यापि अपरिग्रह एव तिष्ठति,
 यद्येतयोः संयोजन भवेत् तत् विधातुः रूपनिर्माणासाफल्यं
 स्यादिति । अस्मिन्नेवावसरे चित्रकरोऽपि यदि द्रष्टुमिच्छति
 देवस्तदेकं मम प्रभोश्चित्रपटं मत्समीपे वर्त्तते, अवलोक-
 यतु देव इत्युक्त्वा पृथ्वीधरस्य तत् चित्रपटं दर्शयामास ।
 रूपधरस्तदवलोक्य बहुशः प्रशस्य च कन्यासकांश्च प्रैषयत् ।
 कन्या च दृष्ट्वैव तत् विमोहिता विस्मिता चाभवत् । राजा
 कन्यां तथाविधामालोक्य चित्रकरं पुरस्कृत्य च कन्याया-
 श्चित्रपटं दत्त्वा इदमब्रवीत् चित्रकर । गच्छ त्वत्प्रभुं पृथ्वी-
 धरं चित्रमेतदस्मै दर्शय, यदि तस्य चित्रदर्शनेन मम
 ऋग्द्राभगिराः स्यात् तदासौ कन्यां मम रूपलतां
 परिणीय मां कृतार्थयतु इति । चित्रकरः भिक्षुभ्यां सह
 राजपुरस्कृतः समुद्रमुत्तीर्य प्रतिष्ठानं प्राप्य राजान्तिक
 मुपगम्य रूपधरसदृशं निवेद्य च रूपलतायाश्चित्रपटं
 दर्शयामास । पृथ्वीधरश्चित्रं दृष्ट्वैव विद्युग्धीभूतः रूपधरस्य
 सन्देशश्रवणेन सम्प्रीतः चित्रकरं भिक्षू च धनैः परितोष्य
 तदेव चित्रं विलोकयन् अतिक्लृप्तेण दिवसमनैषीत् ।

अथापरेऽह्नि शुभं लग्नं निश्चित्य शक्रमङ्गलं नाम
 हस्तिनमारुह्य च ससैन्यसामन्तः मुक्तिपुराभिमुखं प्रायात् ।
 द्वितीये दिवसे विख्याटवीं प्राप्त एव शवरत्नैर्न्यैराक्रान्तो-
 ऽपि तान् पराजित्य सागरमुत्तीर्य च अष्टभिर्दिनैः मुक्ति-

पुरमुपेयाय । राजा रूपधरः पृथ्वीधरनुपस्थितं निशस्य
ससम्भ्रमं प्रत्युद्गम्य तं राजधानीमाविनाय । सर्वे राज-
परिजनास्तमनरूप वरमागत दृष्ट्वा भृशं ननन्दुः । अथ
राजा रूपधर शुभे लग्ने पृथ्वीधरं यथोचितजभ्यर्च्य कन्यां
सम्प्रददौ । अन्योन्यावलोकने च वधूवदौ परस्पररूपदर्श-
नेन चरितार्थतामापतुः ।

सम्पन्ने च विवाहमहोत्सवे राजा रूपधर पुनस्तं
चित्रकर भिक्षुको च वस्त्रालङ्कारादिना समतीषयत् ।
जामाता पृथ्वीधरः स्वानुचरैः सह श्वशुरभवने दश दिनानि
सुखेन नयन् एकादशेऽहनि प्रियतमया सह स्वां राजधानीं
प्रति प्रतस्थे । रूपधरस्तु आसमुत्तीरं तमनुजगाम । ततो
राजा पृथ्वीधरः श्वशुरम् अभिनवकन्यावियोगाकुलं समा-
श्वास्य पीतेन समुद्रम् अष्टभिरहीभिः समुत्तीर्य तत्रत्यस्य
योत्रपुराधिपतेरुदारचरितस्य राज्ञः सद्ने आतिथ्यमङ्गीकृत्य
च स्वां नगरीं प्रत्यागात् । पौरादनाः रूपलताया रूप-
लावण्यदर्शनेन सञ्जातवित्पया अभूवन् । राजा राजभवनं
प्रविश्य सर्वाननुयायिनो यथोचितं पुरस्कृत्य प्रियतमया
रूपलताया साङ्गं सुखेन कालमहरत् ।

एतदुक्त्वा मन्त्रिवरो गोमुखः पुनरब्रवीत् देव । सर्वं
एव महानुभावा राजानो राजपुत्राश्च इत्यन् अल्पं वा बहु-
तरं विरहदुःखं महन्ति, भवान् पुनरेकामेव रजनीमति-
वाहयितुमशक्नोति । आशुनतां तु यद्विदुः ? रात्रौ प्रभातायामेव
अलङ्कारवतीमाप्स्यतीति समाख्याय गोमुखे विरते मरु-
भूतिरुपस्थितोऽब्रवीत् यावत् लोकः कुसुमशरशरनिष्कार-

लक्ष्यतां नोपेयात् तावत् तस्य धैर्यशीलता तिष्ठेत् । देवी
सरस्वती, देवः कुमारो जिनश्च एते त्रय एव वसनलग्नं तृण-
मिव कामं सुदूरं निरस्य जगति जितेन्द्रियतायाः परां कीटि-
मधिरूढाः श्रूयन्ते । एवमुक्त्वा तूष्णीम्भूते तस्मिन् गोमुखः
किञ्चिद् विमना इवाभवत् । युवराजस्तु तत्पक्षमेव समर्थयन्
अन्याभिर्विविधाभिः कथाभिः कथञ्चित् तां रात्रिमनयत् ।

अथ प्रभाते अलङ्कारशीलः पत्न्या काञ्चनमालया
कन्यया चालङ्कारवत्या सह शल्लरीक्षन् भृतरूपवतीर्य
कृतनित्यक्रिय युवराजमभ्याजगाम । स च तं समुचितेन
सत्कारेण भजवर्धयत् । अथ वहवो विद्याधराः सुवर्णानां
रत्नानाञ्च भारानादाय नभीमण्डलात् अवतरुः । वत्सराजः
समाकर्ण्य वार्त्ताभिर्मां सपत्नीकः तत्रोपस्थितः अलङ्कार-
शीलं सद्यगभ्यर्क्षयागात् । अलङ्कारशीलः सन्दिग्धगवादीत्
राजन् । कन्येयं मम अलङ्कारवती, अस्याञ्च प्रसूतायामेव
दैववाण्युदतिष्ठत् भाविचक्रवर्त्तिनी नरवाहनदत्तस्य इयं
प्रतिपादनीयेति । अद्य शुभलग्नं विद्यते, तदेनामादाय
वयं सवर्गाः भवन्तमुपस्थिताः ।

एतदाकर्ण्य वत्सराजः महाननुग्रह इत्युक्त्वा तमनुसमुदे ।
अलङ्कारशीलः यथाविधि युवराजाय नरवाहनदत्ताय
कन्यां सुबहुभिः रत्नैः सह सम्प्रदाय राज्ञा सम्पूजितः
सद्य एव स्वस्थानं प्रतस्थे । वत्सराजश्च क्रमशः पुत्रस्य समुन्नतिं
विलोक्य परां प्रीतिमनुभवन् सुखेन कालमनयत् ।

द्विपञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथ गच्छति काले काञ्चनप्रभा कौशाब्धीमागत्य
जामातर स्वं नगरं नेतुं प्रस्तावमकार्षीत् । युवराजोऽपि
सन्मतः पितुराज्ञया गोमुखेन मरुभूतिना सह काञ्चन-
प्रभादर्शितेन आकाशवर्त्मना हिमाचलमुपस्थितः अस्सरसा
किन्नराणाञ्च मनोहरं सङ्गीतमाकर्णयन् पश्यंश्च विविधानि
आश्चर्य्यवस्तूनि सुवर्णमयं सुन्दरग्रासं प्राप । तत्र काञ्चनप्रभया
जामातृसमागमकरणीयमङ्गलसंविधानेन निजभवनं प्रवे-
शितः दिव्यप्रभावेण च सम्पादितदिव्यभोगः परिजनै
सह स्वर्गसुखमनुभवन् त दिवसमनैषीत् ।

परेद्यवि प्रातः काञ्चनप्रभा जामातरम् अलङ्कारवत्या
समेत तत्रत्यं भूतपति शम्भुमाराधयितुं पत्तिर्निर्गते गङ्गा-
सरोनामकतीर्थे मनोहरे उपवने विहारदितुमैच्छत् ।
कुमारश्च श्वश्रूसन्तोषाय सन्प्रीतः शम्भुमाराधयितुं प्रियया
मन्त्रिभ्याञ्च सह तत्र गत्वा गङ्गारसरसि तीर्थे दत्तञ्जाल-
उमापतिमर्चयामास । कृतार्चनविधिव तस्मिन् मनोहे
उद्याने विहरन् मरुभूतेः सकीर्तकहासपरिहासात्मकविनो-
देन प्रायशो मासमेकं स्वर्गसुखमन्वभवत् । अथ काञ्चन-
प्रभया नानाविधैर्दिव्यवस्त्राभरणादिभिः सत्कृतेषु सर्वेषु
युवराजः श्वश्र्वा सज्जितं दिव्य विमानमधिरुह्य सपत्नीपरि-
जनस्तया च काञ्चनप्रभया सह पुनः कौशाब्धीमेत्य पितृ-
र्विरहपर्य्युत्सुकयोरानन्दमवर्द्धयत् ।

एकदा काञ्चनप्रभा राजदम्पत्योः समक्षम् अलङ्कारवती-
मुपादिशत् वत्से । न खलु ईर्ष्याकलुषितया कोपपरीतया
वा भर्तुर्वैमनस्यं त्वया करणीयम् । वैमनस्य हि पत्युर्मह-
दनिष्टं जनयति । पूर्वमीर्ष्यावशाहं पत्युस्तथा मनोःदुःख-
मदां यथासौ तेनैव वैराग्येण कलुषितात्मा वनमुपायात् ।
अद्याप्यहं तेनानुतापेन दग्धहृदया दिवानिशमदह्ने ।
एवमुक्त्वा तनयामाश्लिष्य रुदती स्वपुरं प्रातिष्ठत् ।

अथ परेऽहनि प्रातः कृतनिच्यक्रिये युवराजे मन्त्रिभिः
सह सलपति काचित् भयविह्वला महिला अलङ्कारवतीं
शरणमागता । अलङ्कारवती तामभयदानेन समाश्वास्य
वृत्तान्तमपृच्छत् । साब्रवीत् देवि । अहमत्र नगरे बल-
सेनाख्यक्षत्रियस्य तनया अशोकमाला नाम । मां तरुणीं
वीक्ष्य मदीयेन रूपेण समाल्लष्टचेता कश्चित् हठशर्मा
नाम समृद्धिशाली द्विजः पितरं मे प्रार्थयाञ्चक्रे । तदाकर्ण्य
पिता मम अनिच्छन्तीमपि मां भयेन तस्मै दत्तवान् ।
स तु मां परिणीय वलात् स्वं भवनमनैषीत्, अहन्तु तत्-
सहवासं परिहर्तुकामा कमपि क्षत्रिययुवानमशिश्रयम् ।
तत्रापि तेन दुराचारेण पत्या उपद्रुता तं क्षत्रियकुमारं
विहाय अपरमाश्रितवती । तत्रापि भर्ता विरोधिता अन्यं
शरणमगमम् । भर्तारि मम तमपि पीडयितुमारब्धे अहं
वीरशर्माख्यस्य कस्यचित् राजपुत्रस्य किङ्करी अभूवम् ।
तदवलोक्य पतिर्मे प्रतिकर्तुमशक्नुवन् सततोद्विग्नमना
अस्थिचर्मावशेषोऽभवत् । बहोः कालादनन्तरम् अद्य पश्चि-
विनिर्गतां मां वीक्ष्य असिहस्तः इत एव मां प्रति प्रधा-

वित', तदहं प्राणभयात् पलायमाना प्रतीहारिणः कृपया भवतीं शरणमागता, मन्ये स दुरात्मा वहिर्द्वारभूमौ इदानीमपि वक्षते ।

एतदाकर्ण्य अलङ्कारवत्या सङ्केतितो युवराजस्तं हठशर्माणमाह्वय सक्रोधं स्त्रीविनाशहेतुमप्राचीत् । सोऽब्रूत युवराज । इयं मम पत्नी, पत्न्या व्यभिचारं कः शक्नोति सोढुम् ? एतदाकर्ण्य अशोकमाला लोकपालान् सम्बोध्य निजचारित्र्यस्य याथार्थ्यं प्रकटयितुमनुरोधः । अनुरुद्धवत्यामेव तस्यां सहसा आकाशात् भारती समुद-
चरत् शृणुत यूयम् इयमशोकमाला पूर्वस्मिन् जन्मनि अशोकवरस्य विद्याधरस्य कन्यासीत् । परिणयोचिते नास्या वयसि पितृानीतेषु कतिपयेषु वर्षेषु एषा रूपमग्नेन जप्ता कमपि नागणितवती । ततश्चास्याः पिता कुपितः शापेनैनामयोजयत् दुर्वृत्ते । त्वं मानवी भूत्वा कमपि दुर्जनं गमिष्यसि । ततश्च तं परित्यज्य बहुषु पुरुषेषु विचरिष्यसि, अनन्तरं यदा ते पतिः पश्चि त्वा दृष्ट्वा प्रहर्तुंमुद्यमं करिष्यति, तदा त्वं राजभवनं गत्वा राजसकाशमुपस्थिता शापनिर्मुक्ता भविष्यसि । अथ विद्याधरी भूत्वा विद्याधरलोकमागत्य अभिरुचेर्विद्याधरस्य अहधर्पिणे भविष्यतीति । एवमुक्ता दैववचसि विरते अशोकमाला सद्य एव परित्यक्तमर्त्यदेहा स्व रूपमास्थाय विद्याधरलोकं गत्वा च अभीष्टं पतिं लभे । एतदवलोक्य विस्मितं नरवाहनदत्ते मपत्नीकं हठशर्मा विगतक्रोधः महसा स्वां जातिं स्मरन् युवराजमब्रवीत् राजपुत्र । स्मृतं

मया साधत, पूर्वमह हिमालयान्तर्वर्तिनि मदनपुरे
 विद्याधरस्य तनयः स्थूलभुजो नामा-
 श्रवण । अहञ्च पितुः शापात् मर्त्यभूतिं प्रपन्नोऽस्मि ।
 श्रूयतां कुमारेण, एकदा समतीतशैशवं तारुण्ये वयसि
 वर्त्तमान मां दृष्ट्वा सुरभिवत्सो नाम विद्याधरः स्वां कन्यां
 सुरभिदत्तायां गृहीत्वा पितुर्मे २५.२६) मह्यं कन्या-
 दानाय प्रसङ्गमकरोत् । पिता मम कवण्यैरुत्सुकेन विग-
 ण्य मामाह्वयन् सुरभिदत्तागृहीटुमव्यमन्यत । अहन्तु
 तदा येनैव रूपमर्देन पिता तत् न गृहीतवान् ।
 यदा च पिता भूयोभूयो निर्बन्धेनापि मम शरणा-
 मज्ञासीत् तदा सञ्जातलोभ एव मामभिगृह्य दुःखम् ।
 यतस्त्वं रूपगर्वेण मत्तः इमां कन्यां गृहीतुं न
 गृहीतवान्, तस्मात् कुरुष्व विकटानन्दस्य मर्त्यभूमौ
 जनिष्यसे, शापश्चष्टाञ्च अशोकमालां तद्विच्छाजन्तरेणापि
 परिणेष्यसि । ततश्च तां त्वां परित्यज्य २७.२८) त्वं
 वीक्ष्य त्वं तद्विरहेण जनितान्तर्दाहः बहून् क्षीणान् सहिष्यसे
 इति । अनन्तरं सुरभिदत्तया सातिशयम् २९) स कृपया
 मामवदत् वत्स स्थूलभुज । मम शापो नान्यथा भवितु-
 मर्हति, परं तस्यामशोकमालायां शापनिर्मुक्तायां त्वमपि
 सञ्जातपूर्वजननस्मृतिः तत्क्षणं शापच्युतो निजं विद्याधर-
 कलेवरं प्राप्य सुरभिदत्तामिमां परिणयन् सुखमाप्नु-
 सीति ।

एतदाकर्ण्य सा साध्वी सुरभिदत्ता धैर्यमवात्मनः ।
 अहमहङ्कारदोषेण एतावन्तं कालम् ईदृशं दुःखमवस्यत् ।

नाहङ्गारात् परी रिपुरय मया विदितः । तदयं मे गाय,
अस्तमुपगतः, तदिदानीं स्थां गतिं गच्छामि च अभिवाद्य
पश्यत्सु राजपुत्रादिषु विद्यत उह लज्जा कलशयो विद्या
धरलोक मत्वा सुरभिर्ज्ञां परिणीय विविधानि सुखानि
वुमुर्ज ।

एतदवलोक्य सर्वेषु विस्मितेषु गेमुह, युवराज
सम्बोध्याब्रवीत् त्वेव महावराहनाथः कथयितुं नरपतेः
परमरूपवानो इन्द्रवर्तिर्नाम अद्यैवासीत् । सा परिणये-
चितवयस्मा पितरम्ब्रवीत् ततः । वीरं रूपवत्त ज्ञानवन्त-
श्चान्तरेण तावत् परिणयः न विजिह्यसीति । तदाकण्ठे
महावराहः सन्निविष्टः । महावराहः डिडिम्बेनावब्रवीत्
श्रुत्वा न वृत्तं कुरुते । तत्रैवास्मात्तान्निविष्टः ससा-
गमन्, परं सा तेषु न कस्यपि मनोनीतमकरोत् । अदाचित्
दक्षिणापथादागतायत्यागे युवानः अनङ्गरिः प्रार्थयितुं
राजान्तिकमभिययुः । अथ राज्ञा तेषां परिचये जिज्ञा-
सिते एकः प्रोवाच राजन् । अहं शूद्रजातिः पञ्चपट्टिको
नाम, प्रत्यहं पञ्चपट्टगुलानि बन्धुं शक्नोमि । द्वितीयः
प्रावदत् अहं जात्या वैश्यः, भाषाख्यो नाम, अहं लुग-
पञ्चिणां भाषाः सम्यक् वेत्ति । तृतीयोऽभ्यधात् अहं क्षत्रियः
खड्गधरो नाम, खड्गयुद्धे नास्ति मत्सकस्त्रिलोक्यम् ।
चतुर्थोऽवदत् अहं ब्राह्मणः जीवदत्तो नाम, अहं गौर्याः
प्रसादलब्धया विद्यया मृतं जीवयामि । एव तेषु स्वं स्वं
नाम जातिगुणानां परिचयं दत्तवत्सु राजा तान् प्रती-
शङ्क्यैवावने वासार्थं समादिशत् । अथ अनङ्गरतिमाह्वय

एतेषां परिचयं दत्तवति राजनि अनङ्गरतिस्तान् सर्वान्
एव सुयोग्यानवधार्य वरत्वेन कामयाञ्चक्रे ।

परस्मिन्नहनि ते चत्वारो युवानः नगरदिदृक्ष्या वहि-
र्गत्य दृष्टुः पद्मकवली नाम राजहस्ती भग्नालानः पथि
धावन् इतस्ततो लोकान् विहस्तीकरोति । कोऽपि तत्
प्रतिकर्तुं न शक्नोतीति । अथ ते उद्यतायुधास्तं हस्तिनं
प्रति धावन्ति स्म । सोऽपि हस्ती तानापततः समीक्ष्य वेगेन
तानेवाभिगच्छति स्म । तदवलोक्य खड्गधरः सर्वान् तान्
स्त्रौन् बन्धून् निषिध्य स्वयमेव एकाकी हस्तिनं प्रति धावन्
द्वाभ्यामेव खड्गप्रहारभ्यां गजराजं विनाश्य चगातयत ।

तस्य तादृशं पराक्रमं दृष्ट्वा नगरवासिनः सर्वे पिप्पि-
तास्त प्रशशसुः । राजापि तां वार्तां नृपस्य सखिभ्यः
तमभ्यनन्दत् । अनन्तरं पुरे नि तैश्चतुर्भिर्गव वीरैः रुद्धी
मृगयार्थं वनमगमत् । तत्र च ते राजसमक्षम् अवलील
यैव महाबलान् भीषणान् सिंहव्याघ्रादीनपि बद्ध्वा जन्तून्
विनाश्य अलौकिकं शौर्यमदर्शयन् । राजा तदवलोक्य
माधु माध्विति प्रशस्य तेषु श्रेष्ठं वीरं खड्गधरमेव निश्चित्य
नस्मै कन्यां दातुं कृतसङ्कल्पः स्त्र्यां राजधानीं प्रतीयाय ।

अथ अन्तःपुरं प्रविश्य अनङ्गरतिमाहूय खड्गधराय वर-
त्वेनानुमन्तुं निर्बन्धमकरोत् । सा च पितुराज्ञया तथेति
नममंस्त । अथ राजा महावराहः सुविज्ञं गणकमाहूय
कन्याया, शुभलग्नं निरूपयितुमादिदेश । गणकः कियन्तं
कालं गणयित्वा अब्रवीत् राजन् । गणनया दृश्यते, कन्याया
कस्याः परिणयो भूलोके नैव भवेत्, कन्या चेयं शापभ्रष्टा

मर्त्यलोकमागता, मासत्रयाच्च परमनया शापनिर्मुक्तया भवितव्यमिति । तद्वहं विवेचयामि, मासत्रयात् परमन्या विवाहविधिरायोजनीय इति । एतदालोक्य युवानश्चत्वारस्तद्देवाभ्यमन्यन्त । विश्वस्तगणकवचसा च मासत्रयतस्मिन्नेव राजनिर्दिष्टे भवने अवतस्थिरे ।

क्रमेण चातीतिषु त्रिषु मासेषु राजा सर्वसमक्षं दैवज्ञानाद्भयं पुनः कर्तव्यमपृच्छत् । एतस्मिन्नेवावसरं अनङ्गरतिर्वस्ताञ्जलेन मुखमाच्छाद्य स्वां जानि स्मरन्ती मानुषीं तनुमत्यजत् । मरणान्तरञ्च यावत् कन्याया मुखावरणमुद्घाटित तावत् कन्यां त्यक्तजीवितां विलोक्य राजा राज्ञौ च कृशं शाकात्तौ भूतले स्फूर्चितावपतताम् । ततश्च क्षणेन लब्धचेतनः राजा अनङ्गरतिं जीवयितुमनुरुध्य जीवनदायिने एव जीवदत्ताय कन्यां दातुं प्रत्यशृणोत् ।

जीवदत्तस्तु अनङ्गरतिं जीवयितुं विन्ध्यवासिनीदत्तं सर्वं प्रकरणं प्राप्नुङ्क्त, एवं केनापि प्रकारेण कन्यां न जीविता । तद्वदलोक्य विप्रादेन विद्यया जीवनस्य च वैफल्यं निश्चित्य स्व शिरः छेत्तुमुपक्रान्ते सहसा आकाशसरस्वती प्रादुरायौत् वत्स जीवदत्त । अनङ्गरतिः स्वर्गं गता, त्वमित्दानीं साहसात् निवृत्त्य पुनर्विन्ध्यवासिनी-भाराधय, तस्यां प्रसन्नायान् अवश्यमेव तां प्राप्स्यसीति । उवमुक्त्वा आकाशसरस्वत्या विरतायां राजा शोकं परित्यज्य कन्याया सन्निधानकरेत् । अपरे त्रयो वीरा स्वं स्नानं गताः । जीवदत्त एव विन्ध्याचलं गत्वा तामाराधयामास ।

अथ गते कियति काले विन्ध्यवासिनी देवी प्रसन्ना
तमवादीत् वतस । हिमालयान्तर्वर्त्तिनि वीरपुराख्ये
नगरे समरो नाम विद्याधरः प्रतिवसति । तस्य अनङ्गरति-
नाम्नरां भार्यायाम अनङ्गप्रभा नाम कापि कन्यका सम-
जनि । ताञ्च कथां रूपयौवनमदात् कमपि वरत्वेन
अगणयन्तीमालोक्य तस्याः पितरौ तामभिशापेन अयोज-
यतां यथा त्व मानुषक लब्धापि पतिसुखेन वञ्चिता भवि-
ष्यसि, वर्षे च षोडशे प्राप्ते तत् मनुष्यकलेवरं विहाय पुनः
स्वर्गमाप्स्यसि च । एकदा खड्गसिद्धः कश्चित् वीरः कस्यापि
मुनेस्तनयामभिलषन् तदपराधात् मुनिना तनाभिशापः
मनुष्य एव तव पतिर्भूत्वा अनिच्छन्तीमपि त्वां मर्त्यलोक-
नेष्यति, तव विरहेण च अत्यर्थं दुःखं लप्स्यते । स तव
पतिः पूर्वसिन् जन्मनि अष्टौ महिला हतवान् तेमेव पापेन
अस्मिन्नेव जन्मे अष्टजन्मभोग्यं दुःखं समवाप्स्यति । मदन-
प्रभो नाम यः खेचरस्त्वां चकमे, स एव मनुष्या भूत्वा तव
पतिर्भविष्यति । अनन्तरं त्व शापनिर्मुक्ता स्वर्गमाप्स्यसि,
तव पतिश्च पुनः खेचरत्वमवाप्य त्वामेव लप्स्यते । इत्थम्
अनङ्गरतिः पित्राभिशाप्ता भूतलमवतीर्त्वा साग्रत त्यक्त-
मनुष्यदेहा गिरिसनीपमेव गता अनङ्गप्रभाख्याभवत् । तत-
त्वम् इदानीं वीरपुरं गत्वा तदीयं पितरं संग्रामेण नि-
र्जित्य तां परिणय । असिरयं मया दीयते गृहाण, एतत्प्र-
भविण खेचरोऽजिग्य भविष्यसि । इत्युक्त्वा खड्गं प्रदाय
देवी सद्य एवान्तर्दधे ।

अथ जीवदत्तः समुत्थाय देव्याः प्रसादेन विगततपः

लैश' तं देवोदत्तम् असिं करे गृहीत्वा आकाशमुत्पपात,
गत्वा च हिमानयान्तवर्त्ति' वीरपुरं तत्र श्वशुरं' निर्जित्य
प्रियामनङ्गप्रभां लेभे । अथ श्वशुरेणानुमतः अनङ्गप्रभां भृत-
लमानेतुं यत्नमकरोत् । अनङ्गप्रभाम् अनिच्छन्तीनपि अगत्या
सम्पत्तामङ्गे धृत्वा असौ वीरः नभोमार्गमुदगमत् । पयि
अनङ्गप्रभानुरोधात् पर्वतकेलमासाद्य अमविर्नादनाय तत्र
हतपानभोजनादिव्यापारौ सुखेन कञ्चित् काह्नमव-
नस्थान् । तत्रासौ जीवदत्तः अनङ्गप्रभां किञ्चित् रङ्गीत
कर्तुमनुकरोध । तस्याश्च पत्युर्निर्वर्त्तेन सहुरस्त्रं द्वि-
स्तीव्रसङ्गीतं कुर्वन् जीवदत्तः सुखेन निद्रामवाप ।

अत्रान्तरे राजा हरिवरौ नृगमवुल्लभ्य पिपासया जन्ता-
हरणाग्नीं सहता तं गीतव्यनिनाकर्ण्य' नृग इव सुष्ठु
समाकृष्टश्च एकाकी एव तत्र समायग्री, मुमोह च तस्या
रूपेण गीतेन चानङ्गप्रभानिकरवशतामापन्नः । सा चागह
प्रभा राजानम् अतिरुद्वहत् हृत्वा समीं हृत्वामापन्ना न
मनसि बहुशः प्रश्नान् परिचयच्छत् । राजा च हरे
कहुन्नात्तनाशकं तं तन्निदयं गततीत् ।

अनङ्गप्रभा भित्तया वाराहवीत् ऋतुं विद्याधरो, अद्र
मल पतिः खड्गसिद्धः । अत्र तदणं दृष्ट्वैव भवदुर्गारिणो
संहत्ताग्निं इति समाख्याय लिङ्गितं प्रति विहाय तं
वृत्तान्तं तव भद्रम् एव गत्वा ब्रह्माग्निं जुवाणं राजं च
हरिवरमुपागतम् ।

हरिवरसु तां पाथ्य लभ्यमानं विदुर्ब्रह्माग्निः
नागवधत् । अनङ्गप्रभा सत्वरं राजानमङ्गे हृत्वा गतम्

सुत्पपात, परं भर्तृद्रोहेण तेन विद्याभ्रष्टा सद्य एव पितृ-
 -पद्मरगान् विषसाद च । तदालोक्य राजाब्रवीत् प्रिये ।
 नायं विषादसमय इत्युक्त्वा तां स्वं रथं नीत्वा स्वं नगर-
 मगमत्, सुखमवसच्च तथा दिव्ययोषिता सह क्रीडन् ।
 अनङ्गप्रभा च शापप्रभावात् विस्मृतपतिका हरिवरेणैव
 सह कालमनयत् ।

अत्रान्तरे जीवदत्तः प्रबुद्धः अनङ्गप्रभां खड्गञ्च अदृष्ट्वा
 सहसा समुद्भ्रान्तचित्त एवाभवत्, अनुसमधत्त च तस्मिन्
 पर्वते नानातर्कानुद्भावयन् । अनन्तर पर्वतादवतीर्थ्य वने
 वने भ्रमन् कचिदपि अन्विष्य अन्विष्य तां न प्राप । अथ
 ज्ञा दुरात्मन् । दुर्दैवं हतक । प्रियतमां मद्य दत्त्वा कथं
 पुनरहरः ? इत्येवं विलपन् अन्नशान एव भ्रमंश्च कञ्चित्
 ग्रामं विवेश, प्राप च कस्यचित् समृद्धस्य द्विजस्य भवनम् ।
 सुभगा प्रियदत्तानाम्नी गृहस्वामिनी जीवदत्तमासने उप-
 विश्य त्रयोदश दिनानि अभुक्तमिति सञ्ज्ञातकृपा पाद-
 प्रक्षालनाय सखीमादिशत् । तदाकर्ण्य जीवदत्तः सवि-
 स्मयश्चिन्तयामास अत्र किमनङ्गप्रभा मे विद्यते ? अथवा
 द्रयमन्तर्यामिनी कापि योगिनी ? नो चेत् ईदृशसमये कथं
 मामनुकम्पते इति । एवं विचिन्त्य प्रक्षालितकरचरणः तया
 दत्तं भोज्यवस्तु किञ्चिद् भुक्त्वा सप्रणाममपृच्छत् सुभगे !
 मन्ये भवती महत्तान्त सम्यक् अवगच्छति, तदनुकम्पया
 नमः प्रियतमा प्राणाधिकः खड्गञ्च क्व वर्तते ? वक्तुमर्ह-
 तीति ॥

एवमभिहिता पतिव्रता ब्राह्मणी प्रत्यब्रवीत् अहं पत्यु-

रन्त्यं पुरुषं न कदापि मनसि स्थापयामि, सर्वान् अन्यान् पुरुषान् भ्रातृन् मम्ये । अन्यच्च मदगृहात् कदापि अतिथिः यागभुखनां नाप्नोति । एतस्मादहं भूतं भवत् भविष्यञ्च ज्ञातुं शक्नोमि, यदा त्वं निद्रित आसीत्, तदा हरिवरो नाम राजा तव प्रियतमां हत्वा स्वं नगरमगात् । राजा चासीत् अतीव दुर्धर्षः, तस्मादनङ्गप्रभा ते प्रिया आनेतुमशक्या, कथञ्चिदानीतापि सा कुलटा त्वां पुनः परित्यज्य अन्यत्र गमिष्यति, यदा च सा क्रियते स्म, तदैव स खड्गो देव्याः सकाशं गतः, एतच्च सर्वं देव्या तव पूर्वजादिष्टम् अपि विस्मृतं त्वया ? तदलम् अवश्यभाविनि वृथानुतापेन, त्वं तस्या पापेयस्याः नमासक्तिं भुञ्ज, तर्वापरि शोहेण च तस्या विद्या विफलीभूता ।

एवमावेदितस्तया गृहस्वामिन्या जीवदत्तः विगत-सन्तापः तस्यां निराशश्च तामब्रवीत् पतिव्रते । प्राक्तनपाप-वशादेव ईदृशं दुःखदुर्दिनं घटते, तद् यथा पुनः पापपट्टे न पतय तया यतिथि इत्यभिधाय निर्भ्रतस्तरस्तीर्थयात्राया कृतसङ्कल्पः समभवत् ।

अत्रान्तरे गृहस्वामी गृहमागत्य गृहिण्या कृतातिथ्य-मतिथिं बहु प्रबोध्य पुनरपि तं सान्त्वयामास । स च तेन सम्यक् सान्त्वितः तीर्थेषु क्रमशः पर्यटन् पुनर्विन्ध्यवासिनी-दर्शनार्थं विन्ध्याचलमुपागमत्, चकार च दुश्चरं तपः देवी-मन्त्रं जपन् । ततश्च देवी पुनः परितुष्टा अवादीत् वत्स ! उत्तिष्ठ पूर्वं पञ्चदूलः चतुर्वक्त्रः महोदरः विहृताननश्च एते चत्वारो हरानुचराः कदाचित् गङ्गाशसि विहरन्तः

कपित्तजटस्य मुनेस्तनयां शापलेखां नाम गङ्गायां स्नान्तीं
चकमिरे । कन्यया निवारितास्तेषां त्रयः मुनेर्भयात्
न्यवर्त्तन्त, एकस्तु बलात् तस्याः करं जयाह । तस्यान्तु
ऋषिकन्यायां हा तात । परिव्राहीति आरटन्त्यां मुनिरसौ
सहसा समीपमागत्य तां तथा व्याकुलितां दृष्ट्वा क्रोधेन
सर्वानिव शशाप पापात्मान । सद्य एव अधोगामिनी भवत
इति । ततश्च तैः त्रिभिः प्र तैरुत्पीतः इत्यं शापान्तमक-
रोत् यदा यूय राजकन्यामनङ्गरति कामयिष्यध्वे, तदा
यूय शापनिर्मुक्ताः पुनः स्वं पदं प्राप्स्यथ, अयन्तु दुरामा
नामनङ्गरतिम् अनङ्गरज्जातं नितं पुनः पाप्मापि
हारयिष्यति । अस्याश्च शापलेखायां करस्पर्शेन गरहार-
हरणजनितां घोरं अनङ्गरज्जाप्यति चेति । अनन्तरं
यूय दक्षिणापथे सम्भूताः पञ्चकुटिकभाषाङ्गरज्जातं भवजीव-
दत्ताख्यया प्रसिद्धिमगमत । प्रथमे त्रयः अनङ्गरदत्तां लृतायां
मत्प्रनादात् स्वं स्वं पदमधिरूढाः, केवलं तेषामवबक्वं
जीवदत्तः बहून् क्लेशाननुभूय साम्प्रत मत्सेवया निपातः
संवृत्तोऽसि, अधुना अग्निदेवतां धारणां मत्प्रज्ञाशात्
गृहीत्वा तनुं त्यज । एवमुक्त्वा पारणां प्रदाय दिव्यात्त-
र्हितायां जीवदत्तस्तया धारणया कलेवरं त्यक्त्वा स्वं पद-
मधिरूरोह ।

परदारस्पर्शे देवानामपि एषा दुर्गतिः, का कथा
मानवानाम् ? अनन्तरं राजा हरिवरः मन्त्रिणि सुमन्त्रे
राज्यभारं निधाय दिवानिशम् अनङ्गरप्रभासभीरीनैव
अनैषीत् । एकदा मध्यदेशात् लक्ष्यवरी नाम कश्चित्

नवीनो नाट्याचार्यः हरिवर राजानमुपागमत् । राजा
तस्य नाट्यनैपुण्यदर्शनेन सम्प्रीतः । तमन्त पुरनाट्या-
चार्यकर्मणि न्ययोजयत् । सर्वासु शिष्यासु अनङ्गप्रभा एव
नर्त्तनशिक्षायां समधिकं नैपुण्यमलभत । अपरा अपि
तामनुकर्तुं अयतन्त, पर न कापि शशाक । अथ नाट्या-
चार्यः सततमेकत्रावस्थानभोजनपानादिसाहचर्यात् अ-
नङ्गप्रभां प्रति समनुरक्तः तां हत्वा पलानमानः वियोगपुर-
नाम नगरमियाय । तत्र च नाटुभी सुखेन विहरन्ती
कालमनयताम् ।

अथ राजा हरिवरः अनङ्गप्रभाविरहेण नितरां
व्याकुलः प्राणानपि परिहृत्यैहिष्ठ, पर मन्त्रिणा सुमन्त्रेण
प्रबोध्य मरणव्यवसायात् निवर्त्तितः शोक परिहृत्य राज-
महिष्या एव सह पूर्ववत् सुखमनुभवन् कथञ्चित् नवमत् ।
अथ गच्छता कालेन जिह्मगपुरे नगरे लब्धवरस्य केनचित्
सुदर्शनस्थेन द्यूतवरेण मदीतिगच्छत् । क्रमेण लब्धवर-
सुदर्शनेन सह देव्यन्त् तत्रैव दमस्तु । अनङ्गप्रभा लब्ध-
वरं लिखं दृष्ट्वा सुदर्शनं मन्त्रिजरात् । लब्धवरसु प्रियया
धनैश्च वञ्चितः सञ्जातविषम उजावक्ललधारी तपस्वी
मन् गङ्गातटे वासमर्चयत् ।

अथ कान्नाटिन् दीर्घद्वीतरङ्गः सुदर्शनः नितरां
दारिद्र्यमवाप । अनङ्गप्रभां द्यूतवर्गीं दुर्गतिं दृष्ट्वा
अनुतापिनीमाश्लास्य सुदर्शनस्तथैव सार्धं हिरण्यगुप्तसकाश-
मत्वा किञ्चित् ऋणमयाचत । स तु हिरण्यगुप्तः अनङ्ग-
प्रभाया रूपेण विमुग्धः तां प्रति साभिलाषदृष्टिं न्यक्षि

यत्, अन्वरुणञ्च भोजनाय सुदर्शनं परेद्यवि अर्थं दास्यामि,
अद्य तिष्ठ मदगृहे इति वदन् । सुदर्शने भोजनार्थं स्थातु-
मसम्भतेऽपि तदीयां पत्नीमनङ्गप्रभां न्यमन्त्यञ्च । सा तु
अनङ्गप्रभा दृष्ट्वैव तदामक्ता तथेति प्रतिश्रुत्य तत्रैव हिरण्य-
गुप्तसदने अतिष्ठत्, व्यहरञ्च तदन्तःपुरं गता तेन नवौनेन
पुरुषेण यथाकामम् । सुदर्शनस्तु अर्थप्राप्तिलालसया अनङ्ग-
प्रभागमनप्रत्याशया च वहिरेव निस्तब्धो व्यवस्थित । अथ
चिरेणापि कामपि वार्त्तामप्राप्य सुदर्शनेन कस्मिंश्चित्
अन्तःपुरं प्रेषिते हिरण्यगुप्तस्तमित्यमुक्त्वा व्यसर्जयत् त्व
गत्वा सुदर्शनं ब्रूहि यथा अनङ्गप्रभा कृताहारा कापि
गतेति । अथ सुदर्शनं नृषा तदिति पुनःपुनः कृतनिर्वन्धं
निशम्य अमौ हिरण्यगुप्तो वणिक् तं प्रहृत्य वहिरकरोत्,

अथ सुदर्शनः सविषादं गृहं गत्वा पापस्य फलं मयो
पलब्धमिति निश्चित्य क्रोधविरहितः वदरिकाश्रममगमत् ।
अचरञ्च संसारच्छेदाय दुश्चरतपः । अनङ्गप्रभा तु पुष्पा-
न्तरगता भृङ्गीव तेन नवेन पत्या सह सुखमभुनक् ।

कदाचित् हिरण्यगुप्तः बहूनि धनानि संगृह्य अनङ्ग-
प्रभया सह सुवर्णभूमिनाम्नि द्वीपे वाणिज्यकरणाय सागर-
तटमियाय । तत्र तस्य सागरद्वीपस्थेन धीवरराजेन
सह सख्यमभूत् । ततश्च तभौ एकम् अर्णवपीतमारुह्य
यात्रामकाष्टाम् । पथि सहसा प्रबलात् विप्रमग्नानादुः-
तात् महावात्यया सह भुषलधारया वृष्टिराविरासीत् ।
अर्णवपीते चास्मिन् उद्दामसागरतरङ्गसञ्चयैर्दोलायिते
क्रमेण जलेषु निमग्ने हिरण्यगुप्तः कटिबद्धोत्तरीयः अनङ्ग-

प्रभाया मुखकमल निरीक्ष्य हा प्रिये । इत्युच्चैरारटन् समुद्रा-
भसि निमग्नः । ततश्च सन्तरन् दैवात् प्रवहणीमाश्रित्य
पञ्चभिर्दिवसैः तीरमुत्तीर्णं प्रियाविरहकातरः दुःखेन स्वं
गृहं प्रत्यगात् । सागरवीरस्तु अनङ्गप्रभया सह एक फलक-
मवलम्ब्य प्राणान् पर्यरक्षत् । क्रमेण नभोमण्डले मेघाव-
रणशून्ये शान्ते च सागरे बाहुबलेन क्षेपणीं वाहयन्
एकेनैवाङ्गा समुद्रतीरमायन्नः अनङ्गप्रभया सह स्व गृह-
मयासीत् । सा च तं दारपतिप्रतुलैर्दृष्ट्वा शालिन दृष्ट्वा
पतित्वेनाश्रित्य सुखेन तद्वद्वह एव न्यवसत् ।

अथैकदा अनङ्गप्रभा हस्ताग्ने विचरन्ती पथि गच्छन्तं
विजयवर्धनं नामकं कर्णाय सुखं क्षत्रियपुत्रानं दृष्ट्वा हस्ता-
ग्राहकश्च तत्समीपमागता तमुपशान्तवती । स तु
आकाशचन्द्रमिव तां हस्ते प्राप्य परमहर्षितः स्वं गृह-
मनेषीत् । सागरवीरस्तु तादृश्या प्रियतया विरहात्
मसारमसार मन्थमानः तत्रसा निरुद्धः स जाह्नवी-
तटमगात् । कदाचित् तत्रत्यो राजा सागरदत्तो नाम
करिण्डाशोकश्च नगरीं परिभ्रमन् अनङ्गप्रभां नूतनपति-
गृहगवाक्षवर्तिनीं दृष्ट्वा मुनीह । अनङ्गप्रभा च राजानं
तदवस्थं दृष्ट्वा सर्वजनसमक्षमाह्वय तेन सह तां करिण्डा-
शोकश्च तदङ्गवर्तिनीं तं कनार्थं करेत् । राजापि तं
निधिमवासाद्य नितरां हर्षितः स्वं भवनं प्रत्यगात् ।
विजयवर्धना तु सवादमिममाकर्त्यैव निवसेत् राजद्वारि
समुपस्थाय विवदमानः राजभटैः युध्यमानः प्राणान्
निलही । वीरा भार्याया व्यभिचारदृष्टिना प्राणान्

हृणमिव गणयित्वा परित्यजन्ति हि । ततश्चानङ्गप्रभा
सागरदत्ते नितान्तमनुरक्ता न्यवसत् । गच्छता कालेन
अनङ्गप्रभा गर्भवती दयामप्रये पुत्रमेकमसूत । सागरदत्तः
पुत्रं सागरवर्ष्माण नाम्ना कृत्वा महीत्साहेन महासमृद्धा
च महीत्सवमकार्षीत् । अथ सागरदत्तः क्रमेण परिवर्द्ध-
मानमतिक्रान्तशैशवं पुत्रं सागरवर्ष्माण यौवराज्ये अभि-
षिच्य कमलवतीसमाख्यया कयाचित् कन्यया परिणय्य
पुत्रगुणेन परां प्रीतमुद्वहन् कालमत्यवाहयत् । ततश्च
विदित्वा पुत्र राज्यभारवहनक्षमं तस्मै राज्य सर्वं प्रादात् ।

सागरवर्ष्मा प्राप्तराज्यं पितरं प्रणम्य दिग्विजयार्थ-
मनुज्ञां प्रार्ययाञ्चक्रे । पितरि तद्विरहसहनाक्षमतया अस-
म्भतेऽपि निर्दिष्टादिज्ञेन कयमपि पित्रा दत्ताभ्यनुज्ञः
दिग्विजयाय प्रतस्थे । अथ क्रमेण सर्वां पृथिवीं निर्जित्य
हस्त्यश्वरत्नसञ्चयपरिपूरितः स्वं नगरं प्रतिनिवहते । साग-
रदत्तस्तथा प्रत्यागतः पुत्र राज्ये प्रतिष्ठितः दृष्ट्वा प्रियया
अनङ्गप्रभया सह प्रयागनगात् । सागरवर्ष्मा च पितरं
तथा परित्यक्तराज्यमनुशोचन् मन्त्रिभिः प्रबोधितः स्वं राज्यं
यथाशास्त्रमन्वशात् ।

कदाचित् भगवान् शम्भुः निशावसानसमये लङ्गे
सागरदत्तमादिशत् वत्स । अहं त्वां पतिं परितुष्टोऽस्मि,
पूर्वस्मिन् जन्मनि अनङ्गप्रभा त्वञ्च विद्याधरौ आसन्, शाप-
च्युतौ मर्त्यलोकमागतौ, अद्य युवयोः शापक्षयोऽभूत्,
प्रभाते युवाभ्यां त्वं पदं जन्मव्यसिगि । प्रातश्चान्याय राजा
अनङ्गप्रभान्तिष्ठेत् सप्रदत्तान्तामवर्णयत् । अनङ्गप्रभा सहर्षे-

मवादीत् नाथ । अहं विद्याधरराजस्य समरस्य तनया,
पितृशापात् भ्रष्टा विद्याहीना च मनुष्यलोके स्थिता,
विद्याधरीत्वञ्च मया विस्मृतम् अद्य तु सर्वमेव स्मृतावगमि-
र्भूतम् इति वदन्त्यामेव तस्याम् आकाशात् तत्पिता समरः
भूतलमवतीर्य सागरदत्तेन कृतप्रणामोऽनङ्गप्रभामब्रवीत्
वत्से । शापस्ते गतः, तदागच्छ, विद्यां गृहाण, हा ।
त्वमेकस्मिन् जन्मनि अष्टजन्मक्लेशमन्वभवः । एवमुक्त्वा
कन्यां क्रोडे कृत्वा विद्यां दत्त्वा च सागरदत्तमवादीत्
भवान् मदनप्रभो नाम विद्याधरराजः, अहं समरः, कन्या
चेयमनङ्गप्रभा, पूर्वमियं रूपगर्विता बहून् वरान् मया-
नीतानपि नागणयत् । त्वमस्याः सदृशोऽपि दुर्बुद्धिहत-
यानया अवधीरितः, तस्मादहं क्रोधादिमामशपम् । तेने-
वेयं भूतलमवतीर्णा । त्वञ्च गौरीपति मनसा ध्यायन्
मर्त्यलोकेऽपि इयं मे भार्या भवतु इति कामनया योग-
मार्गेण विद्याधरतनुं त्यक्त्वा मर्त्यदेहं परिगृहीतवानस्मि,
ततश्च इयं भूतले तव भार्या भूता, इदानीं युवां स्व धाम
प्रतिपद्येथाम् ।

सागरदत्तः समरमुखादेतदाकर्ण्य गङ्गायमुनामङ्गम-
पवित्रे प्रयागे देहं त्यक्त्वा सद्यः स्वं मदनप्रभदेहं परि-
जग्राह । अनङ्गप्रभा च विद्याधरपरिग्रहेण दीप्तिमती
समुज्ज्वलाभ स्वं रूपं प्रत्यपद्यत । ततः सर्वे सम्प्रीता विद्या-
धरनगरे वीरपुरे प्रतस्थिरे । ततः समरः यथाशास्त्रं
मदनप्रभमभ्यर्च्य तस्मै अनङ्गप्रभां प्रादात् । मदनप्रभोऽपि
प्रियतमया सह स्व गृहमेत्य सुखेन न्यवसत् ।

युवराज । देवा अपि इत्यं शापभ्रष्टा नरलोकेषु
जायन्ते, शापमुक्ताश्च पूर्वसुकृतबलेन पुनः स्व स्व पदं प्राप्नु-
वन्ति च । नरवाहनदत्तः प्रेयस्या सह गोमुखात् इमा-
मद्भुतां कथामाकर्ण्य परां प्रीतिमवाप ।

त्रिपञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथापरेद्युः मरुभूतिरलङ्कारवत्या समासीन युवराज-
मब्रवीत् देव । अयं जटिलः सन्यासी चर्मवासास्तव द्वारि-
द्विवारात् शीतातपवर्षमपि अगणयन् निश्चलः समासीन-
स्तिष्ठति, एनं प्रति भवतो दया समुचिता । समये अल्प-
दानमपि षरं न तु असमये प्रचुरमपि, तदेष यावत् जीवति,
तावदन्मै किञ्चित् अनुकम्पया दीयतामिति । गोमुखो-
ऽपि मरुभूतेर्वृत्तजालेन अभिनन्द्याब्रवीत् सत्यं परं यावत्
मानवी न निष्पापी भवेत्, तावदनुरुद्धोऽपि तस्मै दातुं
क्षमिन्नाभिलषति । क्षीणपापाय तु निवारितोऽपि प्रभु-
वर्धने स्वयं दातुमिच्छति । सर्वमेव मनुष्यस्य कर्मायत्तम्,
अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयतान् ।

अस्ति लक्षपुरं नाम नगरम् । तत्रासीत् लक्षदत्तो
नाम नृपतिः । स खलु कदाचिदपि लक्षमुद्रान्यूनं कस्मै-
चिदपि न दत्तवान् । तेनैव च लक्षदत्त इति तस्य प्रसिद्धिः ।

तस्य सिंहद्वारि लब्धदत्तो नाम कश्चित् हरिद्रः भिक्षुः

सुचिरं कालं दिवारात्रं न्यवसत् । राजा कदापि दयया
तस्मै किमपि न ददौ ।

कदाचिदसौ नरपतिः सशस्त्रः मृगयायामगमत् । द्वारस्थः
सञ्चासी च लगुडपाणिस्तमनुसरन् काननं प्रविश्य तेनैव
लगुडेन अग्रत एव बहून् पशून् व्यनाशयत् । तदा राजा
तस्य पौरुषदर्शनेन तं महावीरं जानन्नपि तस्मै किमपि
नादात् । समाप्ते च मृगयाव्यापारे राजा गृहमागमत् ।
सोऽपि भिक्षुस्तथैव तमनुगच्छन् राजद्वारं पूर्ववत् आगत्य
तस्यौ ।

एकदा दाय्यादैर्विरोधितो नृपः ससैन्यस्तान् अभि-
जगाम । स च सञ्चासौ राजसमक्षमेव एकाकी तेषां
विरोधिनां दाय्यादानां बहूनि सैन्यानि तेनैव लगुडेन
सजहार । राजा जयलाभेन सखीतः स्व गृहं प्रत्याजगाम ।
तथापि तस्मै भिक्षवे किमपि न प्रददौ । इत्यपञ्च वत्सरान्
अतिकृच्छ्रेण अतिवाहयते तस्मै एकदा राजा परितुष्टः
किञ्चित् दित्सुरपि कमला तं प्रति सदया न वेति कौश-
लेन परोक्षितुमभिललाष । ततश्च एकस्मिन् निम्बौ बहूनि
रत्नानि पूरयित्वा सर्वसमक्षं लब्धदत्तमाजुहाव । सोऽपि
राजाज्ञया सद्य एव समीपमाजगाम । अथ राज्ञा किमपि
आवर्त्तयितुमादिष्टोऽसौ इमामार्थां पपाठ ।

‘पूरयति पूर्णमेषा तरङ्गिणीसहतिः समुद्रमिव ।

लक्ष्मीरधनस्य पुनर्लोचनमार्गेऽपि न सयाति ॥”

राजा आर्यां श्रुत्वा सन्तुष्टोऽपि पुनः पाठयित्वा तस्मै
तत् रत्नपूर्णं निम्बु प्रददौ । सञ्चासौ तादृशं पुरस्कारं लब्ध्वा

दुःखितोऽपि तदादायैव प्रतस्थे । सभ्याश्च सर्वे अस्य याथा-
तथ्यमविदित्वा परस्पर सुदुःखिताः अब्रुवन् राजाय य प्रति
सन्तुष्टेत् तस्य दारिद्र्यं नश्यति, परमस्य भिक्षोर्हतभाग्यतां
पश्यत, हतभाग्यानां कल्पतरवोऽपि पलाशविटपिन इति ।

अथासौ भिक्षुः राजदर्शनार्थमागताय राजवन्दिनाम्ने
भिक्षुकाय वसनविनिमयेन तत् रत्नपूर्णं मातुलुङ्गं प्रादात् ।
सोऽपि राजान्तिकमुपगम्य तस्मै तत् उपायनं प्रददौ ।
राज्ञा विदितमपि तदागमहेतुं परिपृष्टोऽसौ तस्यैव
सन्न्यासिनो नामाकरोत् । तदाकर्ण्य राजा विस्मितः
नाद्यापि अस्य पापक्षयो जात इति निश्चित्य तत् निम्बु
गृहीत्वा स्नानादिव्यापारसमाधानाय आस्थानमण्डपात्
समुत्तस्थौ ।

अथापरेद्युः पुनरपि राजा त सन्न्यासिनमाहूय पार्श्वे
समुपवेश्य तथैव तामार्थां पाठयित्वा पूर्ववत् तदेव निम्बु
तस्मै पुरश्चकार । ततश्च सन्न्यासिनि तथैव तदादाय निर्गते
सर्वे पारिषदाः राज्ञः वृथा पुरस्कार इति मन्त्रमानाः
विषेदुः । अथासौ भिक्षुः राजदर्शनार्थमागताय कस्मैचित्
विषयिणि वस्त्रयुगलविनिमयेन तत् निम्बु पुनः प्रददौ ।
सोऽपि अन्यैर्नानाविधैः द्रव्यैः तदपि राज्ञे उपायनीचकार ।
राजा तमपि पूर्ववत् निम्बुप्राप्तिकारणमपृच्छत् । सोऽपि
तमेव सन्न्यासिनमदर्शयत् ।

राजा तदाकर्ण्य अद्यापि लक्ष्मीस्तं नानुकम्पते इति
दुःखितः सभामण्डपात् समुत्थाय अन्तःपुरमविशत् । सन्न्यासी
तयोरेकं वस्त्रखण्डं विक्रीय आहारादिकं सजग्राह चकार

च द्वितीयं हित्वा परिधेयवसनम् । अथ तृतीयेऽङ्गि राजा
तथैव भिक्षुमाह्वय तामार्था पाठयन् तदेव मातुलुङ्गं
पुरश्चकार । तदवलोक्य पारिषदा सर्वे नितरां विचिन्ताः
समभूवन् । सञ्चासी राजसकाशात् निर्गत्य तत् मातुलुङ्गं
राजवारविलासिन्यै समर्पयत् । वाराङ्गना परितुष्टा तस्मै
किञ्चित् स्तुतिं दत्त्वा व्यसर्जयत् । सञ्चासी तदवाप्त्या
सन्तुष्टा सुखी चाभवत् ।

अथ सा वारयोषित् राजान्तिकमुपगम्य तत् रमणीयं
फलं राज्ञे उपाहरत् । राजा तदादाय तदागमकारणं
विदित्वापि तामपृच्छत् कुतस्त्वयेदमासादितमिति । गणि-
कावदत् सञ्चासिनः सकाशादधिगन्तमिति । राजा सञ्चा-
सिनं प्रति कमलाया नितान्तवैमुख्यं विचिन्तयन् समुधाय
स्नानभोजनाद्यर्थं अन्तःपुरमगात् ।

अथ चतुर्थेऽहनि राजा यावत् तस्मै सञ्चासिने तत् फलं
पुरस्करोति तावत् ततस्तस्य सञ्चासिनो हस्तात् सहस्रा
भूमौ पतद्भज्यत । भक्तमात्राच्च तस्मात् राजरञ्जितानि
रत्नानि निरगच्छन् । तदालोक्य सर्वे सभासद रविवस्त्र-
भवदन् देव । वयमस्य तत्त्वमजानन्तः एतावन्तं कालं
देवस्य वृथानुग्रह इति मन्यमाना आस्ताः समभूम् । तद्
यावत् देवस्य अनुग्रहप्रकार एवविध एव ।

अथ राजाऽज्जीत लक्ष्मिः कियन्ति काले एनं पाण्डित्यं
अनुग्रहीष्यतीति जिज्ञासुरह कौशलमिदमुद्भावयन् ।
दृष्टमय एनं प्रति सदया, तन्मन्ये अस्य पापक्षयो जात
इति कथयित्वा तस्मै अन्यदपि प्रचुरनैख्यं प्रादात् ।

एतदाकर्ण्य सर्वे राजान साधु साधु इति प्राशंसन् । ततश्च राजानि सभागृहादुच्चलिते भिक्षुरसौ सिद्धकामः स्वस्थानं प्रतिपेदे ।

युवराज । अक्षीणि पापे प्रभवोऽपि भृत्यान् प्रति न प्रसीदन्ति, सति दुरदृष्टे बहुषु क्लेशेषु पतितमपि जन न कोऽपि अनुकम्पते । तन्नन्ये अद्यापि अस्य सन्न्यासिनः पापक्षयो न जातः, नो चेत् प्रभुरवश्यमेव एनं प्रति सदयो भवेत् ।

युवराजो नरवाहनदत्तः गोमुखमुखात् सन्न्यासिनीं वार्त्तां श्रुत्वा तं भूयसा प्रशशस प्रददौ च तं सन्न्यासिनमाह्वय तस्मै प्रचुराणि धनानि । कृतञ्च सुशीलं प्रभुं सेवित्वा न कोऽपि निष्कली भवति ।

अथैकदा दक्षिणापथादागतः प्रलम्बबाहुर्नाम कश्चित् वीरो द्विजातिः युवराजस्य दिगन्तव्यापिनीं कीर्त्तिं समाकर्ण्य ममीपमागत्य प्रत्यहं शतमुद्रावृत्तिमयाचत । युवराजोऽपि तस्य मनोरथमविचार्यैव प्रददामास । तदवलोक्य गोमुखः युवराजं बहु प्रशस्य कथामेतामाचर्यौ ।

अस्ति विक्रमपुरं नाम नगरम् । तत्रासीत् विक्रमतुङ्गो नाम भूपतिः । तस्य वीरवरो नाम कश्चित् सेवकः । तस्य परिजनास्त्रयः, एका धर्मवती पत्नी, द्वितीया वीरवती कन्या, तृतीयः सत्त्ववरो नाम पुत्रः । स खलु राज्ञः सकाशात् प्रत्यहं पञ्च शतानि दीनारान् वेतनं यथाचे । राजा गुणज्ञतया तं गुणवन्तं विदित्वा तथैवाङ्गीचकार, नियुयोज च कश्चित् चर स एताभिर्मुद्राभिः किं करोतीति

तथ्यमनुसन्धातुम् । चारः सन्धक् अनुसन्धाय राजान व्यज्ञा-
पयत् देव । देवसकाशात् अस्मी दशशतदीनारान् प्राप्य
तेषु एकं शतं गार्हस्थ्यनिर्वाहाय पक्षैः समर्पयति, शतद्वयेन
देवार्चनार्थं वस्त्रमाल्यादिद्रव्याणि क्रीणाति, अपरेण च
शतद्वयेन ब्राह्मणान् दीनाननार्थांश्च परितोषयति । एतत्
सर्वं समाप्य दिवारात्रं देवस्य निहृद्वारि समासीनस्ति-
ष्ठति । एतदाकर्ण्य राजा तं प्रति परितुष्टः चारम् एतद्-
वृत्तान्तं प्रकटयितुं निवार्य व्यसर्जयत् ।

कदाचित् महामेघपटलावृताद् गगनतलात् साशनि-
पातासु सुषलधारया पतन्तीषु वृष्टिषु पृथिवी समाम्ना-
विता । गृहस्थिता अपि प्रलयमिव मन्यमानाः परां शङ्का-
मवापुः । वीरो वीरवरसु एकाकी तस्मिन्नेव सिहद्वारि
निश्चलस्तस्थौ । राजा विक्रमतुङ्गः प्रासादाद् वीरवरमेका-
किनं तथा स्थितं दृष्ट्वा बहु प्रशस्य च महानुभावत्वेन महा-
साहसिकत्वेन समुन्नतपदयोग्यमनन्यत ।

अत्रान्तरे दूरात् वामारोदनध्वनिनृपकर्णविवरं प्रावि-
शत् । राजा सद्य एव वीरवरं तदनुसन्धानाय समादिश्य
स्वयमपि तमनुससार । वीरवरस्तथेति राजाज्ञां शिरसि
विधृत्य तं सूचीमेघं तमोराशिं भिन्दन् रोदनानुसरण-
क्रमेण एकं सरसीतटमगात्, अद्राक्षीच्च तत्र कापि रमणी
हा नाथ । हा अनुकम्पिन् वीर । क्व मां परिप्यज्य गमि-
ष्यसीति विलपन्ती तारस्वरेण रोदिति, वीरवरेण शनैः
समीपमुपस्थितेन किमर्थं रोदिषि, का त्वमिति परितुष्टा
सा प्राब्रवीत् अहं त्रिकालज्ञा पृथ्वी, धार्मिको राजा

विक्रमवृद्धो मम पतिः, इतस्तृतीये दिवसे पतिर्मे मरि-
ष्यति, तच्चाष्टमः पतिः क्व वान्यत्र मया लप्स्यते ? इत्येतत्
मे शोकहेतुरिति ।

एतदुक्त्वा विरतां तां वीरवरः प्रोवाच देवि । अस्ति
कश्चिदस्य प्रतीकार इति । वसुन्धरा प्रत्यभाषत वत्सा
यदि कश्चित् तस्य सेवकः चण्डिकायै स्वं पुत्रं बलिरूपेणो-
पाह्वयत् तदा राजा जीविष्यतीति । वीरवरस्तथेत्यभिधाय
गृहं प्रत्यगात् । देवी च भूतधात्री अन्तर्दधे ।

वीरवरस्तु सद्य एव गृहमेत्य स्वं पुत्रं सत्त्ववरं प्रबोधय
वसुमतीसवादमकौर्त्तयत् । पुत्रोऽपि सानन्दं तत् सम-
मस्त । अथ वीरवरस्तु पुत्रं बहु प्रशस्य स्वस्थे निधाय
पत्नीं तनयाञ्च पृष्ठतः कृत्वा चण्डिकामन्दिराभिमुखं प्रतस्थे ।
राजापि किमयं करोतीति कुतूहलाक्रान्तहृदयः तस्मिन्
सरन् देवीमन्दिरं प्रति अलक्षितः प्रवचाल । वीरवरश्चण्डो
गृहं प्राप्य सत्त्ववरं पत्नीं तनयाञ्च अवरोप्य कृताञ्जलि-
देवीं व्यजिज्ञपत् मातः । अनेन पुत्रशिरसा सम्प्रोता अस्मत्-
स्वामिनः प्राणान् रक्षतु भवती, स च राजा निष्कण्टक
राज्यं शुनक्तु इति प्रार्थ्य धन्योऽसि पुत्र । इति वदन् तस्य
शिरसिच्छेदः, उपजहार च तत् राज्ञः कुशलं भूयादित्युक्त्वा
देवीसमक्षम् ।

रामनन्तरञ्च आकाशाद् दिव्या वागुदचरत् वीरवरः ।
धन्योऽसि त्वमेव साधुः, त्वं प्रभो । कुशलार्थो पुत्रशिरःप्रदा-
नेनापि देवीं प्रीणयित्वा प्रभुभक्तेः परां काष्ठां प्रादक्षे-
यथा, अथवा प्रभुभक्तानाम् आत्मनि वा पुत्रे दारिद्र्यं च

न ममताभिमानः स्यात् इति । राजा वृत्तान्तमिमं प्रत्य-
क्षीकृत्य श्रुत्वा च परं विस्मयमाजगाम । अथ वीरवरस्य
तनया वीरवती भ्रातृशोकविधुरा तत् छिन्नं मस्तकमाद्राय
पुनश्चुस्वित्वा च हा भ्रातरित्युच्चैर्विलपन्ती प्राणान् विजहौ ।
ततश्च तत्पत्नी धर्मवती पुत्रकन्ययोर्विनाशं पश्यन्ती कृता-
ञ्जलिः सकरुणं वीरवरमभाषत नाथ । राज्ञस्तावत् मङ्गल-
मभूत्, साम्प्रतम् अनुमन्यस्व माम्, अहम् अग्निं प्रविश्य
प्राणान् त्यजामीति । शिशुमेतां कन्यां भ्रातृशोकेन त्यक्त-
जं नितान्तान्तेन ममेदानीं जीवनं न कथमपि शोभते
इति । पत्न्या एतद्वचनमाकर्ण्य वीरवरः प्रोवाच प्रिये ।
पुत्रशोकमयेऽस्मिन् ससारे स्थित्वा तव सुखं नास्ति मयि
तदपेक्षस्व, अहमेव त्वदर्थं चितां रचयामि, यत्र प्रविश्य
तवाङ्गं शीतलं भविष्यतीति समाख्याय तस्मिन्नेव चण्डी-
क्षेत्रे काष्ठान्याहृत्य चितां रचयित्वा प्रज्वालयत् । धर्म-
वती पत्युश्चरणवभिवाद्य आर्यपुत्र । जन्मान्तरेऽपि त्वमेव
मे पतिर्भूयाः, राज्ञश्च शुभमित्युक्त्वा ज्वलन्तीं चितामधि-
करोह ।

राजा विक्रमतुङ्गः अद्भुतं लोमहर्षणं व्यापारमिमम्
अवलोक्य कथमहं वीरवरणादात्मानं मोचयामीति चिन्ता-
सरसीसलिले न्यमज्जत् । धीरवरो वीरवरस्तु इत्थं स्वामि-
कार्यं निर्वर्त्य व्यचिन्तयत् मया सर्वस्वभूतेन पुत्रेण स्वामि-
कार्यं निर्वाह्य भर्तृपिण्डस्य आनृण्यं लब्धं, श्रुतञ्च दिव्यं
वचः, तदेव स्थिते साम्प्रतं स्वजीवनार्थं प्रयासात् आत्म-
भरित्वमेव, तस्मादसारेण निष्प्रयोजनेनानेन जीवनेन

देवीमर्चयन् जीवनं सफलयामीति निश्चित्य देवीं सुवन्
यावत् स वीरवरः स्व शिरश्छेत्तुमुद्यच्छति, तावद्-
परा अन्तरीक्षवाक् समुदतिष्ठत् पुत्र । निवर्त्तस्वास्माद् व्यव-
सायात्, तव अलोकसामान्येन साहसेन नितरां तृप्तास्मि,
तद् गृहाण वरं यदिच्छसि तदेव ददामीति ।

एतदाकर्ण्य वीरवरः स्वशिरश्छेदनादिरम्य कृता-
ञ्जलिरवादीत् मातः । यदि प्रसन्नासि, तदा राजानं
विक्रमतुङ्गं शतायुष कृत्वा मम पुत्र कन्यां पत्नीञ्च जीव-
यतु भवतीति । अथ “तथास्तु” इति दैववाचि उच्चरिताया-
मेव सर्वे वीरवरपुत्रादयो अक्षतकलेवराः सुप्रोत्थिता इव
समुत्तस्थुः । वीरवरः पुत्रकन्ये पत्नीञ्च जीविता विलोक्य
सानन्दः सपरिजनः देवीं प्रणम्य गृहं प्रति प्रायात् ।
रक्षित्वा गृहे परिजनान् पुनः नृपतेः सिंहद्वारमागत्य तथैव
निश्चलस्तस्थौ ।

राजा तु सर्वं वृत्तान्तं दृष्ट्वा विस्मितो हृष्टश्च तथैवाल-
क्षित एव राजभवनमेत्य ग्रामान्मन्थति उन् । विश्वस्य च
क्षण पुनरपृच्छत् कोऽस्ति सिंहद्वारि साम्प्रतम् ? वीरवरः
प्रत्यभाषत प्रभो । अहं तिष्ठामि वीरवरः यां स्त्रियमनु-
सन्धातुं मामादिशन्महाराजः, सा मया सङ्गत् अव-
लोकितैव अन्तर्हितेति । सर्ववृत्तान्तदर्शी नृपतिः वीर-
वरनुज्ञादित्यमाकर्ण्य भूयोऽपि विस्मयास्त्रुधौ निमग्नः
समचिन्तयत् किमद्भुतम् ? ईदृशालौकिकप्रकृतिः पुरुषः
कदापि ज्ञापि न श्रुतो न च दृष्टः, अयमोदृशम् अलोक-
साध्यं कर्म कृत्वापि सङ्गदपि मुखेन तदुल्लेखं नाकरोत्

सागरो गम्भीरो विशालो महासत्त्वोऽपि वात्यया क्षुभ्यति,
वीरवरस्तु न कथमपि । किमिदानीं करोमि, यं सपरि-
वारो जीवनप्रदानेन मां जीवितवान्, केन प्रत्युपकारेण
तस्य ऋणादात्मानं मोक्षयामि, किमपि निश्चेतुं न शक्यते ।
एव चिन्तयन् अन्तःपुरं प्रविश्य निशामत्यवाहयत् ।

अथ प्रभाते राजा सभासीनः सर्वजनसमक्षं वीरवर-
माहूय रात्रिहृत्तान्तमवर्णयत् । तदाकर्ण्य विस्मिताः सर्वे
वीरवरं भूयसा प्रशंसन्ति स्म । राजा पश्यत्सु पारिषदेषु
वीरवरशिरसि सत्मानदं पटवन्धं ददत् प्रभूतया सम्पदा
तं पुरस्कारः । वीरवरस्तामतुला सम्पदमासाद्य सुखेन
द्वितीयो नृप इव कालमनयत् ।

गोमुखः इदमाख्यानमुक्त्वा पुनरवदत् युवराज । भवतः
मिंहहारि स्थितः प्रलम्बबाहुरपि तथाभूतसर्वगुणमम्पन्नः
कोऽपि महात्मा भवितुमर्हति, अस्य आकृतिप्रकृती दृष्ट्वा
मन्ये नाय साधारणो मानव इति । नरवाहनदत्तः गोमु-
खात् सर्वमेतदाकर्ण्य परां प्रीतिमवाप ।

—

चतुःपञ्चाशत्तरङ्गः ।

कदाचित् नरवाहनदत्तः गोमुहिन सह रथसंरक्ष्य
नृगयार्यमरणमगात् सन्धासी प्रलम्बबाहुरपि तदग्रतः
अज्ञादीनप्यतिज्ञस्य गच्छति स्म । युवराजः रथस्थित

एव शरैः दुष्टमृगान् सिंहव्याघ्रादीन् व्यापादयामास ।
 प्रलम्बबाहुस्तु पादचारी असिमानसहायः बहून् सिंहादीन्
 व्यनाशयत् । युवराजः प्रलम्बबाहोरसामान्यं शौर्यं वीर्यं
 विस्मितः मृगयाश्रेणे तृष्णाकुलः जलान्वेषणाय दूरवर्त्ति
 महावनमदिशत्, अपश्यच्च तत्र समुत्फुल्लसुवर्णकमल-
 शोभितमेकमपूर्वं सरः । अथ तत्र सर्वे क्षण विश्रम्य स्नान-
 पानादिकमकुर्वन् ।

अथ युवराजः सहस्रोपस्थितान् तानि कमलानि चेतं
 चतुरः पुरुषानवलोक्य तेषामन्तिकजाजगाम । ते च तं
 दृष्ट्वा परिचयमपृच्छन् । अथ युवराजेन स्वपरिचये दत्ते
 तेऽब्रुवन् सागरमध्यवर्त्तिनि नारिकेलद्वीपे मैनाको वृषभः
 चक्रः बलाहकश्चेति सन्ति चत्वारः पर्वताः । तेषु
 वयं वसामः । अस्माकमेको रूपसिद्धिः द्वितीयः प्रमाण-
 सिद्धिः, तृतीयो ज्ञानसिद्धिश्चतुर्थो देवसिद्धिर्नाम । रूप-
 सिद्धिर्वहुरूपं धत्ते, प्रमाणसिद्धिर्वृहत् सूक्ष्मञ्च प्रमाण
 साधयितुं शक्नोति, ज्ञानसिद्धिः कालत्रयं वेत्ति, देवसिद्धिः
 सर्वासु देवतासु सिद्धिमापन्नः । वयं श्वेतद्वीपवासिनी
 भगवतो नारायणस्य सेवकाः तत्कृपयैव एषु पर्वतेषु
 आधिपत्यं कुर्मः । साम्प्रत तदाराधनार्थं पद्मान्याहर्तुमा-
 गताः, आहूतेषु च पद्मेषु पृगग्न्यैव गमिष्यामः । यदि
 भवान् भगवन्त द्रष्टुमिच्छति, तदागच्छतु अस्माभिः सह ।
 वयं विमानेन भवन्त तत्र नेष्याम इति ।

युवराजस्तेषां देवानां वचसि सम्मतः गोमुखादीन्
 तत्रैव सरसीतीरे अपेक्षितुमादिश्य तैः सह श्वेतद्वीपं

प्रा यात् । गत्वा च तत्र भगवन्तं गरुडध्वजम् आराधयितुं-
मागच्छतः भक्तान् नारदप्रमुखान् सिद्धान् गचर्वान् विद्या-
धरांश्च दृष्ट्वा स्वयं भक्तिनम्रकायं स्तोतुमारभे । भगवान्
नारायणः युवराजं प्रति प्रवृत्तः नारदम् अवब्रवीत् नारद ।
गच्छ त्वय्यमरावतीं वाच्यं त्वया मन्त्रवचनात् देवराजः,
यथा पूर्वमहं क्षीरसागरा याः काञ्चिदस्मरमन्त्रवियं न्यस्ताः,
ताः सत्वरं मत्प्रकाशं प्रेषयन्तानिति रुन्दिष्य नारदं
व्यसर्जयत् । अवब्रवीच्च युवराज नरवाहनदत्तः । त्वं विद्या-
धरचक्रवर्ती भविष्यसि, त्वं नारदप्रमुखं योग्यः पति-
रिति एतांशुभ्यं दास्यामीति । नरवाहनदत्तः भगवत-
स्तादृशीं अनुगृहीणं कृताञ्जलिः साष्टाङ्गम् प्रणम्यतत् ।

अथ रैवेन्द्रः हरिरादेशात् रथेन तत्र अस्तरसं प्रेष्य
सारथिं मातलिसादिशत् मातले । तज्जिज्ञाः सुरसुन्दर्यः
येन द्वीपेऽर्चनीये नरवाहनदत्ताय प्रवेष्टा, स च येन पथा
राजधानीं गन्तुमिच्छति, तेनैव पथा आग्नेः सुरगताभिः
सह स्वं राजभवनं नेतव्यं इति । मातलिसादिशेति भर्तु-
राज्ञया युवराजसलीपलेत्य अस्तरसुस्तस्यै दत्ता इत्यन्देश-
मकथयत् । युवराजस्तु रूपसिद्ध्यादीनामनुरोधेन परतन्त्रः
मातलिसारथिना रथेन नारिकेलद्वीपमुत्तरेण वृत्ते दिव-
सान् तत्रत्येषु पर्वतेषु चतुर्षु नानाविधानि बहुतानि
द्रष्टव्यानि वस्तूनि समालोक्य तैर्विसर्जितं रैवेन्द्राजं
तेन तत् सरीवरमाजगाम । आगत्य च तत्र देवमुखादीन्
गमनाय समादिश्य मातलिसारथिना रथेन ताभिरस्त्र-
शोभिः परिवृतः कौशाक्षीं प्रत्यागमत् । आगत्य च स्व

भवनं मातलिं सम्मानयन् विसर्ज्य सुरसुन्दरीभिः सह
अन्तःपुरं प्रविश्य ताश्च यथास्थानं संरक्ष्य पितृोः सकाशं
गत्वा प्रणिपपात । तौ च पुत्रं तादृशाभ्युदयशालिन-
मभिनन्द्य परां प्रीतिमूहतुः ।

अथ गोमुखे प्रलम्बबाहुना सह नगरमागते राजा
तत्प्रमुखात् नरवाहनदत्तं प्रति भगवतस्तादृशम् अनुग्रहं
श्रुत्वा विस्मितः प्रहृष्टश्च महामहोत्सवमकारयत् । अथ
गोमुखेन वन्दयितुमानोताः देवरूपादीः चतस्रः सुरसुन्दरीः
दासीभिः समवेताः समीक्ष्य परमानन्दमलभत । कौशाम्बी
अम्बरसां सङ्गेन सुरपुरीव व्यराजत । अथ नरवाहनदत्तः
विरहकृशाः पूर्वप्रेयसीः सम्बद्धाः सर्वा एव सुखिनोरका-
शीत् ।

एकदा युवराजः अलङ्कारवत्या समासीनः गोमुखा-
दिषु पारिषदेषु तिष्ठत्सु सहसा तूर्यध्वनिमशृणोत् । कथ-
मेतत् सहसा ध्वनतीति पृष्ठो युवराजेन हरिशिखः सत्वरं
बहिर्निगत्य सर्वं वृत्तं विज्ञाय पुनः प्रविश्य च अवादीत्
देव । एतन्नगरवासी रुद्रो नाम बणिक् सुवर्णद्वीपे बाणि-
ज्यार्थं गतः यथायथ कृतबाणिज्यं गृहं प्रत्यागच्छन् समुद्रे
भग्नपोतोऽभूत् । तत्र च जलसातसर्वस्वोऽसौ एकाको
कथञ्चित् जीवन् गृहं प्रत्यागात् । अद्य दिवसषट्कमतीतं
तस्य प्रत्यागमनदिनात् । स खलु वराकः धनशोकेन निर-
न्तरं स्नानवदनः शीर्णकलेवरः सौभाग्योदयात् स्वमुद्यानं
विचरन् धनराशिं दैवदत्तमासादितवान् । तदीयेष्व
दायादैर्दुर्घाकषायितचेतोभिस्तां वार्त्तां विज्ञापिते

हेपतौ स भयेन राजान्तिकं समेत्य सर्वं तत् अर्थजातं
प्रभुचरणेषु समर्पितवान् । महाराजस्तु तस्य सम्पद्भिर्नाश-
श्रवणेन दुःखितः तत् सर्वं धनं तस्मै एव भोक्तुं समादि-
देश । तदयं बणिक् प्रभुचरणेषु निपत्य प्रभुणा समास्त-
मितो हर्षेण तूर्यनादं कारयन् गृहं प्रति गच्छतीति ।

एतदाकर्ण्य युवराजः पितुरसामान्यामुदारतां प्रशस्य
सविस्मयमवादीत् चित्रमिदं विदिता यथा अर्थान् नाश-
यति, तथैव ददाति, केवलं संसारवृत्तमिदं तस्य क्रीडा-
विलसितमेव । एतदाकर्ण्य योमुखस्तथेति तद्वाक्यं
अतिनन्द्य प्राव्रवीत् ।

देव । पुरा हर्षणार्थे नगरे समुद्रशूरे नाम किञ्चित्
समृद्धौ धार्मिकी बणिक् प्रतिवसति स्म । स एकदा बाणि-
ज्यार्थं सुवर्णद्वीपं गच्छन् अर्णवतीरमामत्य समुद्रपोतमारु-
रोह । कियन्तमध्वानं गते तस्मिन् सहसा समुद्रितात्
मेघमण्डलात् सवातवृष्टिरतिमहती प्रादुरासीत् । तच्च
प्रवहणं प्रबलतरङ्गाघातेन भग्नं दृष्ट्वा समुद्रशूरः जलराशौ
निपत्य कमपि शवमश्निष्यत् । क्रमेण वाल्यया सह वृष्टिषु
निवृत्तासु शान्तिं च जलनिधौ अनुकूलवायुवशात् भास-
मान एव सुवर्णद्वीपस्य उपकरणं प्राप । तत्र च तीर-
सुत्तीर्थं किञ्चित् लब्धस्वास्थ्यः शवस्य परिधेयात् सहसा
निर्गतं बहु रत्नमयं स्वर्णहारं प्राप्य सागरजलनिमग्नं
सर्वं स्वं धनं तृणाय मन्यमानः परां प्रीतिमवाप । ततः
कृतस्नानाहारः कलसाख्यं नगरमभिजगाम । गच्छश्च पथि
देवालयमेकं दृष्ट्वा तदन्तः प्रविवेश । प्रविश्य च तत्र अमार्त्तः

वृक्षच्छायायां सुस्वाप । निद्रितस्य तस्य हस्ते तत् बहु-
 मूल्यं कण्ठाभरणं दृष्ट्वा राजपुरुषास्तत्रागताः तत्रत्यराज-
 कन्यायाश्चक्रसेनाया अपहृत तदाभरणं प्रत्यभिज्ञाय चौर-
 इति तं जगृहुः, निन्युश्च राजदारम् । अथ राज्ञा पीडितः
 सा सर्वमेव यथावृत्तमाख्यत्, पर राजा तत् सर्वमलीक-
 मत्वा यावत् तदाभरणं हस्ते कृत्वा सभ्यान् दर्शयति,
 तावत् सहसा आकाशात् एको गृध्रो निपत्य राजहस्तात्
 तदाच्छिद्य उत्पपात । तदालोक्य बणिक् रुदन् देवदेव-
 शम्भुं शरणमस्मरत् । अथ राज्ञा क्रुद्धेन तं प्रति बधदण्डे
 आक्षते सहसा दैववाणी अभवत् राजन् । मा विनाशयै-
 नम् । अयं हर्षणपुरवासी समुद्रशूरी नाम बणिक् । अति-
 सज्जनोऽयं कार्यवशात् भङ्गि जगत् । आभरणमिदं
 राजकन्याया एव यथादृश्योरितवान्, स नगररक्षकभयात्
 पलायमानः समुद्रं गत्वा प्राणानत्यजत् । बाणिज्यार्थ-
 मागच्छन्नेष बणिक् यानभङ्गविनष्टसर्वस्वः सागरान्धसि-
 पतितः दैववशात् तस्यैव चौरस्य मृतदेह जले भासमान-
 माश्रित्य कथञ्चित् तीरमुत्तीर्णः । ततः सहसा शवस्य
 वस्त्रात् आभरणमिदं प्राप्य भवदिध्रयमुपस्थित । तदेन-
 महत्वा सादर पुरस्कृत्य विसर्जयेति ।

एतदाकर्ण्य राजा सविस्मयः सर्वं तथ्यं मत्वा समुद्र-
 शूर बधदण्डात् मोक्षयित्वा बहुतरभयं तस्मै पुरस्कृत्य व्यस-
 र्जयत् । समुद्रशूरः इत्थं बहूनर्थान् प्राप्य तैश्च बहुतराणि
 द्रव्याणि क्रीत्वा निर्विघ्नेन समुद्रादुत्तीर्णः गृहाभिमुखं
 गच्छन् पथि कतिपयेः सार्धवाहैर्मिलितः प्राक् सन्ध्यायाः

कामपि अटवीं प्रविवेश । विभावरी च घोरा समायात् ।
ततश्चागतिकेषु सर्वेषु तरुमूलमाश्रित्य असवशात् निद्रितेषु
केवलमेकः समुद्रशूर एव जजागार । अथ निशीथे सहसा
चौगाः सभागत्य तान् पान्यान् सार्यवाहान् हताहतान्
कुर्वन्त सर्वाणि अर्थजातानि तेषामहरन् । एकः समुद्र-
शूरः तत्रैवैव एव पलाय्य अलक्षित वटतरुमारोहन्
प्राणानरुहन् । अथ गतेषु दण्ड्येषु समुद्रशूरः कश्चिन्
तमेव कुञ्जमाश्रित्य रजनोमयापयन् । ततश्च प्रातः यावन्
तरीरदर्शयन्ति यावत् तस्यैव तरी, स्वदेशवर्तिनि
विहरे हेतुः अज्ञान पक्षिकुलायमेक दृष्ट्वा तदन्तिकं गत्वैव
ततः तत्रैव दृष्ट्वैव तदेवैतदिति प्रत्यभि-
ज्ञाय तत्रैव सादवतीर्थ्य सानन्दं देवीं विचित्रा यन्ति-
रिति विनोदयन् स्वगृहं भिन्दुञ्च प्रतस्थे । सभागत्य च
गृहं समरितारः सुखेन कालं नयति स्म । युवराजः
विधिविलसितं पश्यतु देवः, सुकृतिजः वरुणः क्लेशान्
प्राप्यादि परिणामसुखिनी भवन्त्येव । एतदाकर्ण्य गोमुख-
मुखात् ययसजः स्नानभोजनादिसमाधानाय सभाग्रहं
पादुक्तो ।

अथापरित्यक्तैर्वेषु समामौनेषु गोमुखोऽब्रुवत् प्रभो ।
आसीत् हस्तिनापुरे समरवाली नाम सर्वशक्तिमन्द
कश्चिन्नहीपातिः । एकदा तत्प्रतिवासिनीं दायिदा
समेत्य तं यदाजितुं कृतसङ्कल्पाः गणकानाह्वयं प्रयाणस्य
शुभलग्नं निर्धारयितुं समादिशन् । गणका गणयन्तः सम-
ब्रुवन् वर्षाभ्यन्तरे एकमपि दिनं यात्रिकं नास्ति, यदि

भवन्तो निषेधमवजानन्तो यात्रां कुर्यात्, नियतमैव भवतां
विपदापनिष्यति । समधिकाः सम्पदोऽपि निजाः क्षयं
गमिष्यन्ति । एवमुक्त्वा गणकाः कथामेतामाख्यातुमुप-
चक्रमिरे ।

अस्ति कौतुकपुरं राम नगरम् । तत्रासीत् बहुसुवर्णी
नाम नृपतिः । तस्य यशोवर्ष्माख्यः कश्चित् क्षत्रियः सेवको-
ऽभूत् । तेनार्थमर्थितो राजा कदापि तस्मै किमपि न
प्रादात् । केवलं सूर्यदेवं दर्शयित्वा इत्यमवादीत् पश्य
अहं तुभ्यं दातुमिच्छामि, परं देवोऽयं भास्वान् तुभ्यं
दातुं निषेधति । तदत्र नास्ति मे दातव्यं इति । पुनःपुन-
रेवमर्थयन्नपि राजा पुनःपुनः यशोवर्ष्मा एकादा भूय-
ग्रहणोपलक्षेण बहूनर्थान् दातुं प्रवृत्तं महीपतिमभ्येत्य
न्यवेदयत् प्रभी । सोऽयं दिवाकरो मां प्रति विरुद्रः सततं
दित्सुमपि त्वं निवारयति, सोऽयमयं बाहुणा ग्रस्यते,
तदस्मि ते । स पश्ये मय्यं किञ्चित् ददातु महाबलज इति ।
राजा तस्य एतद् वचनमाकर्ण्य सहास तस्मै असनानि
सुवर्णादीनि च प्रददौ ।

अथ येनैता कालेन निःशेषितमवधनो यशोवर्ष्मा
पुनरपि राजानं किञ्चिदर्थं न किमपि आससाह । राजा
पूर्ववत् तं शनार्थं न किमपि तस्मै प्रादात् । अथैकदा
पत्न्यां मृतायां यशोवर्ष्मा अर्थकाश्यान् देहविसर्जनाय कृत-
सङ्कल्पः निःसार उवाचमिज्जं विन्ध्यवासिनीमुद्दिश्य प्रायात् ।
तत्र च यत्ना अनाहारेण तिष्ठन् त्रेयीमारान्तिगतं दुश्चरं
क्षपयन्तार । देवी तपसा तुष्टा तं हस्ते समादिशत् वत्स ।

एतद्वाक्यं यशोवर्द्धाऽवदन् देवि । भगवत्या आदि-
ष्टायाः त्रिवर्धं नावगच्छाम । देवी प्रत्यभाषत पुत्र-
तव देहि भोगवर्द्धा अर्थवर्द्धा च द्वौ वणिजौ वर्त्तेते । तयो-
श्च सुखसहस्रविमालस्य यत्नं अभिगीदते, मदन्तिकमेव तत्-
प्रार्थयन्, अहं तत् तुभ्य दास्यामीति ।

यशोवन्मा 'एतदाकर्ण्य' अर्थवन्मणस्तादृशीं सम्पत्ति-
वृत्तेति मनसा निनिन्द । असार्थवन्मणा आनीत ची-
यशोवन्मा प्राचुर्येण भक्षितवान्, अथेवन्मा तु पलमात्रव-

मेव तत् भक्षयामास । कृतभोजनौ च तौ एकस्मिन्नैव
 शयने अशेताम् । निशीथे समनुप्राप्ते यशोवर्मा स्वप्ने
 अपश्यत् दण्डपाणयः कतिपये पुरुषा गृहं प्रविश्य अर्थ-
 वर्म्माणं रे पापिष्ठ । त्वमद्य दृतसांसादिक क्षीरञ्च भुक्त-
 वानसि, इत्युक्त्वा प्रहरन्त' यत् किञ्चित्तेन भक्षितं तत् सर्वं
 तस्योदगात् वहिरकारयन् । यशोवर्मः सहसा जागरितः
 समपश्यत् यशोवर्मा शूलवेदनानिपीडितः केवलं वमति,
 ततश्च अरुणजन्तार शूलवेदनाया मुक्तः । यशोवर्मा एत-
 दालोक्य गर्भणिष्य धिक्कृत्य तस्यात् निर्गतः भोगवर्मागृह-
 मुपायात् । भोगवर्मा तमतिथिमागतं दृष्ट्वा स्तब्धत्वं च
 भोजनार्थं व्यसृतयत् । यशोवर्मा स्तब्धत्वं कासपि
 अर्थसम्पत्तिं तस्मिन्किञ्चिज्ज्ञानं केवलं सुन्दरं चर्यं च विभूतानि
 तन्मन्त्रानि एव अद्राक्षीत् । भोगवर्माणं स्वं शूल-
 धनं न किञ्चिद्व्यसितं, केवलं समाजेषु सम्भ्रमी विद्यते ।
 तेनैव च अन्यथा सम्पत्तिमन्यस्मै दत्त्वा तस्यात् किञ्चित्
 किञ्चिदुपायं च । तस्मिन् दिवसे तथैव रीत्या अर्थ-
 माहृत्य जनेभ्यः हृते समर्प्य विविधानि अन्नद्रव्यानि
 प्रस्तोतुमादि । प्रत्नान्तरे इच्छाभरणो नात्र कश्चित्
 सुहृदारो नात्र मित्र । समुत्तिष्ठ, प्रसुप्त भोजनम्,
 अपरि व । तौ यन्ते इति । तदाकर्ण्य भोगवर्मा-
 स्वदत्तं किञ्चित् तदुभयने अतिथिरागतः, अद्भुतं
 कथं गच्छ । तदाकर्ण्य इच्छाभरणः सन्निर्वन्धसुभा-
 वपि स्वं तत् उत्तमान्नादिकमभोजयत् । ततश्च
 भोगवर्मा स्वं गृहमानीय रजन्यां स्वादूनि

अन्नानि भोजयामास । अथ स स्नां पत्नीं दुष्टेन सागे-
ऽस्ति न वेति अपृच्छत् । सात्रवीत् नाथ । नाथ सारी
विद्यते इति । भोगवर्मा तदहं रात्रिशेषे कथं जलं पास्या-
मीति उक्त्वा शयनं भजे । यशोवर्मा च तत्पार्श्वे शयित्वा
निद्रामवाप । अपश्यच्च पूर्ववत् स्वप्ने द्वौ पुरुषौ अग्रतः
प्रविशन्तौ अन्वसरन् कतिपये अपराः पुरुषाः । प्राहुरश्च
रात्रिशेषभोजनाय प्रभोः कथं सारी न रक्षित इति । ततश्च
दण्डाहताभ्यां ताभ्यां स्थापराधे स्वीकृते सर्वे शान्ता बहि-
रगमन्ति । ततश्च यशोवर्मा प्रबुद्धः किमाश्चर्यं भोग-
श्रियं भोगसम्पदागमनमचिन्त्यं प्रशंसनेयञ्च । इति चिन्त-
यन् रात्रिरुत्थाहत् ।

अथ प्रभर्तुः यशोवर्मा भोगवर्मारमानन्तरं विन्ध्य
वासिनीसङ्काशे प्रतस्थे, प्रार्थयामास च तां भोगश्रियमेव ।
देवी तस्मै तां प्रादात् । ततो यशोवर्मा कृताद्येस्मन्त्य-
गृहमागत्य सततम् अचिन्तितोपस्थितेन अर्थेन परमां सुख-
समृद्धिं बुभुजे । तस्मात् भोगरहितायाः सपत्निकाया अपि
सम्पदो भोऽनुत्तमानन्दनिश्चयेयसी । अस्य च लपणम्
राज्ञः समरबालस्य सम्पदा कीर्त्यः ? तदाक्रमणं भवतां
न राजानन्ति मत्तमस्माकम् । शुभलब्धाभावात् भवता
जयाशा न हि दृश्यत इति ।

गणकेषु एवमभिधाय विरम्य प्रस्थितेषु ते सामन्ता
दायादाः समरबालं प्रति सग्रामाय निरगच्छन् । समर-
बालेन विपक्षान् सन्निहितान् दृष्ट्वा कृतस्नानेन देवदेवे
आराधिते एषा दैववाणी उदभूतुं यथा त्वं निःशङ्कं गत्वा

भञ्जन् विजयस्वैति । एतदाकर्ण्य राजा सम्प्रहृष्टः सज्जित्वा युद्धाय निरगात् । संग्रामप्रवृत्तेन च क्रमेण तेषां पञ्चसु वीरेषु निर्जितवद्वेषु अपराणि सैन्यानि भयेन समन्तात् प्रदुद्रुवुः । अथ राजा समरबालः विपक्षमुख्यस्य सामन्तस्य प्रतापसेनस्य सुन्दरीं महिषीं बलादानीय स्वं नगरं प्रविशत् । पुरश्चकार च स्वान् सेनापतीन् सैन्यानि च यथायोग्यं पट्टबन्धादिदानेन । युवराजं गोमुखमुखादेतदाख्यानं श्रुत्वा स्नानभोजनाद्यर्थं समुत्तस्थौ ।

पञ्चपञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथान्ये द्युरलङ्कारवती सद्मन्यवस्थितं नरवाहनदत्तं सर्वेषु मन्त्रिषु स्थितेषु समभ्येत्य मरुभूतेः सेवकः राजान्तःपुररक्षिणः सौविदल्लस्य सहोदरः कञ्चित् व्यजिज्ञपत् देव । मयास्य मरुभूतेः वर्षद्वय सेवा कृता, अमुना च सपत्नीकस्य मे भोजनाच्छादनानि दत्तानि, निर्द्धारितानि च चेतनानि प्रतिवर्षं पञ्चाशत् सुवर्णानि । मया तु तद्देतनप्राप्तये बहुवो विज्ञप्तं पर नासादित किमपि । अथ निर्बन्धातिशये कृते असौ मां पदाहन् । तेन च भवतां सिंहद्वारे अहं प्रायोपवेशनमाचरामि । यदि देवो नात्र विचारयेत् तदाहं अग्निप्रवेशं करिष्यामि । इत्युक्त्वा तस्मिन् विरतवचसि मरुभूतिरब्रवीत् देव । देया मयास्मे सुवर्णद्वौनाराः, साम्प्रतन्तु मे न सन्ति । इत्युक्तवन्तं तं सर्वेषु

मन्त्रिषु हसत्सु मन्त्रिण प्रोवाच नरवाहनदत्तः । किमेवं
वर्त्तसे मूर्ख । नेय ते समीचीना मतिः, तदुत्तिष्ठ देह्यस्मै
दीनारशतमविलम्बेन । एवं प्रभोर्वच समाकर्ण्य विलक्षितो
मरुभूतिः सपदि तत् सुवर्णेशतं खट्वहात् समानीय सर्व
तस्मै सेवकाय प्रदत्तवान् ।

ततस्तत्र गीसुखोऽब्रवीत् देव । नायं वाचो मरुभूतिः ।
अस्य सृष्टौ देवस्य प्रजापतेः विचित्रा चित्तवृत्तिः प्रका-
शिता । भवद्विरेषां चिरदातुः नृपतेः प्रसङ्गाभिधेयस्य सेव-
कस्य च कथा न श्रुता । कथयामि तामवहितैर्भवि-
तव्यम् ।

पुराभूत् राजा चिरदार्तेति चिरपुराधिपतिः । स खलु
अतिसुजनः, पर तस्य परिजनोऽतिदुर्जन आसीत् । कदा-
चित् प्रसङ्गो नाम मित्राभ्यामन्वितः देशान्तरागत कश्चित्
तस्य भूपतेः परिचारको बभूव । क्रमेण पञ्चाब्देषु व्यती-
तेश्वपि सेवमानाय तस्मै राजासौ निमित्तेष्वयुन्मवादिषु
न किञ्चित् प्रददौ । स च प्रसङ्गः कालेष्वेतावत्सु प्रभु-
सन्निधौ विज्ञप्तप्रवसरं नालभत । अथैकदा तस्य राज्ञः
शिशुरेकस्तनयः पञ्चत्वमपयत् । सर्वेऽपि भृत्या दुःखितान्तं
शोकार्तं महीपतिं पर्यवारयन् । तत्र चासौ सेवकः शोक-
कालोऽयं न विज्ञापनावसर इति सुचङ्गां वार्यमाणोऽपि
त राजान व्यज्ञपयत् देव । आवहो कालात् प्रय देवस्य
सेवका, न च किञ्चिदद्यामि श्रीमद्विरक्तस्य दत्तं, केवलं
भवत्कुतानुरोधेन एतावन्तं कालम् अस्माभिः स्थितं राज-
पुत्र अस्मानिव प्राबोधयत् यदि राजा युष्मभ्य वेतनानि

न दास्यति तदाहमेव दास्यामिति । सोऽपीदानीं दैवेन
नीतः, तत् किमिदानीं साश्रित व्रजामी वयमित्युक्त्वा सखि-
भ्यामुपेतः राज्ञः पादयोः पतित्वा निरगात् । राजा तु
अहो पुत्रे मम वडास्या इमे सेवकाः सुदृढाः नैव मे त्याज्या
इति सपदि विचिन्त्य तान् प्रसङ्गादीन् तथा धनैरपूरयत्
यथा ते दैन्यनिर्मुक्ताः समभूवन् ।

हे देव । एवं विचित्रा दृश्यन्ते देहिनां स्वभावाः यदसौ
राजा काले किञ्चिन्नादात्, अकाले तु समधिकं ददौ ।

इत्युक्त्वा कथाविचक्षणो गोमुखः पुनर्वत्सेश्वरसुतादेशा-
दिमां कथामाचर्यौ ।

आसीत् पुरा गङ्गातले तदम्भःपूतपीरं सौराज्यरम्यं
कनकपुरं नाम नगरेत्तमम् । यत्र गिरां वन्धः, पत्राणां
छेदः, नारीणामलक्ष्णेषु भङ्गः, जस्यानां सग्रहणे खलः सदा
प्रजानां समदृश्यत । तत्रासीत् वासुकेर्नागराजस्य यशो-
दनाख्यायां राजकुतायां जातः तनयः कनकवर्णो नाम
नृपतिः । यः समग्रधरणीभारवाहकोऽपि अनेन तुल्यरज्जितः,
यशसि लोलुपः न त्वर्येषु, भीतः पापात् न तु शत्रुतः,
मूर्खः परापवालेषु न तु शास्त्रेषु समभवत् । यस्य च
महामनः कोपेषु अत्यन्ता, न प्रसादेषु, चापेषु न हृदयित्वं
न दानेषु समदर्शि । येन चाद्भुतरूपेण रक्षिणापि दृष्टेन
सर्व एव जगती ग्लवालो नारीजनः मन्मथव्यथाकुलः कृतः ।

एकदासौ नरपतिः सखिणि उन्मदगजराजो राजहंस-
कुञ्जानन्दिनि महीत्सवपूणेलोके शरदृतौ समयुगैर्वयसे-
दन्तु चित्रप्रासादमाविशत् । यावत्तत्र प्रादुष्टकर्मणोर्लोके

बहति मन्दं मद् समीपे स राजा तानि तानि प्रासाद-
स्थानि चित्राणि प्रशंसति, तावत् कश्चित् प्रतीहारस्तत्र
प्रविश्य त भूयं व्यजिज्ञपत् प्रभो । अपूर्वः कञ्चन चित्रकर-
रोल्लेखी नाय विदर्भेभ्यः समागतः । स च चित्रकर्म्मणि
आत्मनः अनन्दसाधारणत्वमस्मासु समाचक्ष्णः देवस्य
सिंहद्वारे स्थितः लिपिमिस्रां प्रादात् । तदाकर्ण्य वाच-
यित्वा लिपिं नरपतिः तन्नामदेति प्रतीहारमादिष्ट-
प्रतीहारीऽपि गत्वा तत्क्षणं तं चित्रकरं राजान्तिकमा-
नयत् । स च चित्रकरः प्रविश्य चित्रालोकनीत्सुकं वार-
दिलामिनीकुचीत्सङ्गसमर्पितकल्लेवरभरं सविलसमङ्घि-
तकरोपात्तताम्बूलवीटिकं तं भूपतिः सवदमानादर-
प्रणिपत्य शूनैः सविनयं न्यवेदयत् । देव । भवञ्चरणसरो-
कहदिदृक्ष्यैव मया चीरिका उल्लङ्घिता, न तु विज्ञानम-
हात्, तदिदानीं क्षन्तव्यं मम समुद्रत वचः, आदिश्यता-
मधुना किञ्चित् आलिखितुकामोऽस्मि । राज्ञोक्तं किञ्चि-
दालिख्यतां त्वया येन त्वत्कौशलेन वयं चक्षुः प्रीतिमनु-
भवाम इति । ततः पार्श्वस्था राजानुचराः प्राप्नुवन् राज्ञः
एव त्वयाभिलिख्यतां किमन्यैर्विरूपैरभिलिखितेः । एव-
प्रभिहितः स रोल्लेखाख्यं चित्रकृत् परमप्रीतस्तं राजानं
नुदनामिकम् आयत्तारक्तनयनं विपुलललाटीरस्कं नील-
कुञ्चितमूर्धजं रूढवाणव्रणशोभिताङ्गम् आजानुलम्बित-
बाहुम् उपायनीकृतमुष्टिमेयमध्यमिव पराक्रमपराजितैः
केशरोन्द्रकिशोरैः, श्रीवनदिरदालाननिभोरुयुगम् अशोक-
प्रभवारुणाङ्घ्रियुगलं सर्वावयवानवद्यं समालिखत् दृष्ट्वैते

वयस्याः अद्भुतं मन्यमानास्तं चित्रकरं साधु साधु इति
 प्राशंसन् । अगदंश्च न वयमेकाकिनं प्रभुं द्रष्टुमिच्छामः
 तदस्यां चित्रभित्ती एतास्त्रालिखितासु राज्ञीषु एकां
 भविष्यन् अनुकूपाम् अस्य नृपतेः पार्श्वे अभिलिख, येना-
 स्माकं नेत्रोत्सवः पूर्णोऽस्तु । तदाकर्ण्य स विलोक्य चित्राणि
 प्राव्रवीत् बह्वीष्येतासु अद्य राज्ञः समनुरूपा नास्ति
 काचन । मन्ये च धरायाः नान्यत्र नास्ति
 कापि, एकैवास्ति राजसुता, शृणुत कथयामि ताम् ।

अस्ति विदर्भेषु श्रीमत् कुण्डिनाख्यं नगरम् । तत्र च
 ऐश्वर्यगिरिति ख्याती नृपतिरस्ति । तस्यानन्तवती नाम
 प्राणाधिकप्रियतमा राज्ञी वर्तते । तस्याञ्च भद्रनसुन्दरी
 नाम तस्य राज्ञः सुतैका समुत्पन्ना । तस्या रूपवर्णयितुमे-
 कया वसनया मादृशः कः प्रगल्भते, परमेतावन्मात्रं कथ-
 यामि शङ्के तां निर्माय विधिः सञ्जातेच्छोऽपि तदाकारा-
 मन्यां निर्मातुं न शक्यतीति नैव शक्यतीति । सा
 एवैका अस्य राज्ञः प्रजापतिरुचिः कुलेन च सुस-
 दृशी राजकन्या । एकदाहं तयान्तःपुरस्थया तत्रत्यशेटिकया
 यमाहृतस्तदन्तिकमगाम्, अद्राक्षच्च तत्र तां चन्दनार्द्रवि-
 लेपनां चण्डालहरां विमिनीपत्रान्तरविवर्तिनीं सखीजनै-
 रकटहोदयजनैर्वीज्यमानां पाण्डुक्षामामभिव्यक्तस्मरज्वर-
 लक्षणां हे सख्यः । किमेभिश्चन्दनालेपकदलीदलवीजनैः
 विफलेन श्रमेण वः, एतानि शिशिराण्यपि मन्दभाग्यां मां
 दहन्ति इत्येवं वदन्तीञ्च । अहञ्च ताः सखीराश्वससमाकु-
 नास्तदवस्थाञ्च तामवलोक्य सवितर्कं कृतप्रणामस्तद्वदन्

लीपान्ते समुपाविशम् । अथ सा उपाध्याय । इदमालिख्य
चित्रे मे रूपक देहि इत्यभिधाय वेपमानेन पाणिना धृत
वर्त्तिना शनैरालिख्य मां दर्शयन्ती राजसुता ज्या कञ्चित्
अतिरूपवन्तं युवानमलेखयत् । मया च सुन्दरावयव तद-
भिलिख्य चिन्तित काम एवाय साक्षात् मया आलेखित
मर पुष्पचापः अस्य करे न लेखितः, तेनावगत न कामो-
ज्य तद्रूपः कोऽपि युवा, अयञ्च नूनमनया कापि दृष्ट. श्रुतं
या तद्विचित्रनद्यास्याः स्मरविजृम्भित तदिदानीं मे अमुनैव
यथा यथागत गन्तव्यम् अयञ्च नृप उग्रदण्डः, अस्याः पितर-
द्वयशक्तिर्नैव दोषं क्षमेत । इत्यालोच्य ताञ्च प्रणम्य मदन-
सुन्दरीं तत्सम्भाषितञ्च तस्मादन्तःपुरान्निरगाम् । हे महा-
राज द्रुतञ्चात्र मया परिजनात् मिथः स्वैर कथयत
मा त्वयि सातुरागेति श्रुतम् । ततश्चित्रपटे गुप्तां तां नृपा-
मज्जामालिख्य आदाय भवत्पादमूल त्वरितगतिराग-
च्छम् । साम्प्रत देवस्य आकार दृष्ट्वा संशयो मे निवृत्त
ज्ञातञ्च देव एव तया सत्करेणाभिलेखितः । सा चासक्त
नैव लिखितुं शक्या इति चित्रैकपाश्वर्णे समामपि न
लिखामीत्युक्तवन्तं तं रोलदेवं राजा प्राह तर्हि सा त्वच्चि-
त्रस्था क्षिप्रं दर्शयतामिति । ततोऽसौ चित्रकरः स्वचित्रा-
पेतां तां मदनसुन्दरीमदर्शयत् । राजापि कनकवर्षस्तां
चित्रगतामपि चित्ररूपामालोक्य सद्यः स्मरशरसंलक्ष्यता-
माययो । बहुना च काञ्चनेन तं चित्रकृतं समभ्यर्च्य
गृहीततच्चित्रपटः स्वमभ्यन्तरमगात् । ततश्च स राजा
तस्या रूपलावण्यदर्शनात्सलोचनः परित्यक्तसर्वकार्यं

तदेकमनाः ससयमतिवाहयाप्रभूव । लब्धान्तरश्च मदनः
रूपस्यर्द्धासमुद्भूतमात्सर्यं इव धैर्यहारौ त शरैर्निघ्नन्
बबाधे । ॥ १०० ॥ योषितां तेन या स्मरार्त्तिर्दत्ता सा
तस्य महीभुजः शतशाखं फलितेव । ततः कतिपयेषु दिनेषु
गच्छत्सु विरहक्षामः पाण्डुच्छायः स राजा आग्नेभ्यः
क्षचिवेभ्यस्तां वार्त्तां पृच्छद्भ्यः स्वं मनीगतं शशंस । ततश्च
गन्धिभिर्जतदिना तां मदनसुन्दरीं प्रार्थयितुं राज्ञे देव-
शक्तत्तये सङ्गमस्वामिनामान् कार्यञ्च कालवेदिनं विप्रमातृं
कुलीनं मधुरोदात्तभाषिणं दूतं प्राहिणीत । स तु दूतः
कुमहार्त्तेण परिहरणं तान् विदर्भान् गत्वा कुण्डिनं पुरं
प्राविशत् । अपश्यच्च तत्र राजानं देवशक्तिम् । यथाचे च
तत्सुतां स्वामिनोऽर्थे । तदाकर्ण्य देवशक्तिः, देयैव मे
अन्यस्मै दुहितैषा समन्विष्य, यदि कनकवर्षः स्वयमेवैना-
मदृष्टामपि प्रार्थयते तदास्मै एव एतां दास्यामीति सन्मन्त्र्य
तत्सङ्गमस्वामिनो वचः अध्वानः तस्मै दूताय रम्यं रूप-
मिव अद्भुतं सङ्गसुन्दर्या नृत्यमदर्शयत् । ततः स राजा
तद्दर्शनप्रीतं सङ्गमस्वामिनं सुतादानस्वीकारेण सम्मान्य
तेन सह उद्वाहलङ्घनं निर्धार्य आगम्यतामिति सन्दिश्य
राज्ञे कनकवर्षाय प्रतिदूतं व्यसर्जयत् । अथ सङ्गमस्वामी
प्रतिदूतेन तेन सह प्रतिनिवृत्त्य राज्ञे कनकवर्षाय सिद्धं
कार्यं न्यवेदयत् । अथ शुभं लभ्यं निश्चित्य तं प्रतिदूतं
प्रवृज्य च तां रक्तां मदनसुन्दरीं विज्ञाय तद्विवाहाय
निःशङ्कमानसः स राजा तत् कुण्डिनं पुरं प्रायात् । पश्चि
अश्वारूढः दुर्वारवीर्यः स भूपतिः प्रत्यन्तारस्वचारिणः

प्राणिपाणहरान् सिंहादीन् दस्यूनिव विनिघ्नन् विद-
भान् प्रायः कुण्डिनं प्राविशत् । ततश्चाग्रतो निर्गतेन राज्ञा
देवशक्तिना प्रत्युद्गतः पौराइनानां नेत्रोत्पन्नं वर्डयन्
सज्जितोद्वाहसम्भारः राजमन्दिरमविशत् । व्यग्राम्यत्र तत्र
सपरिच्छदः देवशक्तिना ययोपचारमनुरञ्जितः त दिवसम् ।

अथापरित्युः देवशक्तिः तस्मै मदनसुन्दरीं तनयां राज्यै-
कशेषेण सर्वत्रेण समः प्रादात् । ततः स राजा जनकवर्ध-
नत्र समाहनवस्थाय नववध्वा सन्नागतः स्वः नगरमागतः
तस्मिन् प्रापकान्तारक्षे जाहाङ्गाददायिनि सकीमुदीके
शशिनीव तत् पुरः महीत्सवपूर्णमभवत् । सा च मदन-
सुन्दरी जङ्घवरीधस्यापि तस्य हाणस्य रुक्मिणीवन् प्रागा-
ध्रिजप्रिया आसीत् । अन्योन्यसुखसंनतैश्चालयक्षभिः लीचनैः
मायकैरिव तौ दम्पती कौलिनी इवास्ताम् ।

अथेकदा विकसत्केसरनिचयः मानिगीमानमातङ्गवि-
दारौ नधुकेसरी समाजगामः । कुसुमाकरः लज्जालिप्राल-
मौर्वीकाणि पुष्पधन्वनः प्रोत्पुल्लचूतवल्लीधनृषिः सज्जग-
त्सप्त । सल्लयानिलश्च उपग्रजानीवाङ्गनयोषितां समुदीरि-
तकामानि चेतानि कम्पयन् वज्री । नदीनां सलिलानि
तल्लणां कुसुमानि शशिनश्च कलाः क्षीणानि पुनः पेष-
मायानि च तु यौवनानि देहिनां, तदुन्मुक्तमानकलहा-
सदयिता रमध्वनितीवः सदुरात्तापा कोकिलानां शुशु-
विरे । ततः च काले स राजा मधुवनं विहर्तुनामः सर्वो-
त्थिरत्नानि तानिः समः प्रविवेश । तत्र च लावरीधेऽपि
देव्या मरु देव्या एव समः कुसुमावचयनादिभिः शिष्यन्तः

कालं विहृत्य स्नातुं गोदावरीं नदीं सान्तःपुरजनः सम
वतीर्य जलक्रीडां व्यधात् । तस्य चाङ्गनाः तरङ्गदर्शिता
मर्षभ्रूभङ्गायास्तस्या नद्याः पद्मानि मुखैः, उत्पलानि
नयनैः, रथाङ्गयुग्मानि पयोधरः, पुलिनानि च नितम्बैः
विजित्य आशय जलमजातसु । करवारिणा सिक्तेन
सर्वान्तःपुरिकासु पञ्चन्तीषु विस्त्रस्तवसनमालोक्य सा
वरारोहा मदनसुन्दरी लब्ध्वा मृदुकोपा च कियत् चोभ्या
नदीत्येव वदन्ती उत्तीर्य तस्यादम्भसः परिहितवसना
न्तरा कृपा स्वसखीभ्यः प्रियापराधं शसन्ती स्वमन्दिरं
प्रायात् । ततो राजा तं पश्यन् जलक्रीडां
विमुच्य तस्या एव वातगृहगतयौ । तत्र च न - स्त्री -
शुक्लैर्वार्यमाणः प्रविश्य तामन्तर्मन्युभरपीडितां वामहस्त
तन्मन्यस्त्वदनापुजां - - - - - त्रै, पतद्भिर्वाष्पविन्दु
निरूपेतां करुण तं - - - - - कोपिऽपि - - - - - कान्तामप
श्यत् उपायाच्च सलज्जमाध्वसः समीपम् । अथ पराङ्मुखीं ता
प्रीतिपेशलैर्वचोभिराश्लिष्य सविनय प्रसादयितुं प्रावर्त्तत ।
अशक्तुवंशं विविजामिर्वक्रोक्तिजनोन्नाभिर्ज - - - - - प्रसान्त्व
यितुं आत्मानमपराधिनं शंसन् पादयोस्तस्या निपपान् ।
सा अश्रुवारिणैव तन्मन्युना गलितेन अस्य कण्ठे लग्ना
भूपतेः प्रससाद । अथ स राजा हृष्टः कुपिततुष्ट्या तया
सह दिनं नीत्वा सुरतमासेव्य च निशि निद्राभगात् ।

ततः सुप्तः सहसापश्यत् स्वप्ने, विहता कापि नारं
कण्ठात् एकावलीं शिरसश्च चूडारत्नं हरति । ततश्च
क्रुद्धितुं वेतालं नानापाण्डुविग्रहं बाहुयुद्धप्रवृत्तं दृष्ट्वा

स्वयं तं भूमावपातयत् । अथ पृष्टेन उपविष्टेन च तेन
 पक्षिणेव विहायसा उड्डीय अभोनिधौ स निचिक्षिपे ।
 ततः कथञ्चिदुत्तीर्य समुद्रगार तथैव गत्वा एकावलीं मूर्ध्नि
 च स्थित चूडारत्नमैजत । इत्येव स्रग्गं दृष्ट्वा सत्प्रबुद्धः स
 राजा प्रातः परिचयागतः सत्प्रबुद्धः सत्प्रस्य फला-
 फल परिप्रपच्छ । स चाब्रवीत् देव । न वाच्यमपि किन्तु
 पृष्टोऽहं कथं न वदामि, त्वया दाता एकावलीं च्युता दृष्ट्वा
 चूडामणिश्च, एतावन्मा तव देवता एतेन च सह वियोगो
 भावीति यच्च पुनश्चोत्तीर्य दृष्ट्वा त्वया मा एकावलीं
 पुनः प्राप्ता स च चूडामणिः, तेन दृष्ट्वात्ते ते पुनः पक्षि-
 पुत्रसमागमो भविष्यतीति त्वयते । इत्येव सत्प्रबुद्धेनाभि-
 हितः स राजा प्राब्रवीत् पुत्री मे नाश्यापि जातः, स त-
 नावजायतामिति । अथ स कदाचिन् पमागतात् कस्या-
 दित् रामायणपाठकात् अश्रीषीत् पुत्रादेः विहिततः ।
 राजान दण्डयन् । अथ स भूतिः सत्प्रबुद्धे गत्वा राज्ञः द-
 र्शन्य अद्भुतस्वरूपा सुतोत्पत्तिं चिन्तयन् विदितः सत्प्र-
 मनयत् । राज्ञी च एकाकी शयने स्थितः विदिनः सत्प्र-
 अनुदघाटितद्वारेऽपि अन्तःप्रविष्टां स्तिवमैजत । विनीत-
 मीम्यरूपा च सा तं राजान सत्प्रबुद्धमुत्थितः कृतप्रणाल-
 क्षितोऽश्वरम् आशीर्भिरभिनन्द्य अभावत पुत्रः मां नाश-
 राजस्य वासुकीराजजा तत्पितुर्ज्येष्ठां भगिनीं बह्वर्भ-
 नाम जानौहि । बन्धार्थं ते सततजदृष्ट्या त्वान्ति-
 वसामि, अद्य तु त्वा सचिन्तं दृष्ट्वा आत्मा मम ते दृष्टि-
 नव चानि दृष्टुं नीतुम्, तत्कारणं ब्रूहि इत्युक्तं स

पितृवस्त्रा तथा तां जगाद् हे अश्व । धन्योऽहं यत् त्वं मे
 प्रसादं करोषि पुत्राभावनिवन्धनामनिर्वृति मे विद्धि, राज-
 र्षयोऽपि दशरथादयः स्वर्गार्थं पुत्रानैच्छत् । हे मातः । तत्र
 मादृशः कथं नैच्छतु । एतत्तस्य कनकवर्षस्य नृपतेः तत्
 वचनमाकर्ण्य सा रत्नप्रभा भ्रातुः पुत्रं तमब्रवीत् पुत्र ।
 उषायमेकं वहामि, वुरुष्व तम् । गत्वा त्वं स्वामिन,
 कुमारस्य सकाशं तं प्रसादय । याच ते शरीरे विघ्नधारा
 पतिष्यति तां समं लब्ध्वा विद्वान्, प्रभावात् सहि-
 ष्यसे । क्रमेण विघ्नधारामतीत्य वाञ्छितं लप्स्यसे ।
 इत्युक्त्वा सा नागी अन्तर्दधे, राजा च हृष्टः क्षपामक्षपयत् ।
 प्रातश्च मन्त्रिषु सयस्तराज्यतन्त्रः पुत्रकाङ्क्षया स्वामि-
 कुमारस्य पादमूलमगात् स राजा कनकवर्षः । तत्र च
 गत्वा तीव्रेण तपसा तपाराधयन् व्यतिष्ठत अन्तःप्रविष्ट-
 नागीदत्तप्रभावः । अथ तस्य राज्ञः मूर्ध्नि अशनि
 निभः कुमारिण प्रेरिता वारिधारा अनारतं पतितुं प्रवृत्ता ।
 स च राजा शरीरान्तर्गतनागीबलेन तां रोहे । ततश्च पुन-
 र्विघ्नार्थं कुमारः हेरम्बं प्रैरयत् । स तु हेरम्बः तासां
 धाराणां मध्ये महाविषमत्युग्रम् आजगारमसृजत् । स च
 राजा तेनापि नाकम्पत । अथ विनायकः साक्षात् एत्य
 तस्य राज्ञ उरसि दन्ताघातान् दातुं प्रववृते । अथ स
 राजा देवैरपि दुर्जयं तं मत्वा तं दन्ताघातं विषमैव
 स्तोतुमुपचक्रमे । सर्वार्थसिद्धिदायिने लम्बोदराय विघ्ने-
 शाय नमस्ते । त्वं लीलोत्क्षिप्तकराघातेन आसनपङ्कजं
 धुन्वन् ब्रह्माणमपि सीत्कम्पमकरोः जय विभो गजानन ॥

लीकैकशरस्ये शङ्करप्रिये त्वयि अतुष्टे सुरासुरमुनीन्द्राणा-
मपि सिद्धिर्न जायते । सुरोत्तमास्त्वां घटोदरः, शूर्पकर्णः,
गणाध्यक्षः, मदोत्कटः, पाशहस्तः, अम्बरीषः, जम्बकः,
विशिखायुधः इत्यादिभिः पापघ्नैरष्टप्रतिभिर्नामभिः सु-
वन्ति स्म । प्रभो । त्वां स्मरतः स्मरतः दणात् राजकुलात्
भूतात् चौरात् अग्निः श्वापदादितश्च भयं विनश्यति ।
इत्येवमन्यैश्च विविधैः सुतिपदैरसौ राजा कनकवर्षः विघ्ने-
श्वरमपूजत् । ततश्च सुप्रसन्नः स विघ्नजित् तुष्टोऽस्मि न
ते विघ्नं करिष्यामि, पुत्रमाप्नुहि इत्युक्त्वा पश्यतस्तस्य
राज्ञः अन्तर्दधे । ततः स्वामिकुमारस्तं धाराधारिणं नृप-
मब्रवीत् वल्ल । तुष्टोऽस्मि ते, याचन्न वरमिति । तदाकर्ण्य
स राजा न देव व्यजिज्ञपत् प्रभो । भवत्प्रसादेन मे पुत्र
उत्पाद्यतामिति । एवमस्तु, सुतस्ते भावी मद्गणेशजः ।
हे भूपते ! स च नाम्ना हिरण्यवर्षो भविष्यति । इत्युक्त्वा
अन्तर्गृहप्रवेशाय सविशेषप्रसादाभिलाषिणं तमाह्वयत्
शिखिवाहनः । अत्रान्तरे सा नागी नृपस्य देहात् अदृश्या
निरगात् । राजा च तस्य देवस्य पावकेरन्तर्भवनं प्रावि-
शत् । स तु देवः नाग्यनधिष्ठानात् पूर्वतर्जोविरहितं नृपं
दृष्ट्वा किमेतदिति चिन्तयन् प्रणिधानात् नागीबलव्याजेन
निर्व्यूढविषमव्रणं क्षात्वा शशाप । यतस्त्वया मदाराधने
व्याजः क्षतः, अतः जार्तेन तनयेन महादेव्या च ते वियोगो
भविष्यति । निर्घातदारुणमेतं शापमाकर्ण्य स महाकविः
भूपतिः मोहमुक्त्वा सूक्तैस्तुष्टाव । तेन च मन्तुष्ट-
प्रणमुखस्तमभाषत राजन् । तुष्टोऽस्मि ते सूक्तैः, तव शापान्त-

वच्मि, अ-ऽमानं ते पत्नीपुत्रवियोगः स्थास्यति, इत्युक्त्वा
विरते प्रणमुखे स राजा त प्रणम्य तत्प्रसादेन परितुष्टः स्व-
पुरमगात् ।

अथ कालेन देवी मदनसुन्दरी गर्भमधात, प्रासोष्ट च
सुपुत्र सुखेन । राजा पुत्रमुखदर्शनेन परां निर्वृतिं लभ-
मानः सङ्गोत्सव विदधत्, दीर्घम्यः अनाथेभ्यः द्विजेभ्यश्च
प्रचुराणि वस्त्रानि वर्षन् निजां कनकवर्षाग्यां भुवि यथाया
प्रकरोत् । अथ पञ्चसु रात्रिषु गतासु घष्टां रजन्या जात
वेश्मनि यथाविधि अनुष्ठितरक्षाविधाने सहसा मेघ
नभसि ग.दुर्गामीत्, तल च क्षुद्रेणापि क्रमशो वृद्धिं गच्छता
उपेक्षितेन शत्रुणा प्रमादितः नृपस्य राज्यमिव क्रमश
नभः समाक्रान्तम् । ततश्च वर्षस्य मदस्यैव धाराः क्षिपन्
उन्मूल्यश्च द्रुमान् वातमत्तमतः ज. प्रवाति स्म । क्षणे च
तस्मिन् भीषणा कापि नारी सार्गलमपि द्वारमुद्वाह्य
कुरिकाहस्ता तत् जातवेश्म प्राविशत् । सा च देव्या
मदनसुन्दर्याः स्तनासक्तमुखं त बाल बलात् हत्वा सहसा
प्रदुद्रुवे । सा च राज्ञो हा हा हतो मे पुत्रः राज्ञस्या
इति विलपन्ती विह्वला क्रन्दन्ती च तमस्यपि
तां राज्ञसीमन्वधावत् । सा तु स्त्री सयालका कस्मिंश्चित्
सरसि पतात । राज्ञी चागत्य पुत्रलालसा तामन्वपतत् ।
क्षणेन च मेघोऽन्तर्हितः यामिनी व्ययासीत् । एतस्मिन्-
न्तरे परिवारस्य जातवेश्मगतस्य महानाक्रन्दः समभवत् ।
राजा कनकवर्षोऽपि तमाकर्ण्य जातवेश्म गत्वा शून्य-
मालोक्य भूमौ पपात, विललाप च भगवन् स्कन्द ! मन्द-

भाग्यस्य मे वरः शापसंपृक्तः कथं त्वया विषामृतसन्निभो
दत्तः, हा हा देव्या विना युगसहस्रायमाणं कथं नेश्यामि
वत्सरम् । एवमः नन्दन् भूपतिः मन्त्रिभिः तत्तद्वृत्तान्तेन
बोधमानोऽपि नेव धृतिमाससाद । क्रमेण च मदनावेग-
विवशः स राजा पुरात् निर्गतः उन्मत्त इव भ्रमन् विन्ध्य-
क्रान्तारमगमत् । तत्र च वालकृगीनेत्रैः प्रियाया लोचन-
श्रियं चमरीवालसञ्चयैः कवरीभारलौन्द्यैः करिकरेणूनां
गनैः गनैः मन्यरतां स्मरतस्तस्य सुतरां जज्वाल मटना-
न्तः । क्रमेण च भ्राम्यन् तृषातापाकुलः विन्ध्यपाट-
मवाप्य निर्भरपानीयं पीत्वा तरुमूले यावत् उपाविशत्
तावत् विन्ध्यस्य गुह्यामुखात् अटहास इव उन्नदन् सटाल
सिंहस्तं हत्नुमुत्पपात । क्षणे च तस्मिन् गगनतलादाप-
तितः कश्चित् विद्याधरः जवात् निपत्य असिना तं सिंहं
द्विधा अकरोत् । अपृच्छत् समीपमागत्य तं भूपतिं राजन्
कथमेतां भुवः प्राप्नोऽसि ? तदाकर्ण्य स राजा स्मृतिं लब्ध्वा
तं प्रत्यवदत् भद्रम् । निरहान्तिरविदितं मां विद्धि । ततश्च
विद्याधरोऽब्रवीत् राजन् । अहं मानुषः कश्चिद्विद्वान्मनुष्यः पुरा
त्वत्पुरे न्यवसम् । ततः सेवया प्रार्थिना मया त्वया साहा-
य्येन कर्तुं अहं प्रब्राजको भूत्वा वेतालसाधनात् विद्या-
धरत्वं प्राप्नोऽस्मि । तेन च त्वां प्रत्यभिज्ञाय प्रत्युपकारा-
र्थिना मया तं हिंसांरुग्रं सिंहं व्याणदितः । साम्प्रतं
बभ्रुप्रभ इति गृहीतनामास्मि । इति वादिनं तं राजा
नमस्कृत्य दवादीत् हन्त स्मरानि ते मैत्रीं, सा चायं त्वया
निर्वाहिता । तदिदानीं ब्रूहि कदा मे भाग्योपलब्धसम्भ-

गमो भावोति । इति तस्य वचः श्रुत्वा विद्याधरः विद्या-
 प्रभावेण विदित्वा प्राब्रवीत् राजन् । दृष्टायां विन्ध्य-
 वासिन्यां ते पत्नीपुत्रौ समाप्तासि । तत्तत्र सिद्धौ गच्छ,
 अहञ्च खं लोकं व्रजामि, इत्युक्त्वा तस्मिन् खेचरे खं गते
 राजा लब्धधृतिः शनैः तां विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुं समाययौ ।
 गच्छन्तञ्च तं नृप कश्चित् वन्यः महान् आधूतमस्तकः मत्तः
 करौ करं प्रसारयन् अभ्यधावत् । तदवलोक्य स राजा
 स्वभ्रमार्गणं तथा अचरत् यथा स गजः तमन्वधावन् स्वभ्र-
 पतितः विपदमपद्यत । ततः स राजा अल्पश्रमार्तः व्रजन्
 उद्दण्डपुण्डरीकाक्षम् एकं महत् सरः प्रापत् । तत्र स्नात्वा
 पीत्वा च जलं जग्धमृणालः पादपतले विश्रान्तः क्षण-
 निद्रया जह्ने । ततश्च मृगयानिबृत्ताः कतिचित् श्वराः
 तेन पथा समागतास्त तथागतं सुलक्षणं गजानं व्यतीक-
 यन् । दृष्ट्वैव ते देव्युपहारार्थं बद्धा तत्क्षणमेव तं स्नासिनो
 मुक्ताफलाख्यस्य श्वरराजस्य सकाशं निन्युः । सोऽपि
 श्वरनराधिपः तं प्रशस्तम् उपहारं विविच्य विन्ध्यवासिन्याः
 मन्दिरं गगनर्जुनम् ।। दृष्ट्वैव च स राजा तां देवीं प्रण-
 मन् तदनुग्रहात् स्तब्धप्रसादाच्च तत्क्षणमेव स्वस्त्वन्धनः
 समभवत् । तदालोक्य अद्भुतं मत्वा च देव्यनुग्रहं स श्वरा-
 धिपः तं वधादमीचयत् । इत्थं तृतीयादपमृत्युतः अप-
 क्रान्तस्य तस्य कनकवर्षस्य पूर्णं तच्छापवत्सरमभवत् ।
 तावच्च सा नागी पितृस्वसा सपुत्रां राज्ञीं मदनसुन्दरी-
 मुपादाय तत्रैवायात् । अवादीच्च तं राजन् । विदित-
 कुमारशापया मया तवेतौ जायापुत्री युक्त्या स्वभवनं

नौत्वा रक्षितौ, तदिदानीम् इमौ प्रियासुतौ गृहा-
 यवना क्षीणशपः पृथिवोराज्यं भङ्गम् । इत्युक्त्वा तं प्रणत
 नृपतिं सा नागो तिरोदधे । राजा च तं भार्यामतागम
 स्वप्नमिव मेने । ततश्च राजदम्पत्योः चिरात् मिथः आश्लि-
 ष्यतो विरहक्लेशं महं हर्षवाग्माद्युभिः निरगतत् । ततः
 अनकवर्षं तं पृथ्वीपतिं प्रभुं बुद्ध्वा सुतादङ्गोऽपि शवर-
 राजः तस्य पादयोरग्रतः । स्वाङ्गं प्रक्षी जलमयित्वा प्रवेश्य
 च निजोचितैस्सैस्सैत्यचारैस्तु नृपतमं अपूजयत् । अथ स
 राजा कनकवर्णं तत्र स्थितं दूतैः स्वशूरं देवशक्तिं निजञ्च
 ज्ञेयं स्वपुरात् अनाद्ययत् । ततश्च आश्रितगरेणुकां प्रिया
 महन्सुन्दरीं हुजावद्यतहिरण्यवर्षनामधेयञ्च सुतं पुरतः
 विधाय ह्यर्जुनं गच्छन्मन्त्रितः तेन स्वशुरेण समन्वित
 चचार । क्रमेण च कतिपयेर्वासरे ममृजं श्याशुरं विदर्भ-
 जनपदाश्रयं कुण्डिनाख्यं नगरमाप्ताद्य तत्र स्वशुरेण सुसज्ज-
 हतः कानिचित् दिनानि मपुत्रदारः स्थितिमकरोत् । ततश्च
 ज्ञमैः स्वं कनकपुरं प्राप्य चिरादश्नेनोत्सुकैः पीरवधूजन-
 जयनैर्निषीयमान इव मपुत्रकलत्रं स्वं राजप्राप्तादनदि-
 ज्ञात् उत्सव इव विगृह्णवान् तत्र च सर्वान्तःपुरमुख्या
 नृपसुन्दरीमभिषिच्य वधपट्टामकरोत् । अथ तया देव्य-
 भुतेन च तेन नित्यवद्भोक्तवः पुनरदृष्टविरहदुःखं निष्कण्ठ्य
 अनन्तराज्यमशासत् । इत्थं मन्त्रिमुखात् गीमुखात् कवि-
 गामिनां कवामाकर्ण्य नरवाहनदत्तस्तया अलङ्कारवत्यं
 वस्त्रं सुतरां तुतोष ।

षट्पञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथ प्रियासखः नरवाहनदत्तः गीशुखाख्यातया
कथया परितुष्टः कोपविकृतं स्नेहं मरुभूतिमालोक्य तमनु-
ब्रुञ्चयन् न्यगादीन् मरुभूते । त्वमपि एकां कथामाख्यातु-
मर्हसि । ततः स मरुभूतिर्वाङ्मित्युक्ता परितुष्टेन चेतसा
कथामेतां वक्तुं प्रचक्रमे ।

तेव । पुरासौत् कमलवर्णा नाम नृपतिः । तस्य कस
नपुगण्ये नगरे चन्द्रस्वामी नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म ।
तस्य सुमतः लक्ष्मीसरस्वतीसूताया विनयवती देवमति
नाम सदृशी भार्याभवत् । कालेन तस्यां तस्य विप्रस्य
कुलजणस्त्रनयः समजनि । यस्मिन् जात एव अन्तरीजात
राणां समुद्रचरत् यथा चन्द्रस्वामिन् । त्वया पुराऽथ नाम्ना
महापालः कार्यः । बह्व्य राजा भूत्वा हिर मही पाल-
येत्यतीति । एतदैववचः समाकर्ण्य स विप्रः महीत्स्वेन
राज्ञे तं तनयं नाम्ना महोपालमकरोत् । क्रमेण च त
- - - परिवर्द्धमानः सर्वान् गृह्णास्त्रविद्यासु ग्राहितः
कामिञ्चित्प्रभवत् । तदानीञ्च सा देवमतिः - - - दानि-
यन्तो सर्वावयवानवद्यामेकां तनयामपूत । ताञ्च पिता
चत्वारोनाम्नोमकार्षीत् । क्रमेण ती विप्रसुती पितृ
क्षमनि परिवृद्धिमापतुः ।

अथ तस्मिन् देशे रविरश्मिभिः ग्रह्येषु विदग्धेषु दुर्भिः

क्षैकतो महानुपप्लवः समपश्यत । राजा च मुक्तस्तत्पथ
नयविधेऽपि समये अधर्मेण प्रजाभ्यः करान् आदा-
प्रारभत । तदा च देवमतिरसौ ब्राह्मणी तं ब्राह्मणं चन्द्र-
स्वामिनमवादीत् नाथ । आगच्छ, सर्वे वयं मत्पितृगृह-
व्रजामः, इह स्थिते अपत्ये एते विनश्येताम् । तदाकर्ण्य
स विपः ब्राह्मणो तामाह त्वं प्रिये । दुर्भिक्षे गेहात् पला-
यनं महत्पापं, तदेतौ बालकौ नीत्वा त्वत्पितृमञ्चनि-
स्थापयित्वा, अहं शीघ्रमेवास्मि, त्वमिहैवास्व । एवमुवा-
च भार्या तां स्वगृहे एव स्थापयित्वा तौ च दारकौ गृहीत्व
चन्द्रस्वामी तदग्न्यगारात् स्वगृहं प्रति प्रतस्थे । गच्छ-
क्ष्मिणं त्रिचतुरैर्दिने, सूर्याशुतप्तसिकतां विशुक्लविरत्नं
कान्तिं महाटवी प्राप्य तृषातुरौ बालकौ तत्र स्नान-
यित्वा तयोः कृते वारि अन्वेष्टुं किञ्चित् दूरमयामौत् ।
गच्छतश्च तस्य अग्रतः सिंहदंष्ट्रायः कञ्चित् श्वराधि-
क्षदित् काय्यार्थं सानुगं प्रस्थितः समाचरौ । स च भिक्ष-
प्रतिस्तं जलार्द्रिणं दृष्ट्वा पृष्ट्वा बुद्ध्वा च सन्नया वृत्त्यान् सत-
चीदयत् प्राप्यतामयं जलान्तिनमिति । तदाकर्ण्य तन्म-
मृत्या द्वित्रा लब्धाशयाः तम् ऋजुं चन्द्रस्वामिनं पश्य-
नीत्वा बद्धमकुर्वत । एव विवशश्च चन्द्रस्वामी नरोपहा-
राय सुसयतमात्मानमवबुध्य अटवीगतीं निजौ दारकौ
शुशीच हा वत्स महोपाल । हा वत्से चन्द्रावति । कथं
मया मूढेन अपदे मिहयात्रसमाकुले कान्तारे युवां परि-
त्यक्तौ । आत्मा च चौरैर्बातितः, न चास्ति मे शरणम्
इत्येवमाकन्दुः स ब्राह्मणः व्योम्नि निविटदृष्टिः सन्निता-

अपश्यत्, अवदच्च अहमिदानीं स्वप्रभुं विपदन्तारम् एन
 माश्रये इति । एवमालोच्य स आदित्यमुपस्तीतुमुपचक्रमे ।
 हे प्रगपराकाशशायिन् ज्योतिषाम्पते । वाह्याभ्यन्तरतमो-
 नुत् देव । तुभ्यं नमोऽस्तु । त्वं त्रिजगद्व्यापी विष्णुः, त्वं
 सर्वश्रेयसामाकरः शिवः, त्वं मुक्तं जगत् विचेष्टयसि, त्वं
 परमं प्रजापतिरसि । तव अप्रकाशे एतौ चन्द्राग्नी प्रकाशे
 तामितीव दयया तयोः न्यस्तात्मतेजसे तुभ्यं नमः । त्वयि
 अभ्युदिते रक्षासि विद्ववन्ति, दम्यवः पलायन्ते, रुणिनश्च
 प्रमोदन्ते । हे त्रैलोक्यैकागदीप । त्वं त्वं मां रक्ष, इदं
 दुःस्वप्नकारं वेत्ताय, आशु दयां कुरु । इत्येवमभिष्टु-
 त्तोऽस्य चन्द्रनारपिनः पुरतः सहसा गगनादुच्चचार वाक्
 हे चन्द्रन्तामिन । तृष्टोऽस्मि ते, नैव त्वं बधमाप्स्यसि, मम
 प्रसादात् तं पुत्रादिसङ्गमो भविता । इत्युक्तो दिव्यवाचा
 चन्द्रन्तामो तत्र जातद्वयः श्वरोपाहतस्नानभोजन-
 स्तथा ।

एतस्मिन्नावसरे कञ्चित् सार्थधरो नाम महान् सार्थ-
 वाहस्तेन पथा समगच्छन् तं महीपालं चन्द्रस्वामितनयं
 भगिन्या चन्द्रावत्या युतम् अरण्येन पितर्यनागते शोक-
 विधुरम् अशुभशङ्किनमाससाद । पप्रच्छ च कौ युवा
 किमर्थमिहागता, कथञ्च युवयोरोदृशी समवस्येति । अथ
 ताभ्यां स्ववृत्तान्तमाख्यातः स वणिक् तावाह्यास्य सुलक्षणी
 च दृष्ट्वा स्व देशमनैषीत् । तत्रासौ महीपालः बाल्येऽपि
 अग्निक्रियायां निरत आसीत् ।

एकदा तस्य वणिजः पुत्रस्नेहेन तौ पालयतः सदनं

निशम्य यौगन्धरायणः प्रावीचत् नात्र कस्यापि दोषः,
 दरिद्रस्य अलिपिज्ञस्य भारिकस्य किमनेन । दारिद्र्यात्
 चौर्यमपि क्रियते, अनेन तु पथि च्युत लब्धं, बणिक् चायं
 मूढेन गृहीतवान् नैव वाच्यः । इत्येव महामन्त्रिणी
 वचनमाकर्ण्य वत्सेश. अद्ये आददे च भारिकेण व्ययीकृतां
 पञ्चसहस्रीं दत्त्वा हिरण्यगुप्तात्तस्मात् स्वं रत्नम् । अकरोच्च
 त भारिकं लुप्तं स्वं कटकं गृहीत्वा । स च पुनश्च पञ्च-
 स्त्रीकाऽपि दत्तं मे दृष्टं प्रायात् । विद्यामघाती पापोऽय-
 मिति अन्तर्दिषन् दृष्ट्वा हि रहदत्तं बणिजं कार्यार्थ-
 मानयत् ।

अथ गतेषु तेषु राज्ञः वसन्तकः प्रावीत् अही
 देवाभिषेकानां पार्श्वेऽपि अर्थः नृपस्यति ? यदस्य भारि-
 कस्य भद्रवटवत् हतान्तः सद्यः । तथाहि आसीत्
 कश्चित् पाटलिपुत्रे नगरे शुभदत्तो नाम । स प्रत्यहं वनात्
 काष्ठभारम् आनीय विक्रीय स्वं कुटुम्बकम् अपुषत् ।
 एकदा सः दूरं वनं यातो ददर्श चतुरो दिव्याभरणभूषितान्
 यक्षान् । ते सर्वे तमागतं भीतं वीक्ष्य यथाशयं बृद्धा दरिद्र-
 बुद्धा सञ्ज्ञातक्षणा बभाधिरं भद्र । इहास्मदन्तिके एकं
 कर्म कुरु, वयं तव अन्तर्गतेन गृहनिर्वाहं कारिष्यामः ।
 इत्युक्तस्तेः शुभदत्तस्तदन्तिने आसीत् अकरोच्च तेषां स्नाना-
 दिपरिचर्यां हतस्त्राम् । अथ भोजनस्थाने सञ्ज्ञाते ते यक्षा-
 स्तमब्रुवन् भद्र । अमुतो घटात् अस्मासु आहारं देहि ।
 ततः स यावत् तं शून्यं घटं दृष्ट्वा विलम्बते, तावत् ते
 गुह्यकाः सल्लिताननास्तमवीचन् शुभदत्त ! न वेत्सि त्वम्,

अस्मिन् घटान्तरे हस्तं क्षिप, यद्येष्टं लप्सासे, घटेऽयं
 कामप्रदी हि । तदाकर्ण्यं यावत् पाणि घटान्तरे क्षिपति,
 तावत् यथाकामसाधारणानादिकं तताप्यहन् । ततः शुभ-
 दत्तस्तस्यस्तद् यथाकाममददात् स्वयञ्च पुभुजि । एव भक्त्या
 भीत्या च तान् परिचरन् प्रतिदिनं कुटुम्बचिन्तारुत्सदे-
 न्तिके अस्थात् । तत्कुटुम्बकञ्च तैर्गृह्यकैः स्वप्नादेशेन
 आश्वासित, तेषां प्रत्ययात् कथमपि आसाञ्चकी । एव मास
 परिचरन्तं तं शुभदत्तं यक्षाः सजस्यधु भद्रं तुष्टां स्म-
 तव अनया भक्त्या, ब्रूहि किं ते प्रियसुप्रकुर्वन् - सीऽब्रवीत्
 यदि भवन्तः तुष्टाः सत्यतः, तन्मै एष भद्रघटं प्रदीयताम् ।
 तन्मूचुस्ते यक्षाः भद्र । नैष श - स्वया रक्षितुं भङ्गे पलायत
 एवैषः, तदपरं वरं वृणुष्व । इत्युक्तोऽपि स यक्षैः शुभदत्त,
 यदा अपरं वरं नैच्छत् तदा ते तस्मै तमेव भद्रघटं ददुः ।
 ततः स तान् प्रणम्य हृष्टः तं घटमादाय जवात् गृहमा-
 गतः बान्धवाननन्दयत् । तत्र तस्मात् घटात् यद् यद् भोज-
 नादि आवश्यकं तत्तद् वह्निष्कृत्य कुटुम्बं परिशील्य स्वय-
 मपि अभुङ्क्त । एव क्रमेण स भारमुक्तः सर्वान् कामान-
 वाप्य पानमत्तो बभूव । एकादा बन्धुभिः कुतस्तवेदृशी
 श्रीरिति परिपृष्ट, स मूढः देवदत्तं तं व्यक्तमवदत् । तच्च
 घटं गृहीत्वा स्तब्धमारोप्य तथा नर्तितुं पारिषे यथा स
 मदोद्वेकस्खलद्गतेस्तस्य स्तब्धात् विच्युत भुवि पतित्वः
 खण्डशः समभवत्, तिरोदधे च तदैवाक्षतीभूय निज-
 स्थानाय । स च शुभदत्तः सविषादं पूर्वामवस्थामवाप ।
 तदेवं पानदोषादिप्रमादविहतधियः अभव्याः प्रातमप्यर्घ्यं

परिरक्षितुं नैव शक्नुवन्ति । इत्येवं भद्रघटाख्यानं वसन्त-
कात् निश्चम्य वत्सपतिरास्थानमण्डपादुत्याय स्नानाहारा-
दिकाः क्रियाश्चकार । मेरवाहनदत्तीऽपि स्नात्वा पितु-
रन्तिके भुक्त्वा दिनान्ते सखिभिः साकं स्वं भवनमगात् ।
तत्र रात्रौ अनिद्रं शयनतलगतं तं सुहृत् मरुभूतिः शृण्वत्सु
सर्वेषु दिव्यां कथामाचचजे देव । जानेऽहं दासीसङ्गे-
च्छया त्वया अन्तःपुरं नाहृत, सापि दासी नाहृता, तेन
तेऽद्य निद्रा नास्ति, तत् किमद्यापि जानन्नपि वेश्यासु
अनुरज्यसे ? न हि आसां सद्भावः कदापि भवेत्, तदत्र
कथामेतां शृणु ।

अस्तीह चित्रकूटाख्यं प्रधानं महासमृद्धं नगरम् ।
तत्रासीत् रत्नवर्मा नाम महाधनपतिर्वणिक् । इश्वरानु-
ग्रहेण तस्य कश्चित् सूनुरजायत । तच्च नाम्ना ईश्वरवर्मा-
णमकरोत् पिता । क्रमेणाधीतविद्यम् अतिक्रान्तशैशवं
त पुत्रं वीक्ष्य स एकपुत्रो रत्नवर्मा व्यचिन्तयत् वेश्या नाम
आध्यानां यौवनाध्यानां धनप्राणापहारिणी रूपिणी
कुसृतिर्धात्रा सृष्टा, तदिममात्मजं कस्याश्चित् कुटुम्बाः
समर्पयामि वेश्यानां कापव्यश्चिन्तार्थं, येन ताभिर्नासौ
वञ्चयते । इत्यालोच्य सपुत्रेण तेन यमजिह्वाख्यायाः कस्या-
श्चित् कुटुम्बाः सदनमासादितम् । तत्र स स्थूलहनुं दीर्घ-
दशनां वक्रनासां खटुहितरश्चिन्तयन्तीं तां कुटुम्बीं ददर्श
हे पुत्रि । धनेन सर्वः पूज्यते, विशेषतः वेश्या, अनुगमि-
ण्यासु तत् धनं नास्ति, तस्मात् वेश्या रागं त्यजेत्, रागो
हि वेश्यासायसन्ध्ययोः दोषाग्रदूतः, तस्माद् वेश्या मिथ्यैव

रागं दृश्येत्, नटीव सुरक्षिता रम्य रञ्जयेत्, रक्तञ्च धनं
दुह्यात् । दुग्धार्थञ्च तं त्यजेत्. पुनश्च प्राप्तार्थं गृहीयात् ।
तथा वेश्याजनः मुनिवत् सर्वत्र युनि निर्गमो ब्रुवे विरुत्रे
तथा रूपवति समः स्यात्, एव सति सर्वदा सुखमश्नुते .
इत्येवमुपदिशन्तीं दुहितर तां कुट्टनीं समासमाद । रत्न-
वन्ध्या तथा कृतातिथ्यस्ते सहस्र निष्क्रय ददामि त्व मे
पुत्रं विविधा कला शिष्य इति ताम् अन्वरुणत् । सा
च यमजिह्वा तदाकण्ठं त तस्य पुत्र तासां कला शिष्य-
यामास । स तु पुत्रः वर्षेणैकेन सर्वा शिषित्वा पितुर-
न्तिकमाजगाम । प्राप्तषोडशवर्षञ्च न पितरमुवाच तात
अर्थादेव धर्मकामौ स्तः, तत् किञ्चिन्मे अर्थजात देहि ।
एवमुक्ताः पिता तद्वचसि अत्राय प्रीतः सन् पञ्चानां द्रव्य-
कोटीनां भाण्डं तस्मै ददौ । तदादाय स वणिक्पुत्रः
ईश्वरवन्ध्या समर्थः शुभे अहनि स्वर्गदीपाधिवाञ्छया
प्रायात् । अथ क्रमेण पथि गच्छन् काञ्चनपुर नाम नगरं
प्राप्य तत्रासन्नवाह्योद्याने समावसत् । ततस्तत्र स्नातानु-
लिमञ्च प्रविश्य नगरं प्रेक्षणक द्रष्टुमेक देवालयं जगाम ।
ददर्श च तत्र नृत्यन्तीं सुन्दरीं नाम तारुण्यवातोच्छलितां
लहरोमिव रूपाब्जेः कामपि कामिनीम् । स तु युवा
दृष्ट्वैव ता तदायत्तमना तथा समभवत्, यथा सा कुट्टनी-
शिष्या क्रुद्धैव तस्य दूरे अभवत् । ततश्च स वयस्यं प्रेथ्य
नृत्यान्ते तां प्रार्थयामास । सा च विनीता धन्यास्मीति
वदन्ती तदन्वमन्यत । अथेश्वरवन्ध्या स्ते निवासे निपुणान्
भाण्डरक्षिणः स्थापयित्वा तस्यां सुन्दर्या मन्दिरमगात् ।

तच्च गृहमायातं तस्याः वेश्याया माता तत्कालोचितै-
 स्तैस्तैरुपचारैर्बहुसमादरमुपाचरत् । अथ निशागमे तया
 स्फुरद्गन्धवितानं विन्यस्तपर्यङ्कं शयनगृहं स प्रावेश्यत ।
 तत्र च तया विदिकरणे नृत्ये सुरते च विदग्धया तया
 सुन्दर्या सज्जमरमत । गाढदर्शितानुरागां सततपार्श्व-
 चरीं तां दृष्ट्वा स द्वितीयेऽङ्गि निर्गन्तुं नैव शशाक ? ददौ
 च तस्यै व वविशं हेम लक्ष्मणाम् । सा तु सुन्दरी प्राप्तं
 मया धूरि धनं परं भवादृशं पुरुषदत्तं नाहं प्राप्ता, स चेत्
 भवान् मया प्राप्तः, किं मे धनेन, इति गणित्वाभिरुच्यमानेन
 नदत्तं न गृह्णीति सुन्दरीं माता एकाग्रतया मकरकटी
 नाम ताववादीत् पुत्रि । इदानीम् अस्मदीयं यत् तदस्यैव
 स्वका धनं, तदेतत् अनेन दत्तम् अर्धजातं तस्मिन्नेव स्थापय,
 कात्र क्षतिः ? एवमुक्त्वा सा सुन्दरी हृच्छादिव तत् सर्व-
 मग्रहीत् । ईश्वरवर्मा च मूढस्तां सत्यानुरागिणीमम-
 न्यत । इत्थं तस्या रूपेण नृत्येन गीतेन च हृतात्मनस्तत्रैव
 स्थितस्य तस्य मासद्वयमतिचक्राम । तावच्च स तस्यै सुन्दर्यै
 द्वे कोटी क्रमेण ददौ । अथ अर्धदत्तो नाम सखा उपेत्य
 तं स्वैरमुवाच सखे । सा यत्नोपार्जितापि कुट्टनीशिक्षा
 कातरस्य अस्त्रविद्यैव किं निष्फला समवर्त्तत । यदस्मिन्
 वेश्याप्रेमणि सदुभावस्त्वया बुध्यते ? सरगरीचिक्कत् किं
 जलं सत्यं स्यात् ? तद् यावदिह ते समग्रं धनं न क्षीयते
 तावद् व्रजामः । ते पिता एतत् नैव जातु क्षमेत ।

इत्येवमुक्तस्तेन मित्रेण स बणिग्युवा प्रत्यवादीत् सखे ।
 सत्यं वदति विश्वासः, सुन्दरी तु न हि तादृशी, असी

क्षणमपि मामपश्यन्ती प्राणान् मुञ्चेत्, तद्ववान् एतां वीक्ष्य
यत्तु यदि सर्वथा गन्तव्यम् । एवमुक्तस्तेनार्थदत्तः तद्व्य-
मकरकञ्चाश्च सन्निधौ तां सुन्दरीमवदत् सखि । तव तावन्
ईश्वरवर्मणि अनामाला प्रीतिः, अनेन च अधुना उचि-
ज्जया स्वर्णद्वीपमवश्यं गन्तव्यं ततश्चायं तथा महती सन्नि-
दासप्रति यथागत्य पुनस्तदन्तिके यावत्कालं सुखं स्यात्सन्नि-
तस्मादनुमन्यस्व तव प्रियतमस्यैश्वर्यभागम् । तदाज्जख्यं
माष्टमुखी ईश्वरवर्मणी मुखमवलोकयन्ती सविषादा प्राङ्-
व्रौत् यूयं जानात, किमहं वच्मि, अन्तमनवेक्ष्य का कस्य
प्रथिति, तदलं यद्विधत्तां विधिर्मम । तदाकर्ण्य माता-
तामवादीत् पुत्रि । मा दुःखं कुरुष्व, ते धृतिरनु, मिथार्थेन
ते प्रियोऽयम् इह एष्यत्येव इत्येवमाश्वास्य माता स्थितसंविता
तथा सह एकस्मिन् कूपे मार्गाग्रगुप्तं जालमकारयत् । तदा
देवदेवा दंष्ट्राहृदमानसः समभवत्, सुन्दरी च शुचेव
अलाप्यमाहारं पानञ्च अकार्षेत्, न वदन् च गीत-
वादितनृचेषु रतिम् । ईश्वरवर्मणा च तैस्तैः प्रणयवचनै-
सा समाश्वास्यते स्म ।

ततो वयस्येन उक्ते दिवसे स ईश्वरवर्मा कुट्टनीकृत-
मङ्गलस्तस्मात् सुन्दरीभवनात् निर्जगाम, सुन्दरी च सा
उदश्रुः समाहूय नगरादहिराकूपात् बडान्तर्जालकान्
तमनुवव्राज । ततश्च यावत् स सुन्दरीं निवर्त्य प्रयाति
तावत् तथा सुन्दर्या तस्मिन् जालपृष्ठे कूपे आत्मा निचि-
क्षिपे । हा हा पुत्रि । क्व गतासीति महानाक्रन्दः सहसा
तस्या दासीनां भृत्यानां मातुश्च संजज्ञे । तेन च प्रतिनि-

वृत्तः समित्रः स ईश्वरवर्मा कूपे क्षिप्ततनुं तां कान्तां दृष्ट्वा
 मोहमुपागमत् । सा च मकरकटी बहु विलपन्ती तस्मिन्
 कूपे स्निग्धान् स्नान् ससंविदः सत्यानवातारयत् । ते च
 वज्जुभिरवतीर्थैव दिष्ट्या जीवति जीवतीति उक्त्वा तां
 सुन्दरीं ततः कूपादुदक्षिपन् । अथोत्क्षिप्ता मृतकल्पा सा
 आत्मानं विनिवेद्य प्रत्यागतं बणिक्पुत्रं दृष्ट्वा शनकै-
 बालापमकरोत् । ततश्चेश्वरवर्माम् सवयस्यः सम्प्रहृष्टः तां
 समाश्वस्तां प्रियामादाय प्रत्यावृत्त्य तद्गृहमेव प्रायात्,
 यजज्ञाच्च सुन्दरीप्रेमप्रत्ययं निश्चित्य तन्नामिच्च जन्मनः
 फलं सत्वा पुनर्यात्राबुद्धिम् ।

अथैकदा सोऽर्थदत्तः सखा पुनः तमभ्यधात् सखे ।
 मोहात् त्वया किमात्मा नाशयते ? कूपपाततः सुन्दरी-
 स्नेहप्रत्ययस्ते मा भूत्, अतर्क्या हि कुट्टनीकूटरचना
 विधेरपि । क्षयितार्थश्च पितुरन्तिके किं वक्ष्यसि, क्व वा
 यास्यसि ? तदधुनापि यदि ते कल्याणी मतिः तन्निर्याहि ।
 एवं तस्य वचः अवधीर्य असौ बणिग्युवा मासेन अन्तत्
 कोटित्रय व्ययीचकार । ततो हतसर्वस्व सः अर्धचन्द्रं दत्त्वा
 तस्मात् सुन्दरीगृहात् तथा कुट्टन्या निरवास्यत । ते च
 अर्थदत्तादयः त्वरितं स्वनगरं गत्वा तत्पित्रे तत् सर्वमशे-
 शतः समाचख्युः । स च तत्पिता रत्नवर्मा तद्विदित्वा
 सुदुःखितः तां कुट्टनीं यमजिह्वामभ्येत्य समभाषत एतावत्
 मूल्यं गृहीत्वा त्वया मे सुतस्तथा शिचितः यथा मकर-
 कट्या तत् वीचं हेलया हृतम् । इत्युक्त्वा तस्यै तत् सर्वं
 पुनर्वृत्तसन्तर्पयत् । ततस्तं यमजिह्वा वृद्धकुट्टनी प्रत्यवादीत्

भेदं । आनायय ते पुत्रमिह, अहं तथा तं करिष्ये यथा
 स मकरकट्यास्तत् सर्वं धनं हरिष्यति । एव तथा प्रति-
 ज्ञाते स वणिक्पतिस्तदैव शीघ्रं दानपुरःसरया वृत्त्या तां
 पविनीं नस्य पुत्रस्थानयनाय हितैषिण मित्रमर्थदत्तं
 प्राहिणीत् । अर्थदत्तश्च पुनस्तत् काञ्चनपुरं गत्वा तस्मै
 ईश्वरवर्म्माणे तत् सर्वमुदन्तजातमेशंसत्, पुनश्चाब्रवीत्
 मित्रः । त्वं मे वचः नाकार्षीः, अद्य च वैद्यानुरागस्त्वया
 प्रत्यक्षं कृतः, कौटिल्यं च हत्वापि अर्धचन्द्रः प्राप्तश्च, काः
 प्राज्ञो वैद्याहं ब्रह्मजमित्येति । किमिह भवता वक्तव्यम्,
 वेदव्यासो वत्तुनिर्हि । तावत् नरो विदग्धः धीरः शुभभागे
 च तावत् शमाविश्वमभूमिषु न पतेत् । तदागच्छ पितु-
 रन्तिकं मनुप्रतिहृतिं कुरुष्व, इत्युक्त्वा तेनार्थदत्तेन
 स्वः सत्यरश्मं पुरमनीयत । स चेश्वरवर्म्मा आश्वास्य
 पितुः पार्श्वमुपगतः । पित्रा च एकापत्यस्नेहात् सान्त्व-
 यित्वा पुनर्यमजिज्ञायाः सकाशं नीतः । तत्र च तथा पृष्टः
 सर्वम् अर्थदत्तमुखेन सुन्दरीकूपनिपातान्तं धनक्षयवृत्ता-
 न्तमाचख्यौ । यमजिज्ञावादीत् अहमेवात्रापराधिनी,
 यन्मया विस्मृत्य एतामेष विद्यां न शिक्षितः, यया हि
 विद्यया मकरकट्या अन्तर्निबद्धजाले कूपपृष्ठे सुन्दरी
 देहमक्षिपत् न तु ममार । तदत्रास्ति प्रतीकार इत्युक्त्वा
 सा कुट्टनी स्वदासीभिः आलं नाम स्वं मर्कटमानाययत् ।
 दत्त्वा च तदग्रतः स्वं दीनारसहस्रं सा तमुवाच निगि-
 लेति । सोऽपि शिक्षितस्तत् सर्वं निगीर्णवान् । पुत्रः ।
 अस्मै विंशतिं देहि, अस्मै पञ्चविंशतिं देहि, अस्मै षष्टिम्,

अस्मै शतमिति नानाविधेषु व्ययेषु तथा यमजिह्वया दाप्य-
मानोऽसौ मर्कटस्तांस्तान् निगीर्णवान् पुनरुद्गीर्ण्य
उद्गीर्ण्य सर्वमेव ददौ । इत्यमालयुक्तिं प्रदर्श्य पुनर्यम-
जिह्वाब्रवीत् ईश्वरवर्म्मन् । त्वमेतं मर्कटपोतकं गृहाण ।
गृहीत्वा चैतं पुनः सुन्दरीसदनं गत्वा दिने दिने गुप्त-
निगीर्णान् तान् अमुतो व्ययं मृगयस्व, सा तु सुन्दरी
आलं चिन्तामणिनिभं दृष्ट्वा त्वां प्रार्थ्य सर्वस्वं दत्त्वा
कपिमेतं गृहीष्यति । ततश्च अनेन मर्कटेन गृहीततत्-
सर्वधनः दूरमविलम्बितं यायाः, इत्युक्त्वा यमजिह्वा तस्मै
ईश्वरवर्म्मन् तं मर्कटं ददौ तथा तत् पिता पुनः कोटिद्वयं
प्रादात् । स च तद् गृहीत्वा पुनः काञ्चनपुरं प्रायात्,
प्राविशञ्च त्वरितः सुन्दरीभवनम् । सा च सुन्दरी तं तथा
धनपूर्णलवेद्यं रासहृदं दत्त्वाऽऽशीपादिभिर्भृङ्गमनन्दयत् । अथे-
श्वरवर्म्मा यथासम्यक् तां विश्वास्य आलमानय गत्वा इति
अर्थदत्तमवादीत् । तथेति तेन गत्वा स मर्कटः समानी-
यत । तच्च निगीर्णपूर्वदीनारसहस्रं सोऽब्रवीत् आल पुत्र ।
अथ दीनाराणां शतत्रयं प्रयच्छ पानाहारक्रियाकृते, शतं
ताम्बूलादिव्ययाय, शतं मकरकळौ अम्बायै तथा शतं
द्विजार्तिभ्यः समर्पय इत्येवमीश्वरवर्म्मणोक्ती मर्कटस्तथैव
तान् उद्गीर्ण्य उद्गीर्ण्य प्रददाति स्म । एतदवलोक्य सा
सुन्दरी मकरकळ्या समं व्यचिन्तयत अहो अस्य कपिरूप-
धृक् चिन्तामणिः सिद्धः, यः प्रत्यहं सहस्रं दीनाराणां
प्रयच्छति । अमुना चेश्वरवर्म्मणा एष चेन्मह्यं दत्तः तदा
सिद्धं नः मनोरथैः । इत्यालोच्य मात्रा समं सा सुन्दरी

भुक्तोत्तरमुखस्थितम् ईश्वरवर्ष्माणमर्धयत् नाथ । यदि ते
 मयि प्रसादः सत्यं तद्देवमात्रं मे योज्यम् । तदाकार्यं
 ईश्वरवर्ष्मा हसन्निव तां लब्धादीत् प्रिये । अर्धो तातञ्च
 सर्वस्वं तत् दातुं न युज्यते, इत्युक्तवन्तं न सुन्दरी पुनराय-
 वात् अहं पञ्च कोटीर्ददामि, तद्वयं दीपतानिति । तत-
 ऐश्वरवर्ष्मा क्षणं निचिन्त्य तापत्रयं तु विभे । यदि त्वं
 वा इदं जगत् ददासि, तज्जगत् न नैव हि, नित्य-
 जीविभिः । युक्तैतत् सुन्दरी पुनरायवा सदेहं मे दद-
 त्वहं देहि एतं लज्जितं लज्जाम् इत्युक्तं सुन्दरी तस्य ईश्वर-
 उद्वेगः प्रादौ जगत् । तदा अर्धपञ्चाशत् लज्जे तस्य दद-
 तां जगत् पश्येत्, ततो भवितव्यं तात तद्वत्, ततो न
 न जात तस्या इत्तमजन्मत्, अतएव तं दितं सुन्दरी
 सन्महद्वया सह परमचुखेन । तातञ्च पुनरायवा तां
 सुन्दरीं किरीटपूर्वङ्गीनारसहजद्विभवं तं लज्जितं पश्यत्
 ततश्च तत्पूज्यं गृहसर्वस्वं तज्जगत् लब्धादित् तत्
 स्वर्गलोकां परिज्जगत् प्रापत् । ततो न तस्य पुन-
 द्रहृष्टात्ते विज्जगत् सहेहं सहेहं मे दद-
 त्वहं देहि अतो प्रीत्या वायव्यानीति इहा विजिगी-
 षात् तस्या सुन्दरी सुखा तज्जगत् । ततो न
 भुवा आपत्य दधन्निर्बलैश्च सुन्दरीपुनरायवा तां
 विच्छेद । ततस्तज्जगत् सहेहं मे दद-
 त्वहं देहि तस्या सुन्दरी सुखा तज्जगत् । ततो न
 तस्या तादयामास यथा न कश्चिदुक्तवत् । ततो न
 सवस्वञ्च नष्टमालीञ्च ददन्ति तां सुन्दरी तां सहेहं मे दद-
 त्वहं देहि अतो प्रीत्या वायव्यानीति इहा विजिगी-
 षात् तस्या सुन्दरी सुखा तज्जगत् । ततो न

मकरकट्या जालं कृत्वा यस्य धनं हृतं, तेन स्वधिया आल-
मुपायं कृत्वा सर्वस्वं पुनर्हृतं तथा अन्यस्य कृते जाल ज्ञातं
न तु आत्मनः कृते आल इति ब्रुवन् व्यहसत् । ततः सा
सुन्दरी स्वजनैर्जननीयुक्त्या नष्टार्थां पाटितानना च देह-
त्यागात् कथञ्चित् न्यवर्त्तत । स चेश्वरवर्म्मा स्वर्णद्वीपाद-
र्जिताधिकसम्पत्तिः सत्वरं पितुर्गृहं चित्रकूटवर्त्तिं समा-
यात् । तमुपागतमुपार्जितवित्तमालोक्य पिता रत्नवर्म्मा
समभिनन्द्य कुट्टनीञ्च यमजिह्वां परितोष्य महीत्सवमका-
र्षेत् । ईश्वरवर्म्मा च विलासिनीसङ्गे विहितातुलमाय
विरक्तचेताः खण्डहे कृतदारसंग्रहः सुखेन व्यवात्सीत्
हे नरेन्द्र । एव वनिताहृदये कूटादृते न कदापि सत्यकजा-
लवोऽपि वसति, तत् कूटं स्वार्थसाधनपरासु सदैव-
तासु मूल्याटवीष्विव न रमेत् । इत्येव न कूटं ईदृश-
यथावदालजालकथां निपीय नरवाहनहृत्तः श्रयाय
गोमुखादिभिः सह जहास ।

अथ चेश्वरवर्म्माः ।

एवं वेश्यासु असङ्गावे मरुभूतिना कथिते धीमान्
गोमुखः कुमुदिकां कथामाचचत् ।

आसीत् पुरा प्रतिष्ठाने नगरे विक्रमसिंहः नाम मही-
पतिः । यः यथाविधानम् अव्यर्थनामा सिंह इव विक्रम-

समभवत् । तस्य सुभगा नदीनप्रभवा अलङ्कारतनुः शशि-
लेखिति देवी समवर्त्तत । एकदा स्वनगरे समवस्थित त
राजान गोत्रजाः पञ्चाशत् गृहमागत्य पटेकेष्टयन् तेषां
महाभट, वीरवाहु, सुवाहु, सुभटः, तथा प्रतापादिभ्य
एते सर्वे राजानः महाबलाः । एतेषु सानादि प्रयुञ्जान
स्वमन्त्रिणं निराकृत्य राजासी विजयन्ति युद्धादैव नि-
र्ययी । अथ प्रवृत्तिं शक्तवन्तानि उभयोः सैन्ययोः, स राजा
शौर्यदर्शित् गन्तारुढः स्वयम् आहव उत्तिष्ठे धृज्जाति
द्विषतां चम्पू हलदत्तं त वीज्य महाभारताः पदैव सम-
भभ्यपतन् । तेषाञ्च बलेषु बहुषु अभिधावन्तु निम्न ते न-
तद् गृहगृहमदि नाशकः सौभाग्यदुष्टे नान्द लक्ष्मी
विजयन् राजन् राजन् राजन् राजन् राजन् राजन् राजन् राजन्
ना नैवाश्रयं जयः । अस्माञ्च अवधीर्ष्य कथा बलवद्वि-
ग्रहः समाश्रितः । तदिदानीं निवाय जडचनं कुरु, अहो
द्विषाह्वरुह्य तुरङ्गमावहत च एडि इल्लिगिय राव,
जीवन् पुनरीन् ज्येष्ठर्षीति । इति जल्लिगियराव
राजा सैर वाराहवर्तीति उवाच इत्येव उत्तिष्ठ स
स्ववर्गान्निर्ययी । निर्गत्य च च्यवनवेशः सन् ब्रह्मात् उज्ज-
यिनीं पुरीमगमत् । तस्याञ्च कुमुदिकास्त्रायाः कात्या-
यित् विलासिन्याः प्रख्याताम्नदः वसन्ति जल्लिगियराव,
प्राविशत् । अस्माञ्च तं लङ्कनायातं दृष्ट्वा सा व्यहिन्यत
अही । कौण्डि पुरातिथयः सङ्गृह्यन्ति । तैस्तै-
र्लक्ष्मैरेष महात् राजेति कथ्यते तद् यदि अयं वीज्यता
भवेत् तदा मे अर्धं दितुं शक्यम् । इत्यालोच ससुस्याव

स्वागतेन तं राजानमभिनन्द्य यथोचितमस्य कुमुदिका
 आतिथ्यमकरोत्, विभ्रान्तञ्च त क्षणान्तरे न्यगदत् धन्या-
 हम् अद्य मे प्राक्तनं सुकृत फलित देवेन स्वयमागत्य यन्मे
 गृहं पवित्रितम् । अनेन प्रसादेन अस्मि ते क्रीता हासी,
 यन्मे हस्तिशतम् अस्ति, अश्वानाञ्च द्वे अयुते, तथा रत्नपूर्ण
 मन्दिरञ्च तदिदं सर्वं देवस्य अधीनम् । एवमुक्त्वा सा कुमु-
 दिका तं नृप समन्त्रिणं स्नानभोजनादिना उपचारेण
 पर्यचरत् । ततः स राजा विजयसिंहस्यैव अर्पितस्या
 तथा साक खिन्नीऽपि यथासुखं तस्थौ, तया धनं दुधुजे,
 अर्द्धं यथाकामं प्रददौ । सा च तयोऽपि विकारं
 न दर्शयति स्म, प्रत्युतः तुष्यति स्म । तयोः वयस्योरुक्ता
 इयमिति तुष्टं नृपं सः अजन्तगुणो मर्त्त्या रहसि जन्वीत्
 प्रभी । वेश्यानां नास्त्येव सङ्गावः, यस्मै ते भक्तिं कुरुते,
 तत्कारणञ्च न जाने । एतत्तस्य वचः श्रुत्वा स राजा
 तमवदत् मैव कुमुदिका मर्त्यं प्राणानपि त्यजेत्, न चेत्
 विश्वसिषि, ते प्रत्ययं जनयामि इत्युक्त्वा स्म' अखिलं राजा
 व्याजं व्यधात् शनैः मितपानभोजनः तनुं कृशीकृत्य
 आत्मानं निश्चेष्टं लुठिताङ्गं चकार । ततः शिथिलरुद्धि-
 रोऽप्य परिजनेन शोचता श्मशानं गतः । सा च कुमु-
 दिका शोकात् बान्धवैर्वार्यमाणापि आगत्य तेनैव समं
 चितायां समारोहत् । यावन्न दीप्यते वह्निस्तावदन्वागतां
 सतीं कुमुदिकां बुद्ध्वा राजा सद्यः समुत्तस्थौ । दिष्ट्या अयं
 प्रत्युज्जीवति इति वदन्तस्ते सर्वे प्रमुदिताः कुमुदिकायुक्ता
 राजानं स्व' सदनं निन्युः । अथ उत्सवे कृते स राजा

प्रकृतिं गतः रहसि कश्चिदनुरागोऽस्या दृष्ट इति मन्त्रिणं
 प्राह स्म । ततस्तं सोऽब्रवीत् राजन् । एवमपि न प्रत्येमि,
 अस्यत्र नूनं किमपि कारणं, तदत्र निवृत्तं पश्याम.
 प्रकाशयामश्चापि त्वां स्वरूपतः येन एतदग्निं बलं मित्र-
 बलञ्च प्राप्य वयं रणे रिपून् हन्मः । इत्येव वदति तस्मिन्
 मन्त्रिणि तत्र गुप्तः प्रेषितद्वारः समाययौ स च पृष्टः
 प्रावदत् देव । वैरिभिस्ते विषयो व्याप्तः नगिलेखा नृ-
 राजमहिषी नृषा राजविजयं श्रुत्वा वज्रिपाविभत् । एत-
 च्चारवचः श्रुत्वा स राजा ह्रीःकञ्जिह्वत्तुदा हा हा
 देवि । क्व गतासीत्यादि बहु विललाप ततः क्रमे-
 विज्ञाततत्त्वा कुसुदिका समुपेत्य सप्तमं स च न विक्रम-
 सिंहसभाषत देव । प्रागेव किं समं नगदिष्टमिदं नृ-
 यावदधुनापि मद्वैरैर्नैरदिनिश्च क्रियताम् । इत्युक्त-
 स राजा तदनैरधिकं बलं संगृह्य प्रतिपत्तस्य बलवन्-
 ऽन्तिकं प्रययौ । गत्वा च तद्वलैः स्वबलैश्च पुनः नान्
 पञ्चापि अरीन् विजित्य पुनः तत् राज्यं समासदत् सत-
 सुष्टः कुसुदिकां राजा रहसि अब्रवीत् प्रिये मन्त्रिणि
 ते, किन्ती प्रियं करणीयमुच्यताम् । सा प्रत्यवादीन्
 प्रभो । सत्यं तुष्टोऽसि चेत् तरेण मे वृद्धयग्रन्थं दिरस्ति-
 समुद्धर, उज्जयिन्यामस्तां श्रीधरं नाम मे प्रियं राज-
 अल्पेन अपराधेन कारानिवर्धं विनीचय भाद्रिक-
 कल्याणं राजलक्ष्णैरलङ्कृतं त्वाम् एतत्कार्यं नृप वुड्ढ-
 अहं सेवितवत्यस्मि, आरूढवचस्मि च अभीष्टं किञ्चिदस्मा-
 वनाविरहात् विफलं जीवनं सन्धमाता त्वचिन्तान् एव-

मुक्तवतीं तां कुमुदिकां राजा प्राह साधयिष्यामी वयन्ती
 सुवचनेन इत्युक्त्वा मन्त्रिवचन संस्मृत्य अचिन्तयत् सत्यमेव
 मे अनन्तगुणेन मन्त्रिणा वेश्यासु असङ्गावः प्रोक्ताः, अतो-
 ऽस्याः कामना मया अवश्यमेव पूरणीया, इति सञ्चित्य
 सबलः स राजा तामुज्जयिनीमगात्, तच्च श्रीधरं मोच-
 यित्वा बहूनि द्रविणानि च दत्त्वा तां कुमुदिकां सुस्थामक-
 रोत् । ततः स्वनगरमागत्य मन्त्रिमन्त्रबलेन स्त्रीत्साहेन च
 सर्वान् शत्रून् वशीकुर्वन् सर्वां महीं बुभुजे । एवं वेश्यो-
 षितां हृदयमगाधमविज्ञेयम् । एवमुक्त्वा तत्र गोमुखे
 विरते नरवाहनदत्तस्य पुरतस्तपन्तकः प्रत्यवदत् देव ।
 नैव स्त्रीषु कापि प्रत्ययः विशेषतश्चपलासु, अत्र मया यदृष्टं
 तद् वच्मि श्रूयताम् ।

आसीत् पुरास्यामेव पुरि बलवर्ष्माख्यः कश्चिद् बणिकः ।
 तस्य भार्या चन्द्रश्रीर्नाम । सा चैकदा वाताग्नस्थिता
 सुरूप शूलहर नाम कसपि बणिक्सुतमद्राक्षीत्, अरंस्त
 च तेन सखीगृहभानीतेन तेन यथाकामं मदनासक्ता अल-
 क्षितम् । एव प्रत्यहं सा यावत् तेन समं तथा रमते तावत्
 सर्वे तद्बन्धुबान्धवास्तद् विजानन्ति स्म, एकसु बलवर्ष्मा
 एव पतिस्तामसतीं न ज्ञातवान् । प्रायेण स्नेहान्धा भार्या-
 दीःशील्य नेक्षन्ते ।

एकदा तस्य बलवर्ष्मणः दाहज्वरः समभवत् तेन च स
 बणिक् क्रमेण अन्त्यामवस्थां सम्प्राप्तः । तच्च दृष्ट्वा असौ
 जारः प्रतस्थे, सा तु तं कामुकमागृच्छ्य तेन पत्या सह
 शीलज्ञैः स्वजनैर्वार्य्यमाणापि शुचा तच्चितामारुरोह । इत्य-

मवितर्कं स्त्रीहृदय, यदेतां अन्धामलिञ्च कुर्वन्ति, उति
विना म्रियन्ते च । एव तपन्तकीर्तमाकर्ण्य हरिशिखः
सखभ्यधात् अत्र तावत् देवदासस्य वृत्तं किं न श्रुतं
भवद्भिः ०

पुरासीत् कस्मिंश्चित् ग्रामे देवदासाख्यः कश्चित् गृह-
पतिः । दुःशीलेति च तस्यान्वयनामा गृहिणी सम-
वर्त्तत । प्रतिवेगिन्श्च तान्नन्यपुरुषासक्तां विविदुः । एक-
दासौ देवदासः कार्यवशात् राजकुललग्नः । सा च तट-
भाष्यां तद्वधैः प्रेर्य गृहे परिहरेत् तं परपुरुषमानीय
आसीत् । अयं निश्चये आगतं तं देवदासं पति भुक्तुमु-
त्तेजं जारिणं अन्तरत्, तद्देवपतिं विरुज्य तस्मै स्थित्वा
निगान्तये निर्देष्टुं हतं यत् सती तस्मैरिति उच्यते-
श्रद्धा । तदाजस्रं इत्यवस्तवागच्छन् अवीचन् यदाय चौरै-
र्हेनः, तत् कदा नै किञ्चिदपि न हतम् ? इत्युक्त्वा ते तत्र
स्थितं तदासलं जालमधुच्छन् हेनं ते तातो हतं वीतः ।
असृष्टमवादीत् पुष्टभूरौ कोऽपि पुरः दिवागम्य स्थितः,
अथ तेन रात्रौ इवतीर्ष्यं पश्यतीति तातः निहतः, चत्वा
तु मां गृहीत्वा आदौ तानदार्ज्यादुत्थितः । इत्युक्ते शिशुना
भार्याजारिणं तं हतं बुद्ध्वा ते बान्धवा अन्विष्य तं जारं
तदैव जग्मुः, निर्वासयाञ्चक्रुश्च तां दुःशीलां स्वीकृत-
भर्तृवधां शिशुना सह तस्माद् देशात् । इत्यनन्तरतः स्त्री
भुजगीव निःसशयं पतिं हन्ति । एवमुक्त्वा विरते हरिशिखे
गोपस्वः पुनरब्रवीत् देव । किमन्येन, सम्पति उच्यते वत्सेन
सेवकस्य वज्रसारस्य यदु वृत्तं हास्यजरं तत् श्रूयताम् । श्रूय

कान्तस्य तस्य वज्रसारस्य मालवदेशभवा प्राणाधिकप्रिय-
तमा भार्याभूत् । एकदा तस्य भार्यायाः पिता पुत्रान्वितः
मालवात् निमन्त्रणाय सीत्कण्ठः स्वयं समाजगाम । वज्र-
सारश्च तं श्वशुरं सत्कृत्य राज्ञे निवेद्य च निमन्त्रितस्तेन
समं भार्याया सह मालवमयासीत्, गत्वा च शुश्रवरवेश्मनि
ऽऽश्रितः विश्रान्तः इह राजसेवार्थं प्रत्यागमत्, तद्भार्या
तु तत्रैव आसत् ।

ततो दिनेषु गच्छत्सु त वज्रसारमुपेत्य अकस्मात्
क्रोधनी नाम कश्चित् सुहृदभाषत सखे । भार्यां पितृगृहे
त्यक्त्वा किं त्वया गृह नाशितं, तत्र तथा पापया अन्य-
पुरुषारङ्गः कृतः । ततः आगतेन आतेन केनचिदप्यस्य
कथितम् । मा तद्विदुः संस्थाः, तस्मादेतां निगृह्य
अपरां वह । इत्युक्त्वा क्रोधने याते स तु वज्रसारः मूढ-
इव क्षणं स्थित्वा व्यचिन्तयत् शङ्के सत्यमेवेतत् अन्यथा कथम्
आह्वयके विसृष्टेऽपि सा नागता ? तदेतां स्वयमानेतुं
यामि, पश्यामि किं भवेत्, इति संचिन्त्य मालवं गत्वैव
श्वशुरमनुज्ञाय तां भार्यामादाय ततः प्रतस्थे, गत्वा च
दूरमध्वानं युक्त्या अनुगान् विसृज्य तत्पथेन तामादाय
गहनं वनं गत्वा तत्र तामुपवेश्य विजने वदति स्म त्वम-
न्यपुरुषासक्तेति आमान्निवात् मया श्रुतं, मया चात्र
स्थितेन आह्वयमुत्तेजः त्वमाहतापि नागतासि, तत्सत्यं
ब्रूहि नो चेत् करिष्ये ते निग्रहम् । तदाकर्ण्य साब्रवीत्
यदि ते अयं निश्चयः, तत् किं मां पृच्छसि, कुरुष्व यस्मै
लोचते, इति सावज्ञं तस्या वचनं निश्चय्य कोपात् स वज्र-

सारः तरौ लताभिस्तां बद्धा समताडयत् । यावच्च स तस्या
वस्त्रं हरति तावत् तां नग्ना दृष्ट्वा तस्य स्मृतस्य रागिण
रिरसा व्यजायत । ततो बद्धा यावत् रन्तुमान्नियति तावत्
सा नेच्छति स्म, सुरतार्थं प्रार्थमाना च जगाद यथाह
त्वया लताभिर्वद्धा ताडिता, यद्यहं तथा त्वां ताडयेयं
ततोऽहं त्वया सह रतमिच्छामि नान्यथा । स च काम
मोहितस्तथैव प्रलपयत । किमाश्चर्यं वज्रसारोऽपि स
मनोभुवा तृणसारौकतः । ततः सा त सहस्तग्राह तरौ
बबन्ध । तस्य च शस्त्रेण हस्तात् गृहीतेन सा तस्य वज्रस्य
क्रान्तेनास चकर्त्त च । तच्च शस्त्रं गृहीत्वा तस्य च वामांसि
परिधाय सा पापा पुवेशं कृत्वा यथाकामं ततः प्रतस्थे
स तु वज्रसारस्तत्र छिन्नश्रवणनामिकः गलता शीणितौ-
त्रेण अवमानेन च नताननस्तस्थौ ।

अथ कश्चिद् भिषक् आप्रध्ययं तत्रागात् । तच्च
तथाविधं दृष्ट्वा कृपया स साधुरुन्मुच्य गृहं नीतवान् ।
तत्र च तेनाश्वासितः शनैः स्वगृहमागमत्, न च प्रापत्
समन्विष्टां कुतोऽपि कुगेहिनीम् । ततः स तत् सर्वं
वृत्तान्तं क्रोधनाय अवर्णयत् । तेनापि क्रोधनेन वत्स-
राजस्य पुरतः सर्वमेतत् कथितम् । अयं निष्पुरुषामर्षः स्त्री-
भूत इति भार्यया अस्य पुंवेशो हृतः कृतश्चादितः महान्
निग्रहः इति राजकुले सर्वजनीपहसितोऽपि स वज्रमारः
वज्रसारेण चेतसा द्रुहैवास्ते । तदेवं देव । स्त्रीषु कस्य
विश्वासः इति गोमुखे उक्तवति पुनर्मरुभूतिरवादीत् ।
देव । स्त्रीणां मनः अप्रतिष्ठं सततं तदत्र कथामिमां शृणु ।

आसीत् पर्व दक्षिणापथे सिंहबली नाम राजा ।
 तस्य कल्याणवती नाम सर्वान्तपुरयोषितां प्रिया मालव-
 राजकुता भार्या समभूत् । एकदा तया सह राज्यं शासन्
 स महीपतिः बलिभिः गोत्रजैः सम्भूय देशात् प्रस्थितः ।
 स तु देवीद्वितीयः प्रच्छन्न सायुधोऽन्यपरिच्छदः, खशुर-
 अदन सप्ततये । गच्छंश्च पथि अष्टव्यां स शरः आधावन्तः
 पुरः सिंहमेकेन खड्गप्रहारेण अवहेलया विधातुं कार ।
 घातयामास च नज्जितगणान् । पन्थिषु खड्गच्छिन्नकरम् ।
 तथा अग्नविक्रान्तः करी कमलिनीगिव एकाकी तत्कर-
 नमर्दितः । जगतीतिरुग्णः मालव प्राप्य स्वां देवीं प्राव-
 दत् प्रिये । न मे मार्गवृत्तं त्वया पितृवृत्ते वाचम् ।
 देवि । नज्जितं, क्षत्रियस्य विक्रमे का क्षात्रा इन्द्रका तथा
 साकं तन्निगूढं प्राप । सम्भ्रमन्त तेन खशुरेण दुष्टं निज
 हत्तान्तमुक्तवान् । सम्भ्रान्तं च तेन खशुरेण दत्तहस्त्यश्वबलः
 स गजानेकनाम्नः बलिनी राज्ञः समोपं प्रागात् । विपन्न-
 विजयोद्यतश्च तां देवीं कल्याणवतीं तत्रैव पितृवृत्तानि
 स्थापयामास ।

तस्मिंश्च प्रयाते यातेषु च कियत्सु दिनेषु सा देवी
 वातायनस्था कञ्चित् पुरुषमैतत् । स तु दृष्ट एव रूपेण
 तस्या हृदयमपाहरत् । सा च काजाक्रान्ता तत्क्षणमचि-
 न्तयत् जानेऽहम् आर्यपुत्रादन्यः स्वरूपः श्रेष्ठिपांश्च पुरुषो
 नास्तीति, तथापि अस्मिन् पुरुषे मनो मे धावति, तद-
 धावद्वन्तु भजाम्येनम् इति सचिन्त्य सा तदा रहस्यधारिण्यै
 सख्यै स्वाभिप्रायं तं श्रवन्तः । न्यवेशयामास च तं दैव त

वातायनाग्नेनानाद्य रज्जुत्क्षिप्तं पुरुषमन्तःपुरम् । स त
 एतः प्रविष्टोऽपि सहसा तस्याः पर्यङ्गमध्यामितुं न
 शक्नुः, निषसाद च पृथगामने । तदवलोक्य नीचोऽदहि नि
 बुद्धा यावत् राज्ञी विषीदति तावत् उपरिष्टान् रुमन्
 वहिरत्रागात् । त विलोक्य सम्यमुत्थाय सहसा त्वयोक्तेः
 धनरादाय विशिखेन त भुजगमवधीत् ; अत्रिपञ्च सदाशेण
 त विष्णुवर्तित वह्निः । ननर्त्त च हर्षेण तद्व्यादृत्तं स
 आनन्य, उद्यत् तमुदीच्य सा कल्याणवती रुमन्निजा
 व्यलिप्तान् धिक् धिक् किमेतेन नि सत्वेनाधमेन ताञ्च
 विरक्तां दृष्ट्वा चित्तज्ञा तत्सखी निर्गत्य आशु प्रविष्ट द
 सपञ्चा विजगाद् देवि । आगतोऽय यदि ते अदभिरुत,
 तस्याहं वृषा रुष्यति प्रयातु यथागतेनैव पश्चा रुमन्हम् ।
 एव तयोक्ते स पुरुषः भयाकुलः वातायनादहि रज्ज्वा
 भस्मतिता सत्वरं स्वगृहं पलायितः ।

अथ तस्मिन् गते सा कल्याणवती तां सखीमवादीत्
 सखि । हत त्वया शोभन, यदय नीचः सत्वरं वहिष्कृत,
 त्वया मे हृदय ज्ञातं, चेतसु मम दूयत एव मे भन्ना
 सिंहव्याघ्रादीन् निहत्यापि क्रिया अपङ्गुते । अयन्तु भुजग
 जलैव प्रवृत्त्यति । तत्तादृशं हित्वा कथमस्मिन् प्राकृते
 रतिः ? तदव्यवस्थितमतिं मां धिक् अथवा सर्वा एव
 स्त्रियो धिक् या मत्तिका इव कर्पूरं हित्वा अशुची
 धावन्ति । इत्येव जातानुशया सा कथमपि निशां नीत्वा
 भर्त्तारं प्रतीक्षमाणा पितुर्गृहे अतिष्ठत् । तावच्च स सिंह-
 बलः गजानीकेन भूभृता दत्ताधिकबलः गत्वा तान् गोत्र-

जान् पञ्च पापान् शत्रूनबधीत् । ततः स पुनः स्वराज्यं
प्राप्य ता भार्याञ्च पितुर्गृहात् आनीय तच्च श्वशुरं प्रभूतै-
र्धनैरापूर्य्य सुचिरं निष्कण्टकां क्ष्मां शशास । एवं प्रवीरे
सुभगेऽपि मत्पत्नौ विवेकिनो नामपि योषितां चल मनः
यत्र कुत्रचित् धावति, अथवा विशुद्धसत्त्वा योषितः विरलाः
खलु । इति भरभूतिना निगदितां कथामाकर्ण्य स वत्स-
राजमुता नरवाहनदत्तः सुखसुप्तस्तां रजनीमनैषीत् ।

— — —
अथ दशमो लम्बकः ।

— — —
जनप्रष्टितमस्तरङ्गः ।

— — —
अथ प्रातः कृतनित्यक्रियं स नरवाहनदत्तः सचिवैः
सह स्वमुद्यानं विहरन् ययौ । तत्रस्थश्च आदौ व्योम्नः
प्रभापुञ्जं ततः बह्वीर्विद्याधराङ्गनाः समापतन्तीरैस्त्रिष्ट ।
तासाञ्च मध्ये ताराणामिव शीतांशुरेखां लोचनानन्द-
दायिनीं विकसत्पङ्कजनयनां नीललोचनषट्पदां सलील-
हसगामिनीं वहदुत्पलसौरभां तरङ्गहारित्रिवलीलताल-
ङ्गतमध्यां साक्षात् स्मरोद्यानवापीशोभाधिदेवतामिव एकां
कन्यकामद्राक्षीत् । स्मरसञ्जीवनीं तां चान्द्रीं मूर्त्तिमम्भो-
धिरिव दृष्ट्वा स नरवाहनदत्तः उत्कलिकाकुलशुक्लभे ।
अशसच्च अहो सुन्दरनिर्म्माणवैचित्री विधातुः इत्येवमालोच्य

सचिवै सह तापुपाययौ । पप्रच्छ च तां तिर्यक् पश्यन्तीं
प्रेमदृष्ट्या का त्व शुभे । कथमिहागमनं वा । तदाकथं
सातवीत् नृपत, वदामि ।

अस्मि हिमाचले काञ्चनगुह्यं नाम हैम पुत्रम् ।
तत्तामि माटिकयशा नाम विद्याधरपतिः । स हि धा-
र्मिकः कृपापादः रत्नमयः । तस्य हैमगमा नाम
सहिषी । त्रीणि वरेण ब्रह्म तयोः पञ्चभ्रातृभ्यः कनीयसी
प्राणाधिक्रिया कथा इति यथा नाम । ब्रह्म तु सतीति
अम पिरे रादिभ्यः ब्रह्मैः स्त्रीभ्यः पथ्यदरम् । एकदा वा
तु भगवते तुष्टा समया विषा इत्या नामादिशत् पुत्रि
तव पिरे तु गिरिजा - भविता, तदायतदत्तते
भर्ता रतिः । स च खिन्नरा चक्रवर्ती भविष्यतीति
उच्यते । ब्रह्म तदभावात् लब्धियावता कर्म
द्वारा च गच्छेत् । स च गच्छेत् । स च गच्छेत् । स च गच्छेत् ।
भावादिः । तदा प्रातरेण गत्वा पथ निजं पति
दृष्ट्वा । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
स्वित्तम् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
द्विस्तु सति । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
भार्य्यात् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
इति रतिः । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
साजगा । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
मास ए । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
विमनः । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।
त्वां वि । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् । तदा गच्छेत् ।

पुराभवत् काञ्चनपुरीति कापि नगरी । आसीच्च
तस्यां सुमना नाम कञ्चिन्महोपतिः । चित्रं येन विराज-
मानेन आक्रान्तदुर्गकान्तारभूमिना शत्रवोऽपि तादृशाः
हताः । एकदा आस्थानमण्डपगतं तं प्रतीहारो व्यजिज्ञप्त्
देव । सुक्तालता नाम कापि निषादपतिकन्या पञ्जरस्थं
शुक्लादाय वहिर्द्वारि वीरप्रभेण भ्राता सह देव द्रष्टु-
कामा स्थिता इति । आनीयतामसाविति प्रभुणोक्ते सा
भिरदुहिता प्रतीहारनिदेशात् नृपतेरास्थानमण्डपमदि-
क्षत् । सर्वेऽपि सभासदस्तस्या अद्भुतं रूपं दृष्ट्वा न मानु-
षेयं कापि देवी नूनमसौ इति स्तब्धचित्तवत् । सा तु
राजानं प्रणम्य व्यज्ञापयत् देव । अयं शास्त्रगङ्गाख्यश्चतु-
र्वेदधरः शुकः कविः समग्रासु विद्यासु कलासु च विचक्षणः ।
कथा पुनर्देवयोग्योऽयमिति हत्वा अद्य अयमिहानीतः
नृह्यतामिति अर्पितस्तदा प्रतीहारेण कौतुकात् नृपते-
रन्तिकं नीतोऽसौ शुकः श्लोकं पपाठ,

राजन् । युक्तमिदं सदैव यदयं देवस्य सम्बुज्जते

धूमश्याममुखोद्विषद्विरहिणीनिश्वासवातोन्नमैः ।

एतत्त्वद्भुतमेव यत् परिभवाद् वाष्पाम्बुपूरप्लवै-

रासां प्रज्वलतीह दिक्षु, दशसु प्राज्यः प्रतापानलः ॥

इमं श्लोकं पठित्वा शुकः पुनरब्रवीत् किं प्रमेयं कुतः

शास्त्राद् ब्रवीमि तदादिशतु देव इति ।

ततो विस्मिते राजनि मन्त्री अब्रवीत् प्रभो । मन्ये

शापादयं शुकीभूतः कञ्चन पूर्वर्षिः । इत्युक्ते मन्त्रिणा राजा

तं श्लोकं पृच्छति स्म भद्र ! कौतुका मे, ब्रूहि सहत्तान्,

क ते जन्म ? कुतस्ते शुकत्वेऽपि शास्त्रविज्ञानम् ? को दा भवान् ? ततः स शुकः वाष्पसुक्तुज्य आह स्म देव । अवाच्य-
मपि एतत् देवस्य आज्ञया कथयामि. राजन् । हिमवद-
न्तिके कश्चित् आम्नाय इव दिग्ग्यापिभूरिशाखाश्रित-
द्विजः रोहिणस्तुरुरस्ति । तस्मिन् एक शुकः हतनिलयः
भार्यया शुक्रा सह तस्थौ । तस्मात् तस्यामिषोऽहं दुष्कृत-
योगादुत्पन्नः । जातमात्र एव मयि माता मन सा शुकी
पञ्चतामगात् । तातन्तु ब्रह्मः पक्षान्त मां निवेश्य वर्धयन्ति
स्म । वार्द्ध्याद् विचरितुमशक्नुवन् निकटस्थशुकानां
भुक्तशेषाणि फलानि अन्नम् ददन् मद्यं न्ययदित्
आसाङ्क्री ।

एतस्मिन्मरे सहसा सम्भ्रमेदेलवमरी विलस्तजा-
पटा विद्रुतव्याकुलेव सा महाटवी समभवत् । पुलिन्द-
वृन्दे विविधप्राणिनां संहाराय प्रवृत्ते नाखेटभूमिषु
क्षतान्तक्रीडित कृत्वा आत्तैः पिष्टितभारैरापतिते एकम्
वृद्धश्वरस्तस्मादनासादितमांसं क्षुत्परीतः सायं तं तरु-
मारुह । आरुह्य च स तत्र सत्वर शुकान् अन्यांश्च
पक्षिणः नौडेभ्य आकृष्य आकृष्य हत्वा भुवि व्यपातयत्,
आयान्तञ्च तं यमकिङ्करसोदरं दृष्ट्वा यावदहं भयात् शनै
तातस्य पक्षान्तः लीनो व्यतिष्ठं तावत् स पातकी अन्त-
कुलायं प्राप्य तं तातम् आकृष्य पीडितश्रीवं निहत्य तरु-
मूले न्यक्षिपत् । अहञ्च तार्तेन समं तस्य पक्षतेः पतित्वा
निर्गत्य सभयं पक्षान्तः शनैः प्राविशम् । अथावतीर्य
असौ भिल्लः अग्नौ भृष्टान् तान् क्रियतः अभक्षयत् । अगाच्च

अन्यान् कतिपयान् गृहीत्वा निजां पत्नीम् । अहन्तु
शान्तभयो दुःखदीर्घां तां निशां कथञ्चित् नीत्वा प्रातः-
भूयिष्ठमुदिते जगच्चक्षुषि भास्करे असमुद्दिनपक्षसरुद्धो वसु-
धायां सुतुः क्षणान् व्यचर, प्रापच्च त्वपार्त्तः आसन्नवर्त्तिनः
कस्यचित् पञ्चस्रसस्तीरम् । अपश्यच्च तत्र क्षतस्नानं सैक-
तस्थित नरोचिनामान मुनिमग्रतः ख पूर्वगुण्यमिव । स तु
मां दृष्ट्वा हृदि निदितुं सभाषास्य पत्रपुटेन कृत्वा
क्षपया आश्रयमनैषीत् । तदाजोत मां दृष्ट्वा कुलपतिः पौ-
लस्त्यः विलाहरत् । उवाच मुनिः पितृ- स दिव्यदृष्टिरुवाच
इजं शान्तस्तं पुत्रं दुःखेन सहितं दृष्ट्वा एतत् स्वयां कथां
कृताङ्कितः व वक्ष्यामि । यथा यथादयं सां जातिञ्च
स्मरिष्यति । इत्युवा पुलस्त्यः आङ्किकाय ससुल्यतोऽभवत् ।

अथ कृताङ्कितः स महर्षिः तथेवाकथितः मत्प्रवडा-
मेतां कथां प्रवर्षेयत् । पुरासीत् रागकरे पुत्रे ज्योतिष्प्रभो
नाम राजा । यः प्रवृत्तिः स आरणाकसुर्वी
शनात् । तत्र वर्गवन्त्यां नाम देव्यां तीव्रतमया मनुष्य
भगवतः गोरीवर्तव्यप्रभावात् पुत्र एकः सज्जनि । यदसौ
देवी रूपवती रूपे मुखप्रपिष्टं सोममद्राचीत् तेनासौ
मृषः तत्पुत्रं गच्छात् शीघ्रं च तत् । स च प्रजानां
नयनीत्पुत्रं वितन्वन् गुणैरभूतगणो राजपुत्रः वासत् पीम
इव बह्वि । अथ राजा ज्योतिष्प्रभः पत्नं श्वर पारक्षमं
युवानं पञ्चतिप्रियं दृष्ट्वा यौवराज्येऽपलिङ्गत्, इदं दृष्ट्वा
प्रभाकरास्य च निजमन्त्रिणः पुत्रं निजप्रवृत्तद्वयं समुण-
सम्पन्नमस्य मन्त्रित्वे ।

एतस्मिन्नन्तरे अश्वरादेश्च दिश्यमादाय देवराजमा
रथिर्मातलिः अवतीर्णस्तमभ्येत्य सोमप्रभमभाषत राजन् ।
भवान् विद्याधरः सखा शक्रस्य इहावतीर्णः, तेन च पूर्वे-
स्नेहेन आशुश्रवा नाम उच्चैः श्रवसः सुतः, अयं तुरङ्गमस्ते
प्रहितः । एतमधिरूढस्त्व शत्रूणामजियो भविष्यसीति उक्त्वा
तस्मै सोमप्रभाय तं वाजिरत्नं दत्त्वा गृहेतमन्तुःकारः
खमुत्पपात । ततस्तमुत्सवमनोरमं दिवसं नीत्वा सोम-
प्रभः परेद्यवि पितरमवादेत् तात । अविद्यस्य नैष धर्मः
यदजिगीषुता, तदाज्ञां मे देहि, अहं तावत् दिग्विजयाय
व्रजामि । तदाकर्ण्य स पिता तृष्टस्तथेति प्रत्यपद्यत,
अकरोच्च तस्य यात्रासविदम् । ततः पितरं प्रणम्य स सोम-
प्रभः स्ववलैः सह दिग्विजयाय शुभे अहनि शक्रहयारूढः
प्रतस्थे । दुर्वारविक्रमः स तेन अश्वरत्नेन सर्वासां दिशां
पतीन् महीभुजो जिगाय, आजहार च तेभ्यः प्रभृतानि
रत्नानि । तेन तद्वनु नमितञ्च विद्विषाञ्च शिरांसि नतानि
च । तद्वनुरुन्नति पुनः प्राप न तु तद्विद्विषता शिरांसि ।

अथ कृतार्थः स हिमाद्रिनिकटे पथि आगच्छन् वना-
न्तरे मन्निविष्टबलः सुगयां चक्रे । देवाहं स तत्र रत्न-
खचितम् एकं किन्नरमपश्यत् अभ्यधावच्च तं प्राप्तुं तेन शक्र-
दत्तेन वाजिना । क्रमेण स किन्नरो गिरिगुहां प्राप्य
अदर्शनमगात् । सोमप्रभस्तु तेनाखेन सुदूरमनीयत । तावच्च
तीक्ष्णतेजसि सवितरि सन्ध्याममागमाकाङ्क्षया पश्चिमा-
शामुपयाते राजपुत्रोऽसौ आन्तः कथमपि आश्रित्य मन्त्रदेक
सरो ददृशे । तस्य च तीरे तां निशां नेतुं तस्मादैन्द्राखात्

अवततार । तस्मै च तृणोदकानि दत्त्वा आहृताम्बुफलः
 कियन्तं कालं विश्रान्तः अकस्मात् कुतश्चिदायान्तं गीत-
 स्वनमश्रुणोत् । तदनुसारेण च गत्वा नातिदूरतः शिवलिङ्गा-
 ग्रतः समुपविष्टां गायन्तीं कामपि दिव्यकन्यकामद्राचीत् ।
 केयमद्भुतरूपेयमिति जातविस्मयं तं सा अन्युदागच्छति
 राजपुत्रं दृष्ट्वा कृतातिथ्यमवोचत भद्र । कस्त्वं, कथमिमां
 भूमिमागतो भवान् दुर्गमाम् ? एतदाकर्ण्य स्ववृत्तान्त-
 मुक्त्वा स तां पप्रच्छ भद्रे । कथय का त्वं कथमत्र वने
 एकाकिनी, क्व च ते स्थितिः । इति पृष्ठवन्तं तं, सा दिव्य-
 कन्या प्रत्यवादीत् महाभाग । यदि कौतुकं, तत् कथयामि
 शृणु । इत्युक्त्वा सा वाञ्छपूर्णमुखी वक्तुं प्राक्रमत ।

अस्तीह हिमाद्रेः कटके काञ्चनाख्यं पुरम् । तत्रास्ति
 पद्मशूटो नाम विद्याधरराजः । तस्य राज्ञः हेमप्रभानाम्नां
 महाविद्या जातां एताभिः कप्रियां मनोरथप्रभां नाम तनयां
 मां विद्धि । साहं विद्याप्रभावेण सखीभिः साकं नाना-
 विधानाश्रमान् द्वीपानि वनगैरान् वनानि उपवनानि च
 विहृत्य प्रत्यहं पितुराहारसमये त्रिभिर्वासरप्रहरैः स्वभ-
 वनभागच्छामि । एतदाहमिह प्राप्ता सरसीतटे विह-
 रन्ती सवयस्यमेकं मुनिपुत्रमपश्यम् । तस्य च रूपशोभया
 दूत्येवाहमाकृष्टा तमभ्यधावम् । सोऽपि साकूतया दृष्ट्या
 मय्यभिलाषमकरोत् । ततो मम उपविष्टायाः सखी उभया-
 श्रित्तज्ञा तद्वयस्यमपृच्छत् महाभाग । कोऽयं महापुरुषः,
 ब्रूहि यदि न रहस्यमिति । स च तद्वयस्योऽब्रवीत् भद्रे ।
 नातिदूरे इतो मुनिः दीधितिमानिति प्रसिद्धो निवसति

आयमपटे । स ब्रह्मचारी कदाचित् अत्र गच्छति
 स्नातुमागतो देव्या तत्कालागतया कामतया दृष्टे ।
 सा च शरीरेणाप्राप्य प्रशान्तं तं मुनिं मया मन्त्रैव
 चकमे, अवाप च तेन मानसमेकं पदम् । तत्र दृष्टेनात्
 मम अयं पुत्रः सज्जातः परिण्युक्ताजिति अभिधाय
 तस्मै सुतं दत्त्वा तिरोदधे । स तु मुनिः अनायान-
 लभ्योऽयं पुत्र इति प्रहृष्टः परिजग्राह चकार च रश्मि-
 मानिति नाम । क्रमेण च परिवर्तते उज्ज्वलं खेचान्
 सर्वा विद्याः शिष्याश्चकार । तस्मिन् रत्निलेन मुनि-
 कुमारं मया सह विहरन्तमिहागतं विद्वि । तद्वयस्मिन्
 तेन इत्युक्ता पृष्टा च सत्सख्यां कथां सा सत्सखी सव-
 स्रुतां नामाचयतहितं वृत्तान्तमवर्णयत् । तत्र यदाग-
 म्यज्ज्ञानात् स चाहृष्ट परस्परानुरागेन । तदास्थिता
 यावत्, तावत् द्वितीया मे सखी रत्निल अहृत मति ।
 उत्तिष्ठ, आह्वानाय पिता त्वां गतेक्षते । तदाज्ये
 शीघ्रमेवान्तेत्युक्ता भिया त ततावस्थाय तिरस्क्वा-
 मगमम् । तत्र यदाताम कृताज्ञाया गवद्दह विनिर्गता
 तावत् प्रथमा मे सखी समागत्य क्षेममनोत् सति । तस्य
 मुनिपुत्रस्य स सखायमागतः । स तु प्राङ्मुखादि स्थितः
 सत्परः समावदत् मनोरथप्रभापार्जुनं रश्मिमता अधुनैव
 व्योमगमनां विद्या पैतृकीं दत्त्वा त्रिजितं मन्त्रुहिनारी
 एव सन्दिदेश यथा तां प्राणेश्वरीं सर्वरमयां विना मद-
 जन इमां दृशां नीतोऽस्मि यथा क्षणमपि प्राणां धारयितुं
 न शक्नोमि । तदाकर्ण्यैव तन्नाययायिना मुनिपुत्रवयस्ये न

समन्विता सख्या सह निर्गता इहैव आगता । आगत्य
 च त मुनिपुत्रं मया विना चन्द्रोदयेनैव गतासु मपश्यम् ।
 ततोऽह यावत् तद्विद्योगार्त्तां स्वां तनुं निन्दन्ती तत्कलेवर
 गृहीत्वा अस्मि प्रवेष्टुमैच्छम् तावत् अन्तरीक्षादवतीर्य
 तेजःपुञ्जाकृतिः कोऽपि पुमान् तच्छरीरमादाय गगनमुत्-
 पपात । अथाहम् एकाकिनी एव यावदग्नी पतितुमुद्गता,
 तावत् गगनादुद्भवार भारतो, मनोरथप्रभे । मा एवं कुरु,
 पुनरपि कालेन ते अनेन मुनिपुत्रेण सङ्गमो भविता ।
 एतदाकर्ण्य मरुगान्निवृत्ता तत्प्रतीक्षा इहैव शङ्करार्चन-
 सत्परा सुचिरमतिष्ठम् । सोऽपि मुनिपुत्रमुद्धत् क्वापि
 अदर्शनं गतः । इत्येवं वादिनीं तां सोमप्रभोऽब्रवीत्
 स्थितासि सम्प्रति एकाकिनी सा तव सखीदानीं क
 गता । तदाकर्ण्य सा विद्याधरकन्यका पत्यभाषत राज-
 पुत्र । अस्ति मिहविक्रमो नाम विद्याधरपतिः । तस्य
 अनन्यसाधारणी अक्षरदिका नाम तनया वर्त्तते । सा तु
 मे प्राणसमा सखी मे दुःखेन दुःखिता । तथा मे वार्त्ता
 ज्ञातुमद्य सखी प्रेषिताभूत् । मयापि तस्या वार्त्ता
 विज्ञातुं मत्प्रतीत्या तथा सह प्रेषिता । तेनास्मि सम्प्रति
 एकाकिनी स्थिताहम् । एवं वदन्ती सा सोमप्रभा गगना-
 दवतरन्तीं तदैव तां स्वसखीं दर्शयामास । अथ कथित-
 जम्बूवार्त्तां तां सोमप्रभस्य पर्णशय्यामकारयत्, अदापयच्च
 तदश्वस्य घासम् । ततः सर्वे ते निशां नीत्वा प्रातरुत्थिता
 व्योम्नावतीर्णं विद्याधरमेकमपश्यन् । स च विद्याधरो
 देवजयो नाम कृतानति, समुपविश्य मनोरथप्रभां तामगा-

श्रीत् मनोरथप्रभे । राजा सिंहविक्रमस्वामाह यावत् तव
वरं न निष्पन्नः, तावत् मत्सुता मकरन्दिका त्वत्सखी
तव स्नेहात् विवाहं लेच्छति । तदेताम् आगत्य तथा
प्रबोधय यथा विवाहे प्रवर्तते, एतत् श्रुत्वा सखीस्नेहात्
तां विद्याधरकन्यां सखीं मकरन्दिकां प्रबोधयितुं गन्तु-
जामा तां तर्न रयप्रभामबोचन् सोमप्रभ । अनटे मान-
वीऽहं, वैद्याधर लोकं दृष्टुं मे लज्जत् कीलहलं, तत्तत्र
यदि न दीपस्तदा सां नेतुमर्हसि अर्होऽयं इहवासो-
ऽस्तेऽतिष्ठत तत् श्रुत्वा सा सखीयुता तयैत्युक्ता देव-
जयोत्सङ्गारोपिरेन तेन सोमप्रभेण सख्यं ययौ । तत्र गता
सा तथा मकरन्दिकया कृतातिथ्या सोमप्रभं दृष्ट्वा कोऽय-
मिति स्मैरन्नवृच्छत् । तस्या च मनोरथप्रभागान् उक्ततदु-
दन्ताया सा मकरन्दिका तेन सोमप्रभेण मद्य एव अप-
हृतचेतना बलभूत् । सोऽपि सोमप्रभः तां रुपिणीं लक्ष्मी-
मिव बलसा प्राप्य समचिन्तयत् कः स लुक्कती, येनास्याः
पाणिर्जहीयतेति । ततः स्मैरालापे मवृत्ते ता मकरन्दिका-
माह न मनोरथप्रभा सखि कस्मात् त्वं नोवाहमिच्छसि
तन्निशम्य सा प्रत्यवादीत् कथं त्वया अनङ्गीकृते वरे अहं
विवाहमिच्छेयं, त्वं हि मे शरीरादपि अधिकप्रिया । एवं
तथा मकरन्दिकया सप्रणयमभिहिते मनोरथप्रभावादीत्
मुग्धे । मया हि वृत्तो वरः, दीर्भाग्यात् लोकान्तरं नीतः,
दैववचनात् साम्प्रतं तत्समागमप्रतीक्षया तिष्ठामि । त्वम-
धुना कथं न वरमाप्नुमिच्छसीत्यभिहिते सा मकरन्दिका
तर्हि त्वद्वाक्यं करिष्यामीत्याह । सा च मनोरथप्रभा त्वच्चि-

क्षत्रा तां जगाद सखि । सोमप्रभोऽयं पृथिवीं जित्वा तवा-
 तियिः प्राप्तः । तत् सुन्दरि । त्वया अस्य आतिथ्यसत्कारः क-
 न्यः । इत्याकर्ण्य तया मकरन्दिकयोक्त सखि । दृष्टमात्र-
 स्यैवास्य आशरीरात् सर्वमिदं मे धनं यत् प्रतम् उपहारीकृतं
 लदीच्छति कामं स्वीकरोतु । एवं तयोक्ते ब्रह्मात् तत्प्रणयं
 दत्तपितुर्वावेद्य मनोरथप्रभा तयोरुद्वाहनिश्चयपकरणेत् ।
 सतः के. ३. ३. लब्धभृतिः पवित्रुष्टताभवद्गत् राधि ।
 तदाश्रमगच्छ साश्रित मे गन्तव्यं जातु तत्पदवीं जित्वा
 भवति मे सैन्दव्यज्जित्, गच्छेच्च मामप्राप्य अहिता-
 न्ति पराभुखम् । तदिदानीं गत्वा सैन्यवृत्तान्तं परि-
 प्राप्य ततः पुनरागत्य निश्चित्य च शुभेऽङ्गि मकरन्दिका-
 न्ति गच्छ । तदाकर्ण्य सा तथेति तं लब्धमाश्रमं
 गच्छत् । तावदेवात्र सोमप्रभो जन्मो रियकार अश्वपदवीं
 विप्रिन्धन् रसैनिकस्तथागात् । यान्त्र प्रिलिताय तस्यै
 निजमतिरि सप्पहृष्टः स्वं वृत्तान्तं श्रुति तावत्तन्ना-
 न्निक मपितुः शीघ्रमागम्यतामिति लिखमादाय कश्चित्
 दूतः सभाययौ ।

तन्नाट्येन पितुः सचिवानुमतेन सैन्येन सह सत्वरं स्वं
 नगरं जगाम । ब्रजय तात दृष्ट्वाह न चिरादागमिष्या-
 मीति मनोरथप्रभां तं देवजयञ्च प्रोवाच । अथ स देवजयः
 गत्वा तत् नवं मकरन्दिकामलोपयत्, तेन सा विरहातुरा
 सजज्ञे । सा उद्याने राखीजने सङ्गीते च न रतिमलभत, न
 च शुकानामपि विनोदनसुभगा गिरः शुश्राव । किमधिकेन
 बाह्यरमपि सा अकरोत्, किमुत मण्डनादिकम् । प्रयत्नेन

पितृभ्यामश्रुव्यमानापि न धृतिमवधात् । क्रमेण सा
विमिनोपलशयनमपि विमृज्य उन्मादिनौव पितुर्द्वेय-
कारिणी बभ्राम । यदा तु ना सलाहान्यतेऽन्यथेति चे-
न प्रतिपेदे तदा तौ परिकुपितौ तामनपतां त्व निश्चि-
निषाददेशे कञ्चित् कालम् अनेनैव शरीरेण सृज-निम्न-
वर्जिता निपतिष्यसि । इति पितृभ्यां शरा सा मद्य एव
निषादसदन गता निषादकन्या सववति । स च नि ड-
विक्रमः शोकादननय्य दुःखः तडायी चारण्यभूकरी सत-
भवत् । सोऽय दुःखः पुनोजीत तपोबलात् वेत्ति । तदप्र-
चित्रां कक्षेगति दृष्टा मया उचितम् । एतां कथाममी
राजपदसि सलुक्ता विमोच्यते । सोमप्रभव अस्य सुतां
निषादीत्वमातां मकरन्दिका भूकरजन्मनि प्राप्नोति ।
मनोरथप्रभा च त सम्प्रति जात भूमिप रश्मिमन्तं सुनि-
सुतं तदैव सम्प्राप्ताति ।

अथ सोमप्रभः पितर दृष्ट्वा तदाश्रमे स्वप्रियावासे
साप्रत सर्वमागधयन् स्थितः । ततो येन अह कपट
आश्रम नीतः, स मरीचिसुजिह्वत्वा मां गृहोत्वा अवर्णयन्,
अहञ्च जातपक्षः पक्षित्वसुलभाज्ञापलात् इतस्ततः परि-
भ्रमन् प्रदर्शयश्च विद्याश्चर्यं क्रमात् निषादहस्ते पतित-
स्त्वदन्तिक प्रातः । इदानीञ्च मे पक्षियोनिज दुःकृतं
क्षीणम् इति तस्मिन्नपसदसि कथासुक्ता विरते तस्मिन्
विदुषि शुके सपदि स सुमनोमहीपतिः प्रमेदतग्दि-
विस्मृतान्तरात्मा समभवत् ।

अत्रान्तरे भगवानुमापतिः परितुष्य स्वप्ने तं सोमप्रभः

मादिशत् राजन् । उत्तिष्ठ, सुमनोमहोदतः सकाशं व्रज,
तत्र कन्यां प्राप्स्यसि । सा मकरन्दिका पितृशापतो निषादी-
भूत्वा मुक्तालताख्या अभूत् । सा अधुना स्वं पितरं शुकतां
गन्तव्यं । अस्य राज्ञः सुमनोमहोपालस्य सकाशं गता ।
तत्र त्वां विलोक्य विनिवृत्तशापा स्वां वैद्याधरीं जातिं
स्मरिष्यति । दृष्ट्वा चान्योन्यं युवयोरन्योन्यविज्ञानविबुद्ध-
हर्षशीभौ समागमः सम्भविष्यति । इति त भूमिपतिं
सोमप्रभं स्मरदिश्य ताञ्च मनोरथप्रभां स्वभक्तां नक्तं कृपा-
परः समादिशत् भद्रे । योऽयं रश्मिमान् नाम मुनिसुतस्त्वया
वरोऽङ्गीकृतः, स रश्मतिः सुमनोऽभिधः नृपः सञ्जातः ।
तत्तत्र त्वं गच्छ, त्वां दृष्ट्वा म स्वजातिं स्मरिष्यति । एवं ते
नौ नमस्कृत्य । ते प्रभुणा स्वप्नादिष्टे तस्य नृपस्य सुम-
नसः सा निवृत्ता । सा तु निषादी मकरन्दिका तत्र
सोमप्रभमागतं दृष्ट्वा तत्पुत्रं स्मरति स्म स्व कलेवरं प्रपद्य
शायभुक्ता कण्ठे पविजनाह । सोऽपि सोमप्रभः गिरिजा-
पतेः प्रसादात् तां विद्याधरराजपुत्रीं विद्याधरीं गन्त-
व्योमिवावाप्य समाश्लिष्य च कृतार्थोऽभवत् । स च सुमनो-
नृपस्तां मनोरथप्रभां दृष्ट्वैव स्मृतस्वजातिः पूर्वां नभसश्चुरतां
तनुं प्रविश्य सहसा मुनिपुत्रो रश्मिमान् समभूत्, अगमच्च
चिरात्सुकस्तया स्वकान्तया सङ्गम्य तामादाय च स्वां पु-
त्रीम् । शुकोऽपि पक्षियोनिं मुक्ता स्वतपोभिरर्जितां वैद्या-
धरीं जातिमगच्छत् । इत्येवं देहान्तरितेऽपि देहिनामवश्यं
सम्भविता समागमः । इति निजसचिवात् गोमुखात् अ-
द्भुतां विचित्रां कथां निगम्य नरवाहनदत्तः भृशं परितुतीष ।

पुनरुत्पत्तिः ।

इति गोमुखा सचिवापरोर्विद्याधरी गुलकयामाख्याय
 पुनस्तं नारायणद्वन्द्वमध्यधातु देव । सामान्या अपि लोक-
 त्रयहितैषिण्य उतदुवदः का गतेरपि वातेन सहस्ते
 तथा च शृणु कवयजि । आसीत् पुरा नारायणो नाम
 कश्चित् कुलपुत्रः कुलधराख्यः नृपः । तेनैव विख्यात-
 पौरुषम् । स ह्यनु कदाचित् तदाजातः । अगद्वितं शुच-
 रावेष्टः स्या भाव्यः । तैर्देव त्रिवेणैः जैतु नारायणार्त्तम्
 स तु दृष्ट्वा धैर्यं त्वं नीतं निरुद्धं निरुद्धात्मनः किमर्जन-
 मिन्द्रोहिणा पशुना निहतं नृजया वा पापरा दुष्ट-
 विद्या जिहृहीतया, इह वा एतज्जातभागिनाकता कि-
 करोमि इत्यालोच्य तावुधौ रविच्छब्द इवाव पश्यतं युव-
 धीर्यं पश्येय पुनः, तमेव हन्या, तन्नातु जस दक्षेनलोचर-
 मा गच्छतम् हत्युक्तौ दुहीतो जाति दुष्टः प्रथयन्
 ततश्च स अन्त्यां परिलीयः सुनिर्जितः समभून् । देव । एव
 जितक्रोधा नैव दुःखास्पदोभवन्ति, उतपुत्रश्च न जानु
 विपदा बाध्यन्ते । तिरश्चामपि प्रज्ञा येयते न तु परा-
 क्रमः, तदिमां सिंहवृषादिसवर्जां नारायणकण्ठे

आसीत् कश्चित् नगरे कोऽपि धनवान् वरिष्ठः
 एकदा जाणिज्यार्थं मथुरां पुरीं व्रजतस्तत्र भारवीटः शृ-
 ङ्खलं भरेण युगभङ्गतः गिरिप्रसन्नवरीभूतकर्दमे स्वनि-

सञ्जीवको नाम वृषः पथि विचूर्णितैरङ्गैः पपात । तच्चा-
भिवातनिश्वेष्टं निराश्वासं दृष्ट्वा आश्वासनासमर्थः स
बणिक्पुत्रस्तं त्यक्त्वा जगाम । स तु सञ्जीवकः देवात्
समाश्वस्तः शनैरुत्थाय सृद्नि शष्पाणि अश्वन् क्रमेण प्रकृ-
तिमगमत् । गत्वा च यमुनातीरे हरितानि तृणानि
समाखाद्य स सच्छन्दचारी क्रमात् सम्पुष्टाङ्गी बलवांश्वा-
भवत्, व्यचरच्च पीनककुत माद्यन् वृषेन्द्रोपमः ।

अत्रान्तरे पिङ्गलको नाम कञ्चित् सिंहः विक्रमेण
काननमाक्रामन् समध्युवास । तस्य सृगपतेः द्वौ मन्त्रिणौ
जम्बूकावास्ताम् । एको दमनको नाम, अपरः करटकः ।
स चैकदा सिंहस्तोयार्थमागमत् यमुनातटम्, अश्वौषीच्च
तस्यारात् सञ्जीवकककुद्गतो नादम् । श्रुत्वा चाश्रुतपूर्वं
दिक्षु मूर्च्छितं तं नादं भित्ति-उल्लासन् वत कस्यायमी-
दृशो नादः । नूनमत्र महत् किञ्चित् सत्त्वं तिष्ठति, तद्वि-
दृष्ट्वैव मां हन्यात् वा वनादस्मात् प्रवासयेत् । इति सोऽपि
अपीतपानीयस्तस्मात् प्रदेशात् वनं गच्छन् भीतः सिंहः
निगृह्याकारमनुगेषु व्यतिष्ठत ।

अथ प्राज्ञः स्वमन्त्री दमनको नाम जम्बूकः द्वितीयं
मन्त्रिणं करटकमवदत् सखे । अस्मत्स्वामी पानीयार्थी
गतः अपीत्वैव पानीयं कथं त्वरितमागतः, भद्र ! अत्र
कारणं प्रष्टव्यम् । ततः जम्बूकः अस्माकं नैष व्या-
पारः, त्वया किं कौलोत्पाटनात् कपिर्वृत्तान्तः न श्रुतः ?
नगरे कापि केनापि बणिजा देवतागृहं कर्तुं बहूनि
दारूणि सञ्चितानि । तत्र कर्मकराः क्रकधेः काष्ठं पाटितं

कृत्वा यावत् यन्त्रस्थं कीलं स्थापयित्वा गृहमगच्छन्, तावत्
 आगत्य कश्चिद्द्वानरश्चापलात् ध्रुतः कीलव्यस्तविभागोऽपि
 काष्ठे समुपाविशत् । ततोपविश्य खण्डिनयेः काष्ठान्शरीर-
 म्यन्तरे निक्षिपलाङ्गूलं यावत् हस्ताभ्यां निरर्थकं कीलमुत्
 पाटयति तावत् कीलोत्पाटनसमकालमेव काष्ठखण्डेति
 वदलाङ्गूलमपाकर्तुं प्रयत्नवन् पञ्चतामसाप एव यस्य यन्-
 कर्म न, स तत् कुर्वन् विनश्यति । तस्मात् मृगराजस्य
 आशयेन विज्ञातेन किं नः प्रयोजनम् । एतत् करटक-
 कर्णं धीरो दमनकः प्रत्यवादीन् प्रभोरन्तः प्रविशन् सर्वे-
 बुधैः परिचरणीयः, कोऽहिर्नाम केवलं स्वीकरोति । न
 कुरुते ? एव दमनकेनोक्तः साऽऽ करटकः प्रात्रवेत् स्वेच्छा
 प्रभोरन्तःप्रवेशः, सेवकस्य धीः न इति करटकेनोक्तं दम-
 नकः प्रत्यवोचत् मैवं सर्वो हि आत्मानुरूपं फलं वाञ्छति ।
 खा तुष्यति अस्थिमात्रेण, केशरी द्विपदमभिधावति । एतत्
 श्रुत्वा करटकोऽवादीत् यद्येव कुरुते लानो क्रुध्यति नहि
 विशेषफलं कुतः ? ईश्वरा हि अतिकर्मशाः स्तथा हिम-
 जन्तुपरिवृताः पर्वता इव दुरासदा विषमश्च नन्ते
 दमनकोऽवादीत् सत्यमेतत् यस्तु बुधः, स स्वभावानुप्रवेशेन
 शनैः प्रभुं स्वीकरोति । ततः स करटकेन एवं कुर्विति
 अभिहितो दमनकः तस्य विद्वत् अन्तिकमुपाययौः ।
 उपेत्य च तं स्वामिनः पिङ्गलकः सिंहः प्रक्षिपत्य उपविष्टः,
 सप्रश्रयं व्यज्ञापयत् प्रभोः । अहं प्रसागतस्तव हितकर्ता
 भृत्यः, हितः परोऽपि स्वीकार्यः, नैऽपि अहितः पर-
 ज्ञेयः । अन्यतो दूष्येन्नपि क्रीडा हिमः, साऽऽ विदुः

अहितो गृहजातोऽपि मूषकः हन्यत एव । भूतिमिच्छतां
 हितैषिभ्यो भृत्येभ्यः श्रोतव्यं तैश्च अपृष्टैरपि काले प्रभो-
 र्हितं कर्तव्यम् । तस्मात् देव । विश्वसिपि चेत् न च
 कुप्यसि, नापि निरुषे नोद्वेगं जनयसि च तदहं किञ्चित्
 पृच्छामि । एवं हसनकेनोक्तः सिंहः पिप्पलकः ॥ २० ॥
 भद्र । त्वं हि मे ॥ २१ ॥ भक्तस्य, तन्निःशङ्कमुच्यताम् ।
 इति पिप्पलकेनोक्तो हसनकाः प्राव्रवीत् देव । ॥ २२ ॥
 त्वप्रितस्त्व गतवान्, तदपीतजलः किमसि विमना इव
 त्वमागतः ? एतत् तस्य वचनमाकर्ण्य सा वृगेन्द्री व्यचिन्त-
 यत् अये । ललितोऽस्मिन् हसनका, तन् किं भक्तस्य निगू-
 ह्यते इत्यालोच्य अव्रवीत् शृणु गोप्यं मे नास्ति त्वदग्निके-
 मया जलपानार्थं गतेन अश्रुतपूर्वः अमित नादः श्रुतः, न
 चाहं जानी आत्मनोऽधिकस्य वदन्ति सत्यस्य तादृक्
 नादः सः पतीति अथवा प्रजापतेर्विचित्रा सृष्टिः, तेन च
 देहप्रविष्टेन मे न शरीरं न च वनं ॥ २३ ॥
 तस्मात् मया इतोऽन्यत्र गन्तव्यम् इति बाहिन सिंह हसन-
 कोऽब्रवीत् देव । शूर, सन् कथं वनमिदं त्यक्तुमेच्छसि ?
 जलेन सेतुर्भज्यते, कर्णजपेन सेहः, अरुण्येन मन्त्रः तथा
 शब्दमात्रेण कातरः । ते चापि यन्त्रादिगद्गाः एव भयङ्करा
 भवन्ति, तस्मात् प्रभो । परमार्थमपि ज्ञाय न भेतव्यं तथा
 हि भेरीगोमायुकथानेतां कथयामि आनन्दितान् ।

आसीत् पुरा क्वापि वनोद्देशे लोकापे जीमायुः । स
 एकदा भक्त्यार्थी भ्रमन् प्रवृत्तयुद्धात् तदेवात् न शीरमेकं
 नादं श्रुत्वा भीतस्तस्मात् ययौ, ददरं च तस्य अदृष्टचरां

पतितस्थितां भेरीम् । तद् दृष्ट्वा किम्पीदृशोऽपि कञ्चित्
 प्राणी स्यात् य एवं शब्दं करोतीति सचिन्त्य यावत् निरुद्ध-
 तामुपागतः पश्यति तावत् स नाय प्राणीति वायुना
 चालितेन शरस्त्रेणाहतात् चर्मपुटान् शब्देऽय निःसर-
 तीति च बुद्ध्वा भयं जहौ । तदेव देव । शब्दमात्रेण भवा-
 दृशाः किं विभ्यति । यथादिशसि तदाह तत्तत् विज्ञातुं
 ब्रजामि । इत्युक्तेन पिङ्गलकेन गच्छ, गन्तोपि चेत् इति
 गदितः स दमनकः यमुनातटमगात् तत्र गच्छानुसारं
 गत्वा तृणानि खादन्त तं वृषभं ददृशे । ततश्च तस्यान्ति-
 कमुपेत्य तेन परिचयं कृत्वा सिंहान्तिकं प्रत्येत्य च यथा-
 वन्तु सिंहाय शशम । अयं निर्दिष्टं यदि त्वया महोर्जा
 दृष्टः कृतश्च तेन सस्तवः, तदिह युक्त्या तमानय, अहं
 पश्यामि कीदृशोऽयमिति । इत्युक्त्वा पिङ्गलकः स अहं
 तं तदनकं तस्य वृषभस्य अन्तिकं प्राहिणोत् । स च गत्वा
 तत्पार्श्वं प्राब्रवीत् भद्र । एहि तुष्टोऽस्मत्स्वामी रुगा-
 धिपस्त्वामाह्वयति । वृषभस्तु तदाकर्ण्य भयात् यदा न
 प्रतिपेदे तदासौ पुनर्वनं गत्वा स्वामिने तस्य अभयं निवेद्य
 पुनरागत्य तं वृषभं सञ्जीवकं सिंहान्तिकमनैप्रीत् । स च
 सिंहः आगतं तं प्रणतं दृष्ट्वा कृतादरः प्रोवाच भद्रं सञ्जी-
 वक । इहैव त्वं मत्पार्श्वे अकुतोभयस्तिष्ठ । तथेति प्रति-
 पद्य स्थितेन तेन वृषिण शनैः सः सिंहस्तथा उपचरितः
 यथा स सिंहः अन्यविमुखः तद्वश एवाभवत् । ततो दम-
 नकः करटकं रहोऽवादीत् पश्य, स्वामी सञ्जीवकेन हतः
 नास्मानवेक्षते । एक एवासौ आमिषं शुङ्क्ते, नावाभ्या

भाग ददाति । मूढबुद्धिः प्रभुरव्य उत्था व्यायं शिष्ये,
मयैव दोषः कृतः अमुमत्रानयता । तन्नयाह विधास्ये यथा
यमुक्ता अचिरात् विनश्यति, प्रभुश्च अस्थानव्यसनात् निव
र्त्तते । एतदमनकादाकर्ण्य कबटकोऽब्रवीत् सखे । भवतै-
वाधुना अग्रज्यसाधनं कर्त्तुं शक्यते । ततो दमनकः प्रत्य
वादीन् प्रज्ञया ध्रुव शृण्वामि, आपदि यन्त्र प्रज्ञा न हीयते,
स किं कर्त्तुं न शक्नोति ? तथाच वक्त्रकर्त्तुर्मकरस्य कथा
माकर्ण्य ।

आसीत् पूर्वं मत्स्यान्ते कश्चित् सरभिः कोऽपि वक्त्रः ।
तस्य दृष्टिभयान् तत्रस्थाः मत्स्याः पलायन्ते । स च वक्त्रः
मत्स्यान्प्राप्य तान् मृषाव्रवीत् भद्राः । इह कश्चित् जालवान्
मत्स्यान् आगतः, स जानेन युमान् गृहीत्वा अचिरात्
हनिष्यति । तन्मम वक्षसि विख्यामयेत्, कुरुष्वं मद्वनम् ।
अस्ति एकांते स्वच्छं सरः, यत्र ज्ञात धोवरेः । युष्माकं तत्र
निवासार्थम् अहं क्रमशः एकैकं नेतुं तत्र इच्छामि । तदा-
कर्ण्य मभयैस्तैर्मत्स्यैर्जडबुद्धिभिरुक्तम् एवं कुरुष्व, वयं सर्वे
त्वयि विश्वस्ता इति । ततो वक्त्रस्तान् क्रमेण नीत्वा शिला-
तले कश्चित् निक्षिप्य एकैकं भक्षयाम । अथ तान्
मीनान् नयन्त वक्त्र इदं तत्परोगतो मकरस्तं वल्कलं
नयसि मीनानिति पप्रच्छ । ततस्तं स तदेवाह यत् मत्स्या-
नन्यान् पूर्वम् । ततश्च सरुषा तेनाक्तं तर्हि मामपि तत्र
नय । ततोऽसौ यावद् वक्त्रेण शिलातले न्यस्तः, तावत् स
धीमान् मकरस्तस्य वक्षकस्य वक्त्रस्य शिरश्चकर्त्तुं, शशस चा-
गत्य तद्वार्त्तां सर्वान् मत्स्यान् । ते चापि तं प्राणप्रदा-

यिनं तुष्टाः समभ्यनन्दयन् । तस्मात् पञ्चैव बल निष्पन्नस्य
किं बलेन ? अतः च सिंहशयोरपरां कथां शृणु ।

आसीत् कश्चिद्वनं कोऽपि कपराजितः सिंहः ।
स च यय सत्त्वसयतोऽपश्यत् ततमेव तत्क्षणात् कपरा-
तयत् । ततस्ते सर्वे सम्भूय जन्तवस्तु सिंहमध्येत्य अभ्य-
भावन्त प्रभो । तत्र आहाराय पत्यहनीकैकं रुग्णं प्रेषयान् ।
तत् कथं युगात् सतीन् विजायते तापेहानि करोषि
इति तेषां वचनान् श्रुत्वा सिंहः तेषां वचनान् श्रुत्वा तैः प्रेषितं
जन्तु तैः प्रेषितं जन्तु तैः प्रेषितं जन्तु तैः प्रेषितं

कदाचित् इति वारं कदाचिदागतः । स तु स्व-
प्रेमिती वच्छन् न विनश्यत् न हन्यते न हन्यते न हन्यते
न हन्यते । तदा हन्यते न हन्यते न हन्यते न हन्यते
करोति, इत्यादि च हन्यते न हन्यते न हन्यते न हन्यते
गात् । तदागतं दृष्ट्वा सिंहो तापेन तत्र कां तदा
ममाहारवेला व्यतिजायते । तदा वधादिति तं ते अभ्य-
धिकं मया कर्तव्यम् ? इत्युक्तं सिंहस्य तापेन प्रपत्य
प्राबोधत् एव । तापेन तं तापेन । अतः हन्यते न हन्यते
च्छन् पयि हितं येन सिंहं विधृत्य चिरादुज्जितः, तदा
कर्णं लाङ्गूलसारस्य क्रोधाक्षयनयनः सिंहः समप्रदीत्
कोऽयं द्वितीयः सिंहश्च कर्णनात् । सोऽपि शशकः
आगत्य प्रभो । दृश्यतामेति तं जिनय । ततोऽन्वागतं
सिंहं शशः दूरं कृपान्तिकं गीत्वा इहान्तस्य विपु पश्ये-
त्युक्तवान् । ततस्तत्र सिंहः कर्णं विधृत्य स्व प्रति-
विम्बं पश्यति तावत् स तावत् स्वनादप्रतिनादमाकर्ण्य

सकोपः आत्मानं कूपे निक्षिप्य प्राणान् अत्याक्षीत् । शशसु
 स्वप्रज्ञया अखिलान् मृगान् तस्या आपदो मोक्षयित्वा तं
 वृत्तान्तं तेभ्यः समाख्याय तानभ्यनन्दयत् । तदेवं प्रज्ञैव
 परम बल न तु पराक्रमः यत्प्रभावेण शशकेनापि केशरी
 निहतः । तदहं प्रज्ञयैव स्वमीहितं साधयामि । एवं दम-
 नकेनीतः करटकः तूष्णीमभवत् । ततो दमनकः तस्य
 स्वामिनः सिंहस्य अन्तिके एकदा विमना इव तस्यौ ।
 पृष्ठं तेन प्रभुणा नैमः शृणुतां सः क्षताञ्जलिर्जनान्तिक-
 मब्रवीत् देव । बुद्धा तूष्णीं स्यातुं न युज्यते अतस्त्वां ब्रवीमि
 यदि स्वामिनो हितमिच्छेत् तदा अनियुक्तोऽपि ब्रूयात्,
 तदन्यथा बुद्धिं विहाय इमां मे विज्ञप्तिमाकर्णय । योऽयं
 वृषः सञ्जीवको नाम त्वया परिपोष्यते, अयं त्वां हत्वा
 गान्धर्वं चिकीर्षति, अनेन मन्त्रिणा सता त्वं भीरुरिति
 निश्चितः । पश्य त्वां जिघांसुरसौ निजायुधं शृङ्गयुग्मं
 धूनीति, अयञ्च प्रत्यहं सर्वान् प्राणिनः प्रत्यहं निर्भया
 जीवथ यूयं तृणाशनोऽहं राजा युष्माकं भविष्यामि, तदेत
 दुर्मदं मांसभोजिनं मृगेन्द्रं युक्त्या निहन्मि इत्यादिभिरन्यैश्च
 समाश्वासयति । तदेत वृषभं चिन्तय अस्मिन् ते शुभ-
 मस्ति न वेति । एवं दमनकेनीतः पिङ्गलकस्तमभ्यधात्
 बलीवर्द्धो वराकोऽयं किं मे तृणभुक् कुर्यात्, दत्ताभयं
 शरणागतमेन कथं वा हन्याम् । एतदाकर्ण्य दमनकः
 प्राह मा एवमादिशतु प्रभु । राज्ञा कस्तुत्यः क्रियते तथा
 श्रीश्च यदा द्वयोर्दत्तपदा तुल्यबलयोः तदा चला एव चिरं
 न स्यातुं शक्नोति एकञ्च विमुञ्चति । यश्च प्रभुः हितं द्वेष्टि,

अहितञ्च सेवते, स वैद्यैर्दृष्टरोगीव वर्जनीयः । प्रथममपि
यस्य परिणामे हितस्य वक्ता श्रोता च एव स्यात् तत्रैव
श्रीः पदमादधाति । यः सतां जन्तुं न नृणोति प्रत्युत
नरुणोति नृणोति, स खलु अचिरादेव विपदं प्राप्य
अनुत्पद्यते । तद्देव । अस्मिन् वृत्ते कस्तव स्नेहः ? अस्य
वा त्वयि कः ? दुह्यतश्च अभयदानं किम् ? शरणागतता
वा का ? किञ्च देव । नित्यं तव पार्श्वे मन्त्रिहितस्य गोः
मूत्रपुरीषयोः कौट्यः प्रजायन्ते, ते च मत्तकरीन्द्रदन्ता-
घातव्रणाद्धितं तव शरीरे नित्यं पीडयन्ति, तदस्य युक्तिर्नो
बध एव श्रेयान् । विपश्चित् यदि दुर्जने स्वयं प्रतिक्रिया
न करोति तदासौ क्रमशः सङ्घातं महान् नमुन्यदति तदत्र
कथामेतामाकर्णय ।

आसीत् कस्यापि राज्ञः शयने कुतश्चिदागता मन्द-
विसर्पिणी नाम अलक्षिता कापि यूका । अकस्माच्च
कुतोऽपि षवनेरितः समुपेत्य टिट्ठिभो नाम दंशस्तं शयनीयं
विवेश । कथं त्वं मम निवासनागतः, तदहमन्यतो
ब्रजामि इति तया मन्दविसर्पिण्या स दृष्टो अभिहितः ।
भद्रे । अपीतपूर्वं राजासृक् पास्यामि, मे प्रसीद, देह्यत्र
मे वस्तुमिति स टिट्ठिभस्तामब्रवीत् । सा तु तदनुरोधात्
सायं प्रत्यवादीत् सखे । यद्येवं तदासु, किन्त्वस्य राज्ञो
देहे त्वया अकाले न दृष्टव्यम्, अस्य तु सुप्तस्य रक्तासक्तस्य
वा लघुदंशः दातव्यः । तदाकर्ण्य तथेति सोऽत्र टिट्ठिभ-
स्तस्यौ । ददंशं चाशु नक्तं शय्यागतं तं राजानम् । ततश्च
ह्य दृष्टोऽस्मीति ब्रुवन्नुत्तस्यौ । ततस्तस्मिन् शठे दंशे

त्वरितं पलायितं विचित्र्य राजभृत्यैः सा यूका अलभ्यत
न्यपात्यत च । एवं टिट्ठिभससर्गात् वराकी यूका नष्टा तत्
सञ्जीवकसङ्गस्ते नैव शिवाय भविष्यति । न मे विश्वसिधि
चेत् स्वयं तं शूलपातयोः शृङ्गयोर्दर्पात् शिरो धुन्वान
द्रव्यसि । इत्युक्त्वा तेन दमनकेन विह्वलितोऽसौ सिंहः
त सञ्जीवकं हृदा बध्यममंस्त ।

ततोऽसौ दमनकस्तस्य आशयं बुद्ध्वा तत्क्षणात् विषण्ण
इव सञ्जीवकस्य अन्तिकमुपागात् । तदवलोक्य सञ्जीवक-
स्त्वमब्रवीत् मित्र । किमीदृगसि, अपि कुशल ते शारो-
रज ? इत्येव वृषेण पृष्टः स जगाद सखे । कथमेवम् अस्माक
महा कुशलम् ? की हि राज्ञां सदा प्रियः ? कश्चापि न
लभते । गच्छति ? कश्च कालस्य गोचरता न प्राप्नोति ।
इत्युक्तवन्त त सञ्जीवकः, पुनः पप्रच्छ । वयस्य । किमव्यय
उद्दिष्ट इवाय कथ्यताम् । ततो दमनकोऽब्रवीत् शृणु
यदहं त्वप्रीत्या वदामि । अद्य जडोऽसौ सृगराजस्ते
विरुद्धः निरपेक्षः अस्थिरस्नेहः त्वां भित्त्वा भीतुमिच्छति ।
अस्य च हिंस्रं स्वभावं पश्यामि । एतद् दमनकवचः पूर्व-
प्रत्ययात् ऋजुमत्या सत्यं विचिन्त्य च विमनाः प्रत्यभाप्रत
धिकं सेवाप्रतिपन्नं लुङ्गं लुङ्गपरिग्रहं प्रभु, यः सहसा वैरि-
त्वमेति, तदिमामत्र कथां शृणु ।

आसीत् मदोल्कटो नाम कश्चित् सिंहः । तस्य त्रयो-
ऽनुवरा द्वीपिवायसजस्यूकाः । स कदाचित् वने सार्ध-
भ्रष्टम् एकमुद्रमद्राचीत् । कीदृशं प्राणोति सविस्मये ऋगा-
धिपे ब्रुवति देशदर्शी वायसः उष्ट्रोऽयमिति प्राह स्म ।

ततस्तैन सिंहिन कौतुकात् दत्ताभयस्तमानीय स्वाङ्गिजं
 अनुचरीकृत्य स्थापयामास । एकदा वल्हेन केनचित् रुज्जित
 युध्यमानस्य तस्य रुद्धोच्छ्रितस्य शरीरे गजदन्तप्रहारैर्महती
 व्यथा सञ्जाता, तेन गतसामर्थ्यं स बद्धन् लेशाननुभवन्
 तैः तैरनुचरैः सह उपवासमकरोत् । ततः क्लान्तीऽतितरां
 स सिंहः क्षुत्परीतः भ्रमन् न किञ्चिदपि सत्त्वमामसाद् ।
 उवाच च तान् भृत्यान् किं कार्यमिदानीं कर्त्तव्यमिति ।
 ते प्रोचुः प्रभो ' वाच्यमस्माभिर्युक्तम् उष्ट्रेण साकं भवती
 मैत्री का ? अस्य हृण्मनः, वयन्तु मासादाः, तद्वयं
 प्रभीर्भक्ष्य एव, बद्धनामर्जे च एकस्य नाशनं नैवायुक्तमाम
 नन्ति विद्वांसः । यदि दत्ताभयमेन कथं हन्मि इति अभु-
 रीच्यते, तथाप्ययं हृण्मेवात्मानं प्रभवे यथा दद्यात् तज्ज-
 यतिष्यामः, तथात्वे स्वयं बध्दोषो नैव स्यात् । इत्युक्ते
 तेनाभ्यनुज्ञातः स वायसस्तं दासेरकमुपेत्य अवादीत् एषो-
 ऽस्माकं स्वामी क्षुधाक्लान्तः, अस्माकन्तु नास्ति किमपि,
 तद्वयमस्य आत्मप्रदानेन प्रियमाचरामः । इत्युक्ते वायसेन
 स उष्ट्रोऽपि तथैव प्रत्यपद्यत । ततः काकोऽब्रवीत् स्वायत्त
 मामधुना भुक्त्वा प्राणान् धारयतु देवः । ततः सिंहोऽब्र-
 वीत् क्षुद्रस्व किं त्वया भक्षितेन इति । ततो जम्बूकेनीतः
 देव । मां भक्षय । सिंहस्तमपि तथा निराचकार । ततो
 द्वीपी अवदत् भुङ्क्ष्व मां देव इति । तमप्यसौ नखायुध
 इति न स्वीचकार । अयोष्ट्रोऽवदत् प्रभो ' मां भक्षयतु ।
 ततः सर्वे ते तं खण्डशः कृत्वा यथासुखमभक्षयन् । तदेव
 केनापि पिशुनेन विधिना एष पिङ्गलको मयि प्रेषितः ।

गवना विधिगवाव प्रमाणमिति गृध्रोऽपि राजा हंससह
चर मेव, न तु गृध्रानुचर, राजा हंसः, किमपरैः।
एतत् सन्तोषादाकर्ण्य कुटिलो दमनकः प्राववीत् सखे।
वयस्य भव साध्यं, अगवत् एकां कथा कथयामि।

अस्मि कोऽपि टिटिभिः पक्षी सभाय्यो वारिधेस्तटे।
कदाचित् सगर्भी टिटिभी त भक्तोरभवद् एहि नाथ।
तापि ग-प्राव, अत्र प्रस्रताया मे अपत्यानि अभोधिरय
स्त्रिभिर्गणा कदाचित् हरन्। एतत् प्रियावचः समाकर्ण्य
टिटिभोऽब्रुव न प्रिये। न शक्नोत्ययमम्बुधिर्मया साकं
विरोधमाचरितुम्। तदाकर्ण्य टिटिभो अवद् मेव का
तव तुला अम्बुधिना। हितोपदेशः अनुष्ठेयः, अन्यथा
विनाशः स्यात्, अतैतां कथामाकर्ण्य।

आसात् कोऽपि कूर्मग्रीवाख्यः कूर्मः क्वचित् सरसि।
तस्यास्तां हा सुहृद्। विजटमद्गटी नाम।

एकदा अवग्रहक्षीणजले सरसि तौ अन्यसरो गन्तु-
कार्मा हंसौ कूर्मो जगाद् मित्रे। युवां यत्र गन्तुमुद्यतौ
तत्र मामपि नयतम्। तदाकर्ण्य तौ सुहृदौ मित्र कूर्म
सूचतः यत्रावां गन्तुमुद्यतो, सत् सरोऽतिदवीयः, तत्र चेत्
तव गन्तुमिच्छा, तर्हि कथामस्माक शृणु, दिवि व्रजन्
आवाभ्यां धृतामेतां यष्टि गृहीत्वा निरालापी अवतिष्ठेथाः
अन्यथा भ्रष्ट, व्यापत्यसे। तदाकर्ण्य तथेति दत्तात्त-
यष्टिना तेन कूर्मेण सह तौ गृहीतयष्टिकौ हंसौ नभ उत्-
पेततुः। क्रमात् तत्सरःसमीपं प्राप्तौ कूर्महारिणी तौ
तदधोवर्त्तिनगरनिलया जना अपश्यन्। किमेतत् नीयते

हसाभ्यां चित्रमेतत् इति तै कृत कलरवं स चपलः कूर्मोऽन्य-
णीत् । कुतोऽयं कलकलः अधस्तात् इति मुखात् तां यष्टिं
विहाय तौ हसी पृच्छन् भ्रष्ट भुवि पतितः तैर्जनेर्जि-
हतः । एव बुद्धिच्युतो जनः यष्टिच्युतः श्रमे इव नश्येत्
इत्य तयोक्तष्टिद्विभः तां व्याजहार सत्यमेतन् प्रिये । किन्तु
स्वजपि नमैतां कयां नृणु ।

पुराणन् वापि क्रुदे तयो मत्स्या । अनागतविधाता
एकः प्रमुत्पन्नमतिर्हितीयः, यद्वन्विश्वरूपीयः, ते च वद-
महपारिणः । ते कदाचित् तेन जर्जर पश्यन्, उल्लामान्
अहो तस्मिन् क्रुदे बहवी मत्स्याः सन्ति, ते वदः नृखण्
तल च दारैराभवधमाशङ्क स एतद्विदः । अहो ह्येव
प्रविष्टः अन्यत् करो ययौ । प्रमुत्पन्नमति तु निश्चित एव
तवासीत् । अह ते भयं प्रतिविधास्यामि इति त ममा-
स्यास्य ददभविश्वरूप निर्मयी व्यतिष्ठत ।

अथ ते धीवराः सज्जानस्य तस्मिन् क्रुदि जात दृष्टिबन् ।
सद्यः तैर्जर्जरलक्षितः स प्रमुत्पन्नमतिः मुदुति, अ सज्ज-
निष्पन्नं दत्ता कृत इवातिष्ठत् । एव एतद्विदः, ते नि-
निमिवातिषु अघ्नत्सु स सहसा जहे, दत्तसि दत्तिया ह्व-
रान्यतोऽप्यच्छत् । स तु ददभविश्वः उल्लामा एतन् उद्वत्तेन-
निवर्तमानि कुर्वन् मन्ददुडिर्गृहीतौ निउतश्च, सज्जान विज-
त्यात प्रतिविधास्यामि, नाहमभ्युधिर्भवात् नृणां धान्यानि
इत्युक्त्वा टिडिभो भार्या तां स्वस्मिन्नेव बन्दि अवात्सीत्
अभ्युधिश्च तस्य साहङ्गार नत् दचनमहुरीन् । वच्छति च
काले कदाचित् तस्य भार्या टिडिभा प्रवृत्तजती । समुद्र-

स्वेनोर्मिणा तानि पश्यामि किमयं मां प्रति टिट्ठिभः
 समाचरिष्यतीति कीतुकात् जहार । अथ सा टिट्ठिभौ
 तदेतत् व्यसनं प्राप्तं यन्मया तत्र पुरतः प्रीक्ष्यम् इति रुदती
 व्याहरत् । ततः स टिट्ठिभः, धीरस्यां गिर्यामभाषत । पश्य
 प्रिये । किमहमस्य पापस्य जलधेः कर्षामीति । इत्यभि-
 धाय सर्वान् पक्षिणः सन्धाय सा परिभन वदन् तैः सह
 प्रभुं गरुडं शरणं ययौ । उवाच च प्रभो । सति नाथे
 त्वयि अविना अनावशिव मां पराभूय अण्डा समाप-
 हताः । ततः क्रुद्धेन पक्षिपतिन विस्मयो हरिरमुषिम्
 आक्रीद । तत्र संशोप टिट्ठिभः पक्षिणः जहादयत् । तस्मात्
 धीमता अत्यक्तधैर्येण आपदि भाष्य, यद् भवतु इदानीं ते
 उपस्थित पिङ्गलान् सह युजन् । ततः उत्क्षिप्तलाङ्गूलः
 चतुर्भिः पादैः सजं तदा त्वयुधास्यसि यदा स त्वां प्रति
 आक्रमिष्यते । एवं त तत्क्षणेऽनुत्ता सा दम्भकः, गत्वा
 करटकाय सिद्धं कार्यमभाषत । ततः राज्जीवकः शनेः
 सप्रभोच्चित्तसिद्धितेजोऽग्राहं पिङ्गलकान्तिकमगात् । अद्रा-
 क्षीच्च उत्क्षिप्तलाङ्गूलं रुद्राद्विक्रं त युयुत्सुं सिंहम् ।
 सिंहोऽपि तं शङ्कया रघुवृत्तमस्तनं सञ्जीवकम् । अथोत्-
 पत्य स सिंहः तदेति न हृषी प्राहरत् । हृषीऽपि तस्मिन्
 सिंहे शृङ्गाम्याम् । इत्यनुभजोऽग्राहः प्रावर्त्तत । तच्च दृष्ट्वा
 साधुः करटकः दम्भकमद्रवीत् सखे । किमिदानीं
 स्वार्थसिद्धये प्रभोर्व्यसनं त्वयोत्पादितम् । प्रजानुतापेन
 सम्पद्, शाल्येन जैत्री, तथा पालयेण कामिनी न
 खलु चिरस्थायिनी भवेत् । अलं वा यः हितवाक्यावमा-

निलो बहु ब्रूते, स तस्मात् कपिः सूचीमुख इव बहुदंष्ट्रं
लभते ।

आपन् पूर्वमवस्थे बहवो वानरा यूयनारिणः । ते
खलु शीते खद्योतं दृष्ट्वा अस्मिन्मन्त्रिभ्यस्तन्वन्तः । ततस्ते
तस्मिन् तृणपर्णानि विन्यस्य बह्वन्तर्याम्यन् । तेषां त्वेक
मुखानिलैः खद्योतमधमन् । तदन्तर्येण ततस्तु पक्षे
सूचीमुखो नाम तं ग्राह्यं न । इति । खद्योतेऽयं मा
लेशोऽनुभूयते । तदाकाशेऽपि इति । तं न कः पश्येत् । उच्यते
दध्येत्य तथैव व्यवहारयत् । तेन च तन्मन्त्रिणैः देवस्य कश्चि-
दुकोपः । चूर्णयामास च न सूचीमुखं विन्यस्य विन्यस्य
तस्मात्तस्य न वक्तव्यं यः । तेन च तन्मन्त्रिणैः पश्यन् वि-
वदामि, अतस्तेऽर्धेऽहस्यया दृष्ट्वा पुनः कृतं, परमेतत्
शुभमावहति । तदत्र अत्र चेतान्मन्त्रिणः ।

पूर्वमास्तां द्वौ भ्रान्तौ इति क्स्मृत्वा इति पुनः पुनः पुनः ।
तौ धनोपार्जनाय पितृदेवतां देवतान् बह्वन्तर्याम्यन्
नारमहस्रहयमुपार्जितवती । अतस्तेऽपि नारमहस्रह-
समुत्सुकाः पुनः खलु नगरम् । ततस्ते च खलु नारमहस्र-
दीनारशतं विभज्य बह्वन्तर्याम्यन् तान् दीनारान् इव विद्वान्
निचखूतुः । एकदासी दृष्ट्वा विद्वान् दीनारान् तस्मात्
तरुतलात् खैरं तान् सर्वान् दीनारान् दृष्ट्वा दृष्ट्वा
अथ मासमात्रे गते स दृष्ट्वा विद्वान् धनं विद्वान् इति
विभजावस्तान् दीनारान् तस्मिन् न पश्यन् । ततस्ते
धनं बुद्धिस्तथेति तेन सह तस्मात् तन्मन्त्रिणैः पश्यन्
दीनारान् निहितवन्ती निचखान् । ततस्ते विद्वान्

दीनारा न दृष्टाः तदा शठोऽसौ दुष्टबुद्धिः सविषादं
 धर्मबुद्धिमभ्यधात् दुरात्मन् । नीताः खलु त्वयैव ते
 दीनाराः, तद्देहि मे तदर्द्धमिति । न मया नीतारस्ते,
 त्वयैव नीता इति स तमाह स्म । गृह्यन्तीत्यं कलहे
 संप्रवृत्ते यं दुष्टबुद्धिः शिरसि कराणां कुर्वन् राजकुल
 तं धर्मबुद्धिमजयत् । तत्र उक्तं वरुणपत्नी तौ अनासा-
 दितगमाखे राजपुरुषैर्विधृत्य स्थापितौ । अथ दुष्टबुद्धि-
 स्तान् राजाधिकृतान् प्राब्रवीत् अत्र मनसाक्षी वनदेवता
 विद्यते सा यद् वदियति तदेव प्रमाणमवधारितां
 युष्माभिः । ते च राजपुरुषा विस्मिताः प्रातः स्वयमेव वयं
 प्रेक्षामहे इति सम्मचुः । ततस्तौ धर्मबुद्धिदुष्टबुद्धी उभौ
 दत्तप्रतिभुवौ विभिन्नौ विमुक्तौ स्व' स्व' गृहं जग्मतुः ।
 दुष्टबुद्धिस्तु यथावत् वनं दत्तार्थं पितरं रहसि ग्रीध्रं चाम्बि-
 न्निवाहि त्वं वृक्षकोटं गत्वा तत्र स्थितः मनसाक्षी धूरा
 दूलाभात् । वादमित्युक्त्वा स तस्मिन्नेवाहनि तत्र गत्वा
 तस्य वृक्षस्य कोटरे तथैव स्थितः । अथ प्रान्तप्रेक्षितं
 शिकैर्गत्वा यावत् पृच्छते कस्तान् दीनारान् हृतवानिति
 तावत् स वृक्षकोटगतः तयोः पिता दीनारा धर्मबुद्धिना
 हृता इति तान् कुटुम्बवदत् । ततस्ते राजपुरुषाः तद्-
 सम्भाव्यं निश्चितं दुष्टबुद्धिः कोऽपि रात्रावत्र स्थापित इति
 निश्चित्य तत्कोटरे धूममददन् । तेन भयेनाल्लान् स
 तस्मान्निर्गच्छन् अधीनिपत्य भुवि तयोः पिता पञ्चत्व-
 मगात् । तदवलोक्य यथावस्तु विचार्य धर्मबुद्धये तान्
 सर्वान् दीनारान् दाप्रदित्वा निवृत्तहस्तजिह्वस्तं दुष्ट

बुद्धिं देशान्निरवासयन् । तदेवमन्याय्या बुद्ध्या कृतं कार्यं
मेव कदाचित् शुभमावहेत् । न्याय्या तु बुद्ध्या वक्त्रेण
अहेरिव प्रतीकारं कुर्यात् ।

पूर्वं कोऽपि भुजङ्गः वक्त्रेण कस्यचित् जातं जातमपत्यं
मागत्य भक्षयामास, स तु वक्त्रेण परं सन्तापमवाप ।
अथ कस्यचिदुपदेशात् तेन वक्त्रेण नकुलालयात् विल-
मारुह्य मत्स्यमांसं व्यक्रीर्यत । नकुलश्च निर्गत्य तत्तत्
मत्स्यमांसं खादन् विलप्रविष्टः तं भुजङ्गमबधीत । एव-
मन्यच्च कार्यं मे शृणु ।

आसौत् कश्चित् बणिकसुतः पितृव्यात् तुलाशेषः । स
खलु लौहपलसहस्रेण घटितां तां तुलां कस्यापि बणिजो
हस्ते निधाय देशान्तरमगात् । अथ तस्मादागतोऽसौ यावत्
त बणिजं तुलां न मार्गति तावत् स आखुभिर्भक्षितेति
तमब्रवीत् । सोऽपि बणिकपुत्रः सत्यं सुखादु तत् लौहं
तेन तदाखुभिर्जग्धमिति हृदि हसन्नब्रवीत् अयाचत च त
बणिजं भोजनम् । सोऽपि सन्तुष्टः तत् तस्मै दातुं प्रत्य-
पद्यत । ततः स बणिकसुतः अस्य बणिजः सुतं सहहृत्य
स्नातुं प्रायात् । ततः स धीमान् बणिकसुतः स्नात्वा अर्भकं
तं कस्यचिद् सुहृदो गेहे गुप्तं रक्षित्वा एक एव तस्य
बणिजो गेहमाजगाम । क्वासौ मे अर्भक इति पृच्छन्त त
बणिजः स बणिकसुतः सविषादं श्येनेन केनचित् सन्निपत्य
सोऽर्भको नीत इति प्रत्यवादीत् । त्वया मे पुत्रं पृच्छादित
इति क्रुद्धेन बणिजा राजकुलं नीतः स बणिकतनयः ।
राजपुरुषेषु तेन तत्तथा भणितम् । सत्यैश्च असम्भाव्यमिदं

श्येनो नयेद्भक्तमिति अभिहितो बणिक्पुत्रः प्रत्यवादीत्
 यत्र देशे मूषकैर्महानुला भक्षिता तत्र श्येनो द्विषामपि न
 नयेत् किं पुनर्भक्तम् । एतत् श्रुत्वा कौतुकात् पृष्ठवन्तस्ते
 राजपुरुषा बणिजस्तस्मात् तां लोहतुलां बणिक्सुताय
 दापयित्वा च तमर्भकं प्रत्यर्पयन्तं बणिक्सुतमभ्यनन्दयन् ।
 तदेव चातुरी अवश्यमेव प्रकाशतां गता प्रयोक्तार
 भृशमनुतापयतीति । एतत् करटकात् श्रुत्वा दमनको
 हसन् प्रत्यवादीत् मैवं किं वृषयुद्धे सिंहस्य पराजयोऽस्ति ?
 कासी मत्तेभरदनाघातवनव्रणाङ्गः केशरी, क्व वा प्रतोद-
 क्षतविग्रही दान्तः वृषभः । यावत् तौ जम्बूकी परस्परमिदं
 जल्पतः, तावत् सिंहनासौ सञ्जीवकी युद्धे निहतः ।
 तस्मिन् निहते स खलु दमनकः करटकेन सजं तस्य मृगा-
 विपस्य पार्श्वे स्थितः सम्प्रहृष्टश्चिराय अप्रतिहत मन्त्रित्व-
 मवाप । एवं मन्त्रिवरात् गोमुखात् नीतिविदां बुद्धिवि-
 भवसम्पन्नां चित्रां कथामाकर्ण्य युवराजो भृशमनन्दत् ।

एकप्रदितमस्तरङ्गः ।

ततः शक्रियशानिहितमुत्कण्ठितं तं नरवाहनदत्तं
 विनोदयन् गोमुखः पुनरभ्यभाषत । देव । त्वया प्राज्ञकथा
 श्रुता साम्प्रत सुगन्धकथामिमां शृणु ।

पुरासीत् सुगन्धबुद्धिर्नाम कस्यचिदाक्यस्य बणिजः
 सुतः । स कदाचित् बणिज्याये कटाहद्वीपमगात् । तस्य

भाण्डमध्ये महान् अगुरुसञ्चयः स्थितः । तत्र च विक्रेता
कश्चित् परभाण्डस्य तस्य तत् अगुरु न जग्राह तत्र च
यो जन आसीत् स तत्र तदस्तीति न विवेद । एकदा
काष्ठिकेभ्यः अङ्गारान् विक्रीणतो जनान् दृष्ट्वा स बणिक्
जडबुद्धिस्तदगुरु दग्ध्वा अङ्गारानकरोत् । तत्र अङ्गार-
मूल्यान विक्रीय ततो गृहमागत्य च स तदात्मकीश्वरं
शंसन् लोकेषु हास्यतामगमत् । तदेवमगुरुदाही कथितः,
साम्प्रत तिलकाङ्कः श्रूयताम् ।

अभूत् कश्चिद् ग्रामीणो भूतपूर्वक्षणीयः । स कदा-
चित् तिलान् गृष्ट्वा भुक्त्वा च खादून् तानवेत्य गृष्टानिव
तान दहन् तादृशानिव प्रापु भूमावपत् । अथ गृष्टेषु
नेष्टु अजातेषु जना नष्टार्ये तमहसन् । तथा जले अग्नि-
क्षेपकमधुना शृणु ।

ग्रामीण कश्चित् सन्दुद्धिः पुरुषः । स चैकदा निजायां
प्रभाते देवतापूजा करिष्यतीति समचिन्तयत् । तदुपयुक्ती-
मप्य जलकुण्डादग्री जलानली एकत्र स्थापयानि, येन ती-
ग्रात्रं प्राप्नुयामिति । एवमग्रेत्य स जलकुम्भान्तं अग्नि-
चिक्षा सुष्वाप । प्रातश्च यावत् अग्निं नष्टन् अज्यु च शु-
क्लम् अङ्गारमलिनञ्च वीक्षते तावत् तस्य मुख ताड्येवा-
भवत् । नष्टवन्ति जनः सहासोऽभूत् । तदेवम् अग्नि-
कुम्भवाचां श्रुता, साम्प्रत तादृशान् जलान् ।

अभवत् कश्चित् मूढमतिः मूर्खः पुरान् कश्चिद् देशे ।
स कदाचित् भार्यां विपिटव्राणां गुरुञ्च उन्नतनासिक
दृष्ट्वा तस्य प्रसुप्तस्य गुरोर् नानिका कृत्वा अग्रहीत् अरोपयञ्च

द्विषष्टितमस्तरङ्गः ।

चौरस्तस्य गावो दृष्ट्वा हर्तुमचिन्तयत् । तस्मिन्नैव क्षी
कश्चिद्राक्षसः तं द्विजं खादितुमेच्छत् । एतदर्थञ्च निमि
गच्छन्ती तौ चौरराक्षसौ देवात् मिलितौ अन्योन्यमुत्पाधौ
तत्र ममं प्रययतुः । अहमादौ धेनुं हरामि, यतस्त्वद-
गृहीतोऽयं सुप्तः द्विजः यदि प्रबुद्धः स्यात् तदा कथमहं
धेनुं हरेयमिति । सैवम्, अहमेव पूर्वं विप्रं खादामि नो
चेत् क्षियमाणाया गौः खुरशब्देन अस्मिन् द्विजे प्रबुद्धे
मम पवित्रस्यो वृथा स्यादिति । यावत् तौ विप्रभवनं प्रविश्य
कलहायेत तावत् स द्विजः प्राबुध्यत । प्रबुध्य च गृहीत-
क्षणाय रज्जोघ्नपद्मजापिनि तस्मिन् द्विजे तौ चौरराक्षसौ
दावेन एव गच्छन्तौ । इत्थं तयोर्भेदो यथा द्विजस्यास्य
हितायाभूत्, तथा काकेन्द्रचिरजीविनोर्भेदः अस्माकं
हिताय । इत्येव वज्रनासेन मन्दिनाभिहिते स कौशिक-
राजः प्राकारकर्णं नाम अपरं मन्त्रिणं पृच्छति स्म । सोऽ-
ब्रवीत् प्रभो । चिरजीवी अयं शरणागतत्वादनुकम्प्यः ।
पूर्वं - एतत्तदक्षर-य स्वमांसं शिविरदात् । एवं तस्य
तदन निशान्य कौशिकपतिः झूरलोचनं नाम सचिव
पप्रच्छ । सोऽपि तथैवाभ्यधात् । ततो रक्षाक्षनामा मन्त्री
राज्ञा परिवृष्टः प्राब्रवीत् राजन् । अपनयेन एतेर्भन्त्रिभि-
र्भवान् नाश्यते । मूर्खो दृष्टव्यलीकोऽपि जातु शान्त्वेन
तुष्यति । तदत्र कथामेतामाकर्णय ।

आसीत् कश्चित्तच्छा । तस्य भार्या प्रियातीवाम-
नामेकदा अन्यदुरुषासक्त्याम् अन्यलीकतः हुत्वा तत्त्वं जि-
ज्ञासुमानस्तामवदत् प्रिये । राजाहदाहं रुदूरं प्रयामि-

तत्त्वया मम किञ्चित् पाथेयं सक्तुं प्रदीयताम् । तथेति तत्रा
दत्तपाथेयः स गृह्यात् निर्गत्य सातुगः सुगुप्तं गृहमेत्य
अलक्षितः एतन्मम - - - - - । सापि तन्मायां पव-
पुरुषमानीय तेन साज खद्यां एतन्मम यदा पदं पति
सृष्ट्वा तत्रस्थमेव तं पतिरभ्यस्यत । किं च तस्मिन् तदु-
पपत्तिर्बहुलत्वां पप्रच्छ प्रिये । तूतिं पितृ प्रियोऽह-
मधिकाः, अथवा पतिर्ह ? - - - - - । अतुना सा त जाह
निजगाद् प्रियो मम पतिस्तस्य एते ममपि पतिव्यभिच-
इदञ्च स्त्रीणां सहजं चाप्य, निजपतिरिति प्रिये ? आ तां
यदि नासिका न तुः तदा निजपतिरिति यत्नं व्यत् । एव
तस्या वचः कुलटायाः एतेन पुत्रः सुतः पतिरनी तया
मानुषः श्रद्धातजावर्जितः अतुना पातरीत् गद्व । दृष्टं
तया, तमेव मे साक्षी, इदमीदृशी तया मता, अभूमेव
मान्तामन आश्रितः, तमेव मे साक्षी, इदमीदृशी तया मता, अभूमेव
श्रद्धास्थी तातुत्क्षिप्य सातुगः स जडः प्रिये अग्रहत् ।
इत्यं - - - - - । दीप्ते नृपः एतन्मम एतन्मम
नास्यत्वं गच्छति च । तस्मै विरचितो - - - - -
रक्ष्यः । उपेक्षितोऽयं मेवो दुर्ममिव रक्षितार हानिपति ।
इति रक्षावचनमाकर्ण्य कीदृशेन सप्तवीत् अह ।
अस्मद्वित कुर्वन्नरो साधुरिमानवरां गतः, तत् अथमेषः
न संरक्ष्यः, किंवा अह मेजादौ कुर्यात् । इत्युता स उन्मू-
राट् मन्त्रिवाक्यं निराचकार, अन्ताजमातास च न
वायसं चिरजीविनम् । ततः स विरजीवी तजुल्लूकं
व्यजिज्ञपत् देव ! किं मे एतद्वस्थस्य जीवनेन । तस्मै विर-

वचयित्वा अग्निं दापय, अहमग्निं प्रविशामि । वरमह-
मुलूकयोनिं हुताशनात् वरं याचे तस्य वायसवाजस्य प्रति-
तिथोऽनुरवितुम् । इत्युक्तवन्त त रक्ताक्षो विहसन् जगाद
अन्तराग्नीं प्रसादान् त्वं स्वस्य एव किं ते अग्निना, यावत् ते
काकत्वं न तावत् ते कौशिकत्वं न भविता, विधात्रा
यो यादृशः हतः, स तादृश एव स्यात् । तद्वच कष्टाभेका-
मावाणेत ।

पूर्वं कश्चिन्मुनिः कल्याणे हस्तच्युतां सूर्यिकां हि
प्राप्य क्षणाय तदीयतात् कल्याणकरीत् । कारितं जन्म-
यौतमासाश्च न वर्धितां तां दृष्ट्वा स मुनिः ब्रह्मणे उवाच-
जगदिन्द्र, उह, यदीयं च विभावसी । प्रत्यक्षे हि
क्षितमित्तां कन्यां परिणयस्व मेति । तदाचार्यं रजिरत्रवे-
ब्रह्मन् । अतोऽपि मे प्रो वसवन्, स हि बरेज का स्व-
यति । तदाचार्यं स मुनिस्तं विरुज्य तथैव मेवमाचय-
द्वयद्वय । ततः सोऽब्रवीत् भगवन् । अतोऽपि वारुणिकवान्-
स वरात् मां हिंसु दिगति । इत्युक्तः स मुनिर्वीरुमाकृ-
तग्रीवावद्वत् । वायुरुवाच अतोऽपि मेलाः ब्रह्मयन्त, तदेक-
मेका मेति मुनैस्तद्वर्णिवत् तन्निजं तावत् गोऽपि
त जगाद ब्रह्मन् । भूपका जता ब्रह्मयन्ताः ते मत्तं किद्राणि
कुर्वते । एवं क्रमेण देवतेर्गानिभिद्य प्रत्युक्तो महर्षिर्देवराभव-
मेकं तूष्णजगदुन्मात्र, उवाच च ब्रह्ममेतां परिणयस्वेति ।
सोऽवदत् ब्रह्मन् । कथमेतां विल प्रवेक्ष्यतीति रुमाद्रिस्थ-
तामिति । ततः स पूर्वजत् तुलिकैवायु इति तां सूर्यिकां
क्षत्वा तस्यै आखवे प्राद- । एव सुदूर गत्वापि यो

यादृशस्तादृश एव सः । तत् त्वं कदापि उलूकी न भवि-
ष्यसि । इत्युक्तो रक्ताक्षेण स चिरजीवी व्यतिष्ठत् नीतिज्ञ-
स्यास्य वचनं राज्ञानेन न कृतं श्रेया इति सर्वे मूर्खाः, तन्मे
कार्यं सिद्धमेव । इति सच्चिन्तयन्त तं चिरजीविनमा-
दाय रक्ताक्षवाक्यजविशगन्धैव तद्बलवर्धितः कौशिक-
राजः लं जिलयं प्रतप्ये । चिरजीवी च तद्वृत्तेन मांसा-
हिना परिपोषितः तदागच्छेत् । बली सुप्रबलः सम्-
भवत् ।

एकदासौ तं गुरुरेवमवदत् देव । यामि अहम्,
आश्वास्य तं काकराजम् यथा शक्तः । येनाद्य
रात्रौ निपत्य युष्माभिः स निहन्यते । अहमस्य त्वत्-
प्रसादस्य निष्कृतिं कृत्वा कृतकार्यो भविष्यति, यूयं
तृणार्थैर्द्वारमाच्छाद्य लोकाभ्यन्तरे तदापातभयात् रक्षिता-
स्तिउन्तु । इत्युक्त्वा तृणार्थादिच्छन्नहारगुहातरान् उलू-
कान् कृत्वा चिरजीवी नन्देति जगत् । ततो
वायसैः स सम्भूय चञ्चुप्रलब्धितेन दन्तिद्वौ गच्छति तु
वह्निना तेषां कृत्वा तृणार्थादिभिर्गुहाद्वारं उद्वालयामास,
ददाह च क्रमेण सर्वांस्तान् कौशिकान् समिद्धाग्निना ।
इत्यंशून् विनाश्य चिरजीवी तं मेघवर्णं वाहयन्तं
दीत् देव । रक्ताक्ष एव तस्य रिपोः सुमहान् नीतिनिपुणो
मन्त्री आसीत्, तस्य वाक्यमकुर्वता मद्वृत्तेन तेन अहं
सुरक्षितः । यच्चासौ तद्वचनं न चकार, तेनैवामौ मूर्खः
मया विश्वास्य व्याजानुवृत्त्या अहिना मण्डूका इव
घातितः ।

पूर्वं कश्चिद् हृदो भुजङ्गः सुखेन भोज्यमलभमानः
 कस्मिंश्चित् भरस्तीरे विनिङ्गलस्तस्थौ । तथा स्थितं तं सुदू-
 रात् भेकाः पप्रच्छ, ब्रूहि कथमस्मान् पूर्ववन्न भक्षयसि ?
 एव पृष्टः स एवमस्तान् भेकानवादीत् मया मण्डूकाननु-
 भावता कस्यचिद् ब्राह्मणस्य पुत्रो भ्रान्त्या अङ्गुष्ठे दष्टः पञ्च-
 त्वमगात् । तच्च दृष्ट्वा तल्लिङ्गा अभिघ्रापेन अहं भेकानां
 वाहनीकृतोऽस्मि, तत्कथं युष्मान् भक्षयामि प्रत्युत वहामि ।
 तदाकर्ण्य तेषां राजा वाहममुत्सुकः जलात् उत्तीर्य
 गतभीर्मुदा तत्पृष्ठमाकरोह । ततस्त वाहनसुखैर्वशीकृत्य
 एकदा आज्ञानमवसनमिव कृत्वा सकपटमुवाच देव ।
 आचारेण विना नाहम् एकस्मिन् पदं गन्तुमर्हति, तन्मै
 अग्रज देहि, श्रुत्वा हि अहन्तिर्न वर्तते । तदाकर्ण्य भेक-
 राजस्तमभ्यधात् भद्र । कांश्चित् परिमितान् ममानुचरान्
 भुङ्क्ष्व । ततः सोऽहिः क्रमात् यथेच्छमहीनभक्षयत् । स च
 मण्डूकराजस्तद्वाहनाभिमानान्वस्तत भेकाभिभवनं सेहे ।
 एवं स गूर्खः हृद्वेनाहिना यथा वञ्चितः तथा मयापि
 अनुप्रविश्य ते विपवो हताः । तस्मान् राज्ञा दृढात्मना
 नीतिविदा भवितव्यम् । जडो हि प्रभुर्यथेष्टं भुज्यते
 हन्यते च । देव । इयञ्च श्रीः सदा द्यूतलीलेव मकण्टका
 वारिवीचिव चपला तथा मदिरिव विमोहिनी । सा तु
 धीरस्य दुर्गन्धस्य विनिङ्गलस्तस्थौ विशेषज्ञस्य सेतुकाद्वि-
 राज्ञः सकाशे पाशबद्धेव तिष्ठति । तदिदानीं त्वमव-
 हितः विद्वद्वचनस्थितः सन् अरीन् निहत्य सुखेन अकाण्डकं
 राज्ञं शाधि । इत्युक्तो मन्त्रिराजेन चिरजीविना स मेव-

वर्णः जाकराट् तं सन्मान्य तथैव राज्यमकार्षीत् इत्युक्त्वा
गोमुखो भूयो वत्सराजसुतमभ्यधात् देव । प्रज्ञया तिर्यग्-
भिरपि राज्यं भुज्यते, निष्प्रज्ञाश्च अवसीदन्ति, उप-
हास्यन्ते च लोकैः । तथात्र कथामपरां निबोधतु देवः ।

आसीत् कस्यचिद् धनिनः जडमतिर्गो भृत्यः । स
अजानन्नपि जानामीत्यभिमानात् तस्य प्रभोरङ्गे कर-
मदात् । ततस्तेन स्वामिना अवमतः परित्यक्त्य स भृश-
मवसत्ताद् । अपरौ भालवन्त्रातरी निशम्येताम् । द्वौ
विप्रौ अभूताम् । तयोः पैलकमद्वैधं वसु आसीत् । कालेन
विभज्यमाने पित्र्ये न्यूनाधिकविवादिनौ उपाध्यायं
मध्यस्थमकार्षीम् । स च तावभाषत प्रतिवस्तु समीकृत्य
विभज्यतां, येन तुदगेर्गूनाग्निकृत्रिभरगतः कलिर्न भवेत् ।
तदाकर्ण्य पैलकमद्वैधं सर्वं पशून् पत्येकं द्विधा कृत्वा
तौ मूढौ विभजतः स्म । एकासीद्वासी सापि ताभ्यां
द्विधा कृता । तत् सर्वं ज्ञात्वा राज्ञा तौ सर्वस्वञ्च दण्डितौ ।
एवं हि मूर्खा मूर्खोपदेशात् द्वौ लोकौ नाशयन्ति, तस्मात्
प्राज्ञः मूर्खान् न आश्रयेत्, पण्डितानेव सेवेत । असन्तो
षश्च दोषाय भवतीत्यत्र कथा निशम्यताम् ।

आसन् क्वचित् केचित् भिक्षासन्तोषशालिनः प्रप्रा-
जकाः । तानवलोक्य कतिचित् रुद्धोऽन्योन्यमनुवन्
अहो भिक्षाशिनोऽपि एते प्रप्राजकाः पीनाः । तेषाञ्चेकः
प्राब्रवीत् कौतुकमत्र वो दर्शयामि । अहमेतान् पूर्ववत्
भुञ्जानानपि कृशीकरोमि । इत्युक्त्वासौ एतान् क्रमेण
गृहे एकैकशः एकाहम् उत्तमं षड्विधरसमाहारं भोजया-

भास । अथ ते मूर्खाः परिव्राज तथास्वाद स्मरन्तः पूर्व-
वत् भैक्ष्यभोजनं न अभिलषन्ति स्म, दुर्बलाश्चाभवन् ।
ततः स आहारदाता तेषां सुहृदां मध्ये तान् तादृशान्
प्रदर्श्य सहासमब्रवीत् तदा भैक्ष्यसन्तुष्टा हृष्टाः पुष्टाश्च
अग्नी आसन्, इदानीमसन्तोषदुःखात् दुर्बलतामगमन्,
तस्मात् प्राज्ञः सुखमिच्छन् सन्तोषमवलम्बेत । लोकयो-
रुभयोरपि असन्तोषः दुःखदुःखहेतुरिति तेन सुहृदा
अनुमिष्टा अपरे सुहृदः दुःखास्तदमसन्तोषमत्यजन् । कस्य
वा तादृशसङ्गो न शुभाय ? अथ च देव । सुवर्णमुग्धो
निश्चल्यताम् ।

कश्चित् युवा जलं पातुं तडागमगात् । स तु जडः
वर्णमूलरूपं पक्षिणः सुवर्णवर्णं लोभं पश्यन् सुवर्णं मत्वा
पक्षिणः, उच्चक्रमे । क्रमशस्तस्य स पक्षी धावत एव प्रनष्टः
दूरमगात्, तडागजलञ्च पश्चात् पतितं विस्मृतमार्गस्य तेन
नासादितम् । इत्यमवसाह गच्छन् स स्नेहं पित्रा दृष्टः गृहं
नीतश्च । एवमबुद्धयो निर्विवेका मृषाज्ञानैर्विमुह्यन्ति,
व्रजन्ति च परेधासुपहास्यतां शोच्यताञ्च बन्धूनामिति ।
अथच्चापरो महामूर्खवृत्तान्तः श्रूयताम् ।

कस्यापि वणिजः पथि भारवाही उष्ट्रः अवससाद ।
स वणिक् भूलं कञ्चिदब्रवीत् अहरितो गत्वा अन्यमेक-
मुष्ट्रं क्रीत्वा आनये, यो हि अस्य करधस्य भारादध्वमाह-
रेत् । युष्माभिरत्र स्थितैः मेषागमि यथा एतासु वस्त्रपेडासु
जलं चर्मणि न स्पृशेत् तथा कार्यमित्यभिधाय तान्
सर्वान् अनुगान् उष्ट्रस्य पार्श्वे अवस्थाप्य स वणिक् प्रस्थितः ।

वनप्रवर्तितुं प्रारभत । तद्यास्माभिः कार्यं यथा ना
 पेडाचर्माणि मृशेत् इति स्वामिनोक्त इत्यालोक्य
 जडमतनः पिडाभ्यः वस्त्राणि कुट्टा तैश्चैर्वस्त्रेणानि च
 ख्यम्यवेष्टयन्, तेन च वस्त्राणि तानि विनष्टानि सर्वाणि
 पापाः । कथमग्निः सर्वाणि मे वस्त्रानि नाशितानि
 इत्यागत्य स बणिक् तात् सक्रोधमवादीत् । ते च ज
 प्रभुणैवादिष्टमन्त्रसः पिडाचर्माणि रक्षितुं, तत् कोऽद्या
 द्वाप इति प्रत्यवदन् । चर्मसु चाद्विषु वस्त्राणि न नष्टेयुः
 चर्मरक्षणं वस्त्ररक्षणार्थमेव मयोक्तम् । इति तान् प्रत्यभिष्ट
 अन्यकरमन्यस्तभारः । स बणिक् गृहं गत्वा कृत्यात् त
 सर्वस्वमदण्डयत् । एवमज्ञानाशया मूर्खा विपरीतमार
 स्वार्थं परार्थञ्च हन्ति । अथ च अप्रद्विकारुः सन्नेपिण र्
 म्यताम् ।

अध्वगः कश्चित् ऋणेन अष्टौ अपूपान् क्रीणाति र
 तपाञ्च षट् भुक्तासौ न तृप्तिमाप परं सममे भक्षित
 तस्य तृप्तिरुदपद्यत । ततः स जडः सुषितोऽस्मि
 मयादित एव अयमपूपो न भक्षितः येनास्मि तर्पितः
 चक्रन्द । इत्येवं शोचन् क्रमात् तृप्तिमजानन् स जडः
 हसितो जनैः । कश्चित् मूर्खो दासः केनापि बणिजा अ
 हितः भद्रः । रक्ष दारं विपण्याः, यावदहं गृहं प्रविशामि
 इत्युक्त्वा तस्मिन् बणिजि गते स दासः द्वारपट्टकं विप
 अंसे आदाय नटं द्रष्टुमगात् । अत्रागच्छन् स बणिक्
 तत आगच्छन्तं दृष्ट्वा निरभर्तुं सयत् । त्वयोक्तं द्वारं
 रक्षितम् इति सोऽवादीत् । इत्येव शब्दमात्रपरीता

विद जडः केवलमनर्थाय भवति । साम्प्रतं महिषमुग्धा-
ऽपूर्वः निशम्यताम् ।

आसीत् कश्चित् महिषपालः । तेन चैकदा गत्वा राजा
विज्ञप्तः, महिषो मे भक्षितो ग्राम्यैरिति । अथ राजा
ग्राम्यान् तान् महिषभक्षकान्नाग्राम्यमप । स महिष-
स्वामी तेषां सन्निधौ राजानमभ्यधात् देव । तडागसन्निधौ
वटतरोरधः एभिर्मे महिषो हत्वा भक्षित इति । तदाकण्य
तेषामेकः वृद्धमूर्खः प्रावदत् देव । तडाग एवास्मिन् ग्रामं
नास्ति, न च वटतरुः कश्चित् । मिथ्येषः ब्रवीति, कास्य
महिषो हतो भक्षितो वा ? श्रुत्वैतत् महिषस्वामी प्रत्य
वादीत् नास्ति किं स वटः तडागश्च स पूर्वस्यां दिशि
ग्रामस्य । तत्रासौ मे महिषो अष्टम्यां युष्माभिर्भक्षितः ।
इत्युक्तः स वृद्धमूर्खः पुनरब्रवीत् देव । पूर्वा दिगप्यत्र ग्रामे
नास्ति, नापि अष्टमी तिथिः । एतत् श्रुत्वा राजा त जड-
मुत्साहयन्नब्रवीत् त्वं सत्यवादी, नासत्य किञ्चिद्वदसि, साम्प्रतं
सत्यं वद स महिषो युष्माभिः भुक्तो न वा । एतदाकण्य
जडोऽवादीत् मृते पितरि त्रिभिर्वत्सरैर्जातोऽस्मि तेन च
उक्तिपाटव शिञ्चितोऽहम् । तन्नहाराज । कदापि नाहम-
सत्यं वदामि, भुक्तोऽस्माभिरस्य महिषः, असी अन्यत् मृषा
वदति । श्रुत्वैतत् सानुगो राजा हासं रोद्धुं नाशकत् ।
ततश्च तस्य महिषमन्यं प्रदाप्य तान् ग्राम्यान् अदण्डयत् ।
इत्यमगुह्य निगूहन्ति गुह्यं प्रकटयन्ति च मूर्खाः । शृणु
देवापरं मूर्खवृत्तम् ।

काचिद् गृहिणी कीपना कञ्चित् हरिद्रं मूर्खमभाषत

कथासरित्सागर

अहं प्रतिदेशिगृहे निमग्नता उत्सवे यास्यामि, तत्त्व
 दुर्गोऽपि एका उत्पलमाला नानीयते चेत् तदाह ते भाग्य
 नास्ति, नापि त्व मे भर्त्तेति । ततः स तदर्थं रजः
 राजकीय सरो ययौ । तत्प्रविष्टञ्च रत्निभिर्दृष्ट्वा कोऽसी
 रोऽपृच्छत । स च चक्रवाकोऽस्मीति वदन् प्रातः च
 राजान्तिक नीतः । तत्र च पृच्छमानो नृपसन्नि
 चक्रवाकरत्नमकार्षीत् । ततः स राज्य राजा सनिर्वैद्य पु
 क्तितवृत्तान्तो भूयः दयतुञ्च गुह्यं स्वमानप्रभात् ।

आभौत् कश्चित् मूढधीर्वैद्यः । तस्मिन्कदा कश्चि
 ब्राह्मणः प्रावदत् कविराज । मम पुत्रस्य कुञ्जस्य कञ्जद
 मन्त्रन्तर नयतु भवान् । एतदाकर्ण्य भिषगब्रवीत् त
 मणान् मे देहि, यदि ते कार्यं न साधयानि तदाह व
 सुणान् ते दास्यामि । इयं कृतपणः स भिषक् तस्म
 ब्रूहिजात् तान् पणान् गृहीत्वा त कुञ्ज केवलं खेदादि
 ररुजत्, न चाशकत् अभीकर्तुं दर्दं च पणौलतान् व
 सुणान् पणान् । कोऽपि मानुषः कुञ्जम् कृज्जकर्तुं शक्य
 यात् ? इत्यममक्यार्थप्रतिज्ञानविकल्पना ब्रूढाः केच
 हासाय लोकानां, तदीदृजैः ब्रूढप्रतिभिः च रवरेत् वृ
 ज्ञान् । इत्येवं भद्रगुणान् गोलुखात् सविषात् मुण्डक
 निशक्य नरदेवस्त्रुर्नरवाहजदत्तः रजन्धां सुसतिनीति
 भतेन तस्मै भृशं तुलोष । तत्कथाविनीदाच्च शक्तियश
 ससुतसुकोऽपि शयनीयतले स्ववयस्यैरुपेतो निद्रामभजत